

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür Eserleri: 3

YAZAN
RAYMOND
ARON
ÇEVİREN:
VAHİ
NATAY

DEMOKRASİ ve TOTALİTARİZM

KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür Eserleri

DEMOKRASİ
ve
TOTALİTARİZM

RAYMOND ARON

Çeviren :
Vahdi HATAY

BİRİNCİ BASIŞ

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1976

Kültür Bakanlığının 6/VI/1975 tarih ve 930 sayılı kararıyle birinci defa olarak 10.000 adet basılmış, bu defa 25/XI/1975 tarih ve 1752 sayılı kararıyle 20.000 adet ilâve edilerek 30.000 adede çıkarılmıştır.

1969'da yayınlanmasına başlanıp kısa risinde 66 sayısı çıkarılan "1000 Temel Eser" kaldığı yerden aynı hız ve inançla yeniden başlıyor. Devlet eliyle tek "millî kültür serisi"ni teşkil eden "1000 Temel Eser"nin, her köyde kurulacak bir kitaplığı meydana getirmesi esas alınmıştır. "1000 Temel Eser", çok kısa bir süre aydın çevrelerimizin fikrî ihtiyacını karşılamış, hemen her sayısı yayınından sonra tükenmiş, birçok sayısının yeniden basılmasına zaruret hâsıl olmuştur.

Bakanlığımız, bugünkü, fikir ve inanç buhranını yaratma gayretleri karşısında, millî ve fikrî ihtiyaçlarımıza cevap teşkil etmek üzere, "Millî Kültür Yayınları" işini, millî birlik ve yükselişimizin hayatî temel dâvâsı olarak daha ihatalı surette ele almağa karar vermiştir.

Çok zengin ve çok yönlü olan millî kültür ve san'atımızın geçmişini ve hâlini işleyip yaymak ve geleceğini hazırlamak; Türk halkını, Türk gençliğini, Türk çocuklarını her türlü bozguncu cereyanlardan, çeşitli zararlı yayınların tesirinden kurtarmak ve korumak üzere, her kitle ve seviyeye hitap eden değişik kitap serileri ve muhtelif dergiler yayınlanacaktır. Bu ciddî yayınlar, millî kültürümüzün ve aynı zamanda objektif ilmin mahsulü olan bilgileri ve fikirleri milletimize sunacak, umumî efkârımızın konular ve meseleler üzerinde kendi hüküm ve kanaatını hâsıl etmesine ve doğru yolu seçmesine yardımcı olacaklardır.

Medeniyet, çağımızın teknik icad ve gelişmeleri ve sür'atli yayılma imkânları muvacehesinde büsbütün beynelmîl bir mahiyet kazanırken, kültürler milletlere

lerini muhafaza etmektedirler ve daima ede-
ler. Çünkü kültürler, milletlere şahsiyetlerini ve-
en, onların benliğini yapan, diğer milletler arasındaki
yerlerini tayin eden maddî ve manevî varlık ve değ-
lerin bütünü, muhassalası, özüdürler.

Millî kültürler ve milletlere has değerler bir mille-
tin tarihi boyunca yavaş yavaş teşekkül ederler ve za-
man içerisinde onları diğer milletlerden ayıran hususi-
yetler olarak belirir ve şuur halinde gelişirler. Edebi-
yatta, fikir hayatında, san'atın her dalında, folklorda,
velhasıl millî kültürün her alanında bu böyledir.

Milletimizin derin bir mazisi ve bu geçmişe day-
nan köklü ve çok zengin bir kültürü vardır. Hedefimiz,
bütün imkânlarımız ve gücümüzle bu kültür unsurlarını
her yönden araştıran, inceleyen, işleyen eserleri aziz
milletimizin istifadesine sunmak, vatandaşlarımızı, gü-
ven ve iftiharla okuyacakları bir millî kültür kitaplığına
sahip kılmaktır.

Rıfla DANIŞMAN

Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ	VII

BİRİNCİ KISIM

KAVRAMLAR VE DEĞİŞKENLER (VARIABLES)

I. Politika üzerine	3
II. Felsefeden politik sosyolojiye	19
III. Politik düzenin boyutları	37
IV. Çok parti ve tek parti	58
V. Başlıca değişken	76

İKİNCİ KISIM

ANAYASAYA BAĞLI - ÇOĞULCU REJİMLER

VI. Başlıca değişkenlerin incelenmesi	97
VII. Anayasaya bağlı - çoğulcu rejimlerin oligarşik karakteri üzerine	118
VIII. İstikrarın ve etkililiğin araştırılması	139
IX. Anayasaya bağlı - çoğulcu rejimlerin bozulması üzerine	158
X. Bozulma kaçınılmaz bir olay mı?	178
XI. Fransız rejiminin bozukluğu	197

ÜÇÜNCÜ KISIM

BİR TEKELCİ PARTİ REJİMİ

	Sayfa
XII. Ya pamuk ipliği, ya kılıç ağzı	219
XIII. Anayasa masalı ve Sovyet realitesi	237
XIV. İdeoloji ve terör	261
XV. Totalitarizm üzerine	282
XVI. Sovyet rejiminin teorisi	301
XVII. Sovyet rejiminin geleceği	319
SONUÇ	339
XVIII. Rejimlerin kusuru üzerine	341
XIX. Tarihi şemalar	359

G İ R İ Ş

Önce, daha doğru fakat bir hayli uzun olan *Sinaî Toplumların Sosyolojisi* adıyla ve politik rejimler teorisinin bir taslağı diye *Üniversite Dokümantasyon Merkezinde* yayımlanan bu eser, bir dizinin üçüncü kitabıdır; diğer iki kitap: *Sinaî Toplum Üzerine On Sekiz Ders* ve *Sınıf Mücadelesi*'dir (Ü. D. M. de *Sinaî Toplumun Gelişmesi* ve *Sosyal Tabakalaşma* adlarıyla çıkmışlardır). Gerçi bu kitapların her biri bir bütün teşkil eder ve ötekilerine bağlı olmadan okunabilirse de, araştırmanın gerçek anlamını sıyrıp çıkarmaya ancak dizinin tamamı imkân verir.

Söz konusu on dokuz ders, Sorbon'da 1957-1958 öğretim yılında verildi. Şu halde, ilk önce yapacağım şey, *Sinaî Toplum Üzerine On Sekiz Ders*'in önsözünde yer alan "Okuyuculara hatırlatma" yı burada anmak olacaktır.

"Bir araştırma süresi, öğrencilere çalışma materyali olan dersler, bir metot telkin eder, taslak halinde bazı inanışlar ileri sürer; olaylar ve fikirler ortaya koyar, Ayrıca, öğretim ve irticalen konuşma havasını taşır, zaten başka türlü de olamaz. Dersler önceden yazılı olarak hazırlanmamıştır: Yani üslûp, kaçınılmaz kusurlarıyla konuşma üslûbudur; hemen yapılan düzeltmeler bu kusurları hafifletmişse de, büsbütün ortadan kaldırmamıştır."

Okuyucu bazı dersleri, özellikle konusu Fransız rejiminin bozulması olan II., hele 13 mayıs olaylarından sonra ve mayısın ikinci yarısında, general de Gaulle'ün iktidara gelişinden önce, sonuncu olarak verilen 19. dersi doğru yorumlamak isterse, konuşmaların yapıldıkları günlerin 1957-1958 şartlarını unutmamalıdır. Bundan, Fransız rejimine, başka

VIII

bir deyişle, IV. Cumhuriyet rejimine ilişkin düşüncelerin, artık aktüel bir yararı olmadığı sonucu açıkça ortaya çıkar.

Bu düşünceler, Weimar¹ rejimine ilişkin olanlar gibi, bir geriye bakış karakteri gösterirler. Ama, böyledir diye, bütün anlamlarını kaybetmiş sayılmazlar. Tersine, politika ve aktüalite planında kaybettiklerini, belki tarihi önem olarak kazanmışlardır. IV. Cumhuriyetten² V. Cumhuriyete geçiş, bundan böyle, bozulmuş bir demokrasinin sonunu gösteren, Weimar cumhuriyetinin III. Reich'a geçişi kadar kendi türünde klasik bir örnek olacaktır. Ancak, Weimar ne kadar ürkütücü olduysa, bu, bir bakıma, o kadar güven verici olmuştur.

Her ikisinde de, kanuna uygun veya yarı uygun bir hükümet darbesi yapıldı. Nasıl Hitler başbakanlığa başkan Hindenburg tarafından çağırıldı ise, René Coty tarafından aday gösterilen general de Gaulle de Fransız Millî Meclisi tarafından usulüne uygun olarak başkanlığa getirilmiştir. Ne var ki, de Gaulle için yapılan oylama ancak görünüşte hür bir oylama oldu. Gönül kaptırmanın altında daha önceki baş kaldırma yatıyordu. Tarihçiler general de Gaulle'ün Cezayir olaylarına bizzat katılma payı üzerinde hâlâ tartışılar. Cezayir Fransızlarının ve ordunun baş kaldırmalarını arzu etmede veya tertiplemede, general de Gaulle yalnız değildi, ama 15 mayısta basına verilen beyanattan itibaren, Cezayir yarı-isyancılarının kesin bir karara varamadıkları sırada, O, IV. Cumhuriyetin politikacıları gözüne bir kurtarıcı değilse de, bir hakem olarak göründü, yani Cezayir'dekilere göre görünüşte, oyunu uzaktan ya doğrudan doğruya ya da aracılarla yöneten O oldu. Bu politikacılar Colombey münzevişinin³ iktidarı yeniden almasıyla onu kaybettiklerini bilmiyor değillerdi. Ama, *Dirilme* diye adlandırılan hareketin sonuna

¹ Weimar Doğu Almanya'da bir şehir olup Charles Auguste zamanında aydınların Goethe'e etrafında toplandıkları bir ocak olmuştur. Almanya'ya cumhuriyet rejimini veren (Weimar cumhuriyeti) 1919 Anayasası bu şehirde kaleme alınmıştır.

² General de Gaulle'den önceki cumhuriyet.

³ Colombey: General de Gaulle'ün doğduğu kasabadır.

kadar götürülmesi halinde, kaybedecekleri yalnız iktidar olmayacaktı. Gerçekten de, Fransa bir kere daha, 19. derste yer alan deyimle “kanuna uygun hükümet darbeleri sanatında” uzman olduğunu ortaya koymuştur. Milli Meclisin 1958 haziranındaki oyu, 1940 temmuzunda Vichy’deki oyu ile bu bakımdan kıyaslanabilecek bir zorlayıcı şarta boyun eğiyordu. Tıpkı on sekiz yıl önce Vichy Gazinosu üzerinde olduğu gibi, Bourbon Sarayının “penceresiz evi” üzerinde de askerlerin gölgesi dolaşıyordu. Temsilciler meclisine dayanan Cumhuriyet, XX. yüzyılda adları tarihe geçecek kurbanlar vermedi; oysa Louis Napolyon’un açık hükümet darbesinde kurban gitmiş olan Baudin’in adı tarihe geçmiştir.

1958 mayıs - haziran ayında, bir cumhuriyetten ötekine geçiş hakkında verilen hüküm ve general de Gaulle’e atfedilen rol ne olursa olsun, 1957 - 1958 de, IV. Cumhuriyetin işe karışanları ile gözlemcilerinde bir rejim krizi duygusu bulunduğu — bu dersin de işaret ettiği gibi — itiraz edilemez bir husustur. Bu kriz — Fransızlar döneminde — Cezayir’in kaderi diye kabul edilen o güç mesele ortaya çıktığı zaman, müesseselerin zayıflamış ve itibarlarını kaybetmiş olmalarından ileri geliyordu. Bugünün tarihçisinin gözüne, geçen zamanın elverdiği objektif görüşle, IV. Cumhuriyetin bilânçosu sekiz yıl önce sanıldığı kadar feci görünmüyor. Enflasyona rağmen, ekonominin modernleştirilmesi iyi bir yolda idi. Dünya konjonktürüne ayak uydurma, Almanya Federal Cumhuriyetiyle uzlaşma, kömür - çelik tröstü gerçekleşmiş, Roma anlaşması imzalanmıştı. “Yüzyıla tamamiyle uyması için” IV. Cumhuriyetin önünde aşacağı ancak iki engel kalıyordu: bunlardan biri, sonuçları Fransızların parlamento usüllerine karşı duydukları ezeli nefretin belirttiği kadar olmasa da, bakanlıklarda ceryan eden ve “hukuk devleti” ni yabancıların gözünde gülünç hale sokan o oyunlara son vermek; öteki de, Cezayir çatışmasına bir çözüm yolu bulmak, zamanın zihniyetinin, iki Büyüğün sömürgecilığe karşı oluşlarının ve Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı sonundaki güçsüzlüğünün birlikte empoze ettikleri sömürge durumuna son vermeye razı olmak.

X

Bunlar belki üstesinden gelinemeyecek iki engeldi. Sorumluluğu ve şerefi kendisine ait olmadığı sürece, general de Gaulle sömürge durumuna son vermeyi hiçbir zaman taahhüt edemezdi. O, millete yol gösterme kaygısında olan eski bir devlet adamı değil, kendine lâıyk gördüğü tek mevkîye, yani yüce mürşitlik, “meşruluğun canlı timsali” mevkîine bir an önce çıkmak isteyen bir politikacıydı. Bununla beraber, Temsilliler Meclisi de kendini kolay kolay ıslâh edemeyecekti. Oysa, bu Cumhuriyetin tutumunun bağlı bulunabileceği birçok tarihî ve sosyal şartlar vardı. 1789’dan beri, Fransa’nın itiraza uğramamış bir rejimi, sayısı az ve teşkilatlanmış partileri, yazılı olmayan, ama uyulan parlamentarizm ahlâkı, parlamenter bir rejimde dayanıklı hükümeti hiç olmamıştır. İki yüz yıldan beri, kendi kendini ıslâh etmiş bir Fransız rejimine de raslanmamıştır.

IV. Cumhuriyetin iki engelin üstesinden gelmede sahip olabileceği birkaç şansı da, son Meclisin terkihi ve Gaulistlerin tutumu yüzünden ortadan kalkıyordu. General de Gaulle’ün kendisi esrar dolu bir sessizlik sürdürüyor ve Colombe’ye onu ziyarete gidenler, oradan generalin kendileriyle aynı fikirde olduğu hissiyle dönüyorlardı. Ancak, liberaller buna aşırılardan daha inanmış haldeydiler. Aşırıları ise, Fransa milis kuvvetleri eski şefini savaş boyunca sahip olduğu prensibe, yani Fransız bayrağını dalgalandığı yerlerin her karışını korumak prensibine döndürmek için, iktidara gelişine bel bağlıyorlardı. O günler gelinceye kadar, de Gaulle taraftarı aşırıları bayram ediyorlar, politikayı vesayet altına sokmakla suçlandıkları Fransızları kamuoyuna fitliyerek kamuoyunun öfkesini arttırıyorlardı; oysa, birkaç yıl sonra bizzat kendileri bununla övüneceklerdi.

Böylece, sekiz yıl önce “meşru kurtarıcı” dediğim kimse (bozulmasını elinden geldiği kadar körüklediği) “bozuk Cumhuriyetin” mirascısı oldu; 19. derste söylediğim gibi. bir yandan (kelimeye Romalıların verdikleri anlamda) diktatörlük, bir yandan da kanun koyucusu görevlerini üzerine aldı. Cezayir işini sonuçlandırma şekli, bu derslerde ileri sürülen tezi doğrulamaktadır: Fransızlar “imparatorluğun

batmasını" veya Büyük Devletlerin karşı konulmaz bir biçimde empoze ettikleri "sömürge durumuna son vermeyi" yanlış olarak rejimlerine bağlıyorlardı. Aslında, IV. Cumhuriyetin Cezayir'i muhafaza etmede değil, onu gözden çıkarmada aczi olduğunu söylemek daha doğru olurdu. Fransa'nın "vaz geçme yiğitliğine" erişmesi için, güçlü bir hükümete ihtiyacı bulunuyordu. General de Gaulle'ün hayali ve korkunç uyduları IV. Cumhuriyetin bütün yöneticilerine, çoğunun gerekli ve yerinde buldukları şeyleri yapmalarına engel oluyorlardı. Yalnız Georges Bidault gibi birkaç trajik şahsiyet, kendi inançlarına veya belki "bir şeyi asla gözden çıkarmayan" general de Gaulle hayaline sonuna, yani sürgüne veya hapse kadar sadık kaldılar. De Gaulle'e körü körüne uyanların tersine, fikirlerine bağlılığı bir kişiye bağlılığın üstünde tutmuş olanlara sempati duymamak elimden gelmez.

Diktatörün eseri bu derslerde incelenen hususları doğrular ise de, kanun koyucusunun eseri de öyle mi acaba? II. dersteki düşünceler, IV. Cumhuriyetin politik konjonktürünü temel faraziye olarak alıyordu. Bir ihtilâl ihtimali ise, kansız ve yarı-kanunî de olsa, ele alınmamıştı. V. Cumhuriyetin rejimi politika bilimcilerinin klasik olarak ayırdıkları tiplerin hiçbirinden değildir, ne (en iyi İngiltere'de uygulandığı kabul edilen) parlamenter hükümet, ne de (Amerika'daki uygulaması hep anılan) bir başkanla yönetilen hükümet cinsindendir. Bu rejim bir çeşit parlamenter imparatorluğa dönüştür, öyle ki onun imparatoru halk tarafından yedi yıl için seçilir ve yürütme organı başkan yetkilerine sahiptir. Ayrıca, bu rejimde referandum-plebisitlere son derece rahatlıkla baş vurulur.

1958'den beri işlediği şekliyle rejim, özden Gaulisttir, demek istiyorum ki ona gerçek anlamını veren, Anayasanın metninden çok Devlet başkanının şahsıdır. General de Gaulle Elysée sarayında kaldığı sürece, Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yetki paylaşması hakkında kimsenin şüphesi olmaz. 1962'de U.N.R.¹ milletvekilleri ve U.N.R.'le koalis-

¹ U.N.R. : De Gaulle'ün partisi (Union Nationale Républicaine). Cumhuriyetçi Millî Birlik.

XII

yon için sağlanan bağımsızlardan meydana gelen parlamenter çoğunluğun seçilmesi de, de Gaulle sayesinde olmuştur. Başka şartlarda, yürütme organının iki başı arasında bir rekabet, parlamenter çoğunlukla Cumhurbaşkanı arasında bir muhalefet olabilir. Şu halde, 1958 anayasasının — ki bizzat yaratıcısı ona saygısızlık göstermektedir — Fransa'nın politik ve anayasa rahatsızlıklarına son verme amacıyla çıkarıldığını söylemek, ihtiyatsızca bir söz olurdu.

III. ve IV. Cumhuriyetlerdeki oyunlara, zevklere ve hazlara dönüş, bana söz konusu olamaz görünüyor. General de Gaulle'ün ortadan silinmesinden sonra uğrayacağı değişiklikler ne olursa olsun, V. Cumhuriyet anayasası yürütme organına öyle hareket imkânları vermektedir ki bir temsilciler meclisinin yeniden doğması uzun bir zaman için düşünülemez gibi görünüyor. Bugün moda olan fikirlere göre, Parlamente'nin etkisini kaybetmesi, hükümetin ve idarenin birlikte güçlendirilmesi, sınıfl toplumun ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Hegel gibi söylersek, Aklın kurnazlığı, Fransız Cezayir'ini savunanların coşkunluğunu ihtilâli yaratmada kullanmış olacak; "tarihi kahraman" da, ihtilâli Fransa'ya modern medeniyetin ihtiyaçlarını karşılayan müesseseler kazandırmak için kullanmıştır.

Bu yorum, daha çok tarihin ilham ettiği, devrî diyeceğim diğer bir yorumu bir yana attırmaz. Millevekilleri Cumhuriyetinin yerini — ki o sürerken çoğu zaman yurttaşların şöyle böyle tanıdıkları yürütme organı başkanı, partiler ve sivrilmiş birkaç şahsın ihtirasları arasındaki karanlık yarışmadan çıkar — bir kere daha bir konsül cumhuriyeti aldı. Artık ışıklar, bütün bir ulusun kaderini kendi kaderi içine alan, meşru kırıllardan hiçbirinin olmadığı kadar güçlü, ama meşruluğunu halktan alan, iradesini seçimlerden çok referandumlarda belirten bir tek adamın üzerine yöneltilmiş bulunuyor. Tarihi bir bakışla, V. Cumhuriyet elbette ki üçüncü İmparatorluktur, başlangıçta liberal, parlamenter, ama aradan sekiz yıl geçince daha az parlamenter (belki 1965'te, 1959'a göre daha az parlamenter olan) bir üçüncü İmparatorluk.

Bu iki yorum — sadeleştirmek için birine sosyolojik, ötekine tarihi diyelim — Fransa'nın politik konjonktürünün iki yönünü belirtirler. Şimdiki rejimin, bir adamın kişiliğine bağlı olarak, daha önceki tecrübeleri görülmedik bir biçimde tekrarladığı söylenebileceği gibi, yeni bir safha açtığı da söylenebilir. Bugünkü yapı, yürütme organının iki başı arasında, parlamenter çoğunlukla Başbakan veya Cumhurbaşkanı arasındaki ilişkilere göre, değişik uygulamalara imkân veriyor. Bugünkü tutumun general de Gaulle'ün çekilmesinden sonra değişmesi kaçınılmaz bir husustur; hatta Anayasa metninin bir başkanla yönetilen bir hükümet veya parlamenter bir hükümet yönünde ve her iki halde de Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sınırlama amacıyla değiştirilmesi beklenebilir.

Ben, gelecek üzerindeki kararsızlıkları inkâr etmem, ama telâşa da kapılmam. Gözlemcilerde bir eğilim vardır: Politik rejimleri, onların yapmakla yükümlü oldukları işleri bir kenara bırakmak suretiyle yargırlarlar. IV. Cumhuriyete, hatta üçüncüsüne, ağır görevler düşmüştür. 1945'ten sonra, Fransa tahribe uğrayan yerlerini yeniden yapma, o güne kadar görülmemiş diplomatik bir konjonktüre girme, birleşik bir Avrupa'ya razı olma, ekonomisini modernleştirme ve imparatorluktan vaz geçme değilse bile, onu kökünden değiştirme gibi birlikte yerine getirilmesi gerekli işlerle karşı karşıya kalmıştı. 1946 - 1958 arasındaki sürekli de Gaulle ve partiler çatışması, etkisini IV. Cumhuriyet üzerinde gösterdi ve bir felç etkeni oldu, çünkü de Gaulle'cüler Avrupa'yı birleştirmeyi ve sömürge durumuna son vermeyi durmadan tenkit ediyorlardı; bunlarsa bugün V. Cumhuriyetin Fransızlarca bilinen en iyi tarafıdır.

Gaulist Cumhuriyet ortadan silindiği zaman, bırakacağı miras IV. Cumhuriyetin mirası kadar ağır olmayacak. Fransa'nın 1945'ten sonra çözmek zorunda kaldığı sorunların çoğu, bugün çözülmüş bulunuyor. Beklenmedik olaylar hariç, böylesine güç sorunların yeniden doğacağını gösteren ortada hiçbir şey yok. İşin en güç yanı, belki, Cumhurbaşkanı'nın tutumunun kimi küçük beylere aşıladığı otoritarizm ve key-

XIV

fi davranış alışkanlıkları ve parlak işleri, tiyatroya yaraşır başarıları sürekli yapılara tercih eden, taktığı stratejiden, işleyişi hedeften artık ayırt edemeyen veya her an yenilenen bir işleyişte nihayet kök salmaktan başka amacı yok görünen bir dış politika gibi, Gaulizmin bazı unsurlarını elemek olacaktır.

Bu derslerin ilk kısmında, IV. Cumhuriyet bana anayasaya bağlı - çoğulcu bir rejimin bozukluğuna bir misâl olmaya yaramıştı. İkinci kısımda, tekelci parti rejimi için Sovyet rejimini örnek almıştım. Şu halde, Sovyet rejiminin 1958-1965 arasındaki değişmesi üzerine de birkaç söz söylemem gerekir.

Elbette, değişiklikler Fransa'da olduğundan bir başka sınırlıdır. Öz bakımından, Sovyet rejimi, bu dersleri verdiğim, Stalin'i ve kişiye tapmayı kınadığım dönemde nasılsa, öyle olmayı sürdürüyor. Tekâmül o zamanlar bana en muhtemel görünen ve genel olarak serbestleşme denilen yönde oldu. Hatta 16., 17. ve 18. derslerde inceleyeceğim tekelci parti rejimindeki çelişkilerin şimdiden gün ışığına çıkmış olduğuna inanasım geliyor.

Nüve çelişki şu formülde özetlenebilir: Aydın sınıfa sorunların çoğunu akla uygun olarak tartışma hakkı verildiği gün, ona, partinin tekelci niteliğini, başka bir deyişle, proletaryanın ve partinin hüviyetini, yani rejimin meşruluğunu tartışma hakkı nasıl reddedilir? Bu çelişki tamamiyle teorik, dolayısıyla iktidar için az korkulu görünebilir. Gerçekte ise, hiç öyle değildir. Meşruluk formülünün tartışma konusu olması, rejimin kendisinin tartışma konusu olmasına yol açıyor. Aynı zamanda yıldırma (terör), tamamiyle ortadan kalkmasa da, en aza indirildiği için, (Montesquieu'nün anlamında) iki ilke aynı zamanda görülmez oluyor. Sosyalist anayasaya karşı saygılı olunuyorsa, başka bir deyişle, kanunların amansızlığından çekinecek durumda olanlar sadece suçlularsa, korku neye? Başta gelen meseleler ekonomik verimlilik meseleleri olunca, verimlilik de açıkça ekonomik hesabı, faiz oranını, ticarî eşyanın nadir oluşunu göz önün-

de tutan fiyatları, kısaca, kapitalizmin veya daha kesin olarak piyasanın kavram ve mekanizmalarının çoğunu şart koşunca, millî heyecan nereden doğabilir?

Bundan "Sovyet rejiminin şimdiden sonu gelmiştir" sonucunu asla çıkarıyor değilim, meğer ki politik rejimlerin hepsinin doğdukları gün ölüme mahkûm oldukları söz konusu olsun. Sovyet vatandaşları ülkeleriye, onun eriştiği güçle övünüyorlar ve rejimi yurtlarıyla az çok sıkıca bağdaştırıyorlar, alışkanlık, millî heyecanın veya korkunun yerini alıyor. Yaşama şartları iyileşiyor. Günlük hayata dönüş (Max Weber'in deyimine göre die Veralltäglicung) hem idealistlerin talı kuruntularını hem de kara düşüncelilerin kâbuslarını yok ediyor.

Bununla beraber, Sovyetler Birliğinde bugün görüldüğü şekilde tekelci parti rejiminin, liberal olmasını istediği şeylere karşı çok sert, sert bir tutumda sürdürmeyi istediği şeylere karşı da çok liberal olduğu bir gerçektir. Dışarda, daha yoksul, daha haşin sözlü ve daha zorba olan komünist Çin lehine, ihtilâlcî fikrin tekeli kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. İçerde ise, artık, iktidarı ele geçirme hareketine, iç savaşa katılmamış, bir önceki rejime karşı ayaklanmanın değil, rejimin kendisinin yetiştirdiği üçüncü kuşağın adamları tarafından yöneltilmektedir. Bu adamlar, Stalin vâri planlama metotlarının karmaşık bir ekonominin ihtiyaçlarına uymadığını artık bilmiyor olamazlar. Tarımın, 1953 - 1959 dönemindeki gelişmesini izleyen son beş yılda, sanki hiç ilerlememiş olduğunu görüyorlar. Bir yandan ekonomiye rasyonel bir biçim vermeyi, tüketicileri hoşnut etmeyi, öte yandan Sovyetler Birliğine ihtilâlcî fikrin itibarını yeniden kazandırmayı bir arada başarabilirler mi? Dünyanın en insanî rejimi diye savurdıkları kuyruklu yalan, o büyük temizleme günlerinde yayıldı. Tarihin acaip bir mantığı vardır. Büyülemek için, Sovyet rejiminin de Stalin hezeyanına ve yıldırma-ya ihtiyacı vardı. Sovyet plancıları piyasanın isteklerini ne kadar uysalca kabul ediyorlarsa, (ne denirse densin düşmekte olan) kalkınma hızıyla Batılıları o kadar az etkileyebiliyorlar. Sovyet yöneticileri aydın sınıfa ne kadar çok hürriyet, sade

yurttışa güven veriyorlarsa, dışarda, aslı olmayan başarılarla 3 oranda az vnebiliyorlar. İçerdeki normalizasyon,¹ fikirler üzerinde dışardaki propagandadan daha etkili oluyor. İçerde ve dışarda, gerçek, masalın en iyi yanlarına bürünüyor. İleriye kuranlar, ne iseler yalnızca o kalmayı kabul edecekler mi? Hiyerarşiye ve idareye dayalı bir toplumun yöneticileri, artık yalnızca Batı ile olan arayı kapamaya değil, ama onu taklit etmeye gönüllü kişiler olmaya razı olacaklar mı?

¹ Normalizasyon: Üreticilerin ve tüketicilerin bağdaşmasından değan ve insan faaliyetlerinin bütün alanlarında daha iyi randıman almayı hedef tutan teknik kuralların topu.

BİRİNCİ KISIM

KAVRAMLAR VE DEĞİŞKENLER (VARIABLES)¹

¹ Değişken (variable): Değişik başka şıkların yerine konulabilecek bir şık.

I

POLİTİKA ÜZERİNE

Politika terimi birçok anlamda kullanılıyor. İç politikadan, dış politikadan, Richelieu'nün politika-sından, hatta alkol veya pancar politikasından söz ediliyor. Öyle ki bu kullanışlar arasındaki ortak vasfı bulmaktan bazen umut kesiliyor. M. Bertrand de Jouvenel, yakınlarda çıkan kitabında, terimin anlamları o derece değişik ki diyerek, mümkün olanların birçokları arasından insanın kendiliğinden birinde karar kılmasının daha iyi olduğu kanısını ileri sürdü. Hakkı da var belki, yalnız, bana öyle geldi ki, incelendiği zaman, sanırım, çok yerinde belirsizlikler olarak görünen üç temel belirsizlik gözden kaçırılmamak şartıyla, bu kaosun içine bir düzen getirilebilir. Auguste Comte aynı kelimenin değişik anlamlarını karşılaştırmaktan ve bu görünüşteki çeşitliliğin derin anlamını ortaya çıkarmaktan hoşlanırdı.

Birinci belirsizlik, *politika* kelimesinin her biri kesin bir anlam taşıyan iki İngilizce kelimeyi tercüme-yaramasından ileri gelen belirsizliktir. Gerçek-

ten de, politika Fransızcada Anglosaksonların *policy* ile *politics* dediklerini aynı zamanda ifade eder.

Policy, bir kimsenin, bir grubun veya bir hükümetin bir anlayışına, icraat programına veya icraatın kendisine denir. Alkol politikası denince, bundan belli bir meseleye, üretim fazlalığı veya açığı meselesine uygulanan bir icraat programının topu anlaşılır. Richelieu'nün politikası denince, onun yurt çıkarları hakkındaki anlayışı, erişmek istediği hedefleri ve baş vurduğu metotları akla gelir. Demek, anlamlarının ilki olarak, politika kelimesi bir topluluğun bir meselesiyle veya meselelerinin topuyla ilgili şekilde, bir kişinin veya bir grubun icraat programını, metodunu veya icraatın kendisini ifade eder.

Diğer bir anlamda politika, İngilizcedeki *politics*, *policy* anlamında değişik politikaların birbiriyle boy ölçüştükleri veya çarpıştıkları alana karşılık oluyor. Politika-alan, her birinin kendi *policy*'si, yani kendi hedefleri, çıkarları, bazen de felsefesi bulunan kişilerin veya grupların mücadele yerlerinin tümüdür.

Politika kelimesinin bu iki anlamı, değişik olmakla beraber, birbiriyle bağlantılıdır. İcraat programı olarak tanımlanan politikalar için her zaman diğer politikalara çarpma tehlikesi vardır. İcraat programları birbirine mutlaka uygun olmazlar; bu sebeple, politika-alanda bir çatışma unsuru bulunur, ama bir anlaşma unsuru da bulunur. Politikalar, yani kişilerce veya gruplarca varılmak istenen hedefler, bir topluluğun bütünü içinde birbirine tamamiyle zıt olsalardı, mücadele; işbirliği imkânı bulunamadan olur,

topluluk da artık var olmazdı. Politik topluluk, kısmen zıt, kısmen de bağdaşabilir icraat planlarının terkihiyle tanımlanır.

Yöneticilerin icraat programları vardır, ama bu programlar yönetilenlerin yardımları olmadan gerçekleştirilemez. Yönetilenlerse, kimleri tasvip edecekleri hususunda nadiren birleşirler.

İyi niyetli insanların çoğu politika-icraat programını yüce, kişilerin ve grupların hareket programlarının politika-çatışmasını küçültücü bir şey olarak düşünürler. Çatışma olmadan da politika, yani icraat programı olabileceği fikri ise, ilerde göreceğimiz gibi, yersiz bir fikirdir.

İkinci belirsizlik, aynı kelimenin hem realiteyi hem de onun bilincine varışımızı ifade etmesinden ileri gelir. Politika kelimesi hem partilerin çatışmasını, hem de bu çatışmayla ilgili bilgiyi açıklamada kullanılır. Bu belirsizlik tarih kelimesinde de görülür. Aynı *tarih* kelimesi, hem toplumların ve çağların akışını, hem de bunlar hakkında edindiğimiz bilgiyi ifade eder. Politika, politik-realiteyi ve onunla ilgili bilgimizi aynı zamanda ifade eder. Ben öyle sanıyorum ki bu belirsizliğin kökü, her iki hâlde aynıdır. *Realitenin bilinci, bizzat realitenin parçasıdır.* Tarih, en geniş anlamıyla, insanlar geçmişlerinin bilincine, geçmişle şimdiki zaman arasındaki ayrılığın bilincine sahip oldukları ve tarihî zamanların farklı olduğunu kabul ettikleri ölçüde vardır. Aynı şekilde, politika-alan, bu alanın asgarî bilincini varsayar. Her toplulukta, kişiler kimler tarafından yönetildiklerini, onların nasıl seçildiklerini, iktidarın

kullanılma biçiminin ne olduğunu aşağı yukarı biliyorlardır. Her politik rejim, kapsamına giren kişilerde rejimin kendisi hakkındaki bilgiyi varsayar. Yurttaşlar rejimin hangi kurallara göre işlediği hususunda asgarî bilince sahip olmasalardı, Fransa'da, uyguladığımız şekilde demokrasi yaşayamazdı. Politika bilgisi, politikanın kendiliğinden olan bu bilincin gelişmiş halidir. Bu sebeple, her politika bilgisi yaşanan politika ile mümkün görünen diğer politikalar arasında muhtemel bir anlaşmazlıkla karşı karşıya gelir. Mevcut rejimin savunma ve değerlendirme safhasını aşınca da, ya değerlere her türlü başvurmayı keser (burada biz şöyle, başkaları böyle davrandığımız için, kendi metotlarımızın izafî değeriyle başkalarınıninki hakkında hüküm vermekten kaçınıyorum), ya da en iyi rejimi tesbit etmek için bir kriter bulmaya doğru gider. Politik bilinci politik realiteyle tamamlama, olay hükmüyle değer hükmü arasındaki ilişki meselesini ortaya koyar. Bilincin realitenin kendisinden gelmediği doğal realiteler söz konusu olduğu zaman, mesele başka şekil alır.

En önemlisi olan üçüncü belirsizlik, aynı politika kelimesiyle, bir yandan sosyal bütünün özel bir sektörünü, öte yandan, belli bir açıdan ele alınmış sosyal bütünün kendisini ifade etmekten ileri gelir.

Politik sosyoloji bazı müesseseleri, meselâ, modern toplumlarda, partileri, Parlamento-yu, idareyi ele alır. Bu müesseseler bir sistem meydana getirirler belki, ama bu, aileye, dine, işe karşıt olarak kısmî bir sistem olur. Sosyal bütünün bu sektörünün bir özelliği bulunur, bütün topluluğu yönetenlerin se-

çimini ve iktidarın kullanılma biçimini o tespit eder. Başka bir deyişle, öyle bir kısmî sektör söz konusudur ki, etkileri bütün üzerinde kendini hemen gösterir. Ekonomik sektörün de sosyal realitenin öteki sektörleri üzerinde bir etkisi vardır diye bir itirazda bulunulabilir. Bu doğrudur; ama bir toplumu yönetenler partileri veya parlamentoları değil, ekonomik hayatı yönetirler ve sosyal bütünün her sektörüne ilişkin kararlar alma hakkına sahiptirler.

Bu kısmî sektörle sosyal bütün arasındaki bağ, aşağıdaki şekilde de ortaya konulabilir. İnsanlar arasında her işbirliği bir otoriteyi gerektirir; öte yandan, iktidarın kullanılma biçimi ve yöneticilerin seçimi politikanın özünü teşkil ederler. Politika, topluluğun başta gelen karakteristiğidir, çünkü o, insanlar arasında işbirliğinin şartıdır.

Bu üç belirsizlik kolayca anlaşılır; sonra üçü de çok yerindedir. Politik-icraat programıyla politik realite birbiriyle bağlantılıdır, çünkü realite, icraat programlarının çarpıştıkları yerdir; politik-realiteyle politika bilgisi birbiriyle bağlıdır, çünkü bilgi, realitenin bütünleyen parçasıdır; nihayet, kısmî politika sistemi, bu sistemin topluluğun bütünü üzerinde ağır basan bir etkisi olmasından dolayı, bütün topluluğun topyekûn politika görünümüne götürür.

Daha ileri gidelim. Politika, ilkin Yunanca *politiea* teriminin karşılığıdır. Politika, öz olarak, Yunanlıların site rejimi dedikleri şeydir, yani, bütün topluluğun teşkilâtlanma şeklinin karakteristiği olarak görülen, egemenliğin teşkilâtlanma şeklidir.

Politika, öz olarak, bütün topluluğun rejimî veya teşkilâtlanma şekli ise, belirsizliğin hem dar hem de geniş anlamları kavranılır. Gerçekten de, dar anlam yöneticileri ve iktidarın kullanılma biçimini belirleyen sisteme uyar, ama kelime aynı zamanda her topluluk içinde kişilerin işbirliği biçimine de uyabilir.

İkinci belirsizlik birinciden doğar. Her toplumun bir rejimi vardır ve toplum, rejimlerin çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin ortaya koyduğu meseleyi öğrenmeden, kendi kendisinin bilincine ulaşamaz.

Nihayet, icraat programı ile realite arasındaki belirsizlik anlaşılır oluyor. İcraat programı anlamında politika, değişik birçok şekilleri kapsar: iktidarı ellerinde tutanların ve onu belli bir biçimde kullananların politikası; iktidara sahip olmayan, fakat onu elde etmek isteyenlerin politikası; kişisel amaçları bulunan ve bazı metotları kullanmak isteyen kişilerin veya grupların politikası ve rejimin kendisini değiştirmeyi tasarlayanların politikası. Bu politikaların her biri, rejimin içindeki hedefler veya rejimin kendisine ilişkin hedefler söz konusu olmasına göre, ortaya kısmî veya bütüne ait programlar koyarlar.

Politikanın, yalnızca sosyal bütünün bir sektörünü değil, bütün toplumu kapsayan bir görünümü de belirttiğini göstermiş bulunuyorum. Eğer bu böyleyse, politikanın önceliği gibi bir şeyi kabul etmiş oluyoruz. Oysa, politika hakkındaki bu dersler, ekonomi üzerine ve sosyal sınıflar üzerine olan ders-

lerden sonra oluyor. Zihinde beliren bu öncelik, acaba şimdiye kadar izlenen metotla çalışmıyor mu?

Ben Tocqueville'in düşüncesiyle Marx'ın düşüncesi arasındaki tezattan hareket etmiştim. Tocqueville demokratik hareketin modern toplumların hepsini kişiler arasındaki hal ve şart ayrımlarının ortadan kalkmasına doğru sürüklediğini düşünüyordu. Ona göre, bu karşı durulmaz hareket, ikisi de eşitçi, fakat biri zorba, ötekisi liberal iki çeşit toplumla sonuçlanabilirdi. Tocqueville bize bir hareket noktası sağlamıştı. Bense, şunu söylemekle yetinmiştim: Bu toplum şekillerinden biri veya ötekisinin hangi ölçüde daha muhtemel olduğunu, sınıai toplumun gelişmesini inceledikten sonra göreceğiz.

Marx ise, sosyal ve politik şekil değişmelerinin açıklamasını ekonominin şekil değiştirmelerinde arıyordu. O, kapitalist toplumlar esaslı çelişkilerle rahatsızdırlar, dolayısıyla bir ihtilâl patlamasına doğru gidecekler ve bu patlamadan sonra, mütecanis bir toplum, sınıfsız bir toplum halinde, sosyalist bir rejim doğacaktır diye düşünüyordu. Politik teşkilât ortadan kalkma yolunu tutacaktır. Çünkü onun gözünde bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürge âleti olan Devlet, sınıf ayrımıyla birlikte ortadan silinmeye doğru gidecektir.

Ekonomide şekil değiştirmeler, sosyal yapıyı veya politik teşkilâtı mutlaka tayin eder diye bir faraziye asla bulunmamıştı, ama bu bir taraflı tayin faraziyesini tecrübe ve eleştiri süzgecinden geçirmek istedim. Söz konusu olan, doktrinle değil

metodolojiyle ilgili bir yapıydı. Vardığım sonuçlar ise, benimsediğim yapıyla, ortaya konulabilecek teoriyi daha çok reddetmekle bir oluyordu.

Belirli bir toplum tipini, yani sınıflı toplumu tanımlama amacıyla, bir ekonomik gelişmenin sınıfların ilişkisini ve politik teşkilâtı *tayin* edip etmediği sorusuna dokunmamıştım. Oysa, son iki yılda yaptığım araştırmalar sırasında, ekonomik olaylara nispetle daha çok politik olayların önde geldiğini ortaya koymuş bulunuyorum.

Gerçekten de, Sovyet tipinde sınıflı toplumun kökünde ilkin ve her şeyden önce bir *olay*, yani ihtilâl bulunuyor. 1917 ihtilâlinin birçok sebepleri olmuştur. Bunların bazıları ekonomik düzendendir, ama politik düzende bir olay, dolaysız ve yakın bir öncelikle ondan evvel gelmiştir. Burada, politik sıfat üzerinde ne kadar durulsa yeridir, çünkü ihtilâli yapanların bizzat kendilerine göre, ekonomik olgunluk şartları gerçekleşmemiştir.

Üstelik, Sovyet ekonomisinin belli başlı karakteristikleri, hiç değilse kısmen, partiden ve onun ideolojisinden doğar. Bir ekonominin nasıl olması gerektiği hususunda komünistleri kendi besledikleri fikir ve benimsedikleri hedeflerin etkilediği hatırlanmazsa, Sovyet ekonomisinin ne planlama biçimi, ne kolektif kaynaklarının dağılımı, ne de kalkınma hızı anlaşılır; hedeflerse, kelimenin tam anlamıyla, politik düzene bağlıdır, zira sadece komünist yöneticilerin icraat planı değil, topluluğun teşkilâtlanmasıyla ilgili icraat planı söz konusudur.

Nihayet, Sovyet ekonomi planlaması, partinin yöneticileri tarafından alınan kararların, adına politika denilen kendine özgü sosyal sistem içinde alınan kararların, dolaysız sonucudur. Sovyet ekonomisi, hem Sovyetler Birliğinin politik rejimiyle, hem de Parti yöneticilerinin her anki icraat programlarına son derece bağlıdır.

Sovyet ekonomisine politik bir karakter verme, Sovyet ekonomisinin yapı ve işleyişinin politik düşüncelere böylece bağımlılığı şunu ispat eder: ekonomik sistem politik sistemden, politik sistemin ekonomik sistemden etkilenmesinden daha az etkilenmemektedir.

Batı, ekonomiye, bize acaip bir tutum olarak görünen politik bir karakter verme hususunda, o kadar ileri gitmemiştir. *Acaip* diyorum, çünkü Sovyet rejiminin istediği ideoloji başta ekonomiyi, batı rejimlerinin sahip çıktığı ideoloji ise başta politikayı öne alırlar. Batılıların kafalarında iyi toplum olarak canlanan *şekilde*, ekonomi için önemli kararların büyük bir kısmı, kelimenin dar anlamında, politik sektörün dışında alınır. Meselâ, Sovyet rejiminde plancılar tarafından kararlaştırılan kolektif kaynakların yatırım ve tüketim arasındaki dağılımı, Batıda, çoğu zaman ekonomik fetlerce alınan çok sayıda kararlarla kendiliğinden oluşan bir sonuçtur. Sovyet ekonomisi tamamen belli bir politikanın sonucu ise, batı ekonomisi de kendi sınırlarını aşmayan politik bir sistemin sonucudur.

Sosyal sınıflara gelince, bunlara politik bir karakter vermek, bize daha da aşırı göründü. Sovyet

olsun, batılı olsun, bütün toplumlar, gerek fertler gerek gruplar açısından, mütecanis değildirler. Bir otorite hiyerarşisi, bir de gelir hiyerarşisi vardır. Sosyal hiyerarşinin alt sıralarında olanlarla üst sıralarında olanların yaşama biçimleri birbirinden farklıdır. Gelirleri aynı olan, düşünce veya yaşama biçimleri birbirine oldukça benzeyenler arasında az çok kesinlikle beliren gruplaşmalar meydana gelir.

Ancak, temel soruna, yani farklı sınıflar ve toplumun tümüne kapalı, belli bir sınıftan oldukları bilincinde olan gruplar, hangi ölçüde var veya yoktur sorununa gelince, esaslı bir güçlkle karşılaşılır: bir tarafta, Batı tipindeki demokratik bir toplumda, gruplar teşkilâtlanma hakkına, işçiler sendikalar kurma, bu sendikalara sekreterler seçme hakkına sahiptirler ve çıkar gruplarının hepsi teşkilâtlanmaya, dâvalarını savunmaya yetkilidirler; Sovyet tipinde bir toplumda ise, hiçbir çıkar grubunun teşkilâtlanmaya hakkı yoktur. Sovyet tipindeki bir toplumla batı tipindeki bir toplumu karşılaştırmada, gözümüze çarpan en önemli olay bu oldu. Bir yanda, halk kitlesi birçok bakımdan mütecanis değildir, ama teşkilâtlanmış ve kendi kendinin bilincine varmış gruplara ayrılmaz; öte yanda, halk kitlesi çıkar gruplarına veya çok sayıda ideolojik gruplara bölünür; hepsi temsilcilerini seçmeye, fikirlerini savunmaya ve birbiriyle mücadeleyle yetkilidirler.

Kısmi teşkilâtlanma hakkı ile bu hakkın reddi arasındaki ana fark, politiktir. Bir yanda, politik rejimin grupların teşkilâtlanmasına ses çıkarmadığı, öte yanda ise bunu yasakladığı hatırlanmazsa,

bir toplum tipinde, sınıfların kendilerini kendi realiteleri içinde meydana koymalarını, ötekisinde mevcut değilmiş gibi olmalarını kavramak nasıl mümkün olur?

Sosyal sınıflar meselesi, politik rejim bir kenara bırakılarak ele alınamaz. Sınıfların varlığını veya yokluğunu ve özellikle kendi kendileri hakkında edindikleri bilinci bir bakıma tayin eden, politik rejimdir. Başka bir deyişle, hükümetlerin iktidar teşkilâtı ve otoriteleri hakkındaki anlayışlarıdır. Ekonomik sistemin kökünde nasıl politik isteği bulduysak, sosyal sınıfların, sınıf bilinci derecesinin ve sosyal grupların topyekûn topluma kapalılık derecesinin kökünde, iktidarın kullanılma biçimini, yani politik bir rejim buluruz.

*
**

Politikanın bu önceliğini yapmak gerekir? Bu noktada her tereddütü önlemek isterim.

1) Toplumun ekonomiyle tek yanlı tayini yerine, aynı derecede sübjektif olabilecek politikayla tayini doktrinini geçirmek, söz konusu değildir. Çünkü, tekniğin, ekonomik güçlerin gelişme derecesinin veya kollektif kaynakların dağılımının toplumun bütününe *tayin ettiği* doğru değildir. Ama toplumun bütün karakteristiklerinin iktidarın teşkilatlanma biçiminden çıkartılabilmesi de aynı derecede doğru değildir.

Daha ileri de gidilebilir. Sosyal bütünün kolektif realitenin bir kısmıyla tek yanlı tayini teorisinin yanlış olduğunu ispat etmek kolaydır. Bu ispat birkaç yolla olabilir :

— *Sosyolojik yolla:* Herhangi bir ekonomiden belli ve bir tek politik rejim doğduğu doğru değildir. Meselâ, üretici güçlerde bir gelişme hali kabul edilse, bundan iktidar teşkilâtının değişik biçimleri beklenebilir; aynı şekilde, bir iktidar teşkilâtı, meselâ bir tip parlamenter rejim tasavvur edilse, ekonominin sistem ve işleyişinin ne olduğu da önceden bilinemez.

— *Tarihî yolla:*

Tarih açısından, olayların birini başlangıç olarak alıp sebeplere doğru uzanabilirsiniz, yalnız bu sebeplerden hiç biri hiç bir zaman baş sebep değildir. Bir olayın sonraki sonuçları hiç bir zaman önceden tespit edilemez. Başka bir deyişle, *son çözümde* her şey ya ekonomi, ya teknik, ya politikayla açıklanır formülü, dolayısıyla anlamsızdır. Sovyet toplumunun bugünkü halinden hareket edin, 1917 ihtilâline, ondan da öte çar rejimine uzanırsınız, sonuna kadar bu böyle gider ve her konakta bazen politik etkenler, bazen ekonomik etkenler görürsünüz.

Hatta: *düzenlerden biri ötekilerden daha önemlidir* kavramı, *belirsiz bir kavramdır*. Ekonomik düzenden sebeplerin politik düzenden sebeplerden daha önemli görüldüğünü farz edelim. Bundan ne anlaşılır? Sovyet tipinde bir toplumu düşünelim. Kişilere verilen hürriyet garantileri orada za-

yıftır; buna karşılık, işçi orada haliyle iş bulur ve işsizlik olmayışına ilâveten hızlı bir kalkınma temposu vardır. Ekonomi esastır beyanı, hızlı kalkınma temposuna bağlanabilir. O takdirde, ekonomik sebebin önemini işsizliğin kalkmasına veya kalkınma oranına karşı duyulan ilgi tayin eder. Ama, insan planlı veya plansız ekonomilerin nispi değerleri üzerinde duracak yerde, özellikle hürriyeti kendine esas alırsa, o zaman politik rejim kalkınma oranından daha önemli olur. Başka bir deyişle, “önem” kavramı, gözlemcinin olaylara biçtiği değerle orantılı olabilir. Bu takdirde, önem gözlemcilerin ilgilerine göre değişir.

O halde, politikanın benim telkin ettiğim önceliğinin ne anlamı vardır? Bunda iki anlam bulunur.

1) Günümüzde, değişik sınıai toplum tiplerini karşılaştıran bir kimse, her sınıai toplum tipindeki karakteristiklerin politikaya bağlı olduğunu görür. Bununla Alexis Tocqueville’in bir fikri yeniden aklıma geliyor: modern toplumların hepsi demokratiktir, yani şart ve kişisel hal ayrımlarının giderek ortadan kalkmasını sağlarlar; yalnız, bu toplumlar ya zorba veya zalim bir biçime, ya da liberal bir biçime açık olurlar. Bana kalsa, ben şöyle söyledim: (iş gücü dağılımı, kolektif kaynakların artması gibi) birçok ortak karakteristikleri olan sınıai toplumlar, her şeyden önce, peşinden ekonomik sistemin ve gruplar arasındaki ilişkilerin birçok vassfını sürükleyen, iktidarın teşkilatlanmasıyla farklılık gösterirler. Yaşadığımız yüzyılda, sınıai toplum denilen türde, her şey sanki değişik türleri politika

tayin ediyormuş gibi geçmektedir. Ortaklaşa hayatın biçimini, kısmî bir sistem olarak görülen politika farkları tamamiyle değiştirmektedir.

2) Politikanın önceliğinde bulduğum ikinci anlam, insanî bir anlamdır. Kimi gözlemcinin topyekûn üretimi hacmini veya kaynakların dağılımını temel olay olarak düşüneceği bir gerçektir. İnsana nispetle, politika, tanımlama itibariyle, sanki ekonomiden daha önemlidir, çünkü politika bizzat hayatın anlamıyla daha dolaysız olarak ilgilidir. Filozoflar hep insan hayatının kişiler arasındaki ilişkilerden oluştuğunu düşünmüşlerdir. İnsanca yaşamak, başka insanlarla yaşamaktır. İnsanlar arasındaki ilişkiler, bütün topluluğun temel olayıdır. İktidar teşkilâtı ise, yaşama biçimine topluluğun diğer bütün yönlerinden daha dolaysız olarak öncelik verir.

İyi anlaşalım. Dar anlamda politika, yani yöneticilerin seçildiği ve faaliyet gösterdikleri kendine özgü sektör, toplumdaki insanların aralarındaki bütün davranışları tayin etmez. İnsanlar arasında, ailede, kilisede, işte ilişkiler eksik değildir ve bunlar politika denilen kendine özgü sektörde iktidar teşkilâtınca *tayin edilmeyen* ilişkilerdir. Bununla beraber, Yunan filozoflarının, öz itibariyle insanî hayat politik hayattır, inancı kabul edilmese bile, iktidarın kullanılma, şeflerin seçilme biçiminin insanlar arasındaki ilişkilere şekil vermede her müesseseden daha fazla katkısı olduğu gerçeği ortadan kaldırılamaz. Ve, bu ilişkilerin biçimi insan yaşayışının tam kendisi olduğu ölçüde, politika, hangisi olursa olsun topluluğun öteki sektörlerinden önce filozo-

fun veya sosyoloğun ilgisini çekmesi gerekli şeye daha yakın olur.

Demek, benim sözünü ettiğim öncelilik, tamamiyle sınırlıdır. Hiçbir şekilde sebeple netice arasında bağlantı gösteren bir öncelilik söz konusu değildir. Bir toplumda, iktidar teşkilâtının alacağı şekil üzerine birçok ekonomik olay etki yapabilir. İktidarın, ekonomi tarafından tayin edilmeksizin ekonomiyi tayin ettiğini iddia etmiyorum. Tek yanlı tayin kavramı, tekrar ediyorum, anlamsızdır. Parti kavgalarıyla veya parlamenter hayatla aileden ve kiliselerden daha fazla ilgilenilmelidir de demiyorum. Sosyal hayatın yönleri gözlemcinin onlarla ilgilenme derecesine göre az çok ilginç olurlar. Hatta, felsefenin bile sosyal realitenin bu yönleri arasında bir derece farkı kurabileceği şüphelidir.

Yalnız, dar anlamda politika denilen sosyal sektörün, içinde kumanda edenlerin ve kumanda biçimlerinin seçildiği sektör olduğu da bir gerçektir. Bunun sonucu, sosyal hayatın bu sektörü, bize bütün topluluğun insanî ve insanî olmayan karakterini açığa vurur.

Böylece, tüm politika felsefelerinin temelindeki beyanı yeniden buluyoruz. Geçmişin filozofları politika üzerinde fikir yorarlarken, iktidar teşkilâtının topluluğun özüyle karıştığına gerçekten inanıyorlardı. Bu inanın kendisi de iki beyana dayanıyordu: teşkilâtlanmış bir iktidar olmayınca sosyal hayat olmaz ve iktidarın biçimi sosyal ilişkilerin insanca oluşunun karakteristiğidir. İnsanlar ancak, insanca itaat ederler ve kumanda ederlerse in-

san olurlar. Rousseau *Sosyal Mukavele* teorisini geliştirirken, hem, deyiş yerindeyse, topluluğun nazari olarak oluşumunu, hem de iktidarın meşru kökünü keşfediyordu. İktidarın meşruluğu ile topluluğun temeli arasındaki bağ, geçmişin politika filozoflarından çoğunun karakteristiği idi. Fikir bugün yeniden ele alınabilir.

Bu derslerin amacı, meşru bir iktidarın veya iktidarın kullanılmasında insanî olan şartların bir teorisini geliştirmek değil, toplumun, kelimenin dar anlamında, politika denilen kendine özgü sektörünü incelemek olacaktır. Aynı zamanda, politikanın topluluğun tümü üzerinde yaptığı etkiyi kavramaya ve sebep-netice arasında bağlantı gösteren ilişkiler planıyla kolektif hayatın başta gelen karakteristikleri planında, dar ve geniş anlamlardaki diyalektiği anlamaya çalışacağız. Niyetim, sadece çok partili rejimlerle tek partili rejimler arasındaki zıtlığı meydana çıkarmak değil, her rejimin ruhunun gerektirdiği temel seçimlerin sonuçlarını takip etmektir. Başka bir deyişle, geçmişin filozoflarının, toplulukların temel karakteristiğinin iktidar teşkilâtı olduğuna yer vermekte ne ölçüde haklı olduklarını görmek için, politika denilen kendine özgü sistemi incelemeye çalışacağım.

II

FELSEFEDEN POLİTİK SOSYOLOJİYE

Felsefî veya hukukî incelemeden farklı olarak, politik rejimlerin sosyolojik incelemesinin esası nedir? Bu soruya verilen genel karşılık şu: Felsefe, politik rejimleri her birinin öz meziyetlerine değer biçme düşüncesiyle inceler. Ya en iyi rejimi, ya da her rejimde veya rejimlerin hepsinde meşruluk ilkesini tayin etme eğilimindedir; her halde, değerle ilgili bir amaç güder. Oysa, sosyoloji, esas itibarıyla, değer yargısına varma iddiasında olmaksızın bir olgu incelemesidir. Asıl olarak hukukî inceleme ise, dikkat ve ilgiyi anayasanın kendisi üzerine toplar. Meselâ, hukukçu İngiliz, Amerikan ve Fransız anayasalarına göre yönetenlerin nasıl seçildiklerini, kanunların nasıl uygulandığını, kararnamelerin nasıl çıkarıldığını araştırır. Hukukçu kendini, falan olayın anayasaya uygun olup olmayışının ortaya çıkardığı meselelere verir: Mart 1933'teki tam yetki kanunu Weimar cumhuriyeti anayasasına uygun muydu, değil miydi? Fransız Parlamentosunun mareşal Pétain'e tam yetki veren oyu, Fransız Anayasasına uygun muydu, değil miydi? Elbette, hukukî inceleme metinlerin formel incelemesiyle kalmaz, anayasaya ilişkin kuralların falan zamanda fa-

lan ülkede uygulanıp uygulanmamış olmasını da dikkate alır. Her ne olursa olsun, anayasanın işleyiş kurallarını, metinlerde tespit edildiği şekilde, mihrak noktası olarak muhafaza eder. Buna karşılık, sosyolojik inceleme, anayasanın işleyiş kurallarını diğerleri arasında bir unsur olarak görür. Partilerle veya çıkar gruplarıyla, politikacıların bulunmasıyla, Parlamentonun işleyişiyle aynı derecede ilgilenir. Sosyolog, partiler içinde ve partiler arasındaki tutuma kumanda eden ve yazılı olmayan kurallara nispetle, anayasa kurallarına daha fazla bir hak tanımadan, politikanın işleyiş kurallarını incelediği halde, hukukçu anayasanın emrettiği hususları belirtmekle başlar ve sonra anayasanın sıkı bir şekilde uygulanma biçimini gözden geçirir.

Sosyolojiyi felsefeye ve hukuka göre sınırlama amacını güden bu iki cevap, yanlış değil, ama düzelseldir. Ben bu derste, asıl olarak sosyolojik incelemenin kendine özgü niteliğini derinleştirmek istiyorum.

İki görüş bu araştırmayı doğrulamaya yarayacaktır. Sosyologlar hemen hemen hiç bir zaman tarafsız değillerdir; aralarından büyük bir çoğunluk politik rejimlerin nasıl işlediğini incelemekle yetinmez, bizlerin en iyi rejimi veya geçerli meşruluk ilkesinin ne olduğunu tayinden âciz kaldığımızı önceden kabul eder. Hemen hemen her zaman bir felsefeye, ya sosyologlar dogmatizme, ya da tarihî rölativizme bağlıdır.

Bir politika felsefesinin sosyolojik unsurlar ih-tiva etmediğini gösteren tek bir örnek yoktur. Bü-

yük politika filozoflarının hepsi, en iyi rejimin seçimini ya insan yaradılışının, ya da gözleri önündeki değişik rejimlerin işleyiş biçiminin incelenmesine dayandırmışlardır. Şu halde iş, filozofların olgu inceleme biçimiyle sosyoloğun olgu inceleme biçimi arasındaki farkın, varsa şayet, ne gibi bir fark olduğunu öğrenmeye kalır.

*
**

Batı düşünce tarihinde en parlak ve en sürekli bir rol oynamış bulunan yazardan ve metinden hareket edelim. Aristoteles'in *Politika*'sı, yüzyıllar boyunca hem politika felsefesi, hem de politika sosyolojisi olmuştur. Bugün de derin bir incelemeye değer bulunan bu yüce kitap, sadece değer yargıları değil, olguların çok ileriye götürülmüş bir incelemesini de kapsar. Aristoteles Yunan sitelerinin anayasaları üzerine bol sayıda belge toplamış, bu anayasaları (anayasa kelimesini bugünkü yazılı metin anlamında değil, rejim kelimesi anlamında) anlatmaya, Yunan siteleri rejimlerinin işleyiş biçimini incelemeye çalışmıştı. İşte bu karşılaştırmalı incelemeye dayanarak, o, şu üç temel rejimin meşhur olan tasnifini ortaya koymuştu: mutlak iktidarın bir kişide bulunduğu monarjik rejim, mutlak iktidarın birkaç kişide bulunduğu olarşik rejim, mutlak iktidarın bütün yurttaşlarda bulunduğu demokratik rejim. Aristoteles bu tasnife sağlıklı şekillerle bozuk şekiller arasındaki antitezi katıyor ve nihayet karma rejimleri inceliyordu.

Böylesine bir araştırma, kelimenin bugünkü anlamıyla, sosyolojiktir. Özellikle bir bölüm, ihtilâllere ayrılmış bulunan bölüm, bugün de sosyolojik incelemenin bir örneği olarak görünür. Aristoteles'i en fazla ilgilendiren, şu iki sorun oluyordu: Bir rejim nasıl tutunur? Bir rejim nasıl değişir veya yıkılır? Devlet adamlarına öğütler vermek bilginlere düşer. *Politika*, her rejimin yöneticilerine mevcut rejimi en iyi sürdürme yolu üzerine öğütler verir. Aristoteles'in zorbalara zorba idareyi sürdürme yolunu gösterdiği kısa bölüm, çok daha sonra çıkmış ünlü bir eserin, Machiavel'in *Prens*¹'inin öncüsü olarak görülebilir. Zorba bir rejim kötü bir rejim olduğundan, onu sürdürmek için gerekli çareler de rejimin kendisine benzeyecekler, yani iğrenç, ah-lâka aykırı olacaktırlar.

Aristoteles'in *Politika*'sı sadece bir sosyoloji değil, aynı zamanda bir felsefedir. Değişik rejimlerin ve işleyişlerinin, onları sürdürme yollarının ve yıkılma biçimlerinin incelenmesi, temel bir soruna yöneltilmiştir ki bu da felsefî bir sorundur: En iyi rejim hangi rejimdir? En iyi rejimin araştırılması ise, *esas itibarıyla* felsefidir, bu, değişik rejimlerin eşdeğerde oldukları, bir değer hiyerarşisine göre sıralanamıyacakları yolundaki iddiayı önceden bertaraf etmekle birdir. Aristoteles'e göre, en iyi rejimin araştırılması doğru bir davranıştı, çünkü insan yaradılışının bir olgunluğa ulaşma gayesi vardır. *Yaradılış* kelimesi sadece insanların kişisel veya kolektif

¹ Prens (prince) *Hükümdar* adıyla dilimize Vahdi Hattay tarafından çevrilmiş bulunmaktadır. (Remzi Kitabevi)

tif davranışları biçimini değil, alınlarına yazılanı da ifade eder. İnsan yaradılışının bir gayesi olduğu inanışından yana olundu mu, böylesine bir kader çağırısına yer verildi mi, en iyi rejim sorununu ortaya atma doğru olur.

Ayrıca, Aristoteles'in *Politika*'sının genellikle yapılmış olan yorumuna göre, temel üç rejim ayrımının tarih-üstü bir değer taşıdığı; her çağda, rejimlerin hepsine uyduğu; temel üç rejim ayrımının sadece Yunan siteleri için değil, herhangi sosyal bir çerçeve içinde, bütün dünya için geçerli olduğu söylenir. Bu da her tasnif için ilkenin mutlak iktidarı elinde tutanların sayısı olduğunu düşündürür.

Aristoteles'in politika felsefesinin bu üç fikri, tarihin akışı boyunca, birbiri ardından terk edildi. Biz sosyologların politik rejimler sorununu yeniden ortaya koyduğumuz şu günlerde, bunlardan eser yok.

Önce, üçüncü beyanı, yani politik rejimlerin mutlak iktidarı elinde tutanların sayısına göre tasnifinin evrensel değerini gözden geçirelim.

Kimler kumanda eder? klasik sorununa yer verildiği zaman, bunun üç cevabı, sadece üç cevabı olduğu kabul edilirdi. Rejimlerin iktidarı elinde tutanların (bir kişi, birkaç kişi, tüm yurttaşlar) sayısına göre tasnifindeki geçerliğin terk edilemsi, en açık bir biçimde, *Kanunların Ruhu*'nda görülür.¹ Gerçekten, Montesquieu de rejimlerin bir tasnifini ileri sürer: Cumhuriyet, monarşi ve zorba idare; ama he-

¹ Kanunların Ruhu (Esprit des lois): Montesquieu'nün ünlü eseri.

men esaslı bir fark belirir. Montesquieu'ye göre, bu rejimlerin her biri *sosyal bir tipi karakterize* eder. Montesquieu, Aristoteles'in bir rejimin cinsi mutlak iktidarı elinde tutanlara bağlıdır fikrini sürdürür. Cumhuriyet, mutlak iktidara tüm halkın veya bir kısım halkın sahip olduğu rejimdir; monarşi, bir kişinin fakat sabit ve yerleşmiş kanunlara göre saltanat sürdüğü rejimdir; zorba idare ise, bir kişinin fakat kanunsuz, kuralsız, keyfi bir biçimde hüküm sürdüğü rejimdir. Bundan çıkan sonuç şudur: Üç tür hükümet sırf iktidara sahip olanların sayısı ile tanımlanmıyor. Monarşi ile zorba idare arasında, mutlak iktidarı elinde tutanların sayısı yönünden fark yok, monarşide olsun, zorba idarede olsun, egemenlik bir kişidedir. Tasnif, ikinci bir kriteri varsayıyor: Mutlak iktidar sabit ve yerleşmiş kanunlara göre mi, yoksa kanunsuz ve kuralsız mı kullanılıyor? Bir kişinin mutlak iktidarının bir meşruluğa uygun veya bir meşruluktan uzak oluşuna göre, rejimin ilkesi ya şeref, ya da korku oluyor.

Bir şey daha var. Montesquieu cumhuriyete örnek olarak eski zaman sitelerini, monarşiye örnek olarak Avrupa'nın yeniçağ kırıallıklarını, zorba idareye örnek olarak da Asya imparatorluklarını aldığını açıkça söyler ve bu rejimlerden her birinin belli iktisadî, sosyal ve bugün bizim deyimimizle, demografik şartlarda görüldüğünü ilâve eder. Cumhuriyet gerçek olarak ancak küçük sitelerde olabilir; şeref üzerine kurulu monarşi orta boyutta Devletlerin karakteristik rejimidir. Devletler çok büyüyünce, zorba idare hemen hemen kaçınılmaz olur. Montesquieu'nün rejimler tasnifinde çift zıdlık var-

dır. Önce, ılımlı rejimlerle ılımlı olmayanlar veya kanuna saygılı rejimlerle keyfi rejimler arasındaki zıtlık; bir yanda cumhuriyet ve monarşi, öte yanda monarşi ve zorba idare. Sonra, bir yanda cumhuriyet, öte yanda monarşiyle zorba idare arasındaki zıtlık. Nihayet, bu iki zıtlığın ötesine geçen bir sentez vardır ki o da aşağı yukarı şudur: baş tür olarak, topyekûn halkın mutlak iktidara sahip olduğu demokratik, ya da aristokratik olabilecek bir rejim. Bunda esas, yurttaşlar arasında eşitlik, ilke de fazilettir. İkinci tür olarak, cumhuriyeçi eşitliği reddeden bir rejim, monarşik rejim gelir. Monarşi, sınıfların ve kişilerin eşitsizliği üzerine kuruludur; monarşi, her kişinin sınıfına bağlılığı ve şerefın kendisinden beklediği her şeyi yerine getirmesi ölçüsünde yerleşir ve gelişir. Cumhuriyetçi eşitlikten Avrupa monarşilerine girmiş aristokratik eşitsizliğe geçiyoruz. Zorba idareye gelince, bu idare, bir yolla, bizi yeniden eşit hale getirir. Zorba bir rejimde, yönetim bir kişidir; bu bir kişi mutlak bir iktidara sahip bulunduğu ve hiç bir kurala tabi bulunmadığı için, onun dışında kimse emniyette değildir. Herkes korku içindedir, bununla da, yukardan aşağı herkes aynı zamanda eşit hale getirilmiş olur. Ne var ki bu, yurttaşların hürriyet içinde eşitliği yerine, korku içinde eşitliğidir. Kimseyi kırmayacak bir örnek verelim: Hitler rejiminin son aylarında, I numaralıya yakın olma, korunmuş olmak için yeterli bir sebep değildi; hatta, bir bakıma, yukarı kademelere çıkıldığı ölçüde tehlike artardı.

Böylesine bir tasnif Aristoteles'in anlayışının bir kısmını, kilit sorun olan mutlak iktidarı kaç ki-

şinin elinde tuttuğunu bilmek olan fikrini sürdürür. Fakat bu tasnif yalnız bu nokta ile kalmaz, çünkü, sosyoloji diliyle söylersek, ikinci bir değişkeni (variable), yani iktidarın kanunlara uygun veya keyfi olarak kullanılma biçimini getirir. Ayrıca, yönetim biçimi, iktisadî ve sosyal teşkilât bir kenara bırakılmak suretiyle değerlendirilemez. Politik rejimler tasnifi aynı zamanda toplumlar tasnifi verir. Ama, bir yönetim biçimi iktisadî ve sosyal bir teşkilâta bağlıdır ve ondan ayrılamaz.

Montesquieu'nün örneğinden bir sonuç değilse de, hiç olmazsa, bir soru çıkarıyoruz: Politik rejimlerin bir tasnifini yapmaya kalkarsak, bu tasnif sadece belli bir iktisadî ve sosyal teşkilâta göre mi, yoksa bütün çağlara göre mi geçerli olur? Gerçekte, ben burada ihtiyatlı bir metot kullanacağım, geçerliliğini modern sınıflı toplumlara inhisar ettireceğim bir politik rejimler tasnifi yapmakla yetineceğim.

Montesquieu, Aristoteles gibi, en iyi rejim hangisidir diye, hiç değilse açıkça düşünmez. Montesquieu, cumhuriyet ve monarşi olmak üzere ılımlı iki tür rejim görmüştü. Ülkenin, yani her rejimi ayakta tutan ve yaşatan duygunun, birinde fazilet, eşitlik ve kanunlara itaat duygusu, ötekisinde şeref, yani her kişinin toplumdaki yerinin ondan istediği hususa karşı saygı olduğunu ortaya koymuştur. İşleyişle ilgili bu iki ilkedен, birinin ötekisinden daha iyi olduğunu ilk bakışta söyleyemeyiz, çünkü aristokratik şerefın de kendine özgü meziyetleri vardır.

Daha genel bir deyişle, politik rejim sosyal teşkilâta bağlandığı andan itibaren, (mümkün olabilen

ve reel) sosyal teşkilâtlardaki çeşitlilik, soyut alanda en iyi rejimin araştırılmasını önceden önler gibi görünür. Sosyal rejimlerde ve ilkelerde çeşitliliği kabul etmenin en iyi rejimin araştırılmasını önlemesi, şu basit sebepten ileri gelir: Bu kabul ediş, en iyi rejim meselesinin bir anlamı olması için, insan yaradılışında bir olgunluğa ulaşma gayesi olduğu inancına yer vermez.

En iyi rejim meselesinin, insan yaradılışında bir olgunluğa ulaşma gayesi olduğu yorumuyla aynı zamanda ortadan kalkmasının sebebi nedir? Şimdi bunu göreceğiz. Bunun için de, politika geleneğinin öteki büyük yazarları arasından birine baş vuracağız. Hobbes evren hakkında kesinlikle mekanik bir inanıştan yanadır: İnsanoğlunu arzu, hayatını kurtarma ve zevkleri tatma tanımlar; davranışına çıkar kumada eder.

Böylesine bir inanış, en iyi rejim meselesini saf dışı eder, meğerki şaşmaz bir mekanizmaya tabi insanoğlunun her şeyden önce peşinden koştuğu amaç belirtilmek istensin. Hobbes'a göre, bu basit, yaygın amaç ortadadır ve yaşamaktan ibarettir. İnsanlar hırslarının oyuncağı olduklarından, ortak bir kanuna boyun eğmedikleri zaman, birbirinin düşmanı kesilirler. Bundan, Hobbes'un nüve sorunu belirir: İnsanlar arasında huzuru sağlamak için, politik rejim nasıl olmalıdır? İnsan yaradılışında bir olgunluğa ulaşma gayesi bulunduğuna göre en iyi rejim hangisi sorusu yerine, teori şu soruyu sorar: insanoğlunun davranış biçimi ortada olduğuna göre, emniyetin garanti altına alınması ve kişilerin korkunç

ölüm tehlikesinden kurtarılmalاری için, Devlet nasıl olmalıdır?

Böyle bir felsefede, mutlak iktidarın ölçüsü insanı düşündürür. İç savaşı önlemek için iktidara ne verilmelidir? İnsan yaradılışında bir olgunluğa ulaşma gayesi bulunduğu inanışında ise, insanların faziilet içinde yaşamaları için, hükümdar nasıl olmalı diye düşünülüyordu.

İnsan yaradılışının mekanik olduğu inanışı, mutlak ve sınırsız bir iktidar doktrininini benimseme-yi gerektirmez. Hobbes'dan sonraki kuşaktan başka bir filozof, aynı hareket noktasını seçmiş, fakat başka bir sonuca varmıştır. Spinoza'ya göre, insanlar hırslarının oyuncağıdır. Kendi başlarına bırakıldılar mı, birbirinin düşmanı kesilirler. Çünkü makul değildirler ve her biri ötekileri alt etmek ister. Şu halde, kanunlar çıkartarak yurttaşlar arasında huzuru hâkim kılacak mutlak bir iktidar yaratmak gerekir. Şartsız bir yetki olmaması halinde iç savaşın patlayacağı korkusunu yüreğinde her an duyan Hobbes'un hemen hemen tek tasası, hükümdara, her ne olursa olsun, huzurun sürmesine yetecek kadar yetki vermek olduğu halde, Spinoza, huzurun hür insanlar huzuru olması ve filozoflara saygı gösterilmesi için, hükümdarın yetkisini kısıtlamak ister.

Gelene'ksel politik felsefenin yıkılmasında son bir safha, farksız olarak tarih felsefeleri veya sosyolojiler denilen şeyler olmuştur. Tarih felsefelerinde veya sosyolojilerde, meselâ Marx'ıninde veya Auguste Comte'uninde ortak nokta, politik meselelerin ekonomik meseleden sonra gelmesidir. Denile-

bilir ki sosyoloji XIX. yüzyılda, politik rejimin ekonomik ve sosyal teşkilâtıdan önce geldiğini ileri süren geleneği yıkarak yerleşmiştir. Marx bu yıkılmayı ve etkisini biliyordu. Onun gözünde temel sorunlar şunlardı: Üretim teşkilâtı nedir? Sınıflar arasında ilişkiler nelerdir? Politik rejime gelince, ekonomik yapının incelenmesi onu da aynı zamanda ortaya koyacaktır.

Politik rejimleri ekonomik ve sosyal teşkilâta tabi kılan bu inanışı, entegral rölativizm ile dogmatizm arasındaki fanatizmi doğrulayan kararsızlık tehdit eder. Bu kararsızlığın ispatı "historizm" veya "historisizm" kelimesinin¹ kullanılışında görülür. Bu iki kelime bazen farklı bazen de aynı anlamda kullanılır, Almancada olduğu kadar İngilizce ve Fransızcada vardır ve duruma göre, görünüşte antitez niteliğindeki doktrinleri ifade eder.

London School of Economics profesörlerinden M. Popper, *Historisizmin Sefaleti* adındaki kitabını yazdığı zaman, meramı tarihin bir yorumunu ortaya koymaktı. Bu yoruma göre, topyekûn bir determinizmi esas alarak, geleceğin rejimini önceden bilmek mümkündür (ve geleceğin bu kaçınılmaz rejimi, kimilerinin gözünde tarihin sonu demektir). Fakat, historisizm bazen görünüşte buna zıt bir inanışa denir. Bu ikinci inanışa göre de zamanın akışı içinde, her biri ayrı, eşsiz ekonomik, sosyal ve politik rejimler birbirini izler. Yakınlarda ölen profesör Meineck'in *Historizmin meydana gelişi*² adında-

¹ Historizm, historisizm: Tarihi düşüncelere dayandırılan inceleme veya doktrin.

² Die Entstehung des Historismus.

ki kitabı, historisizm üzerine M. Popper'in tanımlamasından değişik bir düşünce biçimi ile ilgilidir. Meineck'e göre, historizm, ekonomik, politik ve sosyal rejimlerin çokluğu, bu rejimlerin eşdeğerde oluşlarının kabulüyle tanımlanır; bir Alman tarihçisinin sözüne göre *"her çağ, bitmesiyle birlikte artık Tanrı'ya ait olur"*.

Kaldı ki, görünüşte zıt olan bu iki anlamı birbirine yaklaştırmak kolaydır. Marx'ın felsefesinde, entegral rölativizmden tarihi dogmatizme geçiş görülür. Marx'ın politika ile, politik rejimlerle ilgili herkesin bildiği teorisini bir gözden geçirelim. Bugüne kadar her toplumu sınıf mücadelesi karakterize etmiştir; toplumların hepsinde, bir ezen bir de ezilen sınıf, bir sömüren bir de sömürülen sınıf olmuştur. Toplumların hepsinde, Devlet bir araç olmuş, bu araç sayesinde ezen sınıf ezilen sınıfı sömüre gelmiştir; şu halde, Devlet, bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürme organından başka bir şey değildir. Eğer, bütün toplumlar bu şemaya girerse, entegral rölativizme doğru kayılır. Çünkü bir rejimi diğer bir rejime tercih için hiçbir sebep kalmaz. Eğer, belli bir tarihten itibaren veya önceden görülebilen ekonomik ve sosyal bir rejimde, sömüren sınıfla sömürülen sınıf arasındaki zıdlık ortadan kalkarsa, artık rakip sınıflar olmayacak ve sosyal tecanüsle birlikte tamamiyle geçerli bir rejim doğacaktır.

Rölativizmin sonuna gelmiş olmak ve aynı şekilde dogmatizmle sonuçlanmak için, *birisi dışında* bütün rejimlerin sosyal teşkilât yönünden kötümser bir inancı doğruladıklarını söylemek yeterlidir. Ne

var ki bu dogmatizmi saf dışı etmek kolaydır. Sosyalist denilen rejimin önceki rejimlerle aynı karakteristikleri göstermesi, sosyalist rejimde bir sömürücü bir de sömürülen sınıfın olması, Devletin aynı biçimde ezen sınıfın ezilen sınıflar üzerinde baskısını sürdürmesine yardım eden bir araç kesilmesi bunun için yeterlidir. O zaman, dogmatizmden tekrar rölativizme dönülür.

Yeniden canlandırmakta olduğum bu diyalog, uydurma bir diyalog değildir. Bu, Pareto'nun Marx'a verdiği cevaptır denilebilir. Pareto şöyle karşılık vermekle yetindi: Bir nokta dışında, Marx düşüncesinde haklıydı. Geçmiş ve şimdiki rejimler konusundaki keskin görüşlülüğüne bir diyecek yoktu, ama geleceğin rejimleri üzerine tatlı kuruntular besliyor, büyük bir kavrayışla gördüğü sınıf mücadelesi, sınıfların birbirini sömürmesi, sosyalizmle ortadan kalkacak sanıyordu. Oysa, sınıf mücadelesi evrimin bir döneminde ortadan kalkacak yerde, önceden kestirilebilecek kadar uzun süre devam edecektir. Marx sömürücülüğü ve aynı zamanda Devleti, Devletin ancak bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde baskısını sürdürmek için mevcut olduğu ilkesini ileri sürerek ortadan kaldırıyordu. Pareto geçmişin politika geleneğini yeniden ele alarak karşılık vermekle yetindi.

Temel mesele zenginliğin topluluğun üyeleri arasında nasıl dağıldığını bilmek değildir: bu dağılım bilinen toplumların hepsinde aşağı yukarı aynıdır. Gerçek mesele, geçmişte ve bugün olduğu gibi gelecekte de ortaya sürülecek mesele, kimin yönetti-

ğini bilmektir. Pareto, iktidarı elinde tutanların sayısına göre değil, psikososyal karakterlerine ve iktidarın kullanılma biçimine göre politik rejimlerin sade bir tasnifini getiriyordu. Yöneten kimselerden bazıları (tercihan zor vasıtalarını kullananlar) aslana, diğerleri (özellikle hiyle, yani söz ve çıkar vasıtalarını kullananlar) tilkiye benzerler. Aslanla tilkinin böyle karşılaştırılması, geçmişten gelir, Machiavel'den alınmıştır (Pareto Machiavel'e seve seve dayanır). Böylesine bir tasnif, rejimler arasında iktidarı kullananların karakterine, şunlar veya bunlarca baş vurulan vasıtaların türüne göre olan farkları ortadan kaldırmaz. Ama bu rejimlerin hepsinin ortaklaşa sahip oldukları bazı karakterleri vardır ki önünde sonunda onları aşağı yukarı eşdeğerli kılar veya hiç değilse, en iyi rejim sorununu hemen hemen anlamı olmayan bir sorun haline getirir.

Rejimlerin hepsi, aslında, iktidara gelmek için mücadele, az sayıda insanın iktidarı kullanması olayı ile tanımlanır. Nedir politika? İktidar ve onun sağladığı yararlar için mücadele. Bu mücadelenin arkası kesilmez. Pareto seve seve, Hobbes ve Spinoza gibi, bu mücadele sürekli, çünkü insanların hepsi başta olmayı isterler ve hepsinin meramlarına ulaşmaları imkânsızdır diyebilirdi. Ya da, insanlar iktidar yararlarını kendilerine mal etmek isterler: Gel gelelim hepsinin iktidarı ve onun sağladığı yararları elde etmeleri mümkün değildir. Geri kalanı, fikirler, felsefeler, aslında birbirinin yerine geçebilen doğrulama sistemlerinden başka bir şey değildir diyebilirdi. Bu takdirde, fiili politika, iktidar ve yararları için insanlar arasında bir boğuşmadan öteye gitmez.

Politika ilmi de, Amerikalı bir sosyoloğun deyimine göre, şuna varır: kim ne elde eder? Nasıl? Ne zaman? (İngilizcede: Who gets what? Howe When?). Böylece klasik felsefenin veya politikanın manevî inanışının yıkılmasında son aşama olan ve bugün Machiavel felsefesi denilen şeye dayanmış oluruz.

Böyle bir felsefede, fikirler ve doğrulamalar var olmaya varlar, ama hepsi iktidarın iradesi hizmetindedir. Politik bir *formülün* meziyeti, değerinde veya geçerliğinde değil, etkililiğinde bulunur. Fikirler, mücadeleye tutuşmuş insanlar tarafından savaşta kullanılan silâhtan, boğuşma vasıtalarından başka bir şey değildir. Savaşta zafere ulaşmaktan başka bir amaç yoktur.

Politikanın böyle bir yorumu, tamamiyle objektif bir sosyoloji kurar gibi görünür. Çünkü daha başlangıçta, onun evrensel değerde olabilecek şeyle, yani insan yaradılışında olgunluğa ulaşma gibi bir gaye bulunması ile ilgisi olmadığını söyledik. Gerçekte ise, sözde objektif olan bu sosyolojide, hareket noktamızı teşkil etmiş bulunan insan yaradılışında bir gaye olduğu felsefesi kadar tartışma götürür bir başka felsefe vardır. Politikanın bu ahlâka aykırı felsefesi, her felsefeye karşı çıkma kisvesi altında, ortaya bir felsefe koyar. Akla uygun bir felsefe yerine saçma bir felsefe koyar, politikanın meşru bir iktidarı araştırma olmayıp kavga olduğunu koyar. Ne var ki 'ne akla uygunluğu, ne de saçmalığı objektif ve ilmi bir biçimde ispat edilmiş değildir. İnsanoğlunun boş bir hırs olduğunu yetkiyle beyan etmek, insan varlığına bir anlam tanımaktan daha az felsefî değildir.

Benim ele almak istediğim şekilde politik sosyoloji, insanın kader çağırısına göre en iyi rejimin belli edilmesini içine alan insan yaradılışında bir gaye bulunduğu inanışına bağlı olmayacak; ama, machiavelist veya historisist felsefeye de bağlı olmayacaktır. Politikanın ruhunu sadece iktidar olmak için mücadelede gören makyavelizm, kısmî bir felsefedir ve şüpheli bütün felsefeler gibi, kendi kendisiyle çelişir hale düşme istidadındadır.

Kısaca, uygulayacağım metodun önceden söylenebilecek birkaç noktası şunlardır:

1. Modern sınıî toplumalarda görebildiğimiz politik rejimleri tanımlamaya çalışacağım. Fakat bu rejimler tasnifinin değişik tipten toplumlar için geçerli olduğu iddiasında bulunmayacağım. Evrensel değerde bir tasnif bulunabileceğini kabul etmiyor değilim; kavramlardan bazıları çok değişik toplumların üst yapıları olan politik rejimlere uygulanabilir. Ama, hareket noktasında arzum, sınıî toplumalarda politik rejimlerin bir tasnifini yapmaktan öteye gitmeyecektir.

2. Bana göre, politika sorununu, düşüncenin bugün vardığı noktada, bir tek sorun tanımlamaz. Bugün gerçeğin verisi şudur ki değişik amaçlar peşindeyiz, mutlaka zıt olmayan ama birbirine uygun da olmayan değerler istiyoruz. Meselâ, *meşru*, yani iktidarın nasıl olması gerektiği hususunda bizlerdeki fikre uygun bir rejim kurmayı istiyoruz. Ama, aynı zamanda, *etkili* iktidar teşkilâtının nasıl olması gerektiğini düşünmekten de geri kalmıyoruz. Re-

jimlerin, bu iki yönden aynı zamanda en iyileri oldukları, bana önceden ispat edilmiş görünmüyor, bu incelemeden sonra da ispat edilmiş görünemeyecektir. Politik bir rejim, bir açıdan tercih edilir, diğer bir açıdan tercih edilmez olabilir. Rejimlerin hepsi eşdeğerli değildir, ama bizim birçok referans sistemlerimiz vardır. Rejimleri karşılaştırırken, belirli bir sonuca varabileceğimizi hiç bir şey garantilemez.

3. Sosyolog bana ne ahlâka aykırı felsefeye, ne de dogmatizme mahkûm görünür. O, politik rejimler üzerine bir yargıda bulunmak üzere düşündüğü politik veya ahlâkî fikirler, realiteyle ilgilidir diye kaçınılmaz bir sonuç olarak ahlâk dışına çıkmaz.

İktidar olma için kavga fikrine saplanmış kalmış olan ahlâka aykırı düşüncenin büyük yanlışı, realitenin başka bir yanını, yani *meşru* iktidarın, tasvip edilen otoritenin, *en iyi* rejimin araştırılması yanını kabul etmemesine dayanır. İnsanoğlu politikayı hiçbir zaman sırf iktidar olma için kavga şeklinde düşünmemiştir. Bu işte "iktidar olma için kavga" yanını görmeyen bir kimse safın biri, iktidar olma için kavgadan başka bir şey görmeyen de sahte realistlerden biridir. Bizim incelediğimiz realite, insanî realitedir. İktidarın meşruluğuna ilişkin sorun, bu insanî realiteden bir parçadır.

Machiavel'in ahlâka aykırı felsefesini reddetmekten, en iyi rejimi tayin edecek durumda olduğumuz sonucu çıkmaz. Sorunun bir anlamı olmaması bile mümkündür. Benim ele almaya çalıştığım biçimdeki sosyoloji için gerekli olan şey, politik rejimlerin, değerlerin ve müesseselerin çokluğunun *tutarsız* olma-

masıdır. Bu sonuç için, değişik politik müesseselerin sürüp giden bir sorunun karşılığı gibi görünmeleri yeterlidir.

Politik sorun adı altında ortaya daima sürülen sorun, *iktidar* ve *itaatın* aynı zamanda doğrulanmasıdır. Hobbes, insan yaradılışının iç karartıcı yanına dikkati çekerek itaatı çok güzel doğrulamıştır. Böylece, yöneticilere verilen iktidar, bir temel bulmaktadır. Ama, herhangi bir itaatı, herhangi bir iktidarı doğrulamak uygun olmaz. Hem itaatı, hem de itaatın reddedilişini, hem iktidarı, hem de iktidarın sınırlarını aynı zamanda doğrulamak mümkün müdür? Politik düzenin sonsuz sorunu işte budur. Bütün rejimler de, gerçekte, onun hep eksik çözüm yollarıdır.

III

POLİTİK DÜZENİN BOYUTLARI

Bundan önceki bölümde, en iyi rejimin felsefî araştırılmasından, rejimlerin realiteleri ve çeşitliliği içinde sosyolojik incelenmesine geçişi gösterdim. Dört sebep, beni en iyi rejimin soyut düzeyde ve evrensel olarak araştırılmasını bir yana bırakmaya götürdü.

1. Toplumun genel teşkilâtı hesaba katılmadan en iyi rejimin tayin edilebileceği şüphelidir. En iyi rejim sosyal teşkilâtın ancak bir tipi için belki tayin edilebilir.

2. En iyi rejim kavramı, insan yaradılışında olgunluğa ulaşma hedefi bulunduğu yolundaki bir inanışa bağlıdır. İnsanoğlu hakkında determinist bir anlayış benimsendi mi, kafayı kurcalayan sorun, insanların içinden gelen ve tabii olan davranışlarına en iyi uyan müesseseler sorunu olur.

3. Politik rejimlerin hedefleri belirli değildir, mutabakat halinde olmaları da mutlaka beklenmez. Yurttaşlara en engin hürriyet sağlayan rejim, iktidara her zaman en büyük etkililiği sağlamaz, yönetilenlerin tasvibiyle kurulan bir rejim de iktidarı elde edenlere her zaman yeterince iş görme rahatlığı vermez.

4. Nihayet, herkes kabul eder ki somutlaştırmanın bir düzeyinde, müesseseler zarurî olarak başka başkadır. En iyi rejim sorunu insanın karşısına soyutlaştırmanın yüksek bir düzeyinde çıkabilir. Her

toplumda, müesseselerin tarihî birtakım eşsiz değişikliklerin özelliklerine uydurulmaları gerekmektedir.

Bunlardan başka, yanlış bir pozitivizme karşı uyarmaya da çalıştık. Bu pozitivizm politik rejimlerin sosyolojik incelenmesini, politikanın ahlâka aykırı bir felsefesiyle karıştırabilirdi. Ahlâka aykırı felsefe diye ben, iktidar olma ve iktidarın sağladığı yararların dağılımı için yapılan mücadeleyi, politikanın ruhu, tek realitesi olarak gören felsefeye dedim. İktidar olma için mücadele, bilinen rejimlerin hepsinde, hiç değilse, bilkuvve mevcuttur. Ama sosyolog, objektif incelemeyi ahlâka aykırı bir felsefeyle karıştırmakla hata eder.

Sosyolog, her şeyden önce politikanın sırf iktidarı elde etmek için yapılan mücadele olduğu tanım-lamasına itibar etse, o zaman insanların politikaya kendilerinin verdikleri anlamı realiteden çekip atmış olurdu. Sonra, politikanın ahlâka aykırı bir felsefesinden yana olacak soyologlar, ya düpedüz bir rölativizme — ki buna göre rejimler sanki eşdeğerde olurlardı — ya da, daha sık görüldüğü gibi, en iyi rejimin iktidar kavramı üzerine kurulu bulunduğu hakkında zımnî bir anlayışa varırlardı. En iyi rejim de iktidarı şu veya bu kişilere veren rejim olurdu; bu da, kaçınılmaz bir sonuç olarak, bu türden bir felsefede şüphecilikle fanatizm arasında karar-sızlığa yol açardı.

Biz, sosyoloğun politika sorununu insanlarca ortaya konan şekilde (ki insanlar da onu meşru hükümet ya da en iyi hükümet kavramına bir anlam

vererek ortaya koyarlar) genel deyimlerle çözümleyebileceğini söylemiyoruz, sosyolog *politik müesseselerin iç mantığını anlama zorundadır*. Politik müesseseler alışkanlığın raslantı olarak yan yana getirdiği şeyler değildir, her politik rejimde asgarî bir birlik ve anlam vardır. İşte sosyoloğun bunu meydana çıkarması gerekir.

*
**

Politik rejim, sosyal bütünün, bütüne kumanda etmek gibi şaşırtıcı bir karakteristiği bulunan bir sektörü meydana getirmektedir. Şu halde, politik realite, ya politik düzenin kendine özgü fikirlerine, ya da felsefî iddialı, geniş ve müphem bilgilere baş vurularak bir kavram haline getirilebilir. Ne hukukî kavramlar, ne de felsefî olanlar, sosyolojik anlayışın isteklerine karşılık olurlar.

Hukukî kavram — ki politik düzen çoğu zaman onun yardımıyla anlaşılmaya çalışılır — egemenlik kavramıdır. Bu kavram, meşru iktidarı elinde tutana uygulanır, kimin emir ve kumandaya hakkı olduğunu belirtir. Ancak, bu kavram değişik iki anlamda uygulanır. Gerçekte de, egemenliğin sahibi, meşru iktidara sahip olandır; ama bu, her zaman fiilî iktidarı elinde bulunduran kimse değildir. Meselâ, zamanımızın politik rejimlerinden birinin halk egemenliğine dayandığını farz edelim. Büyük bir ulusun hiçbir zaman kendi kendini yönetmemiş olduğu meydandadır. Bir topluluğu meydana getiren kişilerin bütünü olan ulus, hükümet görevlerini topyekûn yerine getirme gücüne sahip değildir.

Meşhur “halk tarafından kurulmuş, halk için, halk hükümeti” formülünde, meşru iktidarı elinde tutanla fiili iktidarı elinde tutan arasında birleşme olduğu varsayılır, ama, modern toplumların hepsi gibi karmaşık olan bir toplulukta, iktidarın hukuk yönünden meşru köküyle fiili iktidarı elinde bulunduran arasında bir ayırım yapmak gerekir. Hatta, yurttaşlar meclisinin hukukî en yüce kat olduğu küçük topluluklarda bile, egemenliğin meşru sahibiyle iktidarın şu veya bu görevini yerine getirenler arasında ayırım yapıldı. Bu ayırım, Aristoteles’te de açıkça görülür.

Modern toplumlara geldik mi, egemenlik artık hukukî bir masaldan başka bir şey olmaz. Egemenlik halktadır formülü, batı rejimlerince, faşist rejimlerce ve komünist rejimce fark gözetilmeden kabul edilebilir. Halk egemenliği üzerine kurulu olduğunu herhangi bir biçimde iddia etmeyen çağdaş bir rejim hemen hemen yoktur. Değişen, bu meşru iktidarın halktan reel kişilere geçmesine ilişkin hukukî veya politik usüllerdir. Faşist rejimlerin ideolojisine göre, halkın gerçek iradesi bir adamın, *Führer*’in veya bir Partinin aracılığıyla ifadesini bulur. Komünist rejimlerin ideolojisine göre, meşru iktidar proletaryanın iradesini ifade eder, proletaryanın da organ olarak komünist partisi vardır. Batıya gelince, halk egemen olduğundan, rejimler yurttaşların iktidara adaylığını koyanlar arasından serbestçe seçim yapmalarını ön görür. Başka bir deyişle, rejimleri birbirinden ayıran, politik şeflerin seçilmesindeki usüller, fiili iktidar sahiplerini seçme bi-

çimleri, egemenliğin hukukî masalı şeklinden iktidar realitesine geçmenin değişik yollarıdır.

Böyledir diye, egemenlik teorisi sosyoloğun gözünde anlamını kaybetmez, ne var ki o, teorik olarak halkta veya bir sınıfta bulunan iktidarın bu iktidarı fiilî olarak kullanan bir azınlığa geçmesine ilişkin usûllerle, iktidarın hukukî ilkesinden daha fazla ilgilenir. Söylemeye gerek yok, ama söylenmesi belki gene de iyi olur: Birçok ve karmaşık toplumlarda, halk için hükümetler vardır da halk tarafından yönetilen hükümetler yoktur.

Öteki uçta, politik rejimler hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlarla tanımlanabilir. Kimi gözlemciler demokrasinin sosyolojik meselesinin eşitliği veya hürriyeti hangi rejimlerin gerçekleştirdiklerini belirlemekten ibaret olduğuna inanır görünürler. Bu gibi kavramların zamanımızın politik rejimlerini neden tanımlayamayacaklarını bir iki kelimeyle göstermek isterim.

Modern toplumların hiç birinde, kişiler ekonomik bakımdan eşit değildirler, bunu hepimiz biliriz. Böyle olunca, eşitliğin ne gibi bir anlamı vardır? Pratik yönden iki anlamı olabilir: ya egemenliğe katılma, yani oy hakkı, ya da kanun önünde eşitlik. Modern toplumların çoğunda, eşitliğin bu iki şekli aynı zamanda yerini bulur; yurttaşların hepsi temsilcilerini seçme yetkisine sahip olduklarına göre, kanun önünde eşittirler ve aynı politik haklara sahiptirler.

Bu iki biçim eşitlik birçok ekonomik, sosyal eşitsizlikleri hariç tutmaz. Bir hayli tecrübeyle bi-

liyoruz ki tanınan bu oy hakkı, hatta oylar gerçek de olsa, yurttaş temsilcilerini reel surette seçmeye her zaman imkân vermez. Ya da yurttaş, dört veya beş yılda bir oy veriyor diye, iktidara sahip olduğu duygusunu beslemez. Demokrasi, sırf veya daha çok oy hakkıyla tanımlanmak istense, oy hakkının küçük bir azınlığa inhisar ettirildiği İngiltere'nin XVIII. yüzyıldaki müesseseleriyle bugünkiler arasında bir kopma olduğunu söylemek gerekirdi. Aynı yönde devamla, kadınların oy verme hakkının bulunmadığı bir toplumun, demokrasinin temel ilkesine ters düştüğü ilâve edilebilir. Oysa, İngiltere'nin XVIII. yüzyıldaki aristokratik müesseseleriyle bugünkü demokratik müesseseleri arasında, dün İngilizlerin seçim kanunu karşısında eşit olmamalarına rağmen, devamlılık ve sayısız benzerlikler görülmektedir.

Hürriyete gelince, bu daha da belirsiz bir kavramdır. Bir dil tahlilcisi bir değil *birkaç* hürriyet görmenin yerinde olacağını ve bir *hürriyet* tanımlamasının ancak metafizik bir seçimin sonu olabileceğini söyleyebilir. Gerçekten de, şunu veya bunu yapmasına başkalarınca veya sosyal şartlarca engel olunmyan kişi hürse, kimse tamamiyle hür sayılmayacağı gibi kimse de hürriyetten tamamiyle yoksun olmaz. Kişiye bırakılan seçim veya inisiyatif payı, hem toplumdaki topluma, hem de aynı toplum içinde sınıftan sınıfa değişir.

Politik hürriyeti kesin hakların tanımladığı, bu kesin hakların da müesseseler tarafından garanti edildiği mi ileri sürülecektir? Doğru, o takdirde

*Habeas corpus*¹ kuralları, halkın oy hakkı, söz ve ifade hürriyeti, hürriyetin muhteviyatını teşkil ederdi. Ama, böylesine bir anlayışı burada tartışmaya girmeden, bu anlayış gerçekte, bugünün dünyasında politik bir vaziyet almayı gerektirirdi.

Nitekim, marksist-leninistler bu hürriyetleri formal kabul ederler ve bunlardan bir zaman için fedakârlığın reel dedikleri özgürlüklerin gerçekleşmesi için gerekli olduğunu söylerler. Tek particiler veya çok güçlü azınlıklar tarafından dolap karıştırıldıkça seçimlere katılmanın ne anlamı olur? Bir işsiz için, hatta kendi iradesi dışında tayin edilmiş yeknasak bir işe mahkûm bir sanayi işçisi için, hür tartışmanın ne anlamı olur?

Kaldı ki hür olma duygusunun bizim Batıda politik hürriyetin teminatı olarak bildiğimiz müesseselere bağlılık zarureti yoktur. Komünist partiye katılmış bir emekçi, bir batı rejiminde kendini eziliyor, sömürülüyor görür. Sovyet tipinde bir rejimde hür olacağını (ya da hür olduğu duygusuna sahip olacağını) tasavvur eder.

Bir başka deyişle, ya kaçamak olarak esas hürriyetin benimsenen tanınması olan bir felsefe getirilecek, ya da toplumların ve kişilerin hürriyetten anladıkları anlamdaki belirsizlik kabul edilecektir.

Bu nedenle, ben gerek egemenlik yoluyla hukukî bir kavram, gerek hürriyet ve eşitlik yoluyla

¹ Habeas corpus: İngiltere'de meşhur bir kanunun adı olup bir tutuklunun tutukluluğu hakkında mahkemenin karar vermesi için onun yargıç önüne çıkarılmasını emretme suretiyle, İngiliz yurttaşlarının kişisel hürriyetini garanti altına alır.

felsefî bir kavram ortaya koymayı şimdilik bir yana bırakacağım. Politik rejimlere ilişkin sosyolojik teori, müesseselerin sahip çıktıkları doğrulamalar, ya da idealler üzerinde değil, müesseselerin kendileri üzerinde durur. Sosyolojik teori, fikri değil, realiteyi hedef alır.

Ama, realite denince, ne anlamak gerekir? Önce ve yalnızca hepimizin bildiğimiz ve her gün gördüğümüz politik realiteleri anlamalıyız: seçimleri, parlamentoları, kanunları, kararnameleri, başka bir deyişle, iktidarın meşru sahiplerinin seçilme ve iktidarı elde edenlerin iktidarı kullanma usülleri.

İşimiz, her rejimde karakteristik olan, müesseseler düzeyinde rejimin özünü meydana getiren noktaları belirlemektir.

Sosyolojik bir teori Montesquieu'nün geleneğinde yer almıştır. Montesquieu politik rejimleri az sayıda değişkenleri (varyablleri) birbiriyle kaynaştırarak tanımlamaya çalıştı. Politik rejimlerin özünü tanımlamasına aracı olan değişkenler, gördüğümüz gibi, mutlak iktidarı elinle bulunduranların sayısı, iktidarı kullanmanın ılımlı veya ılımsız karakteri ve her rejimde temel olarak kabul edilen ruhsal durum, veya her rejimin kendine özgü işleyiş biçimi — kî bunun olmaması halinde rejim bozulur gider. Montesquieu, bu değişkenler teorisinin ötesinde, politik rejimlerle sosyal bütünün öteki sektörleri arasında ilişki kuruyordu.

Dünya tarihinin önüne serdiği rejim tipleri için Montesquieu'nün yapmaya çalıştığını, biz sınıf toplumların kendilerine özgü rejimleri için yapmaya

gayret edeceğiz. Yalnız, her rejimin öz değişkenlerini belirlemek için, önce politik düzenlerin hepsinde bulunan ortak görevlerin neler olduklarını araştırmamız gerekiyor.

*
**

Filozoflara göre, her politikanın iki amacı vardır: Topluluğun içinde huzuru sağlamak, öteki topluluklara karşı topluluğu savunmak. Politik düzenlerin hepsinde başta gelen amaç, insanları huzur içinde yaşatmak, insanlar arasında zorun ortalığı sarmasını önlemektir. Biz bundan hemen Marx Weber'in, Devletin tam tanımlanması olarak kabul ettiğini, yani zorun meşru bir biçimde kullanılması tekelinin kimde olması gerektiği fikrini çıkarıyoruz: İnsanların birbirlerini öldürmemeleri için, kuvvet kullanmaya Devletin ve yalnızca Devletin hakkı olmalıdır. Topluluğun içinde özel gruplar zor hakkını kendilerinde gördü mü, huzur tehlikeye düşer. Bugün bu genel beyanın önemini kavramak kadar kolay bir şey yoktur. Şu dakikada Fransa'da özel gruplar vardır, bunlar gizli mahkemeler kuruyor, ölüm kararları veriyor ve bunları yerine getiriyorlar. Yargılanması bize düşmeyen politik nedenler yüzünden, haklarını bizzat kendileri almaları için örgütlenmiş kuzey Afrikalı azınlıkları düşünüyorum. İktidarın kuvveti meşru olarak kullanma tekelini kendine ayırma olayı, onun başlıca karakteristiği kabul edilmekle, sırf bu gibi ihtimaller uzaklaştırılmak istenmektedir. Genellikle medenî denilen topluluklar bu tekele sahiptirler, ama çoklukla küçük gruplar

rakip güçler meydana getirmek isterler. “Ortam” denilen şey, kötü romanların geniş bir fanteziyle anlattıkları şey, tastamam bu küçük gruplardır; onlar kuvvetin Devletçe meşru bir biçimde kullanılma tekeline karşıdır.

Devletin başlıca görevi bu ise, bundan hemen çıkarılacak sonuç şudur: Devlet, devlet olarak, silâhlı güçlere, yani modern toplumlarda, polise ve askerlere emir ve kumanda eder. Hükümdarı polis şefi gibi göstermek, onun şanına veya itibarına zarar vermek olmaz. Polis, yurttaştan saygı görmelidir. Çünkü polis, bütün teşkilâtiyle meşru bir zor kullanma tekeline sahiptir. Toplulukta başka hiç kimse kaba kuvveti kullanmamalıdır. Kuvvet kullanmayı özel bir teşkilâta ayırmak, politik medeniyetin bir zaferidir. Politik medeniyet başarısında, İngiliz uygulamasından daha hayranlığa değer, daha sembolik hiç bir şey yoktur: Orada polisler silâhlı değildirler. Uygulamanın bu seviyesinde, yurttaşlar her şeyden önce birbirleri için tehlikeli olurlar, dolayısıyla onların birbirlerini öldürmelerini önlemek için silâhlı polis yaratılmıştır, diyalektiğinin son merhalesini sanki geride bırakmış oluruz. Kelimenin tam anlamıyla barış duygusu son haddine vardı mı, o zaman kuvvetin meşru olarak kullanılma sembolü olan polisin artık kuvvetin kaba aleti silâhlı taşımasına ihtiyaç kalmaz. Fransız toplumu gelişmenin henüz bu son seviyesine ulaşmamıştır. “Silâhlı kuvvetlere” gelince, medenî denilen toplumlar da bu kuvvet, deyim yerindeyse, dışa karşı kullanmaya ayrılmıştır. Yani görevleri topluluğu dış-

tan gelecek düşmanlara karşı savunmaktır. İçerde sadece polis müdahale etmelidir.

Yurttaşlara vuruşmayı yasaklayan polis, ancak kurallara ve kanunlara uygun olarak müdahale etmelidir. Bundan, politik görevin bir başka yönü meydana çıkar: Kişilerin birbiriyle olacak ilişkilerini ayarlayan kuralları veya kanunları tespit etmek. Alış-veriş, mülkiyeti, ticareti, üretimi ilgilendiren, her insanın yapmakla yükümlü olduğu veya yapmama zorunda bulunduğu hususları açıklayan çok çeşitli kanunları bir bir saymak güç değildir. Devlet, ortaklaşa hayata ilişkin bu kuralları belli bir biçimde tespit eder; hangi hal ve koşullarda olursa olsun, bunlara uyulmayı sağlar.

Elbette, başka topluluklarla olan ilişkilere ilişkin kararlar da Devletin görevlerindendir. Yabancı ülkelere karşı kesin ve değişmez bir tutum benimsemek mümkün olmaz. Diplomatinin ruhu, değişmedir. Hatta kolektif hayatın içinde bile, bazı alanlarda, kanunlar falan anda ne yapılması gerektiğini önceden kesinlikle bildiremez. Bu fikri anlamak için, Devletin gelir mevzuatını düşünmek yeter. Devlet, tanımlama itibarıyla sorumluluğunu yüklediği kolektif görevleri finanse etmek için, kişilerin gelirlerinden bir kısmını tahsil etme zorundadır. Modern toplumlarda Devletin ihtiyaçları birçok şartlar sebebiyle çoklukla değişir. Yurttaşların gelirlerinden tahsil, Devlete sadece belli hizmetleri yerine getirme imkânları vermek değildir. Özel gelirlerden bir kısmının tahsili, konjonktürün düzene girmesinde de

bir rol oynar. Enflasyon veya deflasyon¹ tehlikesi olmasına göre, vergi oranı az veya çok artar.

Huzuru sürdüren, kişi faaliyetlerinin uyma zorunda olduğu kuralları tespit eden, iç ve dışla ilgili kararlar veren Devlet, yönetilenlerin onayını alma ihtiyacındadır. Söz konusu olan, inceleye geldiğimiz görevlere eklenecek bir görev değil, fakat politik düzenlerin hepsinin temel yönlerinden biridir. Her rejim kendine itaat ettirme durumundadır. Yönetilenlerin onu olduğu şekliyle kabul etmeleri gerekir; üstelik, rejimin aldığı özel tedbirler için yönetilenlerin onayını elde etmesi de zorunludur. Ama, yurttaşların büyük çoğunluğunun rejimi kabul ettikleri, fakat iktidarın meşru sahiplerinin aldıkları tedbirleri kabul etmedikleri bir ülke de tasavvur edilebilir. Fransa'nın bu paradoksal fakat kavranılır hali ortaya koymakta olması mümkündür. Bir yurttaş için: İktidarda olanları seçimle iş başına getiren rejimle mutabıkım, ama (seçtiğim) şu adamlar "aşalığın aşalığı" demek kadar kolay bir şey olamaz. Rejime saygı ile anayasaya göre seçilmiş kimseler hakkında saygısızlığın bir arada bulunması, psikoloji yönünden mümkündür.

Böylece, modern politik düzenin üç temel görevini bulmuş olduk. *İdarî* diyeceğim birincisinin hedefi, yurttaşlar arasında huzuru ve kanunlara saygıyı sağlamaktır. Kelimelerin normal anlamlarına göre, *yasamayı* ve *yürütmeyi* kapsayan ikincisi, di-

¹ Enflasyon: Fiyatların genel artmasının karakterize ettiği ve emirlerine tahsis edilen malların miktarına nispetle tüketicilerin satın alma gücünden doğan dengesizlik. *Deflasyon*: Bunun aksi durum.

ğer topluluklarla olan ilişkilerin idaresini, kanunların yapılması, yayımlanması ve değiştirilmesiyle ilgili kararları ve nihayet, şartlara göre yönetenlerce alınması gerekli tedbirleri ihtiva eder. Ne var ki yönetenlerce alınan bu kararlar herkesi ilgilendirdiği için, rejimin kendi kendini doğrulaması, meşru görülmesi ve yurttaşların bağlılığını elde etmesi gerekir. Dahası var. Bir iktidar ve yurttaşlar arasında ilişkiler teşkilâtı kurmuş olan bir rejim, kendi öz idealini temsil etmemezlik edemez. Her rejimin manevî veya insani birtakım amaçları vardır ki yurttaşlar bunlarla mutabakat halinde olmak zorundadırlar.

Filozoflar bu görevleri her zaman tanımışlardır. Her biri bu görevlerden biri veya diğeri üzerine parmak basmıştır. Hobbes'un felsefesi iç huzurun saplantısına dayandırılmıştır. İhtilâller döneminde yaşadığı için, akla gelebilecek diğeri iyi vasıfların hepsinin başında huzuru sağlama vasfını görmeye kararlıydı. Rousseau ise, meşru bir iktidar kurmanın önemli olduğunu düşünüyordu, meşru iktidar da ona göre yurttaşların onayından başka bir şeyden doğamazdı. *Sosyal mukavele*, derin anlamında, bir iktidarın meşru olduğu, yani yurttaşların onayını elde ettiği veya iradesini ifade ettiği şartların bir açıklamasıdır. Marksizme gelince, ona göre son bir maksat, iç huzurdan da, İktidarın meşru oluşundan da önce gelir. Meşru rejim diye, günümüzde bizi tarih öncesine yaklaştıran, sınıfları kaldıran rejimler.

İdeal rejim, elbette, bu çeşitli istekleri bağdaştırabilen rejim olurdu. Gerçekte ise, bu isteklerin

bağdaşması bugüne kadar çok sık görülmemiştir. Şu anda sınıfsız toplum yaratmak isteyen rejim, yönetilenlerin onayını gözden çıkarına hakkını kendinde görüyor. Yurttaşlar arasında huzuru kendine en yüksek amaç edinen kimse, bir ilerici veya bir devrimciden çok bir tutucu olacaktır. Politik düzenin amaçlarına bakarak bir politik mizaçlar tipolojisi¹ meydana getirmek mümkün olabilir.

*
**

Şimdi politik düzenin ayırt ettiğimiz yönlerini yeniden ele alalım; idarî yönünü ve yasama gücüyle yürütme gücünü kapsayan, yani bir yandan kanunları tespit eden kararları, öte yandan yabancı toplumlarla olan ilişkilere ait olanları veya mevcut kanunlar dışında ya da onlarla mutabakat halinde alınacak tedbirleri kapsayan, hükümet yönünü.

İlk bakışta göze çarpan zıtlık, bir teori olarak ortaya koyduğumuz idarî görev ve onunla aynı zamanda ayırt edip karşılaştırdığımız yasama ve yürütme görevlerinin modern yer değişmesi demek olan memurla politika adamı arasındaki zıdlıktır.

Modern toplumlarda memurla politika adamı birbirine noktası noktasına zıttırlar. Memur bir profesyonel, politika adamı bir amatördür; memur belli kurallara göre atanır, politika adamı ise, seçilir. Batı demokratik rejimleri, amatörlerin yönetimi altında uzmanlar rejimidir. Bunda paradoksal bir yan

¹ Tipoloji (typologie): İnsanoğlunun değişik ırklarla ortak olan morfolojik karakterlerinin incelenmesi.

yoktur; memurlara ve idarecilere emir verenler, esas olarak, uzman olmayan kişilerdir. Ama onların meşgul oldukları konuları anlamaları yasak değildir. III. Cumhuriyetin resmî teorisine göre, politika adamının sorumlu bulunduğu teknik konularda bir uzman olması zorunluğu yoktu, yeterki genel kültürü bulunsun ve zeki olsun. Bu sözde bir alay bulunduğunu sanmayın: İdareciyle politika adamı arasındaki zıdlık, makul bir sebebe dayanır.

Bir bakıma, politika adamlarına nispetle, memurlardan daha güçlkle vaz geçilir; politika adamları hükümet görevlerinde daha sık değiştikleri için, sırf bu bakımdan, bizimki gibi bir rejimde, idare özellikle istikrarlı olmalıdır. Modern Devletin ilkin ve her şeyden önce idarî bir teşkilât olduğu sık sık söylenmiş bir sözdür. Yeni bir Devlet kurulduğu zaman, seçimlere gitmek veya bir Parlamento seçmek elzem değildir, ama memurlar bulmak, bir idare meydana getirmek muhakkak ki elzemdir.

Yalnız, bundan politika adamlarından vaz geçilebileceği sonucu çıkmaz. Çünkü politika adamları, yönetilenlere nazaran, politik düzenin başka bir yönünü temsil ederler. Memur görevinin ehlidir, ne yapılabileceğini bilir, ama karar vermede hiçbir sıfatı yoktur; esas itibariyle tarafsızdır. Polis bir haini tutuklar, ama hain kimdir? Emrinde olduğu mu, yoksa direnen mi? Polis buna cevap vermez, o, iktidarın hain olarak gösterdiklerini tutuklar. Karışık dönemlerde, aynı polisin peşpeşe direneni de, işbirliği yaptığını da tutuklayabilmesi, bundan ileri gelir. Kamuoyu telâşa düşer, protesto eder, ama bun-

da hakkı yoktur; normal zamanlarda, polis mevcut mevzuattan çıkan kararları kurallara uygun olarak yerine getirmekle yetinir. XIX. yüzyılda, biz Fransa'da imparatorluktan monarşiye, sonra imparatorluğa, sonra yeni bir monarşiye, sonra ikinci bir monarşiye, sonra bir cumhuriyete, sonra ikinci bir imparatorluğa geçtik, ama idare ne ise o kaldı. Her yeni rejimde, idarenin üst kademelerindeki birçok kişi değiştiriliyordu. Memur, kademelerde ne kadar yükseğe çıkarsa, politikaya o kadar yaklaşır. İster polisin, ister vergi memurunun olsun, idarî görev, politika açısından, tarafsızdır. Bu görev, teorik olarak, memurların kendilerinin yapmadıkları mevzuatı uygulamaktan ibarettir.

Şu halde, iktidarda ehliyetin değil, meşruluğun tanımladığı bir başka tür insanların bulunması gerekir. Bakan, ne yapılacağını memurdan daha iyi bilen birisi değildir; çoğu halde, daha az bilir. Hatta topluluk için ne yapılmasının gerekli olduğunu bile bilmez. Yönetilenlerce seçilen politika adamının üzerinde yasama yetkisi vardır, görevi, rejim içinde mevzuatın hedeflerini, hatta rejimin kendisinin hedeflerini tespit etmektir. Yönetilenlerin onayı iki şekil alır: Yönetilenler, rejimin içinde alınan tedbirlere olduğu gibi rejime ve onun sahip çıktığı ülkesüne de rıza gösterme zorundadırlar. İdarecilerle işbirliği ederek ülkeyi yöneten politika adamları, idareciler kadar gereklidirler, çünkü memurlar ehliyetle sahiplerse de, yasama gücünden yoksundurlar. Politika adamları, bakanlar, idarî görev kadar elzem bir görevi yerine getirirler, çünkü yönetenlerin yö-

netilenlerle bağlantısı olmayan hiçbir rejim düşünülemez.

Burada, geleneksel olarak adli güç denilen şey üzerine bazı düşüncelere yer vermek, belki uygun düşecek. Adli bağımsızlık, uzun süre liberal müesseselerin sembolü sayıldı. Gerçekten de, adaletin dağıtımında, mahkemelerin bağımsızlığı, hatta yargıçlar diğer memurlarinkine benzer bir tüzüğe tabi olsalar da, batı rejimlerinin başlıca karakteristiklerinden biri olmaya devam eder. Bu derslerde ben adalete gereken dikkati göstermiyorsam, bunun sebebi her şeyden önce iki tip rejimin kendilerine özgü niteliklerini yakalamaya çalışmamdır. Bunun içinde, idarî görevle politik görevi ayırt etmek, incelemenin ihtiyaçlarına yeterli olmaktadır. Ama, Devlet otoritesinin anayasaya uygun biçimde kullanılması, kişi haklarına saygı, iktidarların hukuk kurallarına uymaları için, bütün bunları empoze edecek güçte mahkemelerin varlığı şarttır. Bu açıdan, elbette, anayasaya bağlı ve liberal bir rejimin ayakta kalması için, polisin adalete, idarenin bizzat kendisinin mahkemelere (hatta idarî mahkemelere) tabi olmaları gerçekten gereklidir.

Modern toplumlarda, bir yanda idarî görevin, öte yanda politik görevin ana karakteristikleri acaba nelerdir?

Bu iki görevin yerine getirilmesinde vasıta olan müesseseler, ilk bakışta, aynı doğrultuda bir inkişaf göstermiyorlar. İdare giderek daha karmaşık bir hal alıyor, kolektif hayatın giderek genişleyen sektörlerine yayılıyor, kişi faaliyetlerinin giderek artan şe-

kil değiştirmelerini kapsıyor ve tayin ediyor. Özel işlerle kamu işlerini birbirinden ayırt etme gúçleřiyor. Nitekim, millileştirilmiş işler, bizzat topluluğun raslantı olarak ve hukuk açısından sahibi bulunduğu özel işler olarak mı, yoksa bizzat Devlet gúcünün bir ifadesi olarak mı görúlmelidir?

Hangi hal ve şartlarda olursa olsun, mevzuatın kişilere empoze ettiği genel faaliyet şartları ile yónetenlerin veya kamu kuruluşlarının somut faaliyetleri arasındaki ayırımı, soyut olarak korumak mümkündür. Fakat, böyledir diye, modern idarelerin kendilerine doğrudan doğruya bağlı bulunan sektörü genişletme hususundaki genel eğilimi gözden kaçmıyor. Alman sosyologları gibi konuşarak diyelim ki Devlet ve toplum gittikçe birbirine karışma yolundadır.

Öte yandan, politik müesseselerin ve evrimlerinin karakteristikleri de bambaşkadır. Politik sistem — ki iktidarı elinde bulunduranlar o sistemde ve o sistemle seçilirler — sosyal bütün içinde gittikçe ayrı ve muhtar olmaktadır. Geleneksel meşruluk iktidarı hem sosyal, hem de politik hiyerarşının üst kademesinde olan insanlara uygun görürdü. Eski Fransa'da hükümdar hem itibar, hem de otorite açısından, gerçekten Fransa'nın birinci adamıydı. Bugün bir batı rejiminde iktidarı geçici olarak elinde tutan kimse, esas itibariyle hiç de sosyal hiyerarşının doruğunda bulunan bir kimse değildir. Bir başbakan eski bir öğretmen, eski bir profesördür, seçilmiş, partinin başkanı olmuş, bir zaman için kendine özgü bir sektörün, yani politik sektörün kurallarına

göre hükümet başkanlığına yükselmiştir. Başka bir deyişle, modern politik rejimlerin özelliklerinden biri (bilhassa batıda) şudur: Politik başkanlar, politik sektörün seçkinlerini sosyal diğer sektörlerin seçkinlerinden ayırt ettiren kıstaslara göre seçilirler. Bir demokrasinin politik personeli, sosyal seçkinlerin (toplum hiyerarşisinin doruğunda olanların) bir kısmını temsil eder, ama bu personelin en iyi sanayi adamlarından, bilginlerden, aydınlardan veya iş adamlarından daha yüksekte yer aldıkları söylene-
mez. Politik iktidarı elinde bulunduranlar bizim toplumlarımızda öteki yöneticiler sınıfına göre ayrı ve muhtar bir sınıftır, öyle kıstaslara göre seçilirler ki küçük, ama servet ve itibar açısından küçük insanlar, bazen büyük görevleri görürler.

Tarihin tanıdığımız toplumlarında pek az görülen bu şaşılacak özellik, meşruluğun cinsiyle açıklanır. Meşruluğun kökünde, artık gelenek veya doğuş değil, belli bir seçim biçimi bulunmaktadır. Halk egemenliği masalının sonucu şudur ki, iktidar yurttaşların temsilcilerini seçtikleri ölçüde meşrudur. Elbette, yurttaşlar temsilci olarak toplumun sadece büyüklerini değil, küçüklerini de seçebilirler.

Modern toplumların politik personeli *ihhtisaslaşmıştır*. Toplumlar, meslekleri politika yapmak olan insanlar tarafından yönetiliyor. Burada da, kamuoyu küçültücü bir anlamda politikacı, yani profesyonel politika adamı tabirini kullanmakta hak-sızdır. Evet, toplumlarımız profesyonel politika adamlarınca yönetiliyor, ama bu adamların büyük çoğunluğu bu mesleğe çok erken girmişlerdir ve bu

meslekte ne kadar mümkünse o kadar, yani genellikle uzun zaman kalıyorlar. Çünkü politikacıların uzun ömürlü olduklarını aşağı yukarı dünya çapındaki tecrübeler göstermektedir.

Nihayet, modern politikada, kişiler, gruplar arasında, hiç değilse Batıda, sadece sürekli değil, aynı zamanda açık bir rekabet vardır. Politik mücadeleye konu olan, her zaman mevcut müesseselerin kadrosu içinde, kanunların boşluklarında bulunan hususlar değildir: çekişmelerde ele alınan, bazen politik rejimin kendisi olur. Modern rejimler, hiç değilse Batıda, her an mesele olarak ele alınmayı kabul ederler. Yönetilenlerden bir bölümünün mevcut düzenin değerini tartışmalarını, meşruluklarını reddetmelerini, hatta sert bir ihtilâl öğütünde bulunmalarını kabul ederler.

Hukuk veya Edebiyat fakültesi seminerlerinde, demokrasinin, demokrasiden yana olmayan partilerce ona razı olmak şeklinde tanımlanıp tanımlanmayacağı sorunu, ortaya rahatlıkla sürülmektedir. Soruna birkaç saniye içinde cevap verme iddiasında değilim, ama olay şu ki, modern rejimlerin acaipliklerinden biri, hem Devletçe alınan kararlar üzerinde, hem de İktidarın teşkilâtı ve temeli üzerinde hemen hemen arkası kesilmeyen bilimsel tartışmalar yapılmaktadır. Bir yanda, idare yaygınlaştıkça, Devlet toplumla giderek karışmakta, Devletin kararları yurttaşların hepsinin üzerinde etkili olmakta; öte yanda, politik düzen kendine özgü bir sektör, partiler, seçimler, parlamentolar sektörü halinde teşkilâtlanmaktadır. İdarenin yaygın hale gelişiyile po-

litikanın ihtisaslaşması arasındaki birleşme, yalnız iktidarı geçici olarak elinde bulunduranlarla ilgili değil, aynı zamanda iktidarların ve toplumun teşkilâtlanma biçimiyle ilgili tartışmalara yol açmaktadır.

Batıda, idarî görevlerin yaygın hale gelmesiyle politika usüllerinin ihtisaslaşmasına aynı zamanda şahit olmaktayız. Belki bu paradoksal bir birleşmedir. Hiç değilse başka bir rejim tipi var, Avrupa'da gördüğümüz bir rejim ki, Devletin yüklendiği sorumluluklar sebebiyle iktidarın, yani rejimin ve şahıslarında onu temsil edenlerin mesele olarak ele alınmalarını reddediyor. Demir perdenin öte yanında, toplumun Devletle birleşmesi tamdır. Fakat orada ne rejimin ilkelerini, ne yönetenlerin meşruluğu, ne de hatta Devletin kararlarındaki isabeti tartışmak söz konusudur.

IV

ÇOK PARTİ VE TEK PARTİ

Zamanımızdaki politik rejimlerin bir teorisini araştırmaktayız. Teori deyince, ben rejimlerin işledikleri şeklindeki anlatılmalarından daha fazlasını anlıyorum. Teori, her rejimin öz mantığının anlaşılabilmesine temel olan baş karakteristiklerinin tayinini gerektirir.

Bu araştırmada, kelimenin biçimine en uygun anlamıyla, görevlerden hareket ettik.

İdare, kanunların uygulanmasını garanti eder ve bu anlamda, adalet ve polis idarenin menfi görevinde onun temsilcileri olurlar: Bu, yurttaşların birbiriyle açıkça çatışmalarını önlemek, özel ve kamu hayatına ilişkin kanunlara saygıyı sağlamaktır.

Hükümet, dar anlamda, bir bölümü yabancı topluluklarla olan ilişkilerle, öteki bölümü bir mevzuat kapsamına girmeyen konularla (meselâ belli mevkiilere getirilecek kimselerin seçimiyle) ilgili kararlar alma yeteneği ve nihayet, bizzat kanunların yapımı veya değiştirilmesi ile tanımlanır. Yürütme veya politik görev, geniş ve biçimine en uygun anlamında, hukukçuların hem yürütme, hem de yasama dedikleri güçleri kapsar.

Bu iki tür görev, toplumlarımızda iki tip insan tarafından yerine getirilir, iki tip teşkilâta yaratılır, bir yanda memurlar ve bürokrasi, öte yanda politika adamları ve seçim, parlamento veya partizan sistem. Modern topluluklarda, başta gelen gö-

revi yerine getirenler politika adamlarıdır. Bu görevler yöneticilerce alınan kararlara yönetilenlerin itaat etmesini sağlamak, politik alt-sistemle rejimin hizmet etmek istediği değerlerle, topluluğun en yüksek değerleri arasında ilişki kurmaktır.

Bu iki görevden, bu iki tip insandan, bu iki tür teşkilâtтан, hangisi rejimlerin ana değişkenini, baş karakteristiğini bulmaya bize yardım edecektir? Cevap şüphe götürmez: Her rejimin özelliğini teşkil eden şeyi, idarî düzende bulacak değiliz. İdarî görev, zarurî olarak, rejimler arasında büyük benzerlikler gösterir. Eğer toplum belli tiplerden birine giriyorsa, idarî görevlerin birçoğu, rejim ne olursa olsun, aynı olacaktır. Politik sistem, kelimenin dar anlamında, yönetilenlerle yöneticiler arasındaki ilişkileri belirtir, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde kişilerin işbirliği biçimini tespit eder, Devlet tutumuna yön verir, yöneticilerin yerine yenilerini koymayı organize eder. Şu halde, her rejime özgü, orijinal nitelikleri görme imkânını bize, dar anlamdaki politik sistem verecektir.

Ayırt etme kriterine gelince, çok parti ile tek parti arasındaki tercihi, incelemenin ilerde doğrulayacağı bir karara göre yapacağım.

*
**

Birçok parti kanun gereğince var olma hakkına sahip bulununca, iktidarı kullanma konusunda birbiriyle yarışmaları kaçınılmaz bir olaydır. Gerçekten de, bir partinin hedefi, esas itibariyle, mutlaka iktidara *sahip olma değil, iktidara katılmadır*.

Birbirine rakip birçok parti olduğuna göre, rekabeti düzenleyen kuralların tespit edilmesi gerektir. Şu halde, birbirine rakip partilerin bulunduğu her rejim, bir anayasa rejimidir; iktidarı meşru şekilde kullanma için ortaya atılan çeşitli adaylar, kullanma hakkına sahip oldukları imkânları ve imkânlardan kendilerine yasak edilenleri bilirler.

Partilerin çokluğundan, muhalefetin meşru olduğu sonucu da çıkarılabilir. Birçok parti var olma hakkına sahipse, hepsi birden iktidarda değilse, aralarından bazıları muhalefette bulunurlar. Başlangıçta parti çokluğunun meşru olduğunu vazederken, zımnen muhalefetin de meşru olduğunu vazetmiş olduk. Hükümetlere kanun çerçevesi içinde muhalefet edilebilmesi, tarihte nispeten az görülen bir olaydır; bu olay, rejim tiplerinden birini, batı ülkelerinin rejimini karakterize eder. Nihayet, muhalefetin meşru oluşundan, daha genel bir olaya, iktidarı kullanmanın kanunî ve ılımlı biçimine ulaşılır. Burada, *kanunî* ve *ılımlı* sıfatları eşdeğerde değildir. Kanunlara uyan fakat ılımlı olmayan bir iktidar düşünülebilir: Kanunlar başlangıçta yurttaşlar arasında öyle ayrılıklar koyar ki, sadece kanunların uygulanması bir zor unsuru olur (güney-Afrika Devletinde olduğu gibi). Öte yandan, kanunî olmayan hükümetler ılımlı olabilirler. Ülkeyi bir anayasa kanununa tabi olmadan idare eden, bununla beraber hasımlarını mahkûm etmek, öldürmek için yetkisini kötüye kullanmayan adamlar, zorbalar görülmüştür. Böyle olmakla birlikte, şu da var ki, iktidarı kullanmanın, mevcut kanunlarla, partiler arasında iktidara geçmek için yapılan rekabet ölçüsünde, sınırlan-

dırılması ihtimali vardır; böylece, iktidarı kullanma ılımlı olma yoluna gider.

Şimdi, batı ülkelerinin karakteristik rejimlerinin aşağıdaki tanımlamasına gelmiş bulunuyoruz: Bunlar, içinde *iktidara gelme için barışçı muhalefetin kanuna uygun bir teşkilâtı bulunan* rejimlerdir. Bu teşkilât anayasaya uygundur; yazılı olsun olmasın, kurallar iktidara gelme için kişiler veya gruplar arasındaki rekabetin değişik şekillerini belirtirler. Monarşik bir rejimde, kralın çevresinde, ihsanlar için alabildiğine bir rekabet olur, fakat bu rekabet bir anayasaya göre teşkilâtlanmış değildir. Mevkiler ve yüksek görevler yarışında herkes serbesttir. Kralın çevresinde, kişiler arasında rekabet ne herhangi bir anayasaya dayanır, ne de teşkilâtlanmış olur. Ama, anayasaya tam uygun olmayan teşkilâtlanmış rekabet şekilleri de tasavvur edilebilir. İngiliz partilerinde, üst mevkilere yükselme rekabeti teşkilâtlanmıştı. Her ne kadar Devlet tarafından onaylanmamışsa da, atamalar bir anayasaya göre yapılır. Fransız radikal partisinde, rekabet bir anayasa ile düzenlenmemiştir, tam bir teşkilât vardır da denilemez. Her insan başarıya ulaşma yollarını kendisi bulur.

Rekabet *barışçıldır*. Birçok ülkede görülen tomson tabancalar, hükümet devirmeler, batı rejimlerinin ruhuna ters düşer. Demokraside, herkese verilemeyerek bazı nimetleri elde etmek amacıyla çatışılır, ama bu çatışmalar gelişi güzel olmaz; çizilen sınırlar aşılsa, kanunlar, kurallar çiğnenirse, genel olarak demokrasi denilen rejimin dışına çıkmış olur.

İktidarın kanunî kullanılması, iktidarı ele geçirme denilen şeyden mahiyetçe farklıdır. İktidarı kullanma, öz bakımından, zamanla kayıtlıdır. İktidar mevkiinde olan, bu mevkiin kendisine sonsuzca tahsis edildiğini düşünmez. İktidarı ele geçirme olayı ise, ele geçirenin yerinden ettiği talihsizce, asıl sahibine onu yeniden teslim etmeyi düşünmediği zaman, tekemmül etmiş olur. Demokratik rekabetin ruhuna göre, *bir kere kaybeden ömrü boyunca kaybetmiş* sayılmaz. İktidarı kazanan, kaybedenlerin şans denemelerine engel olduğu takdirde, Batının demokrasi dediği şeyin gene dışına çıkılır. Çünkü böylelikle muhalefet kanun dışı edilmiş olur.

İktidar olma için yapılan rekabetin barışçıl teşkilâtı, normal olarak ifadesini *seçimlerde* bulur. Barışçı rekabetin fikrini gerçekleştirmesine sadece seçimler imkân verir demek istemiyorum. Her şey bir yana, Yunan sitelerinde Aristoteles'e göre daha da demokratik olan başka bir seçim yolu vardı: kur'a çekmek. Doğrusu, yurttaşların hepsinin birbirinin yerini tutmalarının, birbirine eşit olmalarının kabul edilmesi halinde, kur'a çekmek seçimin en son şekli olarak düşünülebilir. Yalnız, kur'a çekmek, özel görevler, meselâ jüriye yüksek yargıç seçimi dışında, modern toplumlarda anlaşılır şey değildir; temsile dayanan modern demokrasilerin özüyle bağdaşamaz sanırım. Teorik olarak, temsilciler gelişmiş güzel seçilebilirler, ama modern toplumların insanları, seçimlerden başka bir yolu kabul edemeyecek kadar birbirlerinden farklıdır.

İktidarın *kanuna* göre kullanılmasına atıf, esas bir fikre değer kazandırır: Rejimin ruhu sadece meş-

ru iktidara sahip olacakların bir *seçim biçiminden* ibaret değildir; iktidarı kullanma biçimi de onun kadar önem taşır.

Tanımlaması böyle yapılan rejimin en büyük güc-lüğü nerededir? Emirler *herkese birkaç kişi* adına verilir. Yöneticiler, en mutlu hallerde bile, doğru-dan doğruya ancak seçmenlerin bir çoğunluğunu, hatta bazen bir azınlığını temsil ederler; buna rağ-men, yurttaşlar bir avuç insanın temsilcilerinin ar-zularına boyun eğmek zorunda kalırlar. Bunda, man-tık yönünden bağdaştırma kolaydır ve Rousseau bu-nun ideal formülünü vermiştir. O, şöyle der: Çoğun-luğun emirlerine itaat ettiğim zaman, bu çoğunlukla mutabık olmasam da, kendi kendime itaat etmiş olu-rum. Çünkü çoğunluğun arzusunu kabul ettireceği bir rejimi ben istedim. İdeal planda ise, en ufak bir güçlük yok: Yurttaşın benimsediği şey, meşru yö-neticilerin kanunî seçilme sistemidir. Seçim sonun-da, bu meşru yöneticilerin politik hasımların temsil-cileri olmaları, esası değiştirmeyen kaçınılmaz ve tali bir olaydır. Yurttaş, hasımlarının temsilcileri ta-rafından verilen emirlere uymakla, kendisinin iste-diği rejimin ruhuna uymuş olur. Ama, yeniden rea-lite ve psikoloji planına dönersek, böyle bir rejimin karşısına çıkan ödev ve zaruret şudur: Partiler ara-sındaki diyalogu, yani yapılması gereken hakkında rakip gruplar arasındaki sürekli itirazı ortadan kal-dırmaksızın, rejim veya kolektif çıkarlar konusun-da az çok millî bir anlaşma sürdürmek gerekir.

Millî anlaşmanın sürekli itirazla bağdaştırılma-sı nasıl başarılır?

İki metot göze çarpıyor. Kurumsal olan birincisi, birçok görevi, kimseleri veya kararları partilerin itirazından kurtarmaktır. Bazı batı tipi rejimlerde¹, cumhurbaşkanı veya hükümdar sanki yabancı görülür, parti mücadelesinin üstünde olur, yani yönetilenlerin rejime ve yurda hep birden bağılılıkları bir kişinin şahsında yaratılmaya çalışılır. Hükümdar veya cumhurbaşkanı bütün topluluğun ifadesidir.

Çok güç ve etkili olan ikincisi, yöneticilerin davranışına sınır çekmekten ibarettir, öyle ki gruplar karşı koyma arzusundan çok itaat arzusu duysunlar. Soyut deyimlerle söylersek, yöneticilerin karar almaya yetkili bulundukları alan sınırlanmadığı takdirde, Batının demokratik dediği rejimi akıl almaz.

Muhalefet, iktidardaki hükümetin, yani çoğunluğun kanuna uygun olarak aldığı kararları kabul eder. Ama kararlar en hayati çıkarlarını, var olma şartlarını tehlikeye soktuğu gün, direnmeye kalkmamasına imkân var mı? Bazen bir azınlığın boyun eğecek yerde vuruşmayı daha iyi bulduğu durumlar olur.

Böyle bir durumda, batı demokratik rejiminin dışına çıkılmış olur. Demokrasilerin hepsinde “zorun eşiği” denebilecek şeyin aşılması korkusu vardır. A.B.D. de, güney eyaletlerinin halini düşünelim: Irk entegrasyonu ile ilgili olarak kongrelerin veya federal hükümetin aldığı kararlar, bugün bile zor eşiğinin aşılmasına yol açmak tehlikesini yaratmaktadır. Güneyin beyaz azınlığının bir yaşama biçimi-

¹ Yalnız, bir başkanla yönetilen sistemlerde değil.

ni, çıkarları, isterseniz imtiyazları, Anayasanın zararına da olsa, her çareye baş vurarak savunmaya kalkmasından zaman zaman korkulabilir.

Şu halde, bir batı rejiminin işlemesi, esas olarak, rakip partilerin yapmak istediklerine bağlı bulunmaktadır. Batı demokrasisinde, milli anlaşma ile itirazın kaynaştırılması demek olan temel mesele- nin çözümlenmesi, partilerin mahiyetine, amaç edindikleri hedeflere ve sahip çıktıkları doktrinlere göre az çok kolaydır.

Şimdi öteki tipe, tek partili rejime geçelim.

Bu tip rejime bir ad vermekten sakınacağım. Tek partili rejimlerin hepsinin aynı adı gerektirdikleri kesin değildir, aralarında çok büyük farklar vardır. Hangi hal ve şartlarda olursa olsun, objektif bir niyetle yapmayı arzuladığım bir incelemeye, ahlâkî ve politik sesler yansıtan bir hususu katmak istemem.

Bu ikinci tip rejimi, meşru politik faaliyetin, *tek* partiye tanınan, tekeli karakterize eder.

Meşru politik faaliyet diye ben, iktidara geçme için girişilen rekabete, aynı zamanda icraat planının, tüm topluluğun teşkilâtlanma planının tespiti- ne katılmaya diyorum. Politik faaliyet tekelini yalnız kendine tanıyan bir parti, açık ve güç bir meseleyle karşı karşıya bulunur: Bu tekel nasıl doğrulanır? Neden bir grup insan ve yalnızca bir grup insan, politika hayatına katılma hakkına sahip olur?

Bu tekelin doğrulanması tek partili rejimlere göre değişir. Tek partili rejimlerin en katıksız, en tamamlanmış olan sovyet rejimini örnek olarak alacağım.

Sovyetler Birliğinin komünist partisi, birisi gerçek temsil kavramı, ötekisi tarihî amaç olmak üzere, iki doğrulama sistemi gösterir.

İktidara meşru olarak geleceklerin seçim yolu ile seçilmesine, sosyal güçler tarafından dolap çevriliyor sebebiyle, bu seçim yalandır, haksızdır diye düşünülebilir. Onlar bize, doğru bir seçimi, halk iradesinin veya proletarya iradesinin gerçek bir biçimde temsilini sağlamak için, tek parti gerektir diyorlar. Bu doğrulama sistemine göre, seçimlerin kaldırılması, temsilin gerçekliliğinin şartı oluyor.

Birinciyle birleşmiş olarak ikinci doğrulama sistemi, tarihî amaca dayanıyor. Komünistlere göre, partinin politik faaliyetinde tekel, yepyeni, en üstün değerlere uygunlukta eşsiz olan bir toplum meydana getirmek için, elzemdir. Muhalefetin haklarına saygı zorunluğu oldu mu, mütecanis bir toplum yaratılamaz, sosyal sınıflar kaldırılamaz. Temelden değişiklikler yapılmak istendiği zaman, grupların inanışlarına, çıkarlarına veya imtiyazlarına kadar giderek direnişlerini kırmak gerekir. O zaman, bir partinin amacı mevcut toplumlarla ortak hiçbir ölçüsü olmayacak bir toplum yaratmaksa, bu partinin politik faaliyet tekeline bir hak gibi istemesi, karar ve icraat yetkisini herhangi bir şekilde kısıtlamayı kabul etmemesi, ihtilâlcî iktidarını dokunulmadan sürdürmede kararlı olması normaldir.

Bir parti ve yalnız bir parti, politika faaliyetinin tekeline sahip olunca, Devlet ayrılmaz bir biçimde ona bağlı olur. Çok partili bir rejimde, Batıda, Devlet rekabet halindeki partilerin hiçbirisinin

fikriyle tanımlanmamayı kendine şeref sayar, o, parti çokluğuna göz yummakla tarafsız demektir. Devlet, bütün partilerden kendisine, yani Anayasasına saygı gösterilmesini istemesi olayı ile belki tarafsız değildir, ama, gerçekte, hiç değilse Fransa'da, bunu yapmaz. Fransız Devleti, cumhuriyet meşruluğunu fırsat düştüğünde zorlama niyetini saklamayan partileri tanır. Herhangi *bir* partiye bağlanmamış çok partili Devlet, ideoloji bakımından lâıyaktır. Tek partili bir rejimde ise Devlet *partizandır*, meşru politika faaliyetinin tekeli elinde tutan partiden ayrılmaz. *Partiler Devleti* yerine *partizan bir Devlet* olursa, Devlet politik tartışma hürriyetini kısıtlama zorunda kalacaktır. Mademki Devlet, tekelci parti ideolojisini ortaya kesinlikle geçerli olarak koymaktadır, şu halde bu ideolojinin resmî bir biçimde mesele edilmesine göz yumamaz. Gerçekte, politik tartışma hürriyetinin kısıtlanma derecesi, tek partili rejimlerin mahiyetine göre değişir. Ancak, Devletin tekelci parti ideolojisiyle tanımlandığı tek parti rejiminde *bütün* fikirleri kabul *etmiyerek* sayısız partizanca fikirleri açık tartışma dışında bıraktırmak esastır.

İktidarı kullanmanın kanunî ve ılımlı olması, bu düzenden bir rejimin mantığı değildir. İktidarı kullanmanın kurallar veya kanunlara tabi bulunduğu tek partili bir rejim düşünülebilir. Partizan Devlet kendine, hiç değilse tekelci partiden olmayanlara karşı, hemen hemen sınırsız davranış imkânları tanır. Kaldı ki, politik faaliyet tekeli, yapılmak istenilen geniş ölçüde ihtilâlcî değişiklikler doğruluyorsa, iktidarı kullanmanın kanunî ve ılımlı olması na-

sıl istenir? Politik faaliyetin tekeli bir partiye sırf realiteden memnun olunmadığı için tanınmıştır. Tek parti, aslında, bir iş partisi veya daha iyisi ihtilâlcî bir partidir. Tek parti rejimleri geleceğe dönüktür, oluşlarının en üstün nedenlerini geçmişte olanlarda veya şimdi olmakta bulunanlarda değil, gelecekte olacak olanlarda bulur. İhtilâlcî rejimler olarak onlarda bir zor unsuru vardır. Bu partilerden, çok partili rejimlerin özünü meydana getiren meşruluğa ve ılımlılığa saygı, bütün grupların yararlarına ve inançlarına saygı gibi şeyler istenemez.

Tek parti rejiminde, iktidarı elinde tutanlar kurallara uygun olarak mı, yoksa keyfi olarak mı seçilirler? Tek parti, Devleti birçok halde kurallara uygun olarak değil, zor kullanarak ele geçirmiştir. Görünüşte anayasa kurallarına uyduğu zaman bile (ki Hitler partisi 1933'te aşağı yukarı böyle davrandı), derhal anayasanın ruhunu, doğru seçimlere dönüşü bir yana atmak suretiyle bozmuştur. Acaba tek parti kendi içine, batı rejimlerinde partiler arasında gördüğümüz barışçıl rekabetin yerini tutacak bir şeyi yeniden getiremez mi? Acaba tek parti içinde iktidarın kullanılması, dolayısıyla buna paralel olarak partizan Devlette iktidarın kullanılması için, kişilerin veya grupların teşkilâtlanmış ve barışçıl bir rekabeti olamaz mı?

Teorik olarak, bu faraziye saçma olmadığı gibi anlaşılmasa da bir şey de değildir. Hep kâğıt üzerinde, bazen de gerçekte, tek partinin bir iç meşruluğu vardır. Parti başkanları seçilirler; Polonya komünist partisinde, bugünkü genel sekreter M. Gomulka, po-

litik Büronun bir kararıyla partinin anayasa' kanunlarına uygun olarak seçildi. Şu halde, kendi dışındaki bütün partileri kanun dışı eden, fakat parti içinde cephe alanları kanun dışı etmeyen bir rejim, parti içinde iktidarı elde etmek için yapılan rekabette meşruluğu tanıyan politik bir rejim düşünülebilir. Ancak, gerçekte, bu bağdaştırma, öze ilişkin nedenler yüzünden, nadir ve çok güçtür.

Komünist partileri düşünelim. Bunlar iş partileri, ihtilâlcı partiler olmuşlar ve öyle kalmışlardır. Yapıları da sert bir otoritenin isteğine uydurulmuştur. Rus partisi, Lenin'in *ne yapılmalı?* adını taşıyan meşhur küçük eserinde, 1903'te, ortaya koyduğu doktrine uygun olarak gizlice kuruldu; demokratik santralizm denilen doktrin, gerçekte, Partinin genel kurmayına, militanlar kitlesi üzerinde hemen hemen şartsız bir otorite tanır.

Tekelci bir partide, iktidara sahip olacakların seçmenleri kimler olur? Bütün militanlar mı? Bugüne kadar, tekelci bir parti bütün militanların batı demokrasilerindeki seçmenler niteliğinde seçmen olacakları seçimlere gitme riskini göze almamıştır. Partilerin hepsinin içinde, meselâ Fransız sosyalist partisi içinde, oy verme ve kurallara uygun oy verme olduğu zaman bile, federasyon sekreterlerinin ve değişmez memurların ağır basan bir etkileri bulunur. Bölge sekreterleri oy vermeyi ne kadar baskıları altında tutarlarsa, tekelci parti içinde barışçıl rekabeti kurmak o kadar güç oluyor, çünkü yöresel ve bölgesel yöneticilerin tayinleri yukardan yapılıyor; partinin yüksek şahsiyetlerini partinin genel

kurmayı, genel sekreteri seçiyor. Teşkilâtlanmış ve kanunî bir rekabetin serbestçe yapılması için, seçmenlerin seçilenlere oranla az çok bağımsız olmaları gerekir. Oysa, tek partili rejimlerin hepsinde, seçmenleri, yani hücre, kol veya federasyon sekreterlerini, kısaca hiyerarşinin değişik kademelerinin yöneticilerini, seçilme durumunda olanlar, yani başkanlar tayin diyorlar. Tekelci partiler teşkilâtındaki bu biçim fasit daire, Parti içinde iktidar için mücadelede bir meşruluğu ortadan kaldırmıyor, ama meşru rekabetin yerini zorun alması gibi sürekli bir riski peşinden sürüklüyor. Rus komünist partisinde, bir genel sekreter, parti içinde seçim usülleri teorik olarak bulunmasına rağmen, yöresel ve bölgesel yöneticileri kendisi seçer seçer, partinin bütün cihazına hâkim olabilmıştır. Bu usüller bütün mahiyetlerini kaybetmişlerdi; aynı şekilde Meclisler için yapılan seçimler, tekelci bir parti rejiminde, gelecek haline gelmiş bir çeşit alkış, toplu coşkunluk gösterilerden başka bir şey değildir ve batı tipi bir seçimin hiçbir karakteristiğini göstermez.

Günümüzde görülen ve uçlarda bulunan iki tip rejimin ayrıntılardan sıyrılmış baş karakteristikleri bence işte bunlardır.

*
**

Bu iki tip rejime, Montesquieu'nün *ilke* kavramını uygulamak istiyorum. Çoğulcu rejimin ilkesi nedir? Tekelci parti rejiminin ilkesi nedir? Montesquieu, herhangi bir rejimde iktidarın gereklerine cevap veren kurumsal bir teşkilâta uyan bir duyuya ilke der.

Çoğulcu bir rejimde, ilke iki duygunun birleşmesidir ki ben bunlara *kanunlara veya kurallara saygı* ve *kompromi duygusu*¹ diyeceğim. Montesquieu'ye göre, demokrasinin ilkesi, her şeyden önce kanunlara saygı ve eşitlik tasasıyla tanımlanan fazilettir. Ben yeni temsil olaylarına ve partiler arasındaki rekabeti dikkate alarak Montesquieu'nün kavramını değiştiriyorum. Gerçekten de, gördüğümüz gibi, iktidarın kullanılması için ve iktidarın kullanılmasında meşruluk esas olduğuna göre, demokrasinin başta gelen ilkesi elbette kurallara veya kanunlara saygıdır. Bu itibarla, sağlıklı bir demokrasi, yurttaşların yalnızca politik mücadelenin şekil değişikliklerini tespit eden anayasaya değil, kişilerin faaliyetlerinin ceryan ettiği çerçeveyi gösteren kanunların hepsine saygılı oldukları demokrasidir. Kurallara ve kanunlara olan bu saygının varlığı yetmez, yazılamayan ve meşruluğa sıkı sıkıya bağlı bulunmayan bir şeyin daha olması gerektir: *kompromi duygusu*. Kompromi kavramı güç ve belirsizdir; dillere göre, yükseltici ve aşağılatıcı olarak görülür. Çok uzun süre, Almanya'da, politik kompromileri ifade etmek için, hoş olmayan bir kelime, *Kuhhandel* kelimesi kullanılırdı; bunun yaklaşık çevirisi, at cambazlığı, aracı dalaveresi olabilir; buna karşılık, İngilizce *compromise* kelimesi daha çok onama, tasvip anlamını verir. Her şey bir yana, kompromiyi kabul etmek, başkalarının delillerinin kısmî meşruluğunu tanımak, herkesce kabul edilebilecek bir çözüm bulmak demektir.

¹ Kompromi (compromis): Anlaşma, uzlaşma.

Demokrasinin ilkesi aynı zamanda kanunlara saygı ve kompromi duygusudur demek de yetmez. Komprominin bir iyiye bir de kötüye kullanılması vardır. Batı rejimlerinin fecaatı şu ki bazı alanlarda kompromi felâketlere yol açar. Dış politikanın yürütülmesinde kompromi, çoklukla bir çıkış noktası sağlamaz; her biri yararlar ve sakıncalar, riskler ve şanslar ihtiva eden iki politikadan birini seçmek gerekir. Ortalama politikaya gelince, bu politika, tehlikeleri azaltacak yerde arttırır. Bazen mümkün olabilen iki politikanın sakıncalarını birbirini üstüne ekler. Kimseyi hırslandırmayacak kadar eski bir misâl gösterelim: Mussolini'nin İtalyası Habeşistan'ı ele geçirmeye kalkıştığı zaman, Fransa'nın karşısına kâğıt üzerinde iki politika çıkıyordu. Bunlardan biri, Musolini'yi yapacağında serbest bırakmak, ötekisi, askerî imkânları kullanarak da olsa, ona mâni olmaktı, çünkü tek başına İtalya'nın İngiltere, Fransa ve müttefiklerinden oluşan birliğe karşı güç oran-tısızlığından dolayı askerî bir çatışmaya gidemiyeceği kanısı vardı. Seçilen politika müeyyedeler koymak oldu, ama İtalya'nın askerî bir karşılıkta bulunması tehlikesini ortadan kaldıracak kadar etkili olmayan müeyyedeler. Nitekim, önceden de kestirilebilecek olan sonuç şu oldu: İtalya müeyyedelerden *mihver* tarafına kayacak kadar sinirlendi ve teşebbüslerinde durma zorunluğunda kalacak derecede sıkıntı çekmedi.

İyi kompromi ekonomik konularda çoklukla kolaydır; ona geniş ölçüde baş vurulur. Ekonomik konuda da olsa, komprominin uygulanamayacağı koşullar vardır; % 50 oranında idarî yönetim ve % 50

oranında piyasa mekanizması etkili bir ekonomi kurmuyor. Bizim batı rejimlerimizin düğümlendiği noktada ihtimal budur. Topluluğun hiç bir kesimini çileden çıkarmamak için gerekli kompromiyi, etkililiğin ihtiyaçlarında kusur edilmeden kullanma biçimi nedir? Kendiliğinden anlaşılır ki, bu düzenden bir soruya kesin bir cevap yoktur. Ancak diyebiliriz ki, çoğulcu bir rejim “kompromiyi iyi kullanmayı” başarıyorsa, iyi işliyor demektir.

*
**

Tekelci parti rejiminin ilkesi nedir?

Açıkça, böylesine bir rejimi ayakta ve başarılı tutan, meşruluğa saygı ve kompromi anlayışı olamaz. Belki, bir tekelci parti rejimine demokratik kompromi zihniyeti girse, onu bozsa, bu rejim yıkılma tehlikesiyle karşılaşır. Bir tekelci partinin ilkesi taban tabana zıt bir yöndedir.

Bir tekelci parti rejiminin ilkesi nedir sorusuna Montesquieu'nün bir çömezinin vereceği cevap ne olabilir diye araştırırken, tam anlamıyla emin olmakla birlikte, iki duygu sezinledim. Birincisi *inanç* ikincisi *korku*.

Tek parti rejiminin ilkelerinden birinin inanç olduğunu söylemek, aslında başka bir deyimle, onun iş partisi, ihtilâlcı parti olduğunu tekrarlamaktır. Öyle ya, ihtilâlcı bir parti militanların inancıyla değilse, ne ile yaşayabilir? Gördük ki tekelciliğini, beslediği ihtirasların büyüklüğü, elde etmek istediği sonucun şeref verici karakteri ile doğruluyor. Mili-

tanların ve sade yurttaşların ihtilâlcı bir partiden yana olmayı kabul etmeleri için, bu partinin doktrinine, mesajına inanmaları gerekir. Ama, mademki parti, esas olarak, tekelcidir, toplum mütecanis olmadığı sürece, fiili veya kilkuvve muhalifler, satılmışlar, ihtilâl düşmanları (adları ne olursa olsun) yabancı ajanlar, kısaca, partinin mesajıyla mutabık olmayanlar vardır. Böyle bir rejimin sağlamlığı tekelci partiye katılmayanların şüphecililiğine veya düşmanlığına göğüs germek zorunda kalır. Devletin emniyetini başta gelen bir husus sayan bu muhaliflerin ruh hali ne olur? Korku. Devletin resmî doktrinine inanmayanlar, kendilerinin güçsüz olduklarına inanıyor olmalılar. Elli yıldan fazla bir zaman oluyor, Maurice Barrès tikişinç bir formül kullanmıştı ki aşağı yukarı şöyledir: Sosyal düzenin temelinde ulusun kendi güçsüzlüğü hakkındaki bilinci yatar. Barrès'in formülünü değiştirerek diyebiliriz ki tekelci parti rejimlerinin sağlamlığı, inananların inanç ve coşkunluklarıyla birlikte, inanmayanların güçsüzlükleri hakkında sahip oldukları ve olmaları gereken bilinci de ister.

İnanmayanların güçsüzlük duygusu yanı sıra tevekkül, umursamamazlık, korku olabilir. Ama özellikle korku esastır, ondan kaçınılamaz. İhtilâlcı bir parti, ister 1789'un, 1917'nin veya 1933'ün olsun (çünkü devrimci partilerin hepsinin ortak bazı vasıfları vardır), belli bir azınlıkta coşkunluk yaratmamazlık, bu coşkunluğa katılmayanların içine de korku salmamazlık edemez. İhtilâlcı bir parti şiddetli duygular uyandırır. Onu yaşatan ve çevresine

yaydığı coşkunluğu paylaşmadığınız takdirde, uyuşup kalmaya mahkûm olursunuz.

*
**

- Bu incelemede, kesin sonuca götürdüğü kabul edilen bir değişkeni esas aldım, böylece birbirinin karşısında olan rejimlerin bazı karakteristiklerini meydana çıkarmaya çalıştım. Rejimlerin özüne dayanılarak yapılan bu tündengelim, politik sistemler, müesseselerin basit bir biçimde yan yana gelişim olmadıkları, bir iç mantığa dayandıkları için, mümkün olabildi. Bu, çok ileriye götürülmemek şartıyla, doğru bir metottur. Bu incelemeye girişince, sistemleri çeşitlilikleri içinde, somut nitelikleri içinde anlatmıyorum, soyut bir tip yakalamaya çalışıyorum. Mutlu veya mutsuz bir olay olarak, sistemler özyetlerini tam gerçekleştiriyorlar. Kaldı ki belli başlı bir değişkene dayanılınca, çok çeşitli müesseseler düşünülüyor. Tekelci bir parti rejiminde, her şey, tek partiye tanınan icraat tekelinden çıkmıyor, çok partili rejim çeşitleri olduğu gibi, tek partili rejimin çeşitleri de vardır. Belli başlı değişkenin tercihini doğrulayan, bu değişkenin önemli karakterleri ve özellikle özü bulmaya imkân vermesindendir.

Partilerin tek veya çok oluşu kavramından hareket ederek, her rejime özgü meşruluk formülünü, Devletten ve hükümetten yana oluş biçimini, her tipin içinde mümkün olabilen hürriyetleri, nihayet rejimin, Montesquieu'nün kelimeye verdiği anlamda, *ilkesini* bulduk.

Politik rejimler bir tutarlılık gösterirler, bunun anlaşılması, kavranılmalarına yol açar.

V

BAŞLICA DEĞİŞKEN

Bundan önceki bölümde, bir yanda tekelci parti kavramına, öte yanda çok partinin barışçıl ve teşkilâtlanmış rekabet kavramına dayanarak politik rejimlerin iki ideal tipini işledim. Bir rejim anlattım, onda kesin kurallar, yöneticilerin seçimini, aynı zamanda iktidarın kullanılma şartlarını tespit ediyordu. Politik faaliyet tekelini isteyen bir partinin toplumda ihtilâlcı bir değişiklik yapmayı nasıl hedef edinebildiğini ve bu çağırısı adına, hiç değilse doktrinine göre, mutlak bir otoriteyi meşru bir biçimde nasıl kullandığını gösterdim. Aynı zamanda, söz konusu olanın, politik rejimlerin bir tasnifi olmayıp ideal iki tip olduğunu da belirttim. Bu ideal iki tipe dayanarak çağdaş toplumlarda değişik politik rejimlerin mümkün olabilen bir tasnifini yapmak, sonra da kriter olarak neden çok parti veya tek partiyi aldığını doğrulamak istiyorum.

*
**

Bu ideal tiplerin her birinde birçok değişkenleri birleştirdim. Aynı zamanda, çok partili rejimin ideal tipinde, işin içine parti çokluğunu, yöneticilerin seçimiyle ilgili anayasa kurallarını, iktidarı kullanmanın anayasaya uygun karakterini soktum. Karakteristikler mutlaka bir arada olmazlar. Bu karakteristiklerin birbirinden ayrılma larını ortaya koyarak rejimleri tasnif etmek mümkündür. Tekelci

bir partinin güdümünde olan bir rejimin ideal tipi için de aynı şey yapılabilir.

Sonunda, çok partili rejimler ve tekелci parti rejimleri dışında partisiz üçüncü bir tip yok mu diye düşünülecektir. Doğru veya yanlış, faraziye elbette saçma değildir: Birkaç gün önce, bir Rus sosyologa geleceğin komünist rejiminde bir parti mi, çok parti mi olacak diye sordum. Ne biri, ne ötekisi, hiçbir parti cevabını verdi. Geleceğin ufkunda, ideal temsil niteliğinde, üçüncü bir çeşit rejim olması mümkündür.

Bugün ters yolu izleyeceğim, tekелci parti rejimlerinden hareket edeceğim.

Bu rejimin ideal tipi, bir ideolojinin hayat verdiği, totaliter bir irade anlamında, deyim yerindeyse, mükemmel tek parti içeriyordu (burada ideoloji diye tarihî evrenin, geçmişin, bugünün ve geleceğin, mevcut olanın, ilerde olması gerekenin topyekûn bir temsiline diyorum). Bu parti, ideolojisinin istediğine uygun bir hale getirmek üzere, toplumun temelden değiştirilmesini ele almak ister. Tekelci parti çok büyük ihtiraslar besler. Gelecek toplumun düşünülen şeklinde, Devletle toplum arasında kaynaşma da vardır. İdeal toplum, sınıfsız bir toplumdur, sosyal grupların farksızlığı, her kişinin, hiç değilse işinde, Devletin ayrılmaz parçası olmasını gerektirir. Demek burada, politikanın bir partiye tanınan tekeli, toplumun bütünü üzerine resmî ideolojinin damgasını vurmak arzusu ve toplumun ve Devletin kaynaşmasıyla tanımlanan bir sonuca doğru, toplumu temelden yenilemek çabası gibi, hepsi bir arada totaliter tipi belli eden birkaç olay vardır.

Ben “mükemmel” partiyi seçtim: Gerçekten de, politik faaliyetin tekeline isteyen fakat ideolojiyi bu derece ciddiye almayan veya ihtirasları daha sınırlı bir ideolojisi bulunan partiler görülmüştür, hâlâ da görülmektedir. Bununla, tekelci parti rejimlerinin ikinci bir sınıfı meydana çıkıyor. Örnek olarak faşist partiyi alalım: Bu parti politik faaliyeti kendine inhisar ettirirdi, ama ideolojisi totaliter değildi. Faaliyetlerin bir çoğu ideoloji alanının dışında gibi görülürdü. Faşist parti, hareket noktasında, sosyal düzeni altüst etmeyi istemiyordu; faşist ideolojinin özü, Devlet otoritesinin, güçlü bir Devlete olan ihtiyacın tasdikiydi. Bir safha boyunca, güçlü Devlet inancıyla liberal bir ekonomiyi tercih bir arada yürürdü. İdeolojisi kutsal veya kutsal olmayan faaliyetler arasındaki, kişisel veya kolektif faaliyetlerle Devlet arasındaki farkı kabul eden bir parti, tutumunda veya vasıtaların şiddetinde o kadar ileri gitmez, o derecede coşkunluk ve korku yaratmaz.

Üçüncü bir rejim cinsinde, tekelci parti kendini geçici ve devrimci bir değişiklik yapmakla yükümlü olarak görür, ama varış noktasında çok partililiğe dönüşür, hiç değilse, meşru seçime dayalı bir rejim olmasını kabul eder. Çok partililiğe eğilimi olan tek parti rejimlerinden böyle birini tanıyoruz: Türkiye. Kemal Atatürk’ün yönetiminde, bir parti bir ihtilâli başarıya ulaştırdı, Osmanlı İmparatorluğu kalıntılarından, dini Devletten ayırarak, millî bir Devlet kurdu. Uzun süren bir dönem boyunca, ihtilâlciler parti politik faaliyetin tekeline kendine ayırdı. Sonra, savaş bitince, seçimlere gitti ve herkes şüphe ettiği halde, seçimlerin hür olacağını açıkladı.

Şüphe yersizdi. Çünkü bu parti samimî olduğunu seçimleri kaybetmekle ortaya koydu. İlk hür seçimlerin sonunda, muhalefet partisi olan demokrat parti iktidara geçti ve onu izleyen seçimlerle iktidarda tutundu. Yalnız bu seçimlerin doğruluğu aynı kesinlikle ispat edilmiş değildir, zira seçimleri hep iktidardaki parti kazandı. Sonra, demokrat parti askerî bir darbeye iktidardan uzaklaştırıldı ise de, çok partili sistem sürmektedir.

Esas olarak, tekelci parti rejimlerinin hepsinin, öz doktrinlerine göre, geçici olup olmadıklarını insan kendi kendine sorabilir. Partiler, ihtilâlcî olmaları ölçüsünde, üzerlerine aldıkları görevin sonsuzca uzamayacağını açıklarlar. İhtilâlcî sıfatıyla, toplumu değiştirme zorundadırlar, ama bu iş tamamlandı mı, önlerine yeni bir safha açılacaktır. Bu düşüncüyü sonuna kadar götürmeyeceğim; “asıl, geçici olan sürer gider” formülünü hatırlatmak çok kolay olurdu. Koyu komünistler tek parti rejiminin değişmez rejim olduğunu söylemezler, ama değişmez rejim çok uzakta, ufukta olabilir. Ayrıca, nasyonal-sosyalizm veya faşizm *bir otorite ülkesi adına* otoriter rejimlerdi. Politik faaliyetin tekeli yalnız kendilerine tanındıkları zaman, bu tekelin meşruluğunu ileri sürerlerdi. Buna karşılık, komünist rejimlerde politika faaliyetinin tekeli, yerine getirilecek bir göreve göre mesru sayılır.

Tekelci parti rejimlerinin, özleri gereği olarak, ne ölçüde geçici olduklarını bilme sorununu kesin bir karara bağlamıyorum. Şimdilik diyelim ki doktrinlerinin mahiyetine, projelerindeki ihtiraslarına,

baş vurdukları vasıtaların şiddetine ve yaratmak istedikleri toplumun ideal şekline bakılarak değişik türde tekelci parti rejimleri ayırt edilebilir. Tek parti rejimleri, totaliterlikleri ideolojilerinin az çok topyekûn karakteri ve Devletle toplumun az çok kusursuz kaynaşması karakteriyle ölçülerek, bu totaliterlik derecesine göre bir tasnif yapılabilir.

*
**

Şimdi, çok partili rejimlerin mümkün olabilen ve gerçekte mevcut olan türlerini gözden geçirelim. Benim ortaya koyduğum ideal tipte, çok parti vardı. İktidar anayasa kurallarına göre kullanılıyordu. Yurttaşların hepsi seçim yarışmasına katılıyor, seçimler de doğru yapılıyordu. Bu farklı karakteristiklerin her zaman bir araya gelmediklerini bilmek için, çok muhayyileye ihtiyaç yoktur, biraz gözlem yeter. Güney-Amerika'da olduğu gibi, zaman zaman otoriter şekillerde çok partili rejimler; bir bölüm halkın kanun dışı bırakıldığı ve seçim yarışmasına fiili olarak katılmadığı çok partili rejimler; seçim rekabetinin hükümetin çeşitli baskılarıyla doğru yoldan çıkarıldığı çok partili rejimler, vardır. Güney-Afrika'da, seçim yarışması Beyazlar arasında doğru ceryan eder, ama zenciler seçimlere katılmazlar. Amerika'da, güney devletlerinde, seçim yarışması doğru ceryan eder. Fakat, gerçekte, birçok yolla, sayısız zenci seçmen seçimlerin dışında bırakılırlar. Kanun yoluyla seçimlerin dışında bırakılmadıkları zaman da, haklarını kullanmakta çoklukla güçlüğü uğrattıkları. Rejimlerin bazılarında, görünüşe göre çok par-

tili olanlarda, parti çokluğu bir görüntüdür. Gerçekte, partiler tek elden yönetilirler. Doğu-Avrupa'nın demokratik halk rejimlerinde ve az gelişmiş denilen bazı ülkelerde hal böyledir. Buralarda partiler birbirinden az farklı grupları temsil ederler ve önünde sonunda kabile şefleri, büyük mülk sahipleri ve idareciler elinde oyuncak olurlar.

Soyut olarak, çok partili rejimin ideal tipine göre, üç çeşit kusur görülebilir. Önce, gerek yurttaşların bir bölümünün seçimler dışında bırakılmak, gerek seçimlerde dolap çevirme yoluyla seçim meşruluğunu kurallara uygun bir biçimde uygulamamak. Sonra, gerek partiler arasında, gerek Parlamentoda, barışçıl rekabet kurallarını gerekli bir biçimde uygulamamak. Nihayet, partilerin temsili olmayan karakterleri: Partiler ülkenin küçük bir azınlığını temsil edince, sosyal gruplarla, onları temsil ettiklerini iddia eden partiler arasında bağ kopar.

*
**

Şimdi, ne tek, ne çok partinin bulunduğu, ne seçimi, ne de ihtilâlcî meşruluğu içine alan üçüncü tür rejimler üzerine birkaç söz söyleyelim. Partisiz olan bu rejimler, yönetilenlerin "politika dışı" kalmalarını ister. Fransa'da bu düzeyden bir teşebbüs gördük: Vichy rejiminin ilk dönemi. Bu rejim ne tek partiyle (parti diye bir şey yoktu) ne de, gerçekte ortadan kalkmış bulunan, çok partiyle tanımlanabilirdi. Yöneticiler, Charles Maurras başta olmak üzere, Fransızların her konuda fikirlerini söyleme alışkanlığına son vermek gerektiğini tekrarlıyorlardı.

Meşruluk, çevresi müşavirlerle sarılı fakat yönetilenlerin beğeni ve mizaçlarına tabi olmayan iyi aile babasının, 'aydın bir zorbanın meşruluğu idi. Politika bilmeyen bu otoriter hükümet, Fransa'da ancak istilânın istisnai şartları içinde yaşayabildi.

Böyle rejimlerden zamanımızda yoktur denilemez. Ama sanayi medeniyetinde alabildiğine ilerleyen ülkelerde bugüne kadar örneği hiç görülüyor. Portekiz'deki rejim bu türdendir. Zaman zaman hükümetin drekifti altında hazırlanmış bir liste ve ürkek bir muhalefet listesiyle seçimlere gider, ama bu rejim, faaliyeti sıkı bir şekilde sürdüren bir partiye dayalı değildir. Hükümet, ülkenin temsilini bir Mecliste veya bir partide canlandırır. Ne var ki Portekiz'de parti denilen şeyin demokratik ülke partileri, hatta ılımlı partilerle ortak hiçbir yanı yoktur. Hâkim fikir, kararlar ve politik düşünce tekeli, sadece ehliyetli kabul edilen yöneticilere tanımaktır. İspanya'daki general Franko'nun rejimi de nasyonal-sosyalist veya komünist modelle kıyaslanabilir bir tek parti rejimi değildir. Çok parti rejimi de değildir, çünkü İspanya hakkında beslediği fikir ve ortaya koyduğu meşruluk doktrini adına otoriter bir rejimdir. Teşkilatlanmış gruplar kabul eder, fakat bu gruplardan hiç biri, Phalange¹, Kilise, ordu veya sendikalar, Devletin tek dayanağı olarak sayılmazlar.

*
**

¹ Phalange (falanj): 1933'te kurulan ve 1937'de faşist İspanya'nın tek partisi olan faşist eğilimli ve askerî görüşlü bir topluluk.

Kısa da olsa, bu inceleme doğru ise, ideal iki tipten hareket etmek, sonra tipler içindeki türler arasında farklar tespit etmek şeklinde izlediğim metotla ilgili bir itiraz yükselebilir. Hareket noktası olarak tek veya çok parti kavramını benimsemeye hakkımız var mıydı? Her şey bir yana, partiler ötekileri arasında bir müessese olmaktan öteye gitmez. Hatta İngiliz ve Fransız yazılı anayasalarında resmî bir müessese bile değildir. Bu anayasalar onları açıkça tanımaz. Partiler, hedefi ve sonucu yöneticilerin seçimi olan politik rekabetin sınırlı çerçevesi içinde sosyal bir realitedir. Anayasalarda bile yazılı olmayan bir realiteye dayanarak rejimlerin ideal tiplerini yeniden kurmak yerinde miydi? Tuttuğum yolu doğrulamak, yaptığım tasnifin önemini sınırlamak isterim.

Bu kriteri seçtim ve tekelci parti rejimleriyle çok partili rejimler arasındaki zıtlığı meydana koydumsa, bunun nedeni bu zıtlığı bana yaşadığımız tarihin sunmuş olmasıdır. Olay şu: Bugünkü Avrupa'ya hâkim gibi görünen zıtlık, politik faaliyeti yalnız kendine tanıyan ihtilâlcî tek partili rejimlerle, barışçıl rekabet kurallarını kabul eden çok partili rejimler arasındaki zıtlıktır. Ayrıca, 1956 sonunda, Macaristan'da tekelci bir parti rejiminin yıkılmasının ardından, hemen, bir alternatifin diğer bir şekli olarak, çok partililiği getirdiğini gördük. Şu halde yaşanmış bir alernatif söz konusudur.

Bütün rejimlerde, yöneticileri seçme işinin yerini bulması için partiler esastır. Geleneksel meşruluk doğuşa veya geçmişe dayanan meşruluk, orta-

dan kalkıyor. Bugün aşağı yukarı bütün rejimlerin benimsedikleri meşruluk ilkesi, demokratiktir. İktidar halktan gelir, egemenlik halktadır diye tekrarlanır. Öyle olunca, demokratik egemenliğin gerçek olarak kabul edildiği bu çağda, her şeyden önce önemli olan, *demokratik ilkenin karşılığı halinde vücut bulacak kurumsal şekildir*. Tek parti ve çok parti, halk egemenliği fikrinin müessese olarak karşılığının iki karakteristik sembolüdür.

Sözünü ettiğim yolu tutmamın, politik fikirler tarihinden gelen ikinci bir nedeni vardı. Klasik felsefe, rejimleri hep egemenliği elinde tutanların sayısına göre ayırıyordu. Monarşi: egemenlik bir kişide. Oligarşi: birkaç kişide. Demokrasi: herkeste veya halkta. Sonunda, aritmetik görüntüye bile bile yer değiştirttim. Zamanımızın politik rejimleri monarşik, aristokratik veya demokratik olmalarıyla tanımlanamazlar (İngiliz rejimi hem monarşik, çünkü bir kraliçe vardır, hem aristokratik, çünkü yöneticilerin bir bölümü sınırlı bir sınıftan seçilir, hem de demokratiktir, çünkü herkes oy verir). Bu nedenle, bir - çok antitezini yeniden ele almak fakat onu egemenliği elinde bulunduranlar yerine, partilere uygulamak bana uygun göründü.

Bir anlamda, bu yer değiştirmede şaşırtıcı bir yön vardır. Zira partinin anayasalarda resmî bir varlığı yok, ama, böyle olmakla birlikte, bir var olma nedeni vardır. Partiler, bir bakıma, politika hayatının ajanlarıdır. Başa geçmek için mücadele partilerde olur, iktidara partilerin aracılığıyla gelir. Şu halde, bir veya çok parti var mı sorusunu sormakla, ben geç-

mişin felsefesindeki klasik bir zıtlığı modern politika hayatına uygulamış oluyorum.

Montesquieu, kendi çağında, geleneksel felsefeye göre yeni, temel niteliğinde bir olayın, *temsil* olayının meydana çıktığını kabul etmişti. Temsilin önemini anlamıştı; egemenliğin formel ve teorik sahibi artık reel sahiple karışmayacaktı. Yunanlılar egemenlikten söz ettikleri zaman, egemenlik gerçekten halkta idi. Halk meclisi bir hayli karar alırdı. Elbette, uygulama ile görevli olan memurlar, bazı politik veya askerî şartlarda, emir ve kumanda ederlerdi, ama egemenliğin asıl sahibi de bu egemenliği kullanma gücündeydi. İşin içine temsil olayı girdiği andan itibaren, egemenliğin teorik sahibi fiilî olarak idare emtez oluyor. Bununla birlikte, partiler olayı esaslı bir olay kesiliyor. Çünkü temsilin şeklini partilerin bir veya çok oluşu belli ediyor.

Tuttuğum yolu başka bir neden daha doğrular. Sovyetler Birliğinde, I numaralının yönetiminden bir kurulun yönetimine geçilmesi, kurul yönetiminden yeniden I numaralıya dönülmesi, rejimde esaslı bir değişme görülmeden oluyor. Buna karşılık, tek partiden çok partiye geçilmesi, temelden bir değişikliğe neden olabilirdi. Bundan dolayı, temsil ilkesinin kurumsal karşılığı olan tek veya çok parti olayı, bana modern toplumlarda rejimlerin hepsinin başlıca yönlerinden, hiç değilse, *bir yönü* gibi görünüyor.

Son bir nedeni belirtmek isterim: partiler, politikanın faal unsurudur. Politik çalışma ve çatışmalar partiler arasında veya içinde olur. Modern sistemlerin başlıca karakteristiklerinden biri, çatışma-

nın buralarda normal görülmesidir. Anayasaya dayalı rejimler, yöneticilerin seçiminde, hatta toplumun teşkilâtlanması, kişiler ve gruplar arasında rekabeti kabul eder. Kriter olarak partilerin tek veya çok oluşunu benimsemek, *partizan mücadele* nin teşkilâtlanma biçimini, zamanımızın politik rejimlerinin karakteristiği olarak görmek anlamına gelir.

Bu noktaları böylece belirttikten sonra, M. Eric Weil'in *Politika felsefesi*'nde ileri sürdüğü, modern toplumlarda politik rejimlerin tasnif biçiminden doğabilecek itiraz üzerinde biraz durmak isterim.

M. Eric Weil'e göre, gerçekte modern Devletlerin ancak iki tür hükümet biçimi olabilir. O bunlara *otokratik*¹ ve *anayasaya dayalı* adlarını verir.

"Hükümet, başka müesseselerin zorunlu hiç bir müdahalesi olmadan, yalnızca müzakere edebildiği, kararlar alabildiği ve harekete geçebildiği yerlerde otokratiktir deniliyor. Biz hükümetin, başka müesseselerin zorunlu müdahalesiyle hareket serbestliğini kısıtlayan ve böylece hareketlerinin geçerlilik şartlarını belli eden kanunî bazı kuralara uymaya kendisini zorunlu gördüğü, yurttaşlarca da öyle görüldüğü yerlerde — başka bir deyim olmadığı için — hükümet anayasaya dayalı olur diyeceğiz" diye yazar.

Başka bir deyişle, kesin kriter iktidarın anayasaya dayalı olarak kullanılması kriteri olacak: Bir yanda, hükümetçe alınan kararların hemen geçer-

¹ Otokrasi: Zorba idare.

li olduğu rejimler, öte yanda, hükümetçe alınan kararların geçerli olması için kesin kuralların tespit edildiği rejimler.

İtiraz etmeyi hiçbir şekilde düşünmediğim bu zıtlığı tartışmak için (Eric Weil'in düşündüğü felsefi planda bu bana kabul edilir görünüyor), *parti çokluğu, seçim meşruluğu ve iktidarın kullanılmasının anayasal vasfı* arasındaki ilişkileri hızla gözden geçirmemiz gerekir.

Tarih açısından başlıca olay, başlangıçta otoriter olan iktidarların anayasaya dayalı şekle doğru derece derece gelişmesi olmuştur. Birkaç yüzyıl süresince, politik mücadelenin konusu, monarşik hükümetlerin keyfi davranışlarını kısıtlayacak anayasa kuralları yerleştirmek olmuştur. Bu mücadele İngiltere'de verilmiş ve mücadele ihtilâllere neden olduğu gibi, egemenlik kavramı üzerinde yoğunlaşan felsefî tartışmalara yol açmıştır. Hükümdarla meclisin karşılıklı hakları nelerdir? Hükümdar bazı kararları tek başına almak hakkına sahip midir? Bunun sonucu, kurallar koymak olmuştur; kararlar bunlara göre alınacak ve meselâ Devletin vergi almasının kanunî olması için Parlamantonun müdahalesi gibi, diğer müesseselerin müdahalesi gerekli olacaktır.

Ben buna şunu katıyorum: İktidar çok parti ve demokratikleştirme olmadan da anayasaya dayalı bir biçimde kullanılabilir ve kullanılmıştır. İngiltere'nin geçmiş günlerinde, hükümet, oy hakkının küçük bir azınlığa tanındığı ve halk kitlesi içinde seçim rekabetine giren partiler olmadığı zaman da

anayasaya dayalıydı. İdarî işlerin kanunî ve yürütücü güç kararlarının anayasaya dayalı olması için, genel oy ve çok parti teşkilâtı şart değildir.

İngiltere’de, oy hakkının genişletilmesini ve partiler yaratma şeklinde demokratikleştirmeyi, iktidar kullanılmasının anayasaya dayalı gelişmesi izledi. İngiltere ve Fransa’nın politik gelişmeleri arasındaki belli başlı fark, bu iki olay arasındaki başka ilişkilerden ileri gelir. İktidarın anayasaya dayalı olarak kullanılması, İngiltere’de demokratikleştirmeden önce oldu. Fransa’da ise bu kullanma, ihtilâlci demokratikleşirtme teşebbüsleri yüzünden gecikti.

Fransız İhtilâli, ilk ağızda, uygulandığı Büyük Britanya’da görülen anayasanın bir benzerini getirmek istedi: Seçimler, bir temsilciler meclisi ve kralı milletin temsilcileriyle işbirliği yapmaya zorlayan kuralların tespiti gibi. Az sonra, bunların yerlerinde yeller esti ve biz, imparatorluk taraftarı cumhuriyetçi bir sıra hükümetler gördük; bunlar iktidarı keyfi veya zorbaca kullanıyor, ama demokratik meşruluğa sahip çıkıyorlardı. XIX. yüzyılın Fransız liberalleri, Büyük Britanya’nın politik gelişmesi ile Fransa’nın politik gelişmesi arasındaki zıtlık üzerinde düşünmüş durmuşlardır. Onların gözünde Fransa’nın mutsuzluğu, hürriyetlere saygı için gerekli olan anayasaya dayalı usüller empoze edecek yerde, önce bir cumhuriyet veya bir demokrasi kurmaya kalkışmak olmuştur. İki ülkenin alın yazılarını karşılaştırarak, İngilizler amaçlarına, anayasaya dayalı rejime, kişi hürriyetlerine ihtilâlsiz kavuştular (ihtilâl, XVII. yüzyılda olmuştu), Fransızlarsa, de-

mokrazi ve cumhuriyet istemekle, aynı hedefe ulaşmadan buhrandan buhrana düştüler diye düşünüyorlardı.

Geçmiş söz konusu olunca, monarşik rejimlerin bugün gördüğümüz biçimde politik kitle partileriyle genel oy olmadan anayasaya dayalı bir yönetime geçebilmiş oldukları şüphesizdir.

Tarihe dayanılırsa, temel zıtlık belki anayasaya dayalı rejimlerle otokratik rejimler arasındadır. Felsefî planda da M. Eric Weil belki haklıdır. Ama politik rejim tiplerinin sosyolojik bir incelemesini yapmaya kalktık mı, anayasa kriterini kullanmak güçlükler gösterir.

İktidarın kullanılmasında anayasaya uygunluk, bir derece meselesidir. Rejimlerin hepsinde meşru kurallar bulunur, hükümet kararlarının bunlara göre alınması gereklidir. Sovyetler Birliğinin bir Anayasası vardır, ama yöneticiler ona az itibar ederler. Ancak, Batıda da anayasalar ara sıra çarpıtılır veya içlerine hiyle sokulur.

M. Eric Weil'in tanımladığı biçimde otokratik rejimler, hem demokrasi-öncesi geleneksel rejimleri, hem de çok partili rejimlerin çağdaşı bulunan demokrasi-sonrası otoriter veya totaliter rejimleri kapsar. Portekiz veya İspanya'nın rejimleri gibi geleneksel biçimde bir rejimle nasyonal-sosyalist veya komünist rejim gibi ihtilâlcî ve modern bir rejimi aynı türe sokmak gerekir mi? Bu rejimlerin diğerleri arasında iktidarı kullanmada anayasa kuralla-

rını reddetme gibi¹ ortak yanları vardır, ama tarih yönünden, sosyoloji yönünden, bunlar aynı tipe girmeyen rejimlerdir.

Anayasaya dayalı rejimlerle böyle olmayanları karşılaştırılınca, bu iki tür rejim arasında hemen felsefi bir tercih yapılır. Tek partili rejimler mahiyetleri bakımından anayasaya dayalı olmuyorlarsa, modern rejimin ruhu da meşruluk olduğuna göre, o halde, anayasaya dayalı olmayan rejimler ya geçmişin devamı ya da geçici bir çaredir. Böylesine bir yorum daha hareket noktasında, tekelci parti rejiminin dayandığı ideolojik sistemi saf dışı eder. Sosyolojik planda, bir rejimin kendi hakkında ileri sürdüğü doğrulamayı önceden eleyen bir ayırım kriterini seçme, doğru olmaz. Bu düzenden bir tasnifin sonu, esasen M. Eric Weil'in de arzusuna uygun olarak, modern Devletin kendine özgü karakterlerinin belirli bir tanımlamasına varır.

Nihayet, rejimlerin otokratik ve anayasaya dayalı olarak tasnifi, günümüzde ortaya çıkan bir sorunu, topyekûn Devletle, sınırlı Devlet arasındaki zıtlığı, toplumla Devletin kaynaşma veya kaynaşmama sorununu ortadan kaldırır. M. Eric Weil'in politik felsefesinde, planlı ekonomiyle piyasa ekonomisi arasındaki zıtlık, hiçbir rol oynamaz. Oluruna giden ve Devletle kaynaşmamış bir toplumla, toplumun bütünü kapsamak isteyen bir Devlet şıklarına o büyük bir önem vermez. Bu noktaların herhangi birinde

¹ Kaldı ki, bu beyan İspanya ve Portekiz için şüphe götürür.

haksızdır demiyorum. Benim yaptığım açıklamaların amacı, bu iki tip politik rejimi parti sistemine dayanarak ayırmanın, hiç değilse diğerleri arasında bir metot olarak doğrulandığı fikrini vermeye çalışmaktır. Bu tercih, anayasaya dayalı rejim ve öyle olmayan rejim antiteziyle yapılan tasnifin önceden çözümlediği sorunları bir yana bırakır.

*
**

Son olarak, çok partili rejimlerle tek partili rejimler arasındaki zıtlığın sonuncu anlamı üzerinde bir an düşünelim.

Bu kriteri benimsemek, modern politik rejimlerin *partizanca mücadele biçimiyle* karakterize edildiklerini dikkate almaktır. Sosyal grupları incelerken gördüğümüz gibi², modern toplumlar zarurî olarak sınıflar veya tabakalar halinde ayrılırlar. Mütecanis değillerdir. Kişiler topluluğun içinde alt-gruplar halinde teşkilâtlanırlar ve bu alt-gruplar bizzat topluluk hakkında besledikleri fikir yüzünden, politik rejimlerden birinin yerleşmesi amacıyla, millî gelirin dağılımı ve gelirlerin derecelenmesi için rekabet halinde olurlar.

Mütecanis olmayan sınıfl toplumlar birçok gruplarıyla göz önüne alınınca, çok parti-tek parti zıtlığının anlamı açıklık kazanır. Bu kaçınılmaz mücadelenin teşkilâtlanmasında aşırı iki biçim vardır.

Birincisi, çıkar gruplarına ortaya çıkmaları, politik gruplara da, oy elde etme ve iktidar olma ama-

² Bak: *Sınıf kavgası*.

cıyla teşkilâtlanmaları için bırakılan hürriyetle, rekabetin açık bir teşkilât haline gelmesidir. Çok partili rejimlerde, iktidar genellikle anayasaya uygun biçimde kullanılır. Parti çokluğuyla anayasaya uygun usüllerin birleşmesi, bu rejimlerin çözümlemek zorunda oldukları sorunları ortaya çıkarır. Çok partili rejimler anayasaya dayalı veya liberal rejimlerden çıkarlar. Demokratikleştirilmiş bir politika içinde liberalizm değerlerinin sürdürülmesini isterler. İktidar, kurallara uygun bir biçimde kullanılmalıdır, kişilerin haklarına saygı gösterilmelidir, yöneticilerin de etkili hareket edecek kadar otoriteye sahip olmaları gereklidir.

Çok partili rejimlerin başlıca tartışma konusu, liberalizm ve demokrasiyle, demokrasi ve etkililik konusudur. Anayasa ve demokrasi ile demokrasi ve etkililik arasındaki bu çift tansiyona göre çok partili rejimlerin temel sorunlarını anlamaya çalışacağız.

Tek parti rejimlerine gelince, bunların karşısına çıkan meseleler, yine partinin tekelsizliği esas alınarak anlaşılabilir. Ya bu, ideolojisi olmayan bir partidir, o takdirde iktidarı ve hükümet işlerinin tartışılmasını yönetilenlere yasak ederek elinde tutan bir azınlık söz konusudur, ya da bir ideolojisi olan, toplumu kökünden değiştirme arzusunu taşıyan tek parti söz konusudur. Yalnız, diğer partilerin ortadan kaldırılmasını ihtilâlcî arzusuyla doğrulayan bir parti, bir alternatifle karşı karşıya gelir: Ya sürekli ihtilâl, ya da, sürekli ihtilâlden vaz geçerse, geleneksel veya teknokratik bir istikrar.

Hitler rejimi bu alternatifle karşı karşıya gelecek kadar uzun sürmedi. Komünist rejim bunu görece kadar uzun sürdü. Bugünkü safhada, nasıl cevap verileceğini benim de bilmediğim mesele şudur: Parti kendini sürekli bir ihtilâl ile mi doğruluyor, yoksa, eseri oldukça ilerlediğinden, gevsemeye ve bunun da ötesinde iktidar meşruluğunun derece derece yerleşmesine razı mı oluyor? Meşruluğun derece derece yerleşmesi partinin tekelliliğiyle bağdaşır mı?

Polonya'da, bu tekâmülün başlangıcına şahit olduk. İktidarın kullanılması tek parti çerçevesi içinde kurallara tabi kılınmaya çalışıldı. Aklın alacağı bir şekil değişmesidir bu. Hem tek partiye, hem de iktidarın meşruluğuna sahip olunması için, parti içinde seçim kurallarına uyulması, parti yöneticilerine de iktidarın kullanılmasıyla ilgili kurallar empoze edilmesi yeterli olabilir. Yalnız, bu noktaya geldiği gün, partinin tekeli neyle doğrulanabilir? Ve partinin içinde hür rekabete giren gruplar var idiyse, onlara neden parti denilemesin?

Çok parti sistemlerinde, ihtirasların ve çekişen çıkarların kargaşalığında, Devletin etkililiğini ve kurallara saygıyı korumak gerekir. Tek parti rejiminde, bir azınlığın tekeli sürekli olarak doğrulamak gerekir. Böyle olunca, zamanımızın politik rejimlerini hiç bir zaman değişmez görüşler olarak düşünmemek gerek. Belki her rejim tipine özgü dialektik, belki rekabetleri bir çağı karakterize eden rejimler arasında anlaşılır bir dialog yakalanmaktadır.

İKİNCİ KISIM

ANAYASAYA BAĞLI - ÇOĞULCU REJİMLER

VI

BAŞLICA DEĞİŞKENLERİN İNCELENMESİ

Bu ikinci bölümde, batı demokrasisi rejimlerini, daha beğendiğim adlarıyla, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri inceleyeceğim.

Bu inceleme daha başında bir güçlüğe çarpıyor. Bu rejimlerde, müesseselerle, uygulamalarla, törelerle ilgili bir hayli şekil değişiklikleri var. Bu bakımdan, başlıca türlerin bir tasnifini yapmak, aşağı yukarı imkânsız görünüyor. Tekelci parti rejimleri söz konusu olunca, onları bu tek partinin ideolojisine ve hedeflerine, baş vurduğu vasıtalarla ve yaratmak istediği toplum tipine göre ayırt etmek mümkündür. Buna karşılık, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler söz konusu olunca, çeşitlilik açıktır, göze batıcıdır ve insan, hangi kurumsal şekil değişikliklerinin türleri belli etmeye imkân verebileceğini kendi kendine sorar.

Elbette, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin her biri birtakım kurallar tespit eder, yöneticiler de bu kurallara göre öteki müesseselerle işbirliği etme zorunda olurlar. Şartlar koyar, yurttaşlar da bu şartlara göre yönetimin veya yöneticilerin kararlarını protesto etme hakkına sahip olurlar. Ama, bu temel hüviyetle çeşitli kurumların birleşmesi, türlerin ayırımına pek elverişli olmaz. Ben bugünkü derste, bunun nedenini açıklamak istiyorum.

Böylece, aynı zamanda çoğulcu rejimlerin değişik örnekleri arasında yapılabilecek karşılaştırma-

ları göstereceğim. Bundan yararlanarak da, hem bu rejimlerin temel meselelerini, hem de daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz falan somut rejimleri anlamak için, yararlanma ihtiyacında kalacağımız başlıca değişkenleri gözden geçireceğim.

*
**

Genellikle, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin anlatılmasında, başlıca dört esaslı nokta vardır:

1. Politik sistemin, partilerin yapısından, meclislerin işlemesinden, bakanların seçiminden geçmek suretiyle, seçimlerden hükümetin aldığı kararlara kadar, kendine özgü sosyal bir sistem olarak dikkate alınması gereklidir.

2. Politik sistemle *sosyal alt-yapı* denilebilecek şey arasında bağlantı kurmak gerekir. İktidarın kullanılması veya kararların alınması, sosyal gruplara, onların çıkarlarına, rekabetlerine, tutkularına, aralarındaki mümkün olabilen anlaşma ve sürekli yarışmalarına bağlıdır.

3. Hem hükümetçe alınan kararların yerine getirilmesinin ajanı ve yöneticilerin teknik müşaviri, hem de özel işlerin görülmesinde gerekli bir müessese olması dolayısıyla, idareyi veya bürokrasiyi incelemek gerekir.

4. Nihayet, daha iyi bir deyim olmadığı için *politik sistemin tarihi çevresi* adını vereceğim şeyi incelemek gerekir. Gerçekten de, her politik sistemi, kendi ülkesinin karakteristikleri olan töreler-

den, değerlerden, düşünce ve davranış biçimlerinden oluşan bir bütün, belli etmese bile etkiler.

Kendiliğinden anlaşılır ki bu dört nokta ancak fikirde birbirinden ayrılabilirler, gerçekte değil. Herhangi bir parlamentonun işlemesi (politik rejimin anlatılmasında birinci madde olan) seçim kanununa ve anayasaya bağlıdır, ama parlamentodaki mücadele ancak, deyimim dar anlamında, politik sistem dışındaki sosyal grupların rekabetine dayanılarak açıklanır. Üstelik, bakanlar değişmez olan idareden öğütler alırlar. Nihayet, parlamento hayatının değişikliklerini sırf anayasada yazılı olanlar tayin etmez, bunları, politika adamlarının yapılması ve yapılmaması gereken şeyler ve meşru imkânlar hakkındaki inanışları etkiler. Amerikalı bir sosyolog, Fransa'daki parlamento rekabetinin değişiklikleriyle ilk, orta veya yüksek öğretimdeki rekabetin şekil değişiklikleri arasında bir bağ bulmuştur. Parlamenter çalışmaların bir Fransız biçimi vardır ki, bir bakıma, okul, üniversite, gazetecilik ve diğer alanlardaki rekabetlerde de kendini gösterir. Her ülkenin kendine özgü bir biçimi olur: Amerika'nın biçimi sert ve samimi; İngilizlerinki makul, aristokratik ve korku vericidir.

Siyasî ilimler, politik sistemi politik sistem olarak incelemiş, politik sistemin organlarını ve görevlerini ayırmaya çalışmıştır. Buna ait başlıca değişkenleri gözden geçireceğim.

Birincisi, hukukcuların çoklukla meşgul oldukları değişken, temel bir kanunda yazılı olduğu biçimde, politika adamlarınca uygulandığı biçimde, *Anayasamın* kendisidir.

Genellikle, bir başkanla yönetilen rejimlerin anayasasıyla parlamenter rejimlerin anayasası arasında bir ayırım yapılır. Bu iki tip, aşağı yukarı katıksız halde, biri Amerika'da, ötekisi İngiltere'de bulunmaktadır.

Amerikan sistemi, Amerika cumhurbaşkanında yaratılan yürütücü güç ile iki mecliste (Temsilciler meclisinde ve Senatoda) temsil edilen yasama gücünün ayrı ayrı seçimleriyle tanımlanır.

Cumhurbaşkanı iki dereceli genel oyla seçilir, çünkü, Anayasaya göre, seçmenler yalnızca cumhurbaşkanı seçmenlerini seçerler. Gerçi genel oyun başkanın kim olacağını hemen gösterdiğine alışmış isek de, Anayasaya göre, seçim günü seçilenler, cumhurbaşkanı seçmenleridirler. Gerçekte, cumhurbaşkanı seçmenlerinin büyük çoğunluğunun yüklendikleri görev şaşmaz gibidir, her birinin hangi adaya oy vereceği bilinir. Bu nedenle, iki adaydan biri için mutlak bir çoğunluğun olması halinde, yurttaşların oy vermesiyle birlikte başkanın seçimi yapılmış olur. Adaylardan hiçbirinin seçmenler arasında mutlak çoğunluğu elde edememesi halinde, başkan Temsilciler meclisi seçer (bu, büyük ihtimalle başkan seçmenlerinin en fazla oyunu elde etmiş olan aday olur). Anayasa iki dereceyi ön görmekle beraber, bugün seçim, gerçekte, aşağı yukarı doğrudan doğruya olan genel seçimle birdir. Yalnız, Anayasanın tanıdığı iki dereceden önce olan başka iki derece tanınmıştır ki bunlar reeldir. Gerçekten de, Amerika cumhurbaşkanlığı adayları partilerin *konvansiyonuyla* seçilirler, bu konvansiyon üyeleri de, Devletten Devlete de-

gişen şekillere göre tayin edilir veya seçilirler. Bu tutumların karışıklığı ne olursa olsun, sistem, yürütücü güce sahip olacak kişiyi yurttaşların tümüne seçtirmekle sonuçlanır.

Amerika cumhurbaşkanı iktidarı ancak meclislerle, yani Temsilciler meclisi ve Senato ile anlaşarak yürütebilir. Oysa, Amerika cumhurbaşkanının partisi meclislerde mutlaka çoğunluğa sahip değildir. Sistemin işlemesi için, cumhuriyet partisinden bir başkanın demokrat parti çoğunluğuna sahip bir Senato ile işbirliği yapabilmesi gerekir.

Bakanlara gelince, parlamenter olmayanlar arasından başkanca seçilirler ve başkanca işten el çektirilebilirler. Bu atamaların, bazı şartlarda Senato tarafından onaylanması zorunludur.

İngiltere’de hükümet, hiç değilse bugün işlemekte olan anayasada, Avam kamarasındaki çoğunluğu temsil eder. Hükümet, iki partiyle, milletvekillerinin çoğunluğuna dayanır; başkanın meclislerde çoğunluğu elde edememiş partiden bulunduğu Amerikan biçimi, İngiltere’de makul görülmez.

Bugünkü durumda, bu iki sistemin her ikisi de iki partiye dayanır. Fakat İngiliz partileriyle Amerikan partileri arasında önemli farklar vardır. İki İngiliz partisi bir disiplin altındadır; Avam kamarasında, muhafazakâr milletvekilleri “whips” lerin, yani kamçıyı elinde tutanların emir verdikleri her keresinde muhafazakâr hükümet için oy vermemezlik edemezler. Amerikan sisteminde partiler bir disipline bağlı değildir, başkan, kendi partisinin bir

çoğunluk ve muhalefet partisine mensup bir azınlıkla normal biçimde Devleti yönetir.

Birinci halde, disiplin ahlâkî bir kuraldır. Ötekisinde, parlamenterin partinin emirlerine değil, vicdanına göre oy vermesi ahlâkî bir kuraldır.

Bu iki örnek bize Anayasanın birbirine yakın ve zıt iki şeklini sunuyor. Her iki halde, değişik müesseseler işbirliği yapma zorundadırlar. Amerika'da güçler arasında ayrılık olduğu söylenir, bu bir bakıma doğrudur. Yürütücü gücü eline almış olan başkan, yasama gücünü eline almış olan Temsilciler meclisi ve Senatodan başka bir biçimde seçilir. Ama rejimin işlemesi başkanın Kongre ile işbirliği yapmasını gerektirir. Aynı şekilde, İngiliz sistemi de hükümetle Avam kamarası arasında sürekli işbirliği gerektirir. İki sistemde de iktidar, birkaç müessese arasında bölünmüş olduğundan, sınırlıdır. Montesquieu'nün formülüne göre "iktidarı, iktidar tayin eder". Amerika cumhurbaşkanının çok geniş bir yetkisi vardır. Bu yetki anayasanın çizdiği sınırlar içindedir. Dış politikayı az çok serbestlikle yürütür, fakat savaş ilân etmek, ya da barış imza etmek için Kongrenin onayına ihtiyacı vardır. Aynı zamanda, iki rejim kararların çıkabileceği bir biçimde işler; anayasaya bağlı bir rejimin amacı, iktidarı felce uğratmak değil, sınırlamaktır. Amerikan sisteminde, başkan işbirliği yapacağı kimseleri seçme, diplomasiye yön verme hakkına sahiptir. İngiliz sisteminde, hükümet parlamenter bir çoğunluğa dayanır; bu çoğunluk, duyduğu hoşnutsuzluk kendi partisi Başbakanı yıkacak dereceye ulaşınca kadar, hükümetin önerilerini ve hareketlerini normal olarak onaylaya-

cakır. Ara sıra, çoğunluğa mensup milletvekilleri hükümetin kararlaştırdığı tedbirleri onaylama yerine yeni seçimlere gitmeyi uygun bulacaktır. Niha-yet, bu iki rejimde adli güç de bağımsızdır, yurttaş idarenin veya yöneticilerin keyfi tutumuna karşı kendini savunma imkânına sahiptir.

Anayasaya uygun biçimde teşkilatlanma planında, bu iki ideal tipi, yani bir başkanla yönetilen hükümetle parlamenter hükümet biçimini esas tutmak ve bütün çoğulcu rejimlerin anayasalarının bunlardan birine veya ötekisine az çok yaklaşıp olduğunu dikkate almak yerinde olur.

Anayasaların bu ayırımı aynı zamanda rejim türlerinin bir tasnifini vermez. Gerçekten de, bu iki İngiliz ve Amerikan hükümet biçimleri birbirine, parlamenter Fransız hükümetinin İngiliz parlamenter hükümetine benzemesinden daha çok benzerler. Anayasası İngiliz anayasasından pek farklı olmayan Fransız rejimi, temelinden değişik bir biçimde işler. Bizim sistemimizde iki değil, çok parti vardır. İngiliz sistemi yürütücü organa büyük bir istikrar sağlar, bizimki de istikrarsızlık. Manşın ötesinde çok sade olan seçim kanunu, ilk gününden beri değişmemiştir. Bir tur oylama olur ve en fazla oy alan seçilir. Belki Fransa, yalnız anayasa değişikliklerinin değil, seçim kanunları değişikliklerinin de rekorunu elinde tutuyordur.

Böyle olunca, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, başkanla yürütülme veya parlamenter olma zıtlığına göre tasnif edilmek istenseydi, uygulamalarında kökten farklı rejimler aynı sınıfa konulurdu. Huku-

kî planda geçerli, hatta sosyoloji açısından katıksız anayasaya bağlı rejimleri anlamaya imkân verecek yönleri tespitte yararları olabilecek anayasa farkları, değişik türden rejimlerin tasnifine yeterli değildir.

Politik sistemin ikinci değişkeni, partilerdir. En sade tanımlama ile, *partiler, belli bir genel çıkar ve toplum inancı adına, yalnız veya koalisyon halinde hükümet görevlerini yüklenmek isteyen, faaliyetleri az çok sürekli, az çok da teşkilâtlanmış gönüllü topluluklardır.*

Bu tanımlama partileri hedeflerine götürür. Bir parti, hükümet görevlerini üzerine almak isteyen, dolayısıyla buna ulaşmak için gerekeni yapmak, bunun için de meclislerde en fazla adama, kabinede en fazla bakana sahip olmak zorunda bulunan bir grup insandır. Gönüllü bir gruptur, çünkü anayasaya bağlı rejimlerde, bir partiye mensup olma zorunluğu yoktur. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin çoğunda, yurttaşların muazzam çoğunluğu hiçbir partiye mensup değildir (tek parti rejimlerinde de bu böyledir).

Parti hakkında yaptığım bu tanımlama, iktidarı ele geçirdikleri andan itibaren tekelci kesilen partilere pek uymaz. İngiltere veya Fransa'da bildiğimiz biçimdeki parti, özü gereği, diğer partilerle rekabet halinde olur. Rakiplerin mevcut olmadıkları andan itibaren, partinin özü değişir.

Partinin hedefini tanımlarken, güç veya etki deyimini kullanmadım. Çoğulcu demokrasilerde, yurttaşlara veya hükümetlere etki yapmak isteyen çok

sayıda grup bulunur. Meslek sendikaları, elbette, yöneticilerin kararlarını etkilemeyi isterler. Bununla beraber, bizim tanımlamamıza göre, bunlar parti değildir. Çünkü hükümet görevlerini yerine getirmeyi amaç edinmezler. *La Ligue Maritime et Coloniale*¹ — ki bugün kapanmıştır — her ne kadar denize ve imparatorluğa inancı yaymak istediye de, bir parti değildi. *La ligue pour le Salut et le Renouveau de l'Algérie Française*¹ de politik bir parti değildir. Çünkü, gönüllü bir birlik olarak, amacı iktidarı ele geçirmek değil, yurttaşları veya yöneticileri etkilemektir. Bunun için, partinin doğru bir tanımlanmasında, militanları birleştiren niyet hesaba katılmalıdır.

Partilerin, bugünkü durumda, klasik tasnifi Max Weber'in sosyolojisinden gelmektedir. İki uca, biri teşkilâtlanmış kitle partisi, ötekisi parlamenter grup olmak üzere, ideal iki tip konulmaktadır.

Teşkilâtlanmış kitle partisini, XIX. yüzyıl sonundan Hitler'in iktidarı ele geçirmesine kadar mevcut olduğu biçimiyle, Alman sosyal-demokrat partisi temsil eder. Kitle partisi olarak, çok büyük sayıda (yüz binlerce) militanı kapsar ve seçimlerde milyonlarca oy elde eder; militanları, sempatizanları ve seçmenleri sürekli teşkilâtlanmış olup kol ve federasyonlara ayrılırlar. Partinin hayatına hâkim bir anayasaya itaat ederler. Partinin büyük şirketlerin-

¹ Deniz ve Sömürge Birliği.

¹ Fransız Cezayir'nin Kurtarılması ve Yenilenmesi Birliği.

kine benzer sürekli bir bürokrasisi vardır. Böylece, militanlar hem memur, hem de parti şefleridirler.

Öteki uçta, ortak fikirleri ve ihtirasları bulunan bir kısım milletvekili, parlamento komisyonlarında temsilcileri olması veya listeyle seçim halinde adaylar göstermek için birleşirler. Fransa'da radikal-sosyalist partisi, teşkilâtlanmış kitle partisi örneğine karşıt aşırı tipin bir örneğini gösterir.

Bu iki tipten başkaları yok değildir. Bazı teşkilâtlanmış kitle partileri bürokratik biçime uymazlar. Partinin militanları teşkilâtın sürekli memurları olmayıp ülkenin ileri gelenleri veya sosyal durumları yahut da parlamentodaki tutumlarıyla kariyer yapmış politika adamları olurlar. İngiltere'de iki büyük parti hayranlık uyandıracak derecede iyi teşkilâtlanmış partilerdir. Ortak karakteristikler gösterirler. Böyle olmakla birlikte, muhafazakâr partiyle büyük harpten önceki Alman sosyal-demokrat partisi arasında derin farklar vardır

Az teşkilâtlanmış partilere gelince, bunların, meselâ Fransa'da, M. R. P. ve U. D. S. R'den geçerek², sosyalist partiden bağımsızlara ve radikallere kadar bir hayli değişik şekilleri görülür. Fransız sosyalist partisi, komünist parti bir kenara bırakılırsa, teşkilâtlanmış kitle partisine en fazla benzeyen partidir. S.F.İ.O.¹ nun bir anayasası, sürekli faaliyette bulunan militanları vardır; kollar düzenli bir

² M.R.P.: Mouvement Républicain Populaire (Cumhuriyet Halk Hareketi).

¹ S.F.İ.O.: Socialiste Français International Ouvrier (Fransız Sosyalist Uluslararası İşçi Partisi).

biçimde toplanarak bölge kongrelerine delegeleri, onlarda millî kongrelere delegeleri seçerler. Fransız IV. Cumhuriyetinin yazılı anayasası nasıl incelenebilir-se, sosyalist partinin anayasası da öylece incelenebilir. Her ikisinde hal aynıdır: partinin bir örgüt kanunu vardır, yöneticiler buna göre seçilirler, yöneticiler de kararları buna göre alırlar. Cumhuriyet anayasasında dolap çevrilmesi gibi, partinin anayasasında da dolap çevrilebilir. Cumhuriyet anayasasının fiili olarak işleme biçiminin incelenmesi gibi, bir partinin anayasasının gerçekte nasıl yorumlandığı tıpkı onun gibi incelenir.

Birçok kitaplarda, meselâ M. Duverger'nin kitabında bulacağınız partiler sosyolojisi, değişik ülkelerde, değişik partilerle ilgilidir, partilerin doğuşu ve yıkılışını ele alır. Her birinin iç teşkilâtını anlatır, partiler anayasasının nasıl yorumlandığını, tahrif edildiğini, sayıldığını veya çığnendiğini belli etmeye, ülkeler arasında parti sistemlerini karşılaştırmaya çalışır.

Burada da bu kısmî karşılaştırmalar yanlış değildir. *Partiler sisteminde* çoklukla tutulan iki tip, iki partili sistemle çok partili sistemdir. Yerinde olan bu ayırım yine bize rejim türlerinin bir tasnifini sunmaz. Gerçekten de, çok parti rejimleri iki partili İngiliz rejimiyle benzer bir biçimde işler. Öte yandan, başka iki partili rejimler İngiliz rejiminden çok farklı işleyebilirler. Partiler sistemi, politik bir rejimin işleyişini anlamak için sonuçları incelenmesi gereken önemli değişkenlerden biridir, ama çok parti rejim-türlerinin bir tasnifinin anahtarını verecek kadar etkenliği bulunmayan bir değişken.

Politik sistem içinde üçüncü değişken, rejimin işleyiş biçimidir; bu da bir yönde seçim kanunu ve seçimler, öte yönde parlamentonun çalışma biçimi ve nihayet meclislerle hükümet arasındaki ilişkiler olmak üzere üç sektöre, sanki üç kademeye ayrılır.

Seçimlerin incelenmesi, en kolaylarından biri olma gibi basit bir neden yüzünden, siyasî ilimlerin tercih ettiği konulardan biri olmuştur. İnceleme miktara dayanır, elde rakamlar vardır, bunlar bir-biriyle karşılaştırılır. Seçmenlerin, ülkelere, şartlara, bölgelere göre nasıl oy verdikleri incelenmiştir; ilmi sosyoloji metotları sayesinde, insan tipleri, sosyal durumlar ve oy verme biçimleri arasında ilişkiler kurulur. III. Cumhuriyetin başından beri seçim sonuçları üzerine çok geniş bir literatür vardır.

Ama, rejimin işlemesinin ikinci yönü, yani biz-zat Parlamentonun işlemesi ihmal edilmiştir, çünkü incelenmesi daha güçtür, rakamlarla da sonuçlanmaz. İşleme deyimiyle işaret ettiğim olaylar, bir meclis içinde parlamenterlerin aralarındaki ilişkiler, işbirliği yapma ve rekabet etme biçimleri: birlikte nasıl yaşadıklarıdır. Rekabetin yazılı olmayan kanunları nelerdir? İngiltere’de bir “yüksek görev kariyeri” vardır. Her milletvekili her an neyi isteyebileceğini yaklaşık olarak bilir. Bu görev kariyeri ne kadar kesinlikle belli edilirse, ihtiraslar o kadar çok sınırlanmış olur. Fransa’nın durumu öteki yönde olduğu gibi bu hususta da aşırıdır¹; biraz abartarak denilebilir ki birçok milletvekili birçok yüksek gö-

¹ Kesinlikle hatırlatalım ki söz konusu olan, IV. Cumhuriyettir.

revi isteyebilir. Hiç bir milletvekili neyi istememesi gerektiğini her halde kesinlikle bilmez. Çok uzağa gitmeyelim: Fransız Parlamentosunda da bir yüksek görev kariyeri vardır, Parlamente'da uzun yıllar kalmadan başbakan olunmaz. Ne var ki III. Cumhuriyetten IV. Cumhuriyete, yüksek görev kariyeri sanki fazladan bir yumuşaklık, bir esneklik kazanmıştır. Kötümser teorikiler bu gelişmenin kötü olduğunu söyleyebilirler: insanoğlu özünden muhteris olduğu için, iyi bir anayasanın ihtiraslara sınır çekmesi gereklidir.

Hükümetle meclis ilişkileri ise, hukuk yönünden, Anayasa veya meclis kurallarıyla belirtilmiştir. Gerçekte, bu ilişkiler her ülkede, saatine göre, yürütme organının gücüne ve itibarına göre, başkanının kişiliğine göre değişir. Yersiz olarak meclis rejimi denilen şeyin hüküm sürdüğü Fransa'da bile, hayati önemi bulunan birçok kararlar bakanlarca parlamentonun onayı olmadan, ona danışılmadan alınır. Herhangi bir hükümet — Clemenceau'nunki veya Mendès-France'inki gibi — az çok sürekli bir biçimde Meclisi mevzuat veya onay müessesesi haline getirmeyi başarır.

Bugün moda olan dördüncü değişken, "baskı grupları" denilen şeydir.

Amerikanca "pressure groups" un kelimesi kelimesine çevirişi olan baskı grupları diye, hükümet görevlerini yüklenmeye değil, kamuoyunu, idareyi veya hükümeti etkilemeye bakan teşkilâtlara denir. Meslek sendikaları baskı gruplarıdır. Pancar üreticileri veya süt üreticileri sendikaları da öyle. Ne derseniz derseniz, baskı grupları anayasaya bağlı-çoğulcu

rejimlerin ruhuna uygundur; işçi veya patron “çıkarlarının” ifade edilememesi ve savunulamaması aklın alacağı bir şey olamaz. Rejimin kendisinin bile mesele edilmesi kabul edildiğine göre, fiyatlara, milli gelirin dağılımına ilişkin özel kararlar nasıl mesele edilmez? Özel-kolektif çıkarların temsilcilerine hükümetler nezdinde davalarını savunmaları hakkı nasıl reddedilir?

Bugün, bu baskı grupları yarattıkları soğukluk ve onları tanıma güçlüğü karşısında önde gelen bir inceleme konusudur. Partiler gün ışığına çıkarlar. Elbette, sosyalist seçmenlerin çoğu sosyalist partinin kongresinde görevlerin çoğunun nasıl tayin edildiğini pek bilmezler, ama sosyalist partisi basınıyla, temsilcileriyle meydandadır, herkesce bilinir ve açık mücadele eder. Çıkar grupları ise, az veya çok kötü tanınırlar. Kuliste çalışırlar ve karanlıkta büyük, aşırı bir etki yaptıkları da varsayılır. Kaldı ki etki yapıkları şüphesizdir. Mesele, bu etkinin sınırlarının ne olduğunu bilmektir. Bunu ilerde ele alacağız.

Nihayet, hakkında bir iki söz söylemek istediğim son bir politik değişken var, daha öncekilerde de bulunan, insanlarla ilgili, rejim içinde baş rolü oynayan, kısaca Mosca'nın politik sınıf dediği, ama *politik personel* demenin daha iyi olacağı bir azınlıkla ilgili bir değişken. Politika ile kimler uğraşır? Bunda kimler başarıya ulaşır? Birinci sıraya yükseldikleri ana kadar ikinci sıradan bir varlık olarak tanınan politika adamlarının, baş döndürücü başarılarını açıklamayı hedef edinecek oldukça sürükleyici bir inceleme konusu vardır. Dikkat çekici ki-

şiler olarak görülen bazı kimselerin ise, hiç bir şekilde sivrilememeleri neye bağlanabilir? İngiltere’de, 1939 savaşıdan önce rahat rahat şöyle söylenirdi: Winston Churchill başbakan olamayacak kadar zekidir, meğerki bir savaş olsun. İğneli şakadan başka bir şey değildi bu, ama bize ciddi bir mesele telkin eden bir şaka: Herhangi bir rejimde, gerek sâkin günlerde, gerek buhranlı günlerde, kimler başkan olarak kabul edilebilirler?

*
**

Bu anlatının öteki üç yönü üzerinden daha hızlı geçeceğim.

Sosyal yapının bir tasnif ilkesi vereceği düşünülebilir. Marksist eğilimli sosyolog, belki, politik bir sistemin neden ibaret olduğunu anlamak için, politik sistemin incelenmesi ikinci plandadır, önce sosyal sınıflar ilişkilerini incelemek uygun olur diyebilir.

Kendiliğinden anlaşılır ki sosyal alt-yapı politik rejimin işleyişiyle ilgisiz olamaz. Çok basit bir şey olarak hepimiz biliriz ki seçmenlerin kimi seçeceklerini belli eden etkenlerden biri, elbette yurttaşların ekonomik-sosyal düzenleridir. Oran noktasından, sosyalist ve komünist partilere oy veren seçmenler işçi olmayanlardan çok işçiler arasında bulunur. Bir toplumun yapısı partiler sisteminde kendini ortaya koyar. Politika adamlarının sosyal kökleri, ekonomik durumları, tutumlarının etkenlerinden biridir. Ama sosyal sınıflar, bu özellikleriyle, politikanın yapıcıları değildirler. Sosyal bir sınıf, bir

parti dışında, kesin bir istekle harekete gelmiş bir halde hiçbir zaman görülmemiştir. O halde, bir parti sosyal bir sınıfla hiçbir zaman karıştırılamaz. Bugün, bir sınıfı temsile en yakın olan partiyi ele alalım: Fransa'da komünist seçmenlerin yarısından biraz fazlası işçidir; işçilerin aşağı yukarı yarısı, belki biraz daha fazlası komünist partiye oy verir. Bu istatistiki oranlar birer vakiadır, hem de su götürmez bir vakıa. Ancak (komünist) Partinin işçi sınıfını temsil ettiği veya ona can verdiği söylenirse, artık söz konusu olan bir vakıanın ifadesi değil, bir teori olur. Komünist parti Fransız işçi sınıfının iradesini hangi ölçüde temsil etmektedir? Vakıaya ve istatistiğe dayanan cevap, işçilerin yarısının iradesini temsil ettiği olur. Ama aynı çeşit muhakeme ile, İngiltere'de işçi sınıfını temsil eden işçi partisi, Almanya'da sosyal-demokrat partidir.

Bir şey daha var. Politik bir partiyi her zaman bir amaç veya bir ideal tanımlar. Oysa, komünist partinin amaçları, ona oy veren işçilere olduğu kadar kendisine bağlıdır. Sosyal bir grubun çıkarını anlamanın mümkün iki biçimi vardır: İçinde yaşadığımız anayasaya bağlı-çoğulcu rejimde, işçilerin çıkarı ya millî gelirden paylarını arttırmak, ya şu veya bu teşebbüsün millileştirilmesini sağlamak, ya da kolektif hayata daha fazla katılmaktır. İşçi sınıfının çıkarının ikinci bir anlama biçimi, marksist olanların anlama biçimidir. Buna göre işçi sınıfının çıkarı başka bir toplum yaratmaktır. Bu durumda, söz konusu olan, işçilerin mevcut rejimdeki çıkarı değil, bazı kimselere göre bugünkü proletaryanın çıkarına en uygun olacak rejimdir.

O zaman, sınıfların çıkarını herhangi bir gruba iyi gelen rejim fikri tanımlar. Sosyal alt-yapı, grupların başlıca çıkarlarının neler olduğunu belirlememize elverişli değildir. Sınıf mücadelesinin nihaî anlamı politika düzeyinde ortaya çıkar.

Ekonomik-sosyal olayların politik olaylar üzerinde âni ve çoğu zaman kesin bir etkisi olduğu şartlar vardır. Nasyonal-sosyalist partinin fazla oy almasının ve Weimar cumhuriyetinin yıkılmasının kökünde, doğrudan doğruya 1930 ekonomik buhranı vardı. Politik rejimin incelenmesi sosyal alt-yapının bilinmesini gerektirir. Ama bu alt-yapı yalnız olarak ele alındığı zaman, diğer değişkenler gibi, rejim türlerinin tasnifine elvermez.

Bürokraside de tür farkları bulunabilirse de, bu farklar göze daha az çarpar, çünkü sınıfl toplumlarının hepsinde, idareler benzer görevleri yerine getirirler ve ortak karakteristikler gösterirler. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde, bürokrasi üç isteğe cevap verme zorundadır: a) etkili olmak; b) tarafsız olmak (öyle ki partizan mücadeleye sürüklenmesin); c) kendini yurttaşlara düşmanları gibi değil, sanki tercümanları veya temsilcileri gibi kabul ettirmektir.

Bu üç istekten hiçbirinin karşılanması kolay değildir. Etkililik önüne gelen bürokrasiye kendiliğinden verilmiş olamaz. Her partinin idarede propaganda yuvası kurması, oraya “adamlarını” yerleştirmesi olayından dolayı, çoğulcu rejimlerde idarenin tarafsızlığını kaybetmesi tehlikesi her an vardır. Nihayet, idare, maliyeyi düşünüyorum, millî

iradenin tercümanı olarak kabul edilecek, öye tanınacak yerde, düşman bir Devlet temsilcisi-olarak gözükmek tehlikesi içinde olur. Ö halde, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde bürokrasi, yurttaşlara yabancı kalan iktidarların organı değildir ve olmamalıdır, tersine hem yöneticilerin vasıtası, hem de yurttaşların temsilcisi olmalıdır.

Nihayet, sosyal çevre ve sosyal çevrenin bulunabileceği değişik haller üzerine bir şeyler söyleyelim.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin işleme biçimi ve başarı derecesini anlamak için, en az üç değişken görmekteyim.

Birincisi, yurttaşların rejimin meziyetleri hakkında besledikleri fikirdir. Basit bir görüş, ama önemli olan basit bir görüş. Yurttaşların seçim ve Parlamento üzerine kurulmuş politik rejimin kötü olduğunu düşündükleri bir ülkede, bu rejim kök salmakta zorluk çeker. Esas olarak, bir rejim ancak yurttaşlarca kabul edilmesi şartıyla iyi işleyebilir. Yönetilenlerin iyi rejim hakkında besledikleri fikir, mevcut rejim üzerinde meydana gelecek yargılarını geniş ölçüde tayin eder.

Bizzat Fransızların düşündüklerinden daha az kötü bulduğum Fransız rejiminin incelemesine bir veya iki ders ayıracağım. Fransızların hepsi rejimi hiçbir zaman normal ve meşru görmedikleri için, onun hakkındaki yargılarında hep sert olurlar. Hükümet tutumunun sürekli olarak mesele edilmesi, hükümetin kendisini zayıflatan etkenlerden biridir. Sağlıklı bir rejim belki yurttaşların aklın kabul ettiği en iyi rejim içinde yaşadıklarına inandıkları re-

jimdir. Genellikle ne Amerikalılar, ne de İngilizler rejimlerinin üstünlüğünden kuşku duyarlar; bu hal elbette ayrıntılarla ilgili eleştirmelere engel değildir.

Sosyal çevrenin ikinci değişkeni, meydana geliş veya tarihi geleneklerdir. Fransız rejimi hâlâ aralarından geçerek meydana geldiği birbirini kovalayan ihtilâllerin bıraktığı mirasın ağırlığı altındadır. Anayasanın sürekli olarak mesele edilmesi — ki zayıflamanın belirli kaynağıdır — kısmen bu patırtılı tarihin bir sonucudur. Fransa bir buhrana düştü mü, bütün tartışmaların konusu Anayasa olur. Mali mesele veya Cezayir meselesi çözümlenemiyorsa, bunun nedeni anayasadır. Açık bir gerçek olduğu kabul edilen bu görüş, her gün dillerin pelesenkidir.

Üçüncü değişken, partiler sistemiyle Kilise veya Kiliseler arasındaki ilişkilerdir.

Çok dikkat çekici bir nokta da şu: Fransa'da neredeyse tam diyebileceğimiz bir din birliği yanı sıra, partiler çokluğu bulunur. Amerika'da ise, değişiklik isteği partilerden çok çeşitli dinler ve mezheplerde kendini gösterir. Bu düşünceyi daha ileriye götürmeyelim. Sadece diyelim ki bütün ülkelerde sosyal çevrenin en önemli değişkenlerinden biri kesinlikle dinî inançların çeşitliliği ile politik fikirlerin çeşitliliği arasındaki ilişkidir.

*
**

Konumuzu aşağıdaki görüşlerle tamamlayalım :

Politik rejim düzeyinde, özel yönlelere uyan birçok farklar bulunabilir: Parlamenter hükümetle baş-

kanla yürütülen hükümetler arasında, iki partili sistemle çok partili sistem arasında, partileri disiplinli ülkelerle partileri disiplinli olmayan ülkeler arasında, partileri işleyiş kurallarını kabul eden ülkelerle bazı partileri ihtilâlcı, yani işleyiş kurallarını kabul etmeyi reddeden ülkeler arasındaki farklar gibi.

Siyasî ilimler mümkün olabilen ve elde olan bilgilerin birikimi ve sentez zorluğu ile sanki bunalmış gibidir. Sıraladığım değişkenleri yakalamak ve incelemek, su götürmez biçimde yerinde olur. Ama sentezi nasıl yapmalı? Sonra, birleştirme ilkesi ne olabilir? Bu kararsızlığın sonucu, gerek nedenle sonuç arasında bağlantı gösteren açıklamaların, gerek tutuma ilişkin öğütlerin araştırılmasında tereddüt oluyor.

Yine Fransız örneğini ele alalım. Partiler sistemi ve Fransız Parlamentosunun işlemesi üzerinde seçim kanununun etkisi nedir? Fransız rejiminin kötü görülen herhangi bir yönünü değiştirmek için, özel bir değişkeni, meselâ seçim kanununu değiştirmek yeterli olabilir mi? Parlamenter istikrarsızlığı önlemek için, başka bir seçim kanununa sahip olunması yeterli olabilir mi? Profesör kesin bir cevap vermekte tereddüt ediyor, çünkü partilerin çokluğu, partilerin disiplinsizliği, hükümetlerin istikrarsızlığı gibi dikkate alınan olaylar, Fransızların bu tür rejimi uygulamaya başladıklarından beri yerleşik bir hal almıştır.

Nedenle sonuç arasında bağlantı gösteren açıklamalarda kesinliğe sahip olunsaydı, az çok ihtimal-

le tutuma ilişkin öğütler verilebilirdi. Ne var ki özel bir olayın göze çarpışında, bunun birçok etkene bağlı olduğu görülmektedir. Bir bakıma, Fransa'nın hükümet istikrarsızlığı, politik rejimin bütün değişkenlerini, tarihî çevreyi ve sosyal alt-yapıyı birlikte ifade etmektedir.

V. Cumhuriyetin Fransız demokrasi tarihinde yeni bir bölüm açıp açmadığını bilmek için, vakit henüz çok erkendir.

VII

**ANAYASAYA BAĞLI - ÇOĞULCU REJİMLERİN
OLİGARŞİK KARAKTERİ ÜZERİNE**

Bundan önceki bölümde, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim türlerinin bir tasnifini yapmanın bana neden imkânsız görüldüğünü açıkladım. Öte yandan, bu rejimin bütün örneklerini de somut olarak ayrıntılarıyla inceleyemeyiz. O halde, bunun çıkış yolu nerededir?

Politik bir rejimin özünü anlamak için, meşruluk ilkesini uygulama ile karşılaştırmak, müesseselerin ortaya çıkardığı güçlükleri açıklığa kavuşturmak, güç ve güçsüzlük nedenlerini meydana vurmak gibi rejimi karakterize eden sorunları kavramak gerekir.

Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin temel sorunları nelerdir?

Bunlardan birincisi, bana demokratik fikirle parlamenter uygulamanın karşılaştırılmasından açıkça çıkar gibi görünüyor. Çok parti rejiminin halk egemenliği fikrinin tıpatıp karşılığı olduğu doğru mudur? Parlamenter uygulama yurttaşlara, doktrinin istediği gibi, gerçek iktidar realitesini veriyor mu? Şu da sorulabilir: Çok parti rejiminde iktidar gerçekten kimin elindedir?

İkinci sorun, birincinin zıddı olarak hemen belirlir. Gerçekten de, birincisi çok parti sisteminin bir görüntü olabileceğini ve iktidarı gerçek olarak kullanan insanların bu görüntünün arkasına gizlenebi-

lecekleri düşüncesini uyandırır. İkinci sorun şudur: Hükümet sürekli partizanca çekişmeler üzerine kurulu olduğu zaman, etkili bir hükümet teşkilâtı nasıl meydana getirilir? Yurttaşların onayına aralıksız muhtaç olan bir iktidar nasıl etkili olabilir?

İkinciye bağlı olan üçüncü sorun ise şu: yurttaşların, grupların aralıksız çatışmalarına göz yuman bir rejimin, hangisi olursa olsun, bir toplumun selâmeti için gerekli olan millî birliği bozmaması nasıl önlenir?

Nihayet, son sorun şu olabilir: Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, halk rejimi olmadan önce anayasa rejimi oldular. XIX. yüzyılda, anayasaya bağlı şekilcilik İngiltere’de daha o günlerde, Fransa’da da zaman zaman vardı. Ama seçim kanunu “sansiter” di¹; iktidar gerçekte ülkenin küçük bir azınlığı elindeydi. Bundan şu mesele doğar: Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler halk rejimi olmaya dönüşebilir ve anayasaya bağlı kalabilir mi? Halk kitlelerinin yükselmesiyle burjuvazi tarafından hazırlanmış ve uygulanmış anayasaya bağlı rejimlerin cinsi arasında bir çeşit çelişki yok mu?

Sorunları Yunan felsefesinden alınmış sözlerle anlatsaydım, şöyle derdim: Birinci sorun, demokrasilerin oligarşi olup olmadığını ve ne ölçüde oligarşi olduğunu; ikincisi, demokrasilerin kaçınılmaz bir sonuç olarak demagojiye dönüşüp dönüşmediğini veya etkili bir tutumun kamuoyu ve partilerce yaratılan kuşku ile bağdaştırmanın nasıl mümkün

¹ Sansiter (censitaire): Oy kullanma hakkının, ödediği vasıtasız vergiyi doğrulayan mükelleflere tanındığı sistem.

olabildiğini; üçüncüsü, bir demokrasinin anarşi içinde yıkılıp gitmesini; nihayet dördüncüsü, bir demokrasinin zorba bir idare biçiminde soysuzlaşmasının önlenip önlenmediğini veya nasıl önlendiğini insanın kendi kendine sorması demektir.

Modern bir demokrasinin ortaya koyduğu bu sorunlar, yapısı temelden başka olan toplumlarda da biliniyordu.

*
**

Önce birinci soruna cevap vermeye, yani modern demokrasilerin oligarşik karakterini belirtmeye çalışacağım.

Bu incelemeye başlamak için, kaynak olarak bugün Machiavel teorisi denilen ve Pareto'nun *Genel sosyoloji incelemesi*, Mosca'nın *Yönetici sınıf* üzerine kitabı veya J. Burnham'ın *Machiavelistler* adındaki eseri gibi birçok kitaplarda anlatılan teoriye baş vuracağım. Benim deyişimle — ama bu onların da uygun görecekları bir deyiştir — bu teorikilerin ana fikirleri şu noktada toplanır: politik her rejim oligarşiktir. Onlara göre, her toplum, hiç değilse karmaşık her toplum, az sayıda insanlar tarafından yönetilir. Rejimler iktidarı kullanan azınlığın karakterine göre değişir. Dahası var. Politik partilerin bünyesinde bile, yöneten yine bir azınlıktır. İtalyan sosyoloğu Roberto Michels politik partiler üzerine bir kitap yazdı. Onda, politik partilerin çoğunda iktidar mevkilerini azınlıkların tuttuklarını ve bu mevkileri militanlar kitlesinin pasif onayı ile koruduklarını ispat etmek istedi, ispat etti de.

Machiavelistler demokratik denilen rejimlerin gerçekte özel tipte oligarşiler, plutokratik¹ oligarşiler olduğunu açıkladılar. Onlara göre, iktidarı elinde tutan azınlık, zenginlerin, sermayedarların, müteahhitlerin, sanayicilerin buyuruğu altındadır. Bu adamlar kuvvet vasıtalarını sevmezler ve hile vasıtalarını tercih ederler. İyi ama, o takdirde, en önemli kararları gizlenmiş azınlıklar alacağına göre, demokrasi tamamiyle görünüşte bir demokrasi olurdu.

Machiavelistlerin dayandıkları olaylardan bazıları su götürmez olaylardır. Her toplumda kararların az sayıda kişiler tarafından verildiği doğrudur. Modern demokrasilerde, oligarşinin plutokratik karakterler gösterdiği de doğrudur. Zenginler ve sermayedarlar gibi üretim vasıtalarını ellerinde tutanlar, dolaylı veya dolaysız kamu işlerini yürütenler üzerinde baskılı olurlar.

Demokratik toplumların oligarşik karakterinin bu açıklaması karşısına bir itiraz değil (Machiavelistlerin kendilerinin de kabul ettikleri) bir olayı çıkarmak gerek. Bir anlamda, *oligarşik olmayan bir rejim düşünülemez*. Bizzat politikanın ruhu kararların topluluk tarafından değil, topluluk için alınmasıdır. Kararlar herkes tarafından alınamaz. Halk egemenliğinin anlamı, yurttaşlar kitlesinin Devlet maliyesine veya dış politikaya ilişkin kararları doğrudan doğruya kendisinin alması değildir. Modern demokratik rejimleri, halkın kendi kendini yönetti-

¹ Plütokrazi (ploutokratie): İktidarın zenginler sınıfında olduğu hükümet.

ği bir rejim gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan bir fikirle kıyas etmek saçmadır. Söz konusu olan, fiilen mevcut rejimler ile meydana gelmesi mümkün rejimleri kıyas etmektir. Aynı görüş Machiavelistlerin sovyet tipi rejimler hakkındaki eleştirmeleri için de yerindedir.

Bugün tutuklu bulunan bir Yugoslav politika adamı, M. Djilas, *Yeni Sınıf* adında bir kitap çıkardı. Bunda, Machiavelistlerin doğu-Avrupa rejimleri hakkındaki bir eleştirisini geliştirdi. Ona göre, kendilerine halk demokrasisi adını veren yeni rejimler, kitleleri sömüren az sayıda imtiyazlı kimse-lerin bulunduğu oligarşilerdir. Elbette, M. Djilas bu yeni sınıfın kısır olduğunu, topluma imtiyazları ölçüsünde hizmetlerde bulunmadığını da anlatmaya çalışıyor. Yalnız, bu önemli noktada söyledikleri zayıf kalmaktadır. Bu nedenle, Machiavelistlere yönelttiğim itirazı Djilas'a da yönelteceğim: Rejimin adı ister liberal demokrasi, ister halk demokrasisi olsun, bir oligarşiyi nasıl içermez? Bütün sorun bu oligarşinin iktidarı nasıl kullandığıdır. Hüküm sürerken tabi olduğu kurallar nelerdir? Topluluğa neye mal olmakta ve ne yarar sağlamaktadır?

Bunların ötesinde de sorunlar vardır:

1. Önce, oligarşiye kimler mensuptur? Hâkin azınlığa kimler mensuptur ve buna girmek ne dereceye kadar kolaydır? Yönetici azınlık az çok herke-se açık mıdır, kapalı mıdır?

2. Her tür rejimde politik personel sırasına geçmede ne çeşit kimselerin şansı vardır?

3. Yönetici azınlığın elde ettiği imtiyazlar nelerdir?

4. Bu tür bir rejimin yönetilenlere verdiği garantiler nelerdir?

5. Bu düzenden bir rejimde, iktidar gerçekte kimdedir ve genellikle kullanılan "iktidara sahip olma" kavramı ne anlama gelir?

*
**

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin yönetici azınlıkları herkese ne derece açık veya kapalıdır? Her şey bu rejimlerin türlerine ve gelişme durumlarına bağlıdır. XIX. yüzyılda, İngiltere ve Fransa'da, barikadın iyi tarafında doğmuş olunmadığı zaman, yönetici azınlığa girmek kolay değildi (tabii, bir ihtilâl olursa, o başka). Bu azınlıklar, sınaî toplumların yapısıyla ilgili nedenlerle, bugün geçen yüzyıldan daha açıktır. Rejim ne kadar demokratikleşirse, öğretim sistemi o kadar yaygınlaşır, sosyal yükseliş o kadar artar.

Sınaî medeniyetle birleşen anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, *bütün* yurttaşlara üst mevkilere yükselmede elbette *aynı* şansları vermez. Şans eşitliğinin ideal şekli hiçbir yerde gerçekleşmez. Ama yönetici politik azınlık artık kapalı değildir ve ona ulaşmanın birçok yolları vardır. Fransa'da, yönetici politik azınlığa ya insanın ailesine borçlu olduğu sosyal durum sayesinde, ya işçi sendikalarından, meslekî birliklerden, ya da Üniversiteden geçerek ulaşılır.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde en iyi kariyer yapma umudu bulunan kimseler kimlerdir?

Machiavelistler bize kötümser bir cevap verdiler. Dediler ki: Parlamenter rejimlerde başarıya ulaşanlar, her şeyden önce konuşmasını bilenlerdir. Hatiplerin kamu işlerini idarede mutlaka uzman olmaları gerekmez. Tartışma kaldıran rejimler, sözü iyi kullanmasını bilenlerin başarısını kolaylaştırır. Bu çeşit bir beyanı keşfetmek için derin bir sosyolog olmaya ihtiyaç yoktur. Avukatların, kanun adamlarının, profesörlerin bunda kariyer yapma şansları vardır. Basitliğine rağmen, bu beyan bile her zaman için doğru değildir. Güzel konuşarlardan çekinilen ülkeler vardır. Hatta bazen bir çeşit snobizmin "kötü konuşma" ya değer verir. Kimileri kendilerini hatip olarak empoze etmek için, olmayan hitabet hünerleri varmış gibi davranırlar. Hiç değilse yakın tarihte konuşma yeteneğinden yoksun bir başbakan tanıyorum. Yükselmeyi, "kulis yapma" sanatı, "kompromi" sanatı, "insanları idare etme" sanatı gibi başka nitelikler de sağlayabilir.

Machiavelistler söz ustası Meclis adamlarında kuvvet duygusu olmaz derler. Bu çoklukla doğrudur. Bir meslek sendikasında veya komünist partide başarılı olan kimse, bir parlamentoda başarı kazananla aynı cinsten değildir. Değişik başarı yollarının yararları ve zararları üzerinde sonsuzca spekülasyon yapılabilir. Barışçıl rejimler zarurî olarak barış niteliklerine sahip olanları yeğ tutarlar. Bugünkü dünya iki çeşit insan, yani savaşta başarıya ulaşanlarla barışta başarıya ulaşanlar tarafından yönetilmektedir. Hitler, Weimar cumhuriyetinde ihtiraslarını doyuramazdı. Parlamenterden başka bir rejime ihtiyacı vardı. Bu, parlamenterden başka rejim-

min yönetilenler için bir ilerleme ifade ettiği şüphelidir. Burada üçüncü bir sorun beliriyor.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimde yöneten azınlığa verilen imtiyazlar nelerdir ve yönetilenlere verilen garantiler nelerdir?

Bu noktada sanırım ki anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri temize çıkarmak kolaydır. Seçimlerde başarısız olan parti ileri gelenleri (Meclisce tayin edildikleri) başka meclislere seve seve göç ederler. Seçim kariyerinde mutsuz olunması halinde "planlı geri çekilme mevkileri", "koruma mevkileri" bulurlar. Aşağı yukarı yönetici bütün azınlıklar, özellikle çoğulcu demokrasi azınlıkları, dernek, karşılıklı yardım sendikaları kurarlar. Her şeye rağmen, bu imtiyazlardan çok söz edilmesi, onları sınırlamaya doğru gitmektedir. İnsanlar evliyalardan tarafından yönetilmedikleri sürece, hükümette yer alanlar ondan yararlanacaklardır.

Şu nokta da çok önemlidir. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejim, yönetilenlere en çok garanti veren rejimdir. Can yakıcılığı ve haksızlıkları saf dışı ettiğiinden değil; Fransa'da 1944 - 1945 temizliği, Amerika'da makartizm, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin sahibi çıktıkları ilkeye her zaman uymadıklarını ortaya koymuşlardır (yalnız, 1944 - 1945'te rejim henüz oturmamıştı, makartizm de Devletle ilgili can yakıcılıktan çok sosyal can yakıcılık etmiştir). Yine de, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerce yurttaşlara verilen garantilerle anayasaya bağlı olmayan rejimlerde kişilere verilen garantiler arasında cins farkı olduğunu bilmek için, değişik türden rejimlerde yaşamış olmak yeterlidir.

İtalyan sosyoloğu Mosca, hayatının büyük bir bölümünü plutokratik dediği demokratik rejimlerin alçaklıklarını açıklamakla geçirmişti. Büyük sözler gerisine gizlenmiş imtiyazları, özel çıkarlar sistemini gün ışığına çıkarmıştı. Hayatının sonuna doğru, alay ve acı ile, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin yurttaşlara tarihte görülmüş herhangi bir rejimden daha fazla garantiler verdiğini fark etti. Yalnız, gözden kaçmasın: *yönetilenlere garantiler* dedim. “Yönetilenlere garantiler” değişkeni, rejimlerin meziyetini ölçmede tek kriter değildir.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, seçimlerin, hür de olsa, iktidarı ancak aristokratik biçimde imtiyazlı azınlıkların temsilcilerine verdiği toplumlarda uygulanabilir. Partiler arasında rekabetin bulunduğu bir rejim, yönetici azınlığın kendi çemberini genişletmesini gerektirmez ve zamana uyamayan bir azınlığın iktidarını perçinlemek gibi bir tehlike gösterir. Yüz yıldan beri Avrupa tecrübesinin meydana vurduğu şey, rejimin bir yönde değiştiği, sansiter oyun genel oy şeklinde, aristokratik parlamentoların, ileri gelenler, politika profesyonelleri, halk önderleri gibi genel oy yoluyla seçilenlerin yer aldıkları parlamentolar şeklinde değiştiğidir. Avrupa’da, politika personelinin sağlanmasında derece derece değişme görüldü: Başlangıçta seçilenler özellikle aristokratlar, büyük burjuvalar, ileri gelenler, kanun adamları oldular; sonra onları profesörler izlediler; bugün meclislerde, bu çeşit insanlarla birlikte, sendikalarda, meslekî faaliyetlerde kariyer yapanlar ve halk kitlelerini doğrudan doğruya temsil edenler bulunmaktadır.

Bu rejimler, sosyal ve ekonomik hayatta yaşama seviyesinin yükselmesi, işin daha geniş kitleye yayılması ve belki bunlardan fazla olarak, geleneksel hiyerarşilerin bozulması gibi sonuçlar veren bir ihtilâlle çağdaş olmuşlardır. Kişiler şehirlerde yoğunlaşmış halde yaşıyorlar, etrafları seçkinlerle çevrili değildir, halk önderlerine veya politika profesyonellerine kendiliklerinden oy veriyorlar.

Başka bir politik mekanizma, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin halk yönünde şu gelişmesini getirdi: Seçimlerin ve fikirlerin mantığını demek istiyorum. Benim anayasaya bağlı-çoğulcu dediğim rejimler, kendi kendileri için cumhuriyetçi veya demokratik derler, yöneticiler yönetilenlere efendileri gibi hitap ederler. Fikirler zamanla karşı konulmaz bir güç kazanır. Oy hakkını derece derece yaygınlaştırmadan, yurttaşlığı genelleştirmeden, halk egemenliğini, efsane biçiminde de olsa, halka vermek güçtür. Demokratik fikirlere yer vererek, toplumların değişmeleri çabuklaştırılır. Yöneticiler seçildi mi, bütün tasaları kendilerini aralıksız halka sevdirmek, onun onayını sürdürmek olur. Bunlar, bu çeşit rejimlerin yüksek ve aşağılık taraflarıdır.

**

Şimdi daha önce söylediğim son soruna gelelim: Bu rejimlerde iktidar gerçekte kimdedir?

Burada machiavelist eleştiriye değil, marksist eleştiriye baş vuracağım.

Marksistlere, özellikle yaygın marksistlere göre, benim anayasaya bağlı-çoğulcu dediğim rejim-

ler burjuva demokrasilerini temsil ederler, bu rejimlerde partiler ve meclisler kapitalizm saltanatını gizlerler. Burada marksist inanışın bütününe tartışmak söz konusu değildir, sadece asıl politik tezi ele alalım: Buna göre, gerçek iktidar ekonomi yönünden yönetici olan sınıftadır. Bu rejimlerde, partilerin bir görüntüden başka bir şey olmadıkları ve gerçek iktidarın üretim vasıtalarını elinde tutan, kontrol eden veya yöneten az sayıda insanda olduğu doğru mudur? Ekonomi yönünden hâkim sınıflar ne ölçüde politika yönünden yönetici azınlıkla kaynaşır?

Marksist faraziyeinin saçma olmadığına hemen dikkat edelim, bazı şartlarda doğru, bazılarında yanlış olabilir. Seçim ve parlamento mekanizmaları sayesinde politik iktidarı kullanan azınlık, aynı zamanda gerçek ekonomik iktidara sahip sınıf olabilir. Fiiliyatta, ekonomi yönünden imtiyazlı azınlıkla politika yönünden yönetici azınlığın aynı oluşu, sınıai toplum gelişmesinin başlangıç safhasında daha büyük gerçekleşme şansına sahiptir. Bu birleşmenin görüldüğü ülkeler, özellikle ekonomi yönünden hâkim azınlığı büyük mülk sahiplerinin teşkil ettiği ülkelerdir. Halkın büyük kitlesi kırdan yaşadığı zaman, genel seçimin getirilmesi, ekonomi yönünden imtiyazlı sınıfın, toprağa sahip bulunan ve köylü kitlesinin tabii kadrosunu meydana getiren sınıfın temsilcilerinin seçimini kolaylaştırır (bu kadroya sessizce, coşkunlukla veya tiksintiyle razı olmak önemli değildir).

Buna karşılık, ekonomi yönünden hâkim sınıfın yönetici politik azınlıkla aynı oluşu, halkın % 80'i, toprak sahipleri veya köy ileri gelenleriyle kıyasla-

nabilir hiç bir tabii aristokrasinin bulunmadığı şehirlerde işle yaşadığı zaman, seçim kazanılma bakımından daha az şanslı olur. Şehirli tabii kadro diye bir şey bilmezler, ekonomi yönünden imtiyazlı sınıfın yetkilileri olmayan veya olduklarını sanmayan partilerin temsilcilerine oy verirler.

Parlamentar oligarşinin aynı zamanda ekonomik ve politik olduğu bir çağ görülmüştür. XVIII. yüzyıl İngiltere'sinde, hatta XIX. yüzyılın ilk yarısı İngiltere'sinde iktidar, seçimlerde dolap çeviren "tekelciler" le ilgili marksist açıklamaya değil, ekonomik iktidarla politik iktidarın aynı yönetici sınıfta oluşu olan bir konjoktüre yakındı. Bugün batı-Avrupa'daki ve Amerika'daki anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin hepsinde, politik görevle ekonomik görevi yapan yöneticiler arasında, deyim yerinde ise, fiziksel bir ayrılma görülmektedir. Amerika ve İngiltere'de önemli politik görevleri çoklukla büyük iş adamları görürler. Amerika Savunma Bakanlığı sekreterinin örneği hatırlardadır. Daha önce büyük bir Amerikan şirketinin müdürlüğünü yapmış olan bu adam, ortaya bütün dünyayı saran bir formül atmıştı: "General Motors için iyi olan, Amerika için iyidir". Bir şirketin çıkarı ile milli çıkar arasında önceden kurulmuş bir ahenktir bu. Bir doğma gibi ilân edilen bu ahenge, makul bir anlam tanınabilirse de, en aşağılık bir marksizm ona bir örnek olarak yapıştı. Oysa, kendiliğinden anlaşılır ki bu, namuslu bir adam tarafından tamamiyle dürüst bir niyetle, yurdunu eleştirmek değil, övmek için ileri sürülmüş sembolik bir örnektir. Belki tamamiyle haksız da değildi. Düşünce yoluyla de-

mir Perdenin öte tarafına geçelim ve: "General Motors için iyi olan Amerika için iyidir" yerine: "Poutilov fabrikaları için iyi olan Sovyet Rusya için iyidir" diyelim. Buna herkes katılmaz mı? Nihayet, iki beyanın bu derece farklı bir anlamı var mı?

İzonomuza dönelim: Sinaî topluluklar idarecilerinin sahip oldukları iktidarın cinsi nedir? Ekonomi bakımından imtiyazlı azınlığın sahip olduğu iktidar nedir?

İktidar diye, (belki güç demek daha iyidir) bir kişinin benzerlerinden bir veya birkaçına yol gösterme yeteneğine diyoruz. Bu anlamda, herkesin veya aşağı yukarı herkesin asgarî bir iktidarı vardır.

Yalnız, bizim burada ilgilendiğimiz iktidar, müesseselerin kendinden gelen, ister şirketin veya ekonominin kısmî sistemi, ister toplumun topyekûn sistemi olsun, her insanın sosyal bir sistemde işgal ettiği yerden doğan iktidardır. Politik rejime ayrılmış olan bu derste, her şeyin üzerinde önemi olan, Devlet seviyesindeki iktidardır.

Şirketlerde iktidar elbette müdürlerin elindedir. Onlar işçilerin hepsini etkileyen kararlar alırlar. Kaldı ki millileştirilmiş bir firma idarecisinin sahip olduğu otorite, öz olarak, özel bir şirket idarecisinin otoritesinden önemli bir fark göstermez. sahip olduğu otorite, aslında özel bir şirket idarî isteklere ve sosyal alışkanlıklara tabi fiilî bir iktidara yol açar. Şirket şeflerinin bu iktidarı ülkelere göre veya sanayiın sektörlerine göre az veya çok geniş olabilir, ama, temelinde, mülkiyet sta-

tüsüne bağlı değildir. Renault Fabrikaları idarecileri topluluğun temsilcileri, Citroën'in idarecileriyse; hisse senetli bir şirketin temsilcileridirler. Onlar da bunlar da aynı tür iktidara sahiptirler veya aynı çeşit bir otorite uygularlar.

Başka çeşit bir iktidar bizi daha fazla ilgileniyor: Şirket şeflerinin iktidarı ile idare tarafından veya politika adamları tarafından alınan kararlar arasındaki ilişki nedir? Anonim şirketler idarecilerinin yarattıkları kuşku, şirketlerinde iktidara sahip oluşları değil, çünkü bu açık ve meşrudur, ama, memurlar üzerinde ve politika adamları üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda çoklukla gizli bir etkide bulunuşlarıdır. Şirket şeflerinin kamu gücünce alınan bazı kararları etkilediklerinden kimse-
nin kuşkusu yoktur. Bu etkinin üç yön veya imkânını görelim : memurlar üzerinde çoklukla gizli etki, meslekî gazeteler veya basın yoluyla propaganda etkisi ve nihayet bakanlar üzerinde dolaysız ve âni etki.

Ekonomik idarecilerin şirkete veya herhangi bir sanayi dalına elverişli idarî tedbirler veya kanunî kararlar elde etme amacıyla kamu gücü üzerindeki etkisini, büyük politikaya ilişkin bazı kararları yöneticilere empoze etmeye çalışan etkiden ayırmak yerinde olur. Burada başlıca sorun ikinci noktadadır.³ Gerçekten de, birincisi her şeyden önce sayısız özel incelemeler, bugün moda olan, ama başarıya götürülmesi o oranda güç olan incelemeler iş-
ter. Gerçekten de, çıkar gruplarının resmî varlıkları yoktur. Amerika bunun dışındadır. Orada, hedef-

leri Çin politikasına veya Fransız politikasına hizmet amacıyla Kongre üyeleri üzerinde baskı yapmak, olan teşkilâtlanmış gruplardan, Çin "lobby" sinden¹, Fransız "lobby" sinden söz edilir. Kendiliğinden anlaşılır ki bütün sanayiler lobby'ler meydana getirebilirler.

Bunlar, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler ülkelelerinin hepsinde sonuç alıcı etkilerdir. Herhangi bir üretici veya herhangi bir üretici grubu, ihracatta, millî çıkar noktasından eleştirilebilecek herhangi bir para yardımını, herhangi bir gümrük muafiyetini sağlar. Böylece, özel çıkar temsilcileri idareden veya politik yöneticilerden, aydın zorbaların onlara vermiyecekleri imtiyazlar koparırlar. Rasyonel yönetimin en elverişli haline oranla, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler muhakkak ki bir açık verir.

Gerçek sorun bunun ötesindedir: Ekonomi yönünden yönetici azınlıklar, rejimin genel politikası hakkındaki fikirlerinin kabulünü ne ölçüde empoze ederler?

Sosyal reformlar, ekonomi bakımından imtiyazlı azınlıkların etkisiyle felce uğratılmakta mıdır? Elimizde eşsiz bir tecrübe var: Bize çok güçlü gösterilen bu ekonomik azınlıkların, batı-Avrupa ülkelerinin hiç birinde olumsuz karşıladıkları değişikliklere her zaman engel olamadıklarını görmek için, gözleri açmak, elli yıldan beri yapılmış sosyal gelişmeleri görmek yeterlidir. Bunlar, Fransa'da veya İngiltere'de sanayiın bir bölümünün millileştirilmesine engel olamadılar; şüphesiz, sosyal mevzuatın genişlemesine de engel olamadılar.

¹ Lobby: Baskı anlamındadır.

Bir marksist şöyle diyebilir: Bu azınlıklar hiç değilse kapitalizmin yıkılmasına engel oldular. 'Su götürmez bir gerçek olarak, üretim vasıtaları üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kaldırılmadı. Bu rejimlerce güdülen politika, ekonomi bakımından imtiyazlı görülen azınlıkların çıkarlarına öldürücü bir darbe indirmedir. Kapitalizmin topyekûn yıkılmasıyla ilgili olarak bildiğimiz ek örnekte ise, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim de yıkıldı. Üretim vasıtaları üzerinde mülkiyet hakkı ortadan tamamiyle kaldırılınca, aynı zamanda partilerin rekabeti de ortadan silindi. Anayasaya bağlı-çoğulcu sistemler içinde, bugüne kadar sosyalist karakterde reformlarda kısıtlamalar görüldü. Ne var ki bu kısıtlamalar düşünüldüğünden daha az ölçüde olmuştur. Birçok sosyalist teorikiler, 1945 İngiltere'sinde, sosyalist hareketin uyguladığı reformlar gibi reformları kapitalist denilen sınıfın, ses çıkarmadan hiç bir zaman kabul etmeyeceğini bangır bangır söylüyordu.

İç politika düzeninde mümkün olabilen reformlar, ekonomi bakımından imtiyazlı azınlıklara rağmen veya onlar sayesinde almış gidiyor. Bugün bile, imtiyazlı azınlıkların direnmesinin zora baş vurulmadan üstesinden gelinmeyeceği sınırı tespit etmek mümkün değildir.

Belki hayati önemi olan sorun buradadır. Halk dilinde "tekelciler" diye anılanlar, yani büyük sanayi şirketlerinin idarecileri, Devletlerin politikalarını gizlice etkilerler mi?

Bu nokta üzerinde tartışma rahat değildir. Dinleyicilerimden veya okuyucularımdan çoğu, gerçe-

ğin bu olduğundan önceden emindirler. Onların kanısını sarsamam, çünkü hatalarımın açıklaması onların yorum sistemi içindedir. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin işleme biçimi hakkında bir tasavvurları bulunduğu için, düşünürler ki gözlerim, gerçeğin bilinçli reddinden değil, sosyal durumum gereği olarak bazı realitelere kapalıdır.

Bu başlangıç sözlerinden sonra, bu sorunu ben şöyle düşünürüm:

On yıldan beri kariyerimin cilveleri Fransız politikasını üniversitedeki gençlik günlerime oranla, daha yakından izlememe yol açtı. Uğradığım hayal kırıklıklarından biri dünyanın marksist tasavvuruna göre, olayların akışına yön verenlerin, çoklukla politik inanışları bulunmadığını görmek oldu. Fransa'da on yıldan beri tartışıla gelen büyük sorunların çoğu hakkında büyük, küçük, orta Fransız kapitalistlerinin, "tekercilerin" veya tröst adamlarının ne istediklerini söylemek mümkün değildi. Bu "lânet edilen cemaatin" bazı temsilcileriyle karşılaştım. Onlarda Çin-Hindi'nde, Fas'ta veya Cezayir'de izlenecek politika üzerine kesin ve ortak hiçbir düşünceye raslamadım. Yeryüzünün belli bir noktasında çıkarları olan bir kimsenin bazı düşünceler karşısında hassasiyet gösterdiğini ileri sürmeye hazırım. Bu bayağılık bile tamamiyle gerçek değildir. Fas'la ilgili olarak "büyük Fransız kapitalistleri" iki gruba ayrılıyordu. Biri hür bir Fas'ta şansının daha iyi olacağını düşünüyor, ötekisi bu ihtimal karşısında en kötü bir durumdan korkuyordu. Kapitalist çıkarlara en uygun sömürge politikası ne olur?

gibi temel bir sorun üzerinde kapitalistlerin kendileri bile bölünmüşlerdi.

“Tekelcilerin” veya “büyük kapitalistlerin” grubunda, kararsızlıklar, kuşkular ve meydanlarda, basında veya Parlamentoda açığa vurulan çekişmeler gördüm. Fransız politikasını yönetmiş olduklarını tahayyül etmek için, aralarından bazılarının politikalarını empoze etme yeteneğine sahip olduklarını farz etme zorunluğundayım.

Bu düzenden bir tecrübe genelleştirmeye elverişli olur mu? Bunun bütün ülkelerde böyle olduğu kesin değildir. Amerika’da şu günlerde büyük şirketlerin müdürleri hükümet çevreleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu etkiyi cumhuriyetçi idare üzerinde birkaç yıl önceki demokrat idare üzerindeki den daha fazla gösteriyorlar. İdare hangisi olursa olsun, Washington’da daima temsilcileri vardır. Bunlar resmî veya yarı resmî birtakım görevler yaparlar, konuşurlar, öğüt verirler, harekete geçerler.

Belli *bir* politika temsil ederler mi? Bunda şüpheliyim. Amerikan “tekelcilerinin” kesin bir politika üzerinde birleştiklerinin söylenebileceğini sanmıyorum. Tercih edebildikleri kadarıyla, tercihleri tecrübeme göre, kendilerine yorulanların tersidir çoğu zaman. Meselâ Amerika sermayesinin büyük temsilcileri antikomünist duygunun tamamıyla yerinde olduğuna hiç bir zaman tam anlamıyla inanmamışlardır. Birçok iş adamı saldırgan bir politika yerine Sovyetler Birliği ile uyuşma eğilimindedirler. James Burnham’ın kitaplarının birinde “Amerikan kapitalizminin intihar eğilimi” adında alaylı

bir bölüm vardır. O, iş yapmayı, hem de bunu baş düşmanlarıyla yapmayı her şeyin üstünde istedikleri için kapitalistleri kınar. Amerika sanayi adamlarının Sovyetlerin beş yıllık birinci planlarının başarısında büyük katkıları olmuştur. Görüş eksikliğinden, uzun vadeli politik çıkarı, kazanç arzusuna feda etmeye hazır olabilirler.

Kapitalist dünyada ekonomi bakımından imtiyazlı bütün sınıfların sürekli zihniyetinin bu olabileceğini söylemiyorum. Onları dolaysız görebildiğim durumların çoğunda, büyük kapitalizm temsilcilerinin sanıldığından daha az "politik karakter" taşıdıklarını söyleyeceğim. Politik kanıları, dolaylı olarak, işlerine herkesin söylediğinden daha çok bağlıdır.

Tezime elverişli özel örnekler aldım diye bana itirazda bulunulabilir. Örnekler İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına aittir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri de kapitalistler emperyalizmin yarar sağlamadığını keşfettiler. Ortaya koyduğum ruh hali son günlerin düşüncelerinden doğuyor olabilir; savaş, çok pahalıya mal olan bir teşebbüs kesildi. Az gelişmiş ülkeler, bu ülkelere yatırım yapma zorunda olan ana vatana artık kazanç sağlamıyor. Tereddüt, eski-emperyalistlerin, emperyalizmi en iyi nasıl sürdürecektir veya eleyecekleri hususunda anlaşıyor olmalarından ileri gelmez mi? Bu itirazda belki bir gerçek payı vardır. Geçmişte, bazı şartlarda ekonomik büyük çıkarların politik işlere müdahalesi daha kesin olmuştur. Bununla beraber, sömürge fetihlerinde ekonomik çıkarların rolünü ele alan kitaplar, sonunda bize sade inanışlar veya kesin tezler sunmuyor-

lar. Fethe teşvikin ekonomik dünyadan geldiği hal-ler elbette olmuştur, ama çoklukla inisiyatif politik personelden gelmiştir. 1914 savaşından önceki bir Alman başbakanının meşhur sözü sık sık anılır: “Fas’tan söz açtığım her keresinde, bankalar grev yapmakla korkutuyorlar.” Alman dış işleri bakanı Wilhelmstrasse’nin zihnini büyük kapitalistlerden çok Fas kurcalardı. Fransız ve Alman ekonomi yöneticileri Fas konusu üzerinde kompromiye hazırdılar.

İtalya, Trablus seferine giriştiği zaman, İtalya merkez bankasını orada çıkarlar elde etmeye zorlayan ve buna karşılık İtalya’da emisyon yapma tekelini ona tanıyan hükümetin kendisi oldu.

Bazı şartlarda kapitalist çıkarlar temsilcilerinin Devlet adamları üzerinde baskı yapmış olmalarını kabul etmiyor değilim. Ben şunu ileri sürüyorum: Büyük sınaî toplulukları yöneten azınlığın dünya ile ilgili ortak bir tasavvuru ve *bir* politik iradesi bulunan tek bir grup olduğu doğru değildir. Ekonomik teşkilât ustalarının böyle kendi kendilerinin bilincine sahip sınıf halinde tebellür etmiş olmaları hiç bir zaman ve hiç bir yerde görülmemiştir.

Tecrübeye bakarak hüküm verilebileceği kadarıyla, büyük ekonomi çıkarlar temsilcilerinin politik yöneticilere “işkence ettikleri” ve kararlar empoze ettikleri de doğru değildir. Büyük sınaî toplulukları idare edenler, haliyle ve kanuna uygun olarak ülkenin politikası üzerinde bir etki yaparlar. Onları politik kuklaları ellerinde oynatan zorbalar olarak göstermek, efsaneye kurban etmek demektir. Büyük

ekonomik çıkarlar temsilcileri ne o aşırı şerefi, ne de o alçaklığı hak ederler.

Fabrikalar idare ediyorlar diye onlara üstün bir zekâ tanımak, basını, partileri ve Parlamentoyu ellerinde oynatmaya yetenekli sanmak, onlara şeref vermek olur. Sınâî topluluklar idarecileri de diğer insanlara benzerler. Politik işleyişi, gerisinde mutlak iktidarlarının gizlendiği bir perdeden başka bir şey olmadığını tasavvur etmek, olsa olsa tutkusal bir sapıtmadır; bunu ekonomik sisteme adanmış bir kin açıklar. Şeflerine böylesine kötü bir niteliği yaraştırmak için, büyük şirketlerden nefret ediliyor olmalıdır. Onlar hakkında sert duygular beslemeyen bir kişi, onları ortak insanlığa daha yakın, her şeyden önce işleriyle meşgul, politika adamlarından şunu veya bunu elde etme tasası içinde fakat dünya hakkında bir görüşleri ve kendilerine saltanat sürdürecektir bir teşkilâtı bulunmayan kimseler olarak düşünür.

O aşırı alçaklığı da hak etmezler. Bu görüşe göre, bu zorbalar çok şeytan olmaları, kazanca karşı susamışlıkları yüzünden, insanlığı savaşa doğru sürükleyebilir oluyorlar. Bazı insanlar eskiden barışı sağlamak için sanayii millileştirmenin yeterli olduğunu düşünürlerdi. Millileştirmenin hiç değilse bir iyiliği dokundu: Bu kuruntuları ortadan kaldırdı. Uluslar arasındaki ilişkiler bazılarının elinden top yaparak zenginleşme şansı alındı diye düzelmemiştir.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde, ekonomiyi idare eden azınlıklar, ülkelere ve çağlara göre az çok büyük bir etkide bulunurlar, ama ne iyilik ne de kötülük bakımından büyük bir güce sahip değildirler.

VIII

İSTİKRARIN VE ETKİLİLİĞİN ARAŞTIRILMASI

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler bütün politik rejimler gibi oligarşıktır, ama bilinen rejimlerin çoğundan daha az oligarşıktır. Çağımızda bu rejimlerde, ekonomi yönünden hâkim azınlıkların yönetici politik çevrelere daima bağlı oldukları doğrudur. Fakat en karakteristik olay, bir yönden sosyal ve ekonomik gücün, öte yönden politik iktidarın ayrı oluşudur. Politika yönünden en önemli görevleri yapanlarla sosyal yönden en önemli mevkileri ellerinde tutanlar aynı kimseler değildir.

Sosyal veya ekonomik seçkinlerle politik personelin bu ikiliğinin sonucu, iktidarın bölünmesi olmuştur. İktidar az sayıda insanların elinde olacak yerde, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde kararları gerçekte kimin aldığı artık bilinmiyor. İktidarın böyle yayılması veya dağılımı zihinleri az tatmin ettiğinden, efsaneler artıyor da artıyor. Bunlara göre, gerçek güç, sahnenin önünde boş yere aranan karanlıktaki birkaç kişinin elindedir. Böylece, saygı sırasına göre, cizvitler, fermasonlar, petrol şirketleri, nihayet, üst seviyede tekeller üzerine uydurulan efsaneler ortalığı sarıyor.

Ben şahsen bu rejimleri gözlemciye gördüklerinden daha fazla elele vermiş veya daha fazla kurnaz sanmıyorum. “Hileciler”, düşmanlarının muhayyilesinden doğuyorlar.

Bu tahlil doğruysa, çağımızın anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerinin gerçek sorunu, hükümetin oli-

garşık karakterini azaltmak veya yalnızca bunu yapmak değil, aynı zamanda ve özellikle iktidarın dağılması ve yöneticilerin güçsüzlüğü tehlikesini azaltmaktır.

**

Oligarşiye karşı olan polemğin tamamlayıcı ikinci polemği bu rejimlerdeki istikrarsızlığı, güçsüzlüğü ve etkisizliği hedef alır. Bu rejimlerin istikrarsız, sallantılı olduğu, bazen iktidarı kimin ve ne süreyle kullandığının bilinmediğı doğrudur. Her hükümetin, haliyle bir yandan iktidarda kalmak, öte yandan iktidarı ortak yarar doğrultusunda kullanmak gibi iki amacı vardır. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde, iktidarda kalma tasasının ara sıra kolektif yarara hizmet etme arzusuna üstün geldiğı görülür (ama hangi yöneticiler için bu kadarı söylenmez ki!).

Tasavvur edilen ideal bir yönetici (bir başkan müşaviri veya bir filozof), Cumhuriyetin muhaliflere açık vermemek için durmadan çırpınan bakanına hiç benzemez. Üstelik, iktidarı kullananlar anayasa ve idare kuralları gibi sayısız kurallara bağlıdırlar. Baskı gruplarının etkilerine, basınının hırçınlığına tabidirler. Yöneticileri, bu düzende rejimlerin sanki görevleriymiş gibi arttırdıkları frenlerle felce uğramış göstermekten daha kolay bir şey yoktur.

Anayasa ve idare kurallarının yokluğunun bazı hallerde tutumu kolaylaştıracağını hemen kabul ede-

rim. Meselâ önce başka bir işe ayrılmış bir yerde Fen Fakültesine ait bir binanın yapımı için yıllar gerekti. Ama daha büyük idarî bir etkililiği elde etmek için, rejimin özünü değiştirmeye ihtiyaç olmayabilir.

Üzerinde durmak istediğim ikinci görüşü Montesquieu'nün bir metninden alıyorum: *Romalıların yükselme ve yıkılma nedenleri.*

“Kendine Cumhuriyet diyen bir Devlette herkes rahat görüldüğü sürece, orada hürriyet bulunmadığından emin olunabilir. Politik bir bünyede birlik denilen şey, çok belirsiz bir şeydir; gerçek olanı ahenk birliğidir ki, tıpkı müzikte kulak tırmalayan seslerin genel akorda yardımcı olmaları gibi, toplumu meydana getiren parçalar, birbirinin ne kadar zıttı olsalar da, yine toplumun genel iyiliği için elbirliği ederler. Karışıklıktan başka bir şey olmadığı sanılan bir Devlette, birlik, yani yalnızca gerçek huzur olan mutluluğun doğmasına yol açan bir ahenk olabilir. Bu tıpkı evrenin, bazılarının etkisi, bazılarının da karşı etkisiyle birbirine sonsuzca bağlanan parçalarında olduğu gibidir.”

Yurttaşların mutluluğunun yurttaki hissedilen politik karışıklıkların şiddetiyle ölçülebileceğini söylemeye cesaret edemem, ama politik bir rejimin niteliği görünüşte bir huzurla da ölçülemez.

Bu hazırlık niteliğindeki görüşlerden sonra, bu rejimlerin onları pusuda bekleyen kusurlarını, yani istikrarsızlığı ve etkisizliği nasıl hafiflettiğini araştıralım.

Önce genel bir beyanı ileri süreceğim. İstikrarın temel şartları, ilkin anayasa kurallarıyla parti-

ler sistemi arasındaki uyum, sonra bir yandan anayasanın bütünü ile partiler, öte yandan sosyal alt-yapı veya topluluğun beğenileri arasındaki uyum gibi görünür.

Pratik olarak, partilerin mücadelesinden doğan yürütme gücünün istikrarlı ve etkili kılınabileceği iki doğrultu göze çarpmaktadır.

Birincisi, Amerika'da görülen doğrultudur: Yürütme gücünü, mutlak egemen halka az çok dolaysız bir biçimde danışmakla, yani meclis üyelerinin seçimi usulünden farklı bir usülle çıkarmak. Amerikan anayasası bu ilkenin sonuna kadar gider. Başkan anayasaya göre dört yılda bir seçildiği, bedenî bir yetersizlik dışında bu görevden uzaklaştırılamadığı için, yürütme gücü özünden istikrarlıdır. O, bütün toplumun temsilcisi olarak, sanki anayasa kararı uyarınca, topluluğun ancak bir bölümünü temsil etmek üzere seçilenlerinkinden üstün bir itibara ve otoriteye sahiptir.

Yürütme gücüne otorite ve istikrar verebilen ikinci doğrultu, hükümetin parlamenter bir çoğunluğun ifadesi bulunduğu İngiltere'de görülen doğrultudur. Hükümet, parlamenter çoğunluk, yani genel olarak meclisin kendisi var oldukça, sürer gider ve meclisin onayını elde edeceğinden aşağı yukarı emin bulunduğu için iş yapma imkânına sahiptir.

Anayasaya bağlı bu iki sistem istikrarı ve otoriteyi ancak partiler sisteminin yapısına ayarlandıkları ölçüde sağlarlar.

Farz edin ki Amerika'da partiler İngiliz partileri gibi disiplinlidir; rejim artık işlemez. Gerçekten.

de, rejim Amerika'da başkan bir partiden ve meclisteki çoğunluk başka bir partiden olduğu zaman da işler. Demokrat bir başkanla cumhuriyetçi bir çoğunluğun veya tersinin bu işbirliği, demokrat partiden bir senatörün veya parlamenterin, cumhuriyetçi bir başkanın önerisini kabul etmesini, başka bir deyişle, disiplinsizliği ister. Başkanlık rejimi ve parti disiplini bir arada düşünülürse, o zaman rejim ancak meclis ve başkanın aynı partiden olması halinde işler.

Netekim, bugün İngiliz rejimi ancak parti disiplini sayesinde işliyor. İngiliz meclisinde milletvekillerinin oy hürriyetine sahip olduğunu farz ederseniz, hayran olunan bu anayasa örnek olmaktan çıkar. Dahası var: Ana iki parti birbirine yeterince yakın olma zorundadır. İki parti düşünün, birisi kelimenin ekonomik anlamında koyu liberal, ötekisi şaşmaz bir biçimde planlı olsun, partilerin iktidarda yer değiştirmesi mevzuatın tersine çevrilmesi ile ifade edilir.

Bu görüşler deminki genel beyana aydınlık getirir: İstikrarı ve etkililiği sağlayan, kural olarak bir anayasa kuralı değil, bu kuralla, partiler sisteminin yapısı, partilerin mahiyeti, programları, politik işleyiş hakkındaki inanışları arasındaki uyumdur.

Amerikan rejiminde elbette bir tehlike vardır: Bu, yalnız başkanla meclislerin anlaşamamazlığının yaratacağı felç tehlikesi değil, hükümet darbesi tehlikesidir. Netekim, Amerika'nın etkisiyle Amerika'da kökleşmiş rejim başka ülkelere yayılınca, hükümet darbelerinin arttığı görüldü. Bir

bakıma, Amerikan rejimi aralıksız *pronunciament*¹ ile bir felç arasında sıkışmış kalmıştır. Bir başkanla idare edilen Amerikan hükümeti bir etkililik garantisi olarak gösterildiği zaman, onun tamamıyla zıt bir niyetle icat edildiği unutuluyor. Anayasayı hazırlamış olanlar, liberalizmin yarattığı kötümserlikten mülhem olarak yöneticilerin hareket imkânlarını kısıtlama çabası içindeydiler. Bu kötümserliğe göre, elinde iktidar olanlar, onu kötüye kullanma eğilimindedirler.

Bunun gibi, İngiliz rejimi de sadece iki parti arasında mümkün olabilen bir işbirliğini değil, ikisinin de kabul ettiği bir iktidar kısıtlamasını varsayar. İşçi partisi 1945'teki seçim zaferinin kendisine verdiği şansları kötüye kullanmak istemiş olsaydı, muhafazakârlar rejimin kendisinin tehlikeli olduğuna hükmederlerdi.

Her iki ülkede, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin işlemesi için gerekli olan şartlardan biri görülmektedir: *İhtirasları disipline almak*. İngiliz rejiminde olduğu gibi Amerikan rejiminde de, bir üst mevki kariyeri, birbiri ardından aşılabilecek merhaleler vardır. En üst mevkie heves edenlerin sayısı sınırsız değildir.

Gerek bir başkanla yönetilen hükümette kanunî süreyle, gerek parlamenter hükümette meclis çoğunluğundaki birlikle sağlanan bu istikrar, içine otoriteyi alır mı? Başka bir deyişle, istikrarlı bir hükümet mutlaka gerekli olan iş yapma kolaylığına

¹ İspanyolca bir kelimedir. İspanya ve Lâtin Amerika'da hükümetin kanunsuz bir yoldan ele geçirilmesi demektir.

sahip midir? Hemen verilecek cevap: elbette hayır. Müesseselerin reformuna istekli olanlar için önemli bir nokta: Bir hükümetin iş yapma gücüne sahip olması için, birkaç yıl sürmesi yeterli değildir.

Amerikan rejiminde iş yapma gücünü tayin eden nedir? Başkan arzusunu empoze etmeyi ancak sahip olduğu itibar ve gösterdiği kararlılıkla başarır. Yürütücü güce yeterli bir otoriteyi sağlayan, Amerikan müesseseleri değildir, müesseseler yönetici görevleri yerine getiren adamlara ancak gerekli iktidarı kullanma şansını sunarlar. Aslanan, başkalarının önerilerini meclislere onaylatmada başarılı olmasıdır. Fakat bunu her zaman sağlamaktan uzaktır. İki yılda bir yapılan seçimler yüzünden, başkalarının iş yapma gücünden yoksun kaldığı ayların sayısı kabarıktır.

İngiliz tipinde rejime gelince, birlik içinde bir çoğunluğa sahip olan hükümet, teorik olarak, su götürmez bir tarzda her şeye muktedirdir. Yalnız, burada araya anayasaya bağlı rejimlerin başka bir karakteristiği girer. Hükümetin yapabileceği şeyleri kanun metinlerinde işaret edildiği biçimde meydana gelen müesseseler değil, başka bir terim olmadığı için kamuoyu denilen halkın düşüncesi tayin eder, sınırlar. Anayasaya bağlı-çoğulcu hükümet bazı şeyleri yapabileceğini, onlardan başkalarını yapamayacağını aklından bir an çıkarmaz.

Gerçekte ne yapabilir? Bu soruya kesinlikle kimse cevap veremez. İmkânlar geniş ölçüde bizzat hükümetlerin inandıkları şeylere bağlıdır. İmkânsızlık, yöneticilerin kendilerine güvenmemelerinden doğar.

Fransa'da, yöneticiler neyin ellerinden geldiğini ve neyin gelmediğini özel toplantılarda söylerler, kamuoyu önünde asla söylemezler. Konuştukları kimselere parlamenterlerin ve kamuoyunun durumuna göre mümkün görebildiklerini açarlar.

İngiltere'de hükümet, 1933'ten itibaren, yenisilâhlanmayı yapıldığından daha hızla ele alabilir miydi? Kamuoyu 1933 ile 1939 arası birbirini izleyen hükümetlerin, aralarından çoğunun yaklaştığını hissettikleri savaşa ciddi bir surette hazırlanmasına engel oluyor muydu? Olay şu ki hükümetlerin çoğu özel toplantılarda gerekli gördükleri tedbirleri kamuoyunun uygun görmeyeceğini sandı. Bugün İngiltere'de buna benzer bir mesele söz konusu olmaktadır; yeniden silâhlanma meselesi değil, ekonomik bir mesele. Özel toplantılarda ve hatta basın da, mesele şu sözlerle ortaya konuluyor: İngiliz hükümeti paranın değerini korumak, fiyatları dondurmak için, bir işsizlik yüzdesine razı olabilir mi? Kamuoyunun, basının, sendikaların, genel olarak halkın kabul edebileceği işsiz sayısı nedir? Anayasaya bağlı-çoğulcu hükümetlerin hareket kolaylığını tayin etmeyi sağlayan, işte bu cins sorunlardır.

Bu rejimler özel yararlar veya özel-kolektif yararlar arasındaki sürekli mücadele ile tanımlanır. Topluluğun yararları, partizan propagandanın yarattığı karışıklıklar ortasında bütünüyle kaybolup gitme tehlikesi içinde kalır; partilerin ve grupların rekabetinden uzak tutulmuş mahkemeler kurmak ihtiyacı bundan ileri gelir. Soyut düzeyde, çare basittir: İdarenin tarafsızlığını veya politikadan uzak kalmasını sağlamak; sadece yöneticilere göre değil,

partiler ve çıkar gruplarına göre mümkün olduğu kadar hür bir basın; eli kalem tutanların topluluğa yararlı gördüklerini yazma hakkına sahip oldukları bir basın istemektir. Nihayet, İngiltere kiralığı komisyonları tipinden komisyonları çoğaltmak gerektir. Bu komisyonlarda, bir yönetim meselesini objektif ve ılımlı bir şekilde inceleme işi ihtirasların üstüne çıkmış farz edilen kişilere emanet edilir. Şûralar politika adamlarına seçme hakkı verirler, ama seçimleri üzerinde manevî bir etkide bulunurlar.

İstense, son bir görüş daha ilâve edilebilirdi: İdarenin tarafsızlığı, basının objektifliği ve soruşturma komisyonları ötesinde partizan mücadeleye katılanların, yani partilerin ve çıkar gruplarının özel davalarını savunmada çok ileri gitmemeleri, kolektif yarar anlayışını politik-ekonomik işleyiş anlayışıyla birlikte korumaları gerekir. Patron ve işçi sendikaları, biri istek ötekisi çerçeve içine alma olan çift fonksiyonu benimsemeleri halinde, anayasaya bağlı-çoğulcu bir sistemin işleyişi daha kolay sağlanır. *İstek* fonksiyonu ile, bütün sendikaların üyeleri yararına ileri sürdükleri istekleri; *çerçeve içine alma* fonksiyonu ile de, ılımlı istekler lehine karar elde etmekle birlikte, aşırı istekleri frenlemek için yapılan becerikli ve üstü kapalı işleri anlıyorum.

Bu sözler görebildiğimiz gerçeklerle ilgilidir. İngiltere’de, işçi sendikaları halk kitlelerini çerçeve içine alma müesseseleri olduğu kadar da istek müesseseleridir. Düpedüz istekte, ihtilâle dönüşüm ve anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin çerçevesini kırma tehlikesi vardır.

Bu rejimler özleri gereği etkisiz midir?

Bu soruya cevap vermekteki başlıca güçlük, rejimlerin, yöneticilerde veya ülkelerde görülen etkililik veya etkisizlik faktörlerinden ancak biri olmasıdır. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler etkisiz mi? denildiği zaman, ardından hemen, anayasaya bağlı olmayan rejimler etkili mi? diye ilâve etmek gerekir. Aynı cevabın bugünkü İspanyol rejimi, Almanya'nın III. Reich rejimi ve Sovyet rejimi için geçerli olması için hiç bir sebep yoktur. Başka bir deyişle, bu tür rejimlerin etkililik veya etkisizliği üzerine yapılacak her beyan, talihe bırakılmış bir beyan olurdu. Böyle bir beyan, bir rejimin sonuçlarının, ülkenin ve müesseseleri yaşatan insanların tabiatı kale alınmaksızın, soyut düzeyde belirlenebileceğini farz ettirirdi.

Şu halde, anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin öze bağlı etkisizlik sebeplerinin neler olduğunu kendi kendimize sormamız gerekir. Bu tür bir rejimi tehdit eden etkisizlik nedir?

Birinci tehdidi iyi tanırız. Bu, zayıf yöneticilerin özel yararlarına ardı ardınca verdikleri imtiyazlar yüzünden, muhafazakârlık veya felç tehlikesidir.

İkinci tehdit, yöneticilerin özel isteklere değil de, insanların kolaylığa karşı olan genel eğilimine boyun eğme, yani askerî hazırlıkların gereklerini, rejim ne olursa olsun, insanlarda haliyle bulunan huzur arzusuna feda etme hususunda içlerinde aralıksız duydukları istekten gelir.

Üçüncü tehdit ise, ahenkli bir politika seçme yeteneksizliği yüzünden, ekonominin gelişmesini ve bütün toplunun refahını gözden çıkarmadır.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin hepsini muhafazakârlık tehdit eder; 1939 savaşıdan önce, Fransız Felsefe Derneğinde, burada anayasaya bağlı-çoğulcu dediğim demokratik rejimlerin özleri gereği muhafazakâr olduklarını söyleyerek, bazı meslektaşlarımı gücendirdiğimi hatırlarım. Bu beyan biraz fazla kesin, ama zamanımızda anayasaya bağlı-çoğulcu her rejim, uzun sürmesi halinde, iktidarların felç olması tehdidi karşısındadır. İktidarı gençleştirmek ve ona yeniden iş yapma yeteneği vermek için, ihtilâl veya reform olayı bundan ileri gelir. İyi işleyen rejimlerde söz konusu olan, reformdur. Kanun yapıcıları veya bakanlar şu veya bu sebeple ansızın yöneticilerin normal olarak sahip oldukları güçten üstün bir güç elde ederler ve bunu hızla reform yapmakta kullanırlar. 1936'daki Halk Cephesi günlerinde bir reform hareketi gördük. 1945'te Kurtuluş'tan sonra ikinci bir reform hareketi gördük. İngilizler bir reform hareketini 1945'te gördüler. Bu düzenden her rejim, ard arda dönüp gelen iki safha ile karşılaşır, biri yöneticilerin otoritelerinin az olduğu ve özel grupların direnmesiyle her yönden durduruldukları safha, ötekisi kamuoyunun az çok sert tutumuyla yöneticilere yeniden iş yapma imkânları verdiği safha.

Belki bu, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin özelliklerinden biridir. 1789'dan önceki Eski Rejim, imtiyazların ve kazanılmış hakların bolluğu ile fel-

ce uğramıştı; bu imtiyazlar ve haklar, sonunda, monarşiyi, anayasaya bağlı olmadığı halde, şaşılacak derecede zayıf düşürüyordu. Fransız İhtilâli bazı kişilerce iktidarı gençleştiren ve ona güç kazandıran aşırı bir şekil olarak yorumlanmıştır.

Kaldı ki, aslında hiç bir şeyin olmadığı dönemlerde, çok şey oluyor olabilir. Netekim, 1945 savaşını izleyen on yılda, dillerde dolaşan formüllerden biri, hiç bir şey yapmamaktı, ama bu on yılda Fransız toplumu daha önceki on yıllardan daha fazla değişti.

Başka bir deyişle, yöneticilerin iş yapma güçlüğü toplumun muhafazakârlığının tam bir ölçüsü değildir. Toplum, iş yapma imkânları sınırlanmış hükümetlere rağmen değişebilir. Öte yandan, yöneticilerde iş yapma imkânı olduğu halde toplumda değişmenin az olması mümkündür. Bu rejimlerde hükümet her halde bir değişiklikler motoru değildir. Biraz paradoksla denilebilir ki çoğu zaman bu rejimler, motor toplumda, fren hükümette olduğu zaman iyi işler.

Toplumda hızlı gelişmeler, ekonominin canlılığı sayesinde olur, hükümet daha çok ekonomi gelişmesinin gerekli kıldığı değişikliklerin gruplar veya kişiler üzerindeki sarsıntısını hafifletmek için araya girer. Bu rejimleri, geçen yılların derslerinde gördüğümüz sanayi medeniyeti içine soktuğumu unutmayın. Sınai toplumlarda ise, değişme kendiliğinden olur. Ekonomik değişmeye sadece yöneticilerin haince etkisi olan direnişleri engel olur. Anayasa mekanizmasını bozma tehlikesi gösteren felç, motoru bizzat toplumda bulunan ekonomik ve sosyal değişimleri önlemeye çoğu hallerde yeterli olamaz.

Bu rejimler iktidar dağılışının ve özel çıkarların açıkça korumasının fayda ve zararlarını içlerinde taşırlar. Bu rejimler, esas olarak, hükümetleri engelle karşılaşmayan rejimlerdekine benzer parlak işler yapamayacakları gibi, aynı boyutta hatalar da işleyemezler. Rusya'daki 1929 - 1935 arası tarım kolektifleştirmesine benzer bir şeyin anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimde yapılabileceği düşünülemez.

Bununla beraber, bu rejimlerde bile, 1930 - 1933 arasındaki kriz gibi bazı bakımlardan onun kadar korkunç olaylar gördüğümüzü unutmayalım. Bu rejimler korkunç işler yapamazlar, ama korkunç olayların sonuçlarına sessizce dayanabilirler.

Geçici bir sonuca varmak için diyelim ki, genel hatları içinde ve çoğu hallerde, bir varlık ekonomisi sağlama bakımından anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejim, tekelci bir parti rejiminden yeğdir.

Şimdi ikinci tehdide, topluluğun yurttaşlara feda edilmesine geçelim.

Kafamda, Pareto'nun *Genel Sosyoloji* kitabında bir birlik, bir varlık olarak dikkate alınan topluluğun yararı ile toplum için, yani onu meydana getiren kişiler için olan yarar arasında koyduğu ayırım var.

Pareto, yurttaşlardan birkaçının hoşnutluğu, diğerlerinin hoşnutluğu azaltılmadan arttırılabildiği sürece, topluluk üyeleri için azamî yarara erişilmiş olmaz diye düşünüyordu. Yalnız, bu azamî yarar, azamî rahat demek olursa, politik birim olarak dikkate alınan topluluğun yararından her halde ayrı şeydir.

Yurttaşlara azamî rahatı sağlamak, bazen bizzat topluluğun varlığını, savunmasını tehlikeye sokar.

Bu nokta üzerinde ileri süreceğim görüş basit bir görüş olacak: Bu rejimler özleri gereği barışçıl rejimlerdir. Savaş için teşkilâtlanmış bir toplulukta, çıkarlar ve partiler rekabetini sürekli olarak kurmayı kimse düşünmez. Çıkarlar ve partiler rekabete kabul ediliyorsa, sebebi, barışın istenmesidir. Onun için, bu rejimler özü başka olan rejimler karşısında, şaşılacak biçimde güç durumda olurlar. Kimse-nin kanına dokunmamak için yeterince eski örnekler verelim. 1933 - 1939 arasında, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler geriler görünüyordu. Çünkü bazı kişilerce yaratılan rejimlerle mücadele mevkîindeydi. Bu kişilerin düşünme tarzı ve davranış biçimleri parlamenter yöneticilerin düşünme biçimleri ve davranış metotlarıyla cins bakımından değişti. Parlamenter yöneticiler uzlaşmalara inanırlar, şiddeti sevmezler, tekeli bir partinin başkanı ise, uzlaşma-lardan nefret eder, şiddete inanır. Faşist rejimlerin başkanları savaşı tarihin kanunu; fethi, yaşayan her topluluğun doğal amacı diye düşünürdü. XX. yüzyıl-da, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler fethi, hatta bir dereceye kadar savaş hazırlığına elverişli rejimler değildir.

Şüphesiz, incelediğimiz rejimler XIX. yüzyılda büyük imparatorluklar ele geçirdiler (XX. yüzyılda da onları kaybettiler). Asıl mesele, aynı cinsten bu rejimin son yüzyılda bu kadar fethi gerçekleştirebilmesinin ve bu yüzyılda onları aynı hızla kaybetmesinin nedenini bilmektir. Genel olarak, bu rejimlerin fethetmeye güçleri olmadığını söylemek, son yüz-

yılın tecrübesiyle yalanlanmıştı; XX. yüzyılda fetihleri sürdürmeye elverişli olmadıkları da, tecrübenin ortaya koyduğu başka bir olaydır.

Bu nokta üzerine tek görüşle yetinelim: Bu rejimler, imparatorluklarını doğrulamak için ideolojik imkânlardan gitgide yoksun kalıyorlar, fikirlerine ters düşen bir politikayı sürdürmek için de onlarda ne şiddet, ne de gerekli iki yüzlülük yeteneği vardır.

Bu beyanlar ancak uzun vadede gerçektir. Kısa vadede ve beklenmediği halde, bu beyanları yalanlayan bir hayli olay olabilir. Geçen yüzyılda fetihler, Avrupa milletlerinin askerî üstünlüğü yüzünden kolaydı. Öte yandan, bir doktrin olarak mevcut olan medeniyeti götürme göreviyle doğrulanırdı. Bu yüzyılda işler böyle gitmiyor artık.

Ama, bu tür rejimlerle savaş arasındaki ilişkiler gösterilmek istenirse, meselenin unutulmaması gereken başka bir yönü vardır: Savaşa tutuştular mı, bu rejimler bazen diğer tip rejimlerden daha ileri gider. Kafamda kesin bir örnek var: 1939 - 1945 arası, İngiltere ve Hitler Almanyasının seferberliği. İnsan ve kaynakların savaş haline geçirilmesi, demokratik İngiltere'de III. Reichtan daha ileri götürüldü. Buna, bu rejimler savaş zamanında tabiat değiştirirler şeklinde cevap vermek kolaydır. Bu, bir ölçüde doğrudur, partizan mücadele savaş günlerinde ertelenir. İngiltere'deki tecrübe *Amerika'daki demokrasi* görüşünü teyit eder.

Tocqueville, demokratik dediği rejimlerin, biri savaşa hazırlanma güçlüğü, ötekisi savaşa girdikleri

zaman daha da büyük olan onu durdurma güçlüğü olmak üzere, iki özelliği bulunduğunu yazdı. İki olay birbirine bağlıdır: Barış zamanında savaşa hazırlanmak onlar için kolay olmaz. Çünkü, barışçıl olan demokratik rejimlerde, yöneticiler yurttaşların varsayılan arzularını yerine getirmeye çalışırlar. Savaşa girildiği zaman, bunun tersi gibi bir şey olur. Toplar güremeye başlayınca, rejimin dönüştüğü şekil barış zamanındaki rejimden o derece farklıdır ki rejim, içinde, bu sevimsiz zorunluklara kesin olarak son vermek ve normal hale mümkün olan hızla dönmek için, nihai ve kesin zafere kadar gitme arzusunu duyar. Hazırlanmakta kararsızlık ve durdurmakta güçsüzlük, işte buradan doğar.

Şimdi üçüncü tehdidi ele alalım: Bu rejimler topluluğun iyiliği için gerekli görevleri ne dereceye kadar yerine getirme gücündedir?

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler ekonomik gelişme yönünden etkisiz midir? Tecrübeye bakınca, bunu doğrulamak mümkün olmaz. Her şey bir yana, bu rejimler yaşama seviyesinin en yüksek olduğu en zengin ülkelerde mevcuttur. Ekonomi yönünden varlığın geliştiği yerler, Amerika, İngiltere ve batı Avrupa'dır.

Bazı dönemlerde, özellikle 1930-1933 buhranı sırasında, bu rejimler modern bir ekonomiyi yönetmede güçsüz gibi göründüler. Ama olaylar az çok hayal kırıcı başka bir şeyi ortaya koydu: Müesseselerin niteliğiyle ekonomik yönetimin niteliği arasında kesin bir ilişki yok. Müesseselerin iyi çalıştığı ülkeler, meselâ İngiltere, çok büyük yönetim ha-

talari işledi. Oysa, müesseselerin işlemesi aynı derecede iyi olmayan ülkeler, belki daha az hata işlemişlerdir.

Başka bir deyişle, 1930 - 1933 döneminin başta gelen olayı — ki bu dönemde bu rejimlerin yaşama gücünden kuşku duyulmuştur — ekonomik yönetim hataları oldu, bu hatalarsa partiler rekabetine ve partizan mücadeleye hiç bağlı değildir. En açık örnek, Fransa'nın ortaya koyduğu örnektir.

1930'dan 1939'a kadar, Fransa öyle bir politika güttü ki savaşın arifesinde sınaî üretim 1929 üretiminden aşağı yukarı % 20 düşük idi. Ama bu düşüşe sebep olan kararlar, genellikle Fransız rejiminin kusurları gibi görülen, hükümetlerin istikrarsızlığına veya otorite yokluğuna yüklenemez. Aslında, memurların ve özel çıkar temsilcilerinin olduğu kadar parlamenterlerin hataları Fransız buhranının on yıl sürmesine yol açmıştır. 1931 - 1936 arasında frankın devalüe edilmesini reddetmenin, partizan mücadelelerin şiddetiyle hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü, bir çeşit mucize olarak, politika adamlarından, partilerden, bankerlerden ve sanayicilerden oluşan bir çoğunluk, Fransız ekonomisinin kalkınması için gerekli olduğu bugün herkesçe görülen bir tedbiri reddediyordu.

Dış politikaya gelince, bunda kesin bir hüküm vermekte daha fazla tereddüt edilecektir. Söz götürmez bir gerçektir ki anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin iki savaş arası dış politikası, özellikle etkisiz olmuştur. Ama hayal kırıcı yeni bir görünüm şu: İngiltere'nin dış politikası Fransa'nın dış politikasından

daha az kötü değildi. 1920 - 1939 arası belki daha kötü, daha değişken oldu. Bu tarihlerin ilk döneminde, İngiltere Almanya'ya oranla Fransa'dan daha fazla korkması gerektiğini sandı, bu da en azından şaşılacak bir kuruntu idi; bunu izleyen dönemde, yani Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, İngiliz politikasını yönetenler, III. Reich'le bir anlaşmaya varılacağına ve Hitler'in ihtiraslarına bir sınır çekmenin mümkün olacağına uzun süre inandılar. Demek ki, bazı etkisizlik hallerinde, müesseselerin işlemesi ve alınan kararlar arasında bir bağ görmek garanti değildir. Bu bir kere daha anlaşılmıştır.

Gerçek olan bir şey varsa, o da şu: Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin dış politikaları, bazı durumlarda, yani özü gereği tamamiyle farklı rejimlerle mücadele ederken, daima etkisizlik tehdidiyle karşı karşıya gelecektir. Parlamenterler, başka bir âlemden, başka uygulamalara alışmış insanların zihnî mekanizmasını kavramakta daima güçlük çekeceklerdir. Bu kavrayamamak tehlikesi, bu rejimlerin olaylar kötü gittiği zaman onları kabule yanaşmamaları, harekete geçmek gerektiği zaman da riskleri göze almamaları ile artar.

Bana diyacaksınız ki, olayları inkâr etmek, riskleri göze almamak, bir rejim tipinden çok insan yaradılışının özellikleridir. Bu itiraz bir dereceye kadar doğrudur; ne olursa olsunlar, insanlar dünyayı, tiksiniç olduğu zamanki haliyle görmektense, beğenilerine uygun halde tasavvur etmeyi daha iyi bulurlar. Hepsî sinir hastası olmayan diğer bir sınıf insan, aksi eğilimdedir. Her şeyin kendi lehlerine

döndüğünü görmezler de ufukta daima felâketlerin belirdiğini görürler. Bunun gibi, basında, politik hayatta dünyanın olduğundan çok, olması istenilen biçimde gösterildiğine daha sık raslanır.

Söz ve tartışma rejimleri, radikal bir seçim yapmakta hep zorluk çekecekler, hep uzlaşmayı tercih etme eğiliminde olacaklardır. Oysa, dış politika da çoğu zaman seçmek ve hızla seçmek gerekir. Rhénanie'nin 1936'daki işgalini hatırlayın; alternatif açıktı: Ya askerî karşılık vermek, ya da işgali kabul etmek. Seçimler arifesinde askerî bir karşılık güçtü. İşgali uysalca kabul etmek de olayın önemi yüzünden zordu. Ara bir formül seçildi, yani işgalin kabul edilmeyeceği alayişle söylendi, ama gerçekte durum sineye çekiliyordu.

Örnek, karikatüre kaçmaktadır, ama karikatür semboliktir. Bu düzenden her rejim, sözle reddi, fiilî reddin yerine koymak ve dünyayı olduğu biçimden başka sanmak eğiliminde olacaktır.

IX**ANAYASAYA BAĞLI-ÇOĞULCU REJİMLERİN
BOZULMASI ÜZERİNE**

Meşhur sözü hepiniz bilirsiniz: “Cumhuriyet İmparatorluk günlerinde güzeldi”. Fransızların kötümserliğiyle ilgili oldukça karakteristik olan bu alaylı cümlede, bana derin bir gerçek gizli gibi görünür. Genellikle, demokratik denilen anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, hem yavan oldukları hem de en yüce nitelikleri olumsuz olduğu için hayal kırıklığı vermezlik edemezler.

Yavandılar, çünkü, esas olarak, insan yaradılışındaki kusurların ekmeğine yağ sürerler. İktidarın gruplar ve fikirler arasındaki yarışmadan doğmasını kabul ederler. İktidarı elde edince, insanların onu kötüye kullandıkları inancı içinde otoriteyi kısıtlamaya çalışırlar.

Bu rejimlerin, sadece meşruluğa, kişi özgürlüklerine saygı da olsa, olumlu nitelikleri de vardır. Fakat, belki en yüksek nitelikleri olumsuzdur. Bunların tam bilincine, yararları elden gittiği gün varılır. Bu rejimler, başka tür rejimlerin engel olmadıkları şeylere engel olurlar.

Bunu böylece belirttikten sonra, fikirlerin, çıkarların, grupların ve kişilerin sürekli çekişmesine göz yuman bir rejim, bunları yaşatan kişilerin karakterini yansıtmamazlık edemez. Kusurları olmayacak anayasaya bağlı bir rejim hayal edilebilir, ama, politika adamlarının hepsinin hem temsil et-

tikleri özel yararların, hem de hizmetle yükümlü bulundukları kolektif yararın bilincine sahip olabilecekleri bir rejimi, fikir çekişmelerinin alabildiğine yapılabileceği fakat basının objektif kalabileceği, yurttaşların birbirini karşılına aldirtan çatışmalara rağmen, dayanışma duygusunu koruyabilecekleri bir rejimi ihtimal dahilinde görmek mümkün değildir.

Bu incelemeler son iki derste geliştirdiğim biçimleriyle doğru ise, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri bozuk rejimler, sağlıklı rejimler diye ikiye ayırmanın yerinde olup olmadığını insan kendi kendine sorabilir. İnsanın içinden, bu rejimlerin, özleri gereği, hep şu veya bu derecede bozuk olduklarını söylemek gelmez mi? Ben bu rejimlerin özlerini tamamiyle hiç bir zaman gerçekleştiremediklerini, karşılına çıkan meseleleri kusursuz bir biçimde hiçbir zaman çözümlemediklerini rahat rahat söylerim. Yalnız, bazı hallerde sağlıklı, bazı hallerde de bozuk rejimlerden söz edilmesini doğrulayan derece farkları vardır. Bugünkü dersi, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerdeki değişik türden bozulmalara ayıracağım.

Önce, bozulma çeşitleri bir ana sebebe göre ayrılabilir. Bu sebep ya, kelimenin dar anlamında, politik müesseselerde, ya kamuoyu zihniyetinde, ya da, son olarak, sosyal alt-yapıda yer almış olabilir.

Politik müesseselerin bozulması, ya partiler sistemi değişik çıkar gruplarına artık cevap vermez olunca, ya da partiler sisteminin işlemesi öyle olur ki partiler rekabetinden istikrarlı hiç bir iktidar doğmaz olunca meydana çıkar.

İkinci çeşit bozulma kamuoyunun bozulmasıdır. Montesquieu olsa, o buna *ilke* bozulması derdi. İlke bozulmasının değişik biçimleri düşünülebilir: Ya partizan zihniyet önünde sonunda ortak çıkar bilincini siler süpürür, ya da, rejimin işlemesi için gerekli olan uzlaşma zihniyeti kesin her karara, kararlı her politikaya set çeker.

Üçüncü olarak, sını toplum artık fonksiyonunu yapamaz olunca, sosyal rekabetler, öyle bir şiddete ulaşır ki, partilerden çıkan iktidar onları hiza-ya getiremeyince, bozulmanın kökünde sosyal alt-yapı olabilir.

Bu cinsten bir tasnif işe yarayabilir. Ama bizim araştırmamıza temel olamaz. Çünkü çoğu zaman bozulmanın ana sebebinin ne olduğu bilinemez.

Daha sade ikinci tür bir tasnif, son iki derste gösterdiğim oligarşi ile demagoji arasındaki farkta yatıyor olabilir.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler aşırı oligarşiden veya aşırı demagojiden dolayı bozulabilirler. Birinci halde, bir azınlık müesseselerde dolap çevirdiği, onların niyetine, yani yurttaşlar hükümetini gerçekleştirmesine engel olduğu için bozulabilir.

İkinci çeşit bozulma, tersine, oligarşi sanki ortadan pek silindiği, değişik gruplar isteklerinin sonuna kadar gittikleri ve ortada millî çıkarı korumaya yetenekli hiç bir otorite kalmadığı zaman kendini gösterebilir.

Bu tasnif de işe yarayabilir. Gerçekten de, bozuk rejimler gerek aşırı oligarşiye, gerek aşırı demagojiye bağlanabilir.

Ne var ki bu tasnif de soyuttur, geneldir: Özel bir bozulmanın hangi sınıftan olduğunu bilmek her zaman kolay olmaz. Onun için, ben basit başka bir tasniften, “henüz erken” ve “artık çok geç” anlamındaki tasniften yararlanmayı yeğ tutuyorum. Öyle anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler vardır ki, bir toplumda *henüz* derin kökler salmadıkları için bozulurlar. Sonra, öyleleri de vardır ki, zamanla, yıpranma ile, alışkanlıkla bozulur ve *artık* görevlerini yapamaz olurlar.

Genel hatlarla, “henüz erken” anlamındaki bozuk rejimler, aşırı oligarşiden acı çekerler; “artık çok geç” anlamındaki bozuk rejimler ise, çoklukla, aşırı demagojiden acı çekerler.

Şimdi önce *kök salmanın* zorluklarını, sonra da *çözülmenin* veya *dağılmanın* tehlikelerini birbiri ardından inceleyeceğim.

*
**

Kök salmanın en yaygın, en bilinen ilk zorluğu, anayasa kuralına saygısızlıktır. Her şey bir yana, bu rejimlerin karakteristik noktası, belli bir kuralı yerleştirmektir, öyle ki kişilerin, grupların ve partilerin rekabeti bu kurala göre olur.

Bu rejimlerden çoğu kendilerini kabul ettirmekte sıkıntı çektiler. Uzun dönemler boyunca, anayasal işleyiş, hükümet darbeleriyle sekteye uğratılıyordu. Fransa anayasal bir rejime XVIII. yüzyıl sonlarında yer vermeye çalıştı, ama bu rejim ancak XIX. yüzyılın sonlarında az çok yerleşti ve aşağı yukarı

genel bir saygınlığa kavuştu. 1789 - 1871 arasındaki dönem süresince, hiç bir rejim ulusun bütününce söz götürmez bir rejim olarak görülmemiştir.

Daha genel olarak, Lâtin ülkelerinin anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri sürekli bir biçimde sürdürmede çok sıkıntı çektikleri ve çekmeye devam ettikleri söylenebilir. Olay çarpıcıdır, açıklaması ise, itirazlara yol açıyor.

Bunun göze bata derecede ortada olan bazı sebepleri vardır. Tam bir inceleme iddiasında bulunulmadan, bunlara işaret edilebilir.

Birincisi, Katolik dininin ve Kilisenin bu ülkelerin hayatında oynadığı roldür. En büyük manevî veya ruhî kuvvet onu desteklemese, Kilise politik müesseselere düşmansa, veya öyle görünüyorsa, bu düzenden ve yurttaşların hepsinin kabul ettikleri bir rejim nasıl kurulabilir? Olay, İspanya örneğinde çok açıktır; 1885'e gelinceye kadar, Fransa'nın tarihinde önemli olmuş, İtalya tarihinde de ağır basmıştır.

Lâtin ülkelerinin hepsinde, çoğunluk değilse de, birçok parti aşırı isteklere kalkışmışlardır. Oysa, bu rejimlerin yaşaması için, doğmalarının sebebi olan partilerin, onların kanunlarını kabul etmeleri gerekir. Fransa'da, cumhuriyetçi veya demokratik bir rejim yerleşir yerleşmez, bazı partiler ona sırt çevirirler, ılımlılığı veya muhafazakârlığı yüzüne ayıp gibi vururlar.

Görünüşteki üçüncü sebep ise şudur: Sınai toplum bu ülkelerde, protestan ülkelerde olduğu kadar hızla gelişmemiştir.

Kök salma döneminin ikinci zorluğu, anayasal uygulamalarda bir oligarşinin dolap çevirmesidir. Bir başlangıç döneminde, kendi bilincine sahip yönetici bir sınıfın iktidar yükünü üzerine alması her halde kötü değildir. Her şey bir yana, İngiltere tarihinde uzun bir dönem süresince durum bu oldu. Oligarşik bir iktidar sayesinde bu rejimlerin kökleşmesi için, oligarşi üyelerinin bu tür müesseselere gerçekten itibar etmeleri ve toplumun modernleşmesine, ekonominin rasyonel bir hal almasına yardımcı olmaları gerekir. Korkulacak husus, bu müesseselerde, partilerin gerçek rekabetini ve bununla birlikte kendi imtiyazlarının tahribini istemeyen oligarşi üyeleri tarafından dolap çevrilmesidir.

Yakın-doğu ülkelerini düşünüyorum. Mısır'da, yakınlardaki ihtilâlden önce, sözüm ona anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejime, özellikle büyük mülk sahiplerinden oluşan oligarşik bir azınlık tarafından hile sokulmuştu. Bunlar hem oligarşi, hem de plutokrasiden yana, toplumu değiştirmekten çok güçlerini ve zenginliklerini koruma kaygısında idiler.

Hal böyle olunca, rejim kök salamaz. Çünkü yeni güçler, toplumun modernleştirilmesiyle ortaya çıkan gruplar, bu tür rejime düşman kesilirler. Rejim onlara tarihin akışına ters düşer gibi görünür.

Anayasal metotların, kişi hürriyetlerine görünüşteki saygının, zamana uymayan imtiyazları sürdüren zararlı vasıtalar haline dönüşmesi tehlikesi vardır. Rejim bozulur veya daha doğru olarak, niyetini henüz gerçekleştiremez. Çünkü, yöneten azınlığın mutlak iktidarı, amacına ters düşmektedir.

Üçüncü zorluk ikinciye bağlı bulunmaktadır. Gruplar arasında ve özellikle yöneten azınlığa mensup değişik gruplar arasındaki çatışmalar, bazen öyle bir şiddet kazanır ki, rejimin sonu umutsuz görünür.

Fransa aklıma geliyor. Burada sosyal güçle politik güç arasındaki ayrılma, şu veya bu biçimde yerleşti kaidi. Buna benzer olaylar bugün az gelişmiş denilen ülkelerde sık sık görülür. Bazen, eski oligarşiler seçimlere hâkim olurlar ve anayasal uygulamaları bir çeşit perde gibi kullanırlar. Böylece modernleştirmenin hızlı olmasını isteyen orta sınıfların temsilcilerini aşırılığa doğru iterler. Bazen de, tersine, aydınlar, profesyonel veya askerî ihtilâlciler iktidarı ele geçirirler ve önceki günlerin imtiyazlarını temizlemek için iktidarı keyfî olarak kullanırlar.

Fransa'nın ortaya koyduğu örnek, bu bakımdan öğreticidir. 1879 Kurucu Meclisinde bir tek cumhuriyetçi yoktu. Cumhuriyet, Fransa gibi engin ve kalabalık bir ülkede imkânsız görülüyordu. Monarşi, eski meşruluk ilkesi sarsıldığı ve eski sınıflardan doğan değişik fesat grupları arasındaki kavgalar, düzenli bir rekabete elvermeyecek kadar şiddetlendiği için yıkıldı. Ceryan ettiği biçimde ihtilâlin en yakın sebebi, İngilizlerden kopya edilen parlamenter uygulamaları ülkeye sokmak için girişilen teşebbüslerin başarısızlığı oldu.

Başarısızlık, peşi sıra sürekli sonuçlar getirdi. Çünkü, XIX. yüzyılın sonundan önce hiç bir rejim gerçekten kökleşmiyor ve halkın bütünü tarafından meşru görülüyordu. Bazen, iktidardaki grup eski

imtiyazları temsil eden grup oluyor, bazen de, tersine, muzaffer grup aristokratların döllerini memleketin şurasına burasına sürüyordu.

Çoklukla subaylar veya aydınlardan oluşan bu yeni seçkinler, şartlara göre, çağımızda faşist veya komünist oluyorlar. Bu iki formülün bu ülkelerde bazen benzer bir anlamı oluyor, muhafazakâr ya da geleneksel seçkinlerin temsilcileri tarafından hile karıştırılan rejimlerle bağları koparmayı isteme anlamı.

Bu açıdan, kök salmanın gerekli şartı, sınaî toplumun gelişmesinden doğan seçkinlerin rejimde yer bulabilmeleridir.

Dördüncü zorluk, anayasal rejimlerin ilk safhalarında halkın isteklerini kısıtlamaktır.

1848'deki Fransa'yı düşünüyorum. Monarşi yerine bir cumhuriyet geçirmek, topluluğun kaynaklarını veya ekonomide üretimi akşamdan sabaha arttırmaz. Halka daha fazla nimet dağıtabilmek için, rejimin cumhuriyetçi veya demokratik olarak anılması yetmez. İhtilâlcî değişiklikler, umut ve arzular uyandırmamazlık edemez. Rejimin, kaçınılmaz hayal kırıklıklarının kurbanı olması nasıl önlenir?

Bugün bizim için daha ilginç bir olayı, Hindistan olayını da düşünüyorum. Orada, anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin yaşaması, bir yönden yeni Devleti yöneten grup içinde birliğin sürdürülmesine, öte yönden, halk yığınlarının vurdum duymazlığına veya ekonomik değişikliklere rağmen, geleneksel sosyal bir disiplinin sürdürülmesine bağlıdır. Hindistan'ın halk

yığınları politik bilinç bakımından çok erken uyanırsa, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimini yaşaması şüphelidir. Rejim hangisi olursa olsun, kaynakların yetersizliği yüzünden, istekleri, meşru da olsalar, karşılamak uzun süre mümkün olmayacaktır. Yoksul bir ülke olan Hindistan'da demokrasi vardır. Çünkü orada, halkın kadere rıza göstermesi ve yöneten seçkinlerde birlik gibi nadir iki şart aynı zamanda gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Nihayet son bir zorluk kalıyor. Onun hakkında çok şey söylemeyeceğim, zira onu herkes hemen anlar: idareci yokluğu.

Biz anayasaya bağlı rejimleri özellikle politik işlemleri yönünden inceliyoruz; ama idarenin vasıflı oluşu, asıl politik etkenler kadar önem taşır. Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejim idareciden yoksun bir ülkeye sokulsa, onun orada işleyebileceğine ihtimal verilmez. Başka bir rejim daha iyi sonuç alamaz mı? Vasıflı idarecileri yoksa, elbette hiç bir rejim iyi işlemez. Buna bir de çıkarların, fikirlerin, kişilerin, partilerin sürekli çekişmesinin katılması, idarenin yetersizliğini arttırır. Bununla ilgili kesin bir olay, Endonezya olayı aklıma geliyor. Dil, din, milliyet birliği bulunmayan, vasıflı idareci sayısı gülünç derecede az olan bu ülkeye, Batının anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerinden esinlenmiş bir rejim sokuldu. Birkaç yıllık tecrübeden sonra, rejimin ve onunla birlikte milli birliğin bozulması kimseyi şaşırtmamalı. Demokratik rejimlerin Devletler veya milletlerin birliğini yaratmak gibi bir fonksiyonu yoktur. Olabilecek şey, Devletlerin ve milletlerin birliğinin kişiler

ve fikirler arasındaki sürekli rekabete göğüs germe-
sidir. İnsanlara: Haydi gidin çekişin demek suretiyle
bir millet yaratıldığı hiç görülmemiştir. Ara sıra Ba-
tı, hürriyete kavuşmuş ülkelere, iktidarı ayrılıkları-
nızdan yaratın ögüdünü verir gibi görünüyor.

Kök salmanın değişik zorluklarını özetlemem
gerekse, düşüncemi aşağıdaki üç formülde toplar-
dım:

Önce, sosyal güçle politik iktidar arasındaki
mesafenin tam olması, yani, eski burjuva bilgeliği-
ne göre, ne çok büyük, ne de çok küçük olması ge-
rek. Mesafe çok büyük ise, patlama aşağı yukarı ka-
çınılmaz olur. Sosyal güçler politik şefleri ya uzak-
laştırmaya, ya da avuçları içine almaya çalışacak-
lardır. Politik iktidarı kullananlarla para veya ge-
lenekle sosyal güce sahip olanlar arasında hiç bir
ayrılık yoksa, o zaman rejim oligarşi partizanları-
nın elinde sözde anayasaya bağlı bir rejim olur.

Sonra, bu rejimlere temel hizmeti gören for-
müle saygı gösterilmesi, müesseselerin ilkeleri için-
de kabul edilmeleri, bu müesseselerin görevlerini
yerine getirmeleri için gerekli zihniyetin, halk yı-
ğınlarının değilse de, yöneten azınlıkların içlerine sin-
miş olması gerekir.

Nihayet üçüncü gereklilik, bu rejimlerin yete-
rince etkili olmalarıdır. Etkililik de iki amaca göre
ölçülür: Birincisi, çatışmaların çokluğuna rağmen,
topluluk birliğinin korunması; ikincisi, çıkar grup-
larının tutucu eğilimlerine rağmen, ekonominin mo-
dernleştirilmesidir.

*
**

Bozulmaya: 1. politik müesseseler düzeyinde; 2. ilke veya halk zihniyeti düzeyinde; 3. sosyal alt-yapı veya daha genel olarak, bu rejimlerin yerine getirecekleri görevlere göre inceleyeceğim (bu üçüncü noktayı başka bir derse ayıracağım).

1. *Politik müesseseler düzeyinde :*

Yine Fransa'daki hali ele alalım. Bir dersi bütününüle buna ayıracağım.

Bugün rejimi tehlikeye sokan, rejime düşman olan ideolojik ihtirasların şiddeti değildir. Genellikle, Fransızlar mevcut rejimi benimseme eğilimindedirler. 1789'dan beri hiç bir çağda böyle büyük bir eğilim göstermemişlerdir. Kim bilir, bu belki boşa çıkan birçok tecrübeden sonra duyulan usanmadandır. Bununla beraber, rejim tehlikede diye biliniyor. Tut ki böyledir, bunun sebebi sırf yurttaşların büyük bir bölümünün taşıdığı şu duygudur: Yürütmede görülen ve kamu yararıyla bağdaşmayan bir güçsüzlüğün, bir istikrarsızlığın sorumluları, partiler sistemi veya anayasa kuralıyla partiler sistemi arasındaki uyumsuzluktur. Meşru olarak görülen bir rejim, bizzat kendi eksiklikleri tarafından tehdit edilebiliyor.

2. *İlkenin bozulması :*

İlke kelimesini Montesquieu'nün ona verdiği anlamda alıyorum. İnsanlar artık bu tür bir rejimin şart koştuğu şekilde değildirler. Bir hürriyet rejimini yaşatmak için gerekli niteliklere artık sahip bulunmuyorlar.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde insanlar nasıl olmalı? Montesquieu'nün kullandığı fazilet deyimini bir kenara bırakalım. İçinde yaşadığımız toplumlar, Montesquieu'nün anlamında, faziletli olamazlar. Ona göre fazilette, sınaî toplumların özüne ters düşen bir eşitlik ve azla yetinme arzusu vardır. Komünist olsun, demokratik olsun, toplumlarımız faziletli değildir ve olamazlar, bunun sebebi, mümkün olduğu kadar çok ve daha iyi üretmek istemeleridir. Hedefi mümkün olduğu kadar çok üretmek ve az dağıtmak olacak bir toplumu akıl kabul etmez. İnsanlar, bolluğu yaratmaya çalışan bir ekonomide, azla yetinmeyi en yüce bir değer olarak benimseyemezler.

Bu beyanlar, birçok demokrasi eleştiricilerinin modern demokrasilerdeki faziletin eski demokrasilerdeki fazilete benzeyebileceğini sanmakta ısrar etmelerine rağmen, açık ortadadır.

Eski faziletle modern fazilet arasında ortak bir nitelik var: yasalara saygı. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde, yurttaşların üç niteliği olması gerekir:

— Kurallara ve özellikle anayasal kurala saygılı olmalıdırlar, çünkü bu kural, çatışmalarının da, birliklerinin de, temel şartıdır.

— İstekler ileri sürmeli, kişisel düşüncelere sahip olmalıdırlar, hatta rejime hayatıyet vermek ve yeknasaklık rehabetini önlemek için, partizanca ihtiraslar duymalıdırlar demeye kadar gideceğim.

— Partizanca ihtirasları anlaşma imkânının

yok olacağı dereceye kadar götürmemelidirler, yani uzlaşma anlayışları olmalıdır.

Şüphesiz, bu niteliklerden biri veya ötekisi kaybedilebilir. Bu üç niteliği uygun bir dengede sürdürmek, yani insanların bu üç nitelikten gerekli olacak kadarına sahip olmaları güçtür. Partizan zihniyetleri çok olunca, artık uzlaşma anlayışından uzaklaşma eğilimi gösterirler. Ara sıra, ihtirasları kuvvetli olunca, yasalara veya anayasaya karşı saygılarını kaybederler. Rejimler, her zaman ya aşırı partizan zihniyetin, ya da, tersine, aşırı uzlaşma anlayışının tehdidi altında olacaktır.

Bu rejimler milli birlik için yıkıcı olan partizanca ihtiraslardan korkmalıdır, ama aynı zamanda aşırı uzlaşma zihniyetinden de. Zira, bir mesele karşısında ilk tepki sağcı partilerle solcu partileri uzlaştırmaya çalışmak olduğu takdirde, çözüm veya karar büyük ihtimalle kötü olacaktır. Bozuk bir rejimde, aşırı uzlaşma anlayışı, meselelere yerinde çözüm değil, parlamenter bir çözüm aramakta belli olur.

Her politikada çözümlenecek meseleler bulunur: Deniz aşırı herhangi bir bölgenin statüsü hakkında, para dengesi bozukluğuna bir son vermek için izlenecek politika hakkında karar vermek gerekir. Kararlar, durumun incelenmesinden doğmalıdır. Bu inceleme, alınması gereken tedbirleri emir biçiminde ortaya koymaz, ama, hiç değilse, muhtemel olarak tutulabilecek değişik yolları telkin eder. Bu yolların her birinde yararlar ve sakıncalar, riskler ve şanslar vardır: onlardan birini seçin, belki başarılı olursunuz.

Devletin müşaviri, yani memurlarca yapılan objektif inceleme, işte bu anlamdadır. Memurlar, politika adamlarına şöyle söylemekle yükümlüdürler: Meselenin verileri şunlardır. Bunun üzerine politika adamının başka bir görevi vardır: Mümkün çözüm yollarından biri için, bir parlamento çoğunluğu sağlamak. Çoğunluğun araştırılmasını alaya almak kadar saçma bir şey olamaz. Ama, bu araştırma, meselenin çözümünü araştırmanın yerini aldığı anda, biz, soyut ve övünç verici terimlerle deriz ki uzlaşma anlayışı rejimin belki yaşayabileceği bir noktaya erişti, ama felç halinde yaşayabileceği bir noktaya.

Bu tehlikenin mevcut olmaması mümkün değildir. Esas olarak, en iyi de olsa, bir çözüm, çoğunluk tarafından reddedilince, bir yana atılır. Güç bir meselenin çözümlenme yolunu öneren bir aydına edilen itiraz esassız değildir: "Hükümette olmadığınız belli, yani çoğunluğu elde etmeye ihtiyacınız yok". Meseleleri, yurttaşların veya parlamenterlerin beğenilerini kale almadan çözümlemek daha kolay olur. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin esası ise, meselelerin ancak parlamenterlerin onayı alınarak çözümlenmesidir. Ama, yurttaşların temsilcileri meseleleri unuttur ve kendi oyunlarından başka bir şey düşünmez olurlarsa, o zaman, rejimini özüne kadar bulaşan bir bozulma baş gösterir. Rejim için gerekli entellektüel ve ahlâkî tutum ortadan silinmiş olur.

Bu ilke bozulmasının, ahlâkçıların deyime verebilecekleri anlamda bir ahlâk bozukluğu ile hiç veya çok ilişkisi yoktur. Bu ilke bozulması, iyi babalar, iyi karı kocalar, iyi mükellefler v.b gibi ah-

lâklı insanları da sarabilir. Söz konusu olan, tamamiyle politik bir bozulmadır; sebepleri de sistemin kendisine bağlı olabilir.

Bu ilke bozulmasıyla eski yazarların demokrasi konusunda anlattıkları bozulma arasında ortak bir şey vardır. Meselâ Eflâtun, yönetilenler yöneticiler, yöneticiler de yönetilenler gibi davrandıkları, yurttaşlar itaat etme alışkanlığını kaybettikleri, disiplin tanımadıkları, yöneticiler yönetilenlerin alkışlarını arar oldukları zaman, demokrasi bozulmaya yüz tutar diye düşünürdü. Benim anlattıklarım, bir bakıma, yöneticilerde ve yönetilenlerde görülen bu çift bozulmanın modern toplumlarımıza aktarılmasıdır. Yurttaşlar gereğinden fazla istiyorlar, yöneticiler de yeterince kararlı olamıyorlar. Oysa, yönetilenler istemekle beraber çoğunluğun verdiği kararı kabul etmek, yöneticiler yurttaşların beğenilerini dikkate almak, ama şamatacı herhangi bir azınlık önünde de eğilmemek zorundadırlar.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler için gerekli anlayışın bozulması, bazen müesseselerin bizzat kendinden ileri gelir. Parlamentonun yapısı öyle olur ki yöneticiler hep hasımlarının onayını elde etme durumunda kalırlar, söz konusu olan mesele sanki unutulmuş, dikkat yalnızca çoğunluk meselesi üzerinde toplanmış olur.

Son olarak, bozulmanın özel bir örneğini, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim bozulmasının en güzel örneğini, Weimar cumhuriyeti örneğini ele alacağım.

En güzel örneği “güzel bir cinayet” denildiği

anlamda söylüyorum. Değişik etkenlerin hepsi aşağı yukarı gözlerimizin önünde, mükemmel bir biçimde oluşum halindedir. Bunda, hiç değilse, parlamenter bir rejimin bozulmasının ideal biçimlerinden birini görüyoruz.

Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin esas itibariyle iki çeşit düşmanı olur, çünkü iki çeşit kusuru vardır. Bu düşmanlar, partiler faaliyeti ile millî birliğin bozulduğunu ilân edenlerle, sosyal birliği ve parlamenter sahnenin gerisindeki oyunu yöneten oligarşi taraftarlarını elemeyi hayal edenlerdir.

Bu ideolojik iki muhalefete, sadeleştirmek için, sağcı ihtilâlciler ve solcu ihtilâlciler adını vereceğiz. Birinciler, millî birlik için tehlike olarak gruplar ve partiler arasındaki aralıksız çatışmayı gösterirler; ikinciler, “tekelcileri”, sınıf kavgasını, sosyal farklılığı gösterirler ve mütecanis bir toplumun hülyasını kurarlar. Bu iki ihtilâlcî ekol, modern toplumların hepsinde bilkuvve veya faal halde mevcuttur. Her iki tarafın ileri sürdükleri iddia, kolayca anlaşılır ve hatta gerçeğe az çok benzerlik gösterir. İlk bakışta, sınıflar zıtlığının ortadan kalkacağı bir toplumu hayal etme kadar çekici bir şey olamaz. İktidarı, bizzat çatışmalardan çıkaran rejimi eleştirmek kadar da kolay bir şey olamaz.

Bu iki çeşit ihtilâlcinin bazı şartlarda ortak bir amacı vardır: İki uçtan bakınca, kötülüğün kendisi olan çoğulcu rejimi yıkmak. Çoğulcu rejim solcu ihtilâlcilerin gözünde üstü örtülü kapitalist oligarşiyi yattığı için; sağcı ihtilâlcilerin gözünde de sosyal

bozulmaya sebep olduğu ve solcu ihtilâlcilere bir şans verdiği için kötüdür.

Weimar cumhuriyetinde, sağcı ve solcu bu iki ihtilâlcı ekol, güçlüydüler, kitleleri harekete getiriyorlardı. Nasyonal-sosyalistler ve komünistler mevcut rejime saldırmakta anlaşılmışlardı.

Weimar cumhuriyetinde sağın muhalefeti güçlüydü, çünkü anayasaya bağlı-çoğulcu rejim yakın tarihte kurulmuştu, hiç bir itibar görmüyor, bozgunluğun simgesi oluyordu. Sağcı ihtilâlcı, millî hıncı veya coşkunu kendi yararına olmak üzere sömürür. "Ulusun birliği" parolası altında kalabalık gruplar toplayabilmesi için, bu birliğin zayıflamış veya topluluğun kaderinin tehlikede görünmesi gerekir.

Weimar cumhuriyetinde, solcu ihtilâlciler de güçlüydüler, çünkü ekonomi görülmemiş şiddette bir buhranla karşı karşıya gelmişti. Üzerinden bir kuşak geçtikten sonra, kapitalist dünyayı yönetenlerin, 1929 buhranının altı milyon işçinin işsiz kaldığı dereceye kadar gelmesine nasıl göz yumabildiklerini anlamakta güçlük çekilir.

O günlerde, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim, gerekli halk desteğini kaybediyordu. Kiminin gözünde millî birliği, kiminin gözünde de asgarî rahatı, refahı sağlamakta güçsüzdü, bunlar olmayınca da, hiç bir modern toplum yaşayamaz.

Temel veriler işte bunlardır. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin çökmesi için daha başka şeylere ihtiyaç var mıydı?

Birleşmiş iki muhalefetin rejimin işlemlerini imkânsız hale getirmesi gerekti ve yeterliydi. Parlamentoda rejime düşman bir çoğunluğun bulunması gerekti ve yeterliydi. Bu böyle olunca, rejimin kaderi bir hükümet darbesine kalıyordu. İncelediğimiz rejim, esas olarak, çoğunluk kanununa dayanır. Rejim lehinde bir çoğunluk bulunmadı mı, anayasaya bağlı rejim de mümkün olmaz. 1933'te, nasyonal-sosyalistler, komünistler ve milliyetçi Almanlardan bir bölüm, parlamenter bir çoğunluk meydana getiriyorlardı. Ya bir azınlıkla hükümet etmek, ki bu, zamanla bir hükümet darbesine yol açardı; ya da yeni seçimlere gitmek gerekiyordu, ki bu da görünüşe göre rejime düşman bir çoğunluk getirebilirdi.

İşte, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim için bozulmanın ideal hali! Yalnızca rejime düşman bir çoğunluk meydana gelmekle kalmamış, bozulma, rejimin içinde aşırı partizan zihniyet dediğim şekli alarak bütün partilere bulaşmıştı. Rejim, partileri var sayar, ama partinin mutlak hale gelmemesi gerekir. Weimar cumhuriyetinde partilerin hepsi totaliter olmaya yüz tutuyordu. Hepsinin kendi ideolojisi ve taraftarları vardı.

Çıkış yolu ne olabilirdi? Mümkün olabilen iki çıkış yolu vardı. Birisi, rejimin lehinde olanların, anayasa kurallarını çiğneyerek, hükümet etmeye bizzat girişmeleri; ötekisi, iktidarı rejime düşman olan gruplardan birine bırakmaktı.

Üzerinden zaman geçtiği için, şimdi biz en iyi çözümün ne olabileceğini biliyoruz. Sonradan olanların verdiği akılla, anayasaya bağlı rejimden yana

olanların bir hükümet darbesine gitmelerinin daha iyi olacağı tereddüt edilmeden söylenebilir. Merkez partilerinin birkaç yıl kanun gücünde kararnamelele hükümet ettikleri tasavvur edilse, sonuçlar elbette Hitler'in iktidara gelmesiyle doğan sonuçlardan daha az vahim olurdu.

Ne var ki olaylar birçok sebepten, özellikle ideolojik önemi olan bir sebepten, yani sağcı ihtilâlcilerle geleneksel tutucular arasındaki aşağı yukarı bir dayanışmadan dolayı, başka biçimde cereyan etti. İhtilâlciler de, tutucular da, birbirinden ayrı gruplar teşkil ederler. İdeolojileri derinlemesine birbirine zıttır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, geleneksel tutucular kendilerini sağcı ihtilâlcilerle seve seve aynı partiden görüyorlardı. Oysa, sadece yüreklerindeki aynı hınçlardan kuvvet alıyorlardı. Fransa'da, geleneksel bir tutucu, meselâ "Action française"¹ den yana bir adamdır. Kimseyi kırmamak için, geçmişteymiş gibi konuşalım. "Action française" den yana bir adam İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, radikal veya sosyalist politika şeflerinden faşistler kadar nefret ederdi. Derinlemesine düşünülürse, geleneksel bir tutucu Hitler tipinde bir ihtilâlciden çok uzaktır. Ne var ki bunun her zaman farkında değildir. Nasyonal-sosyalistler iktidara, başkan Hindenburg'un aldığı bir karar sayesinde, milliyetçi Almanların bir komplosuyla geldiler.

¹ Action française: Eksiksiz milliyetçilikten yana olduğu iddiasında, monarşik ve anti-demokratik eğilimli politik bir hareket.

Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin bozulması, bir ideal tip olarak, işte böyle sonuçlandı, rejime karşı olanlar mutlak bir çoğunluk elde ettiler ve muhalif partilerden birinin şefi iktidara geldi ve yarı-anayasaya bağlı bir yolla mevcut rejimi ortadan kaldırdı.

X

BOZULMA KAÇINILMAZ BİR OLAY MI?

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin bozulması kaçınılmaz bir olay mı? Bozulmuş bir rejim ne hal alır? Devam edebilir mi, yoksa bir ihtilâlle yıkılması mukadder mi? Bunlar politika literatüründe yer alan klasik sorunlardır. İlkçağdan beri, filozofların hepsi rejimlerin mukadder veya arızî olan bozulmaları üzerinde düşünmüşlerdir.

Ekonomistlere bakılırsa, sorunun anlamı aydınlık kazanır. Onlar aynı sorunu önce krizler konusunda, sonra da bir rejimin sadece gelişmesi konusunda düşündüler. Kriz konusunda, ekonomistler üç ekole ayrılırlar: Birincisine göre, krizlerin sebeple neticeden ileri gelen bir iç sebebi vardır, “boom”¹ safhası, peşinden gelen krizin sebeplerini bizzat kendisi yaratır. İkinci ekol, krizlerin bir iç nedeninin değil de, *krizlerin hassaslığının* sebeple neticeden gelen bir iç sebebi olduğunu, bir ekonominin “boom” un yüksek bir derecesinde herhangi bir olayla sarılabileceğini, olayın da mutlaka kaçınılmaz olmayan bir durgunluğa yol açacağını belirler. Üçüncü ekole göre de, krizleri *dış*, arızî sebepler meydana getirir ve ard arda hacim artması ve daralması olmaksızın, ekonominin sürekli bir gelişmesi düşünülebilir ve gerçekleştirilebilir.

Ekonomik sistemin şaşmaz gelişmesi konusuna gelince, onda da yine aşağı yukarı aynı üç ekolü bu-

¹ Boom: İngilizce bir kelime olup sanai ürünlerde ve borsa değerlerinde ani artış anlamına gelir.

luruz: Birincisi, sistemdeki derece derece artan felcin sebeple neticeden ileri gelen bir iç sebebini belirler; meselâ Marx'ın teorisi, kâr oranlarının giderek azalmasıyla ilgili temayül kanunu gibi... İkinci ekolü Keynes'in eseri temsil eder. Keynes, kapitalist rejimin gelişmesinin bir hadden sonra artık işlemeyeceğini değil, fakat gelişme ilerledikçe durgunluktan veya müzmin işsizlikten sarsılabilir hale geleceği noktası üzerinde duruyordu. Gelir getiren yatırım fırsatları azalıyor, kâr umutları artık aynı olmuyor. Üçüncü teoriye göre de, kapitalist rejimin bütün safhaları boyunca kriz tehlikesi ve ihtimali mevcuttur ve bu krizlerden, ister gelişmenin en ilerlemiş safhasında, isterse başlangıç safhasında olsun, ne az ne de çok korkmaya gerek vardır.

Bu üç anlayışı bugün bizi ilgilendiren mesele-ye, yani anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin bozulma meselesine aktaralım. Değişik iki düzeyde, bu anlayışların muadillerini buluruz. Politika düzeyinde, anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimin kendi kendini, süreciyle bozduğu, ya da süreci sırasında giderek sarsılabildiği söylenebilir. İkinci düzey, ekonomik alt-yapı düzeyidir. Bu rejimlerde bozulma ihtimalinin asıl politik etkenler sebebiyle arttığı söylenemez, fakat ekonomik ve sosyal değişmeler öyle olur ki rejimin ya tamamıyla felç olduğu, ya da işlemekte giderek güçlüğü uğradığı ifade edilebilir.

Sırf süreçlerinden dolayı, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerde kendi kendini yıkma diye bir şey mümkün mü? Ömürleri uzadıkça, bu rejimlerde derece derece artan bir felç ve bozulma ihtimali var mı?

Bu tez lehinde çoklukla ileri sürülen iddia şudur: Bu rejimlerin özü odur ki iktidar, gruplar ve partiler arasındaki ayrılıklardan çıkar. Partilerin hepsi, hangi topluluk olursa olsun, var olan ayrılıklardan yararlanmaya mahkûmdur. O halde, partiler ayrılıkları sürekli biçimde sömürürlerse, bundan belki, milli birlik açısından giderek artan bir bozulma, Weimar cumhuriyeti konusunda gördüğümüz değişik şekillere göre, son derste incelediğim ya aşırı uzlaşma anlayışı (ayrılıkların üstesinden gelme ihtiyacıyla kıvranan partiler yalnız kendi anlaşmalarını düşünürler, meseleleri düşünmez olurlar), ya da, tersine, aşırı partizan zihniyet doğacaktır deniliyor.

Dünyanın birçok ülkesi bağımsızlığa yakında kavuştu. Hindistan on yıldır bağımsızdır. Mücadele Kongre partisince sürdürüldü. Bu parti birliğini geniş ölçüde müstevlilere veya İngiliz sahiplere karşı sürdürülen direniş hareketine borçluydu. Kongre partisinin birliği belki zamanla, zafer, yani bağımsızlık için gerekli olmuş olan bağlılığın anısı silindikçe, azalacaktır. Asya'dan Fransa'ya dönelim. III. Cumhuriyette, ilk cumhuriyetçiler kuşağı daha bağlıydı veya daha az bölünmüştü. Çünkü, ortak bir düşünmana, bizzat Cumhuriyetin düşmanına karşı edilen mücadelelerin anısını muhafaza ediyordu.

Süreç sebebiyle, ister çoğunluk partisinde, ister politik personelde birliğin zayıflaması, birçok halde görülen bir olaydır. Ama, bundan rejimin mutlaka bozulacağı sonucu çıkarılamaz. Çünkü, bununla aynı zamanda, ters yönde olaylar gelişir ve bu olay-

lar bu rejimleri ikinci veya üçüncü kuşakta güçlendirmeye istidadında olurlar.

Rejimi güçlendirmede katkısı olan birinci etken, bu çeşit müesseselere düşman partilerin, gelenekçi güçlerin derece derece gerilemesiyle birlikte olan zayıflamasıdır. Cumhuriyetçiler, III. Cumhuriyetin ikinci kuşağından itibaren daha fazla bölündüler. Ama, ilk kuşak günlerinde Cumhuriyete düşman olan gelenekçi güçler ikinci kuşaktan itibaren birleştiler. Rejimlerin hepsi, sırf sürdürdükleri için güçlenirler. İnsanlar müesseselere alışırlar ve hiç bir müessese mükemmel olmadığından, yerleşmiş bir müessesenin çok büyük bir değeri, yaşıyor olması değeri vardır.

Demagoji ile yıpranma ve alışkanlıkla güçlenme olan bu iki iddia arasında, hangisi daha kuvvetlidir?

Burada genel bir beyan yersiz olurdu. Demagojinin rejimi, alışkanlığın güçlendirmesinden daha fazla zayıflatığı söylenemez. Her şey safhalara, şartlara, ülkelere bağlıdır.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri şu veya bu yönde etkileyen ve sınıfl toplumun gelişmesine bağlı değişiklikler nelerdir?

Bu hususta kullanılan en genel formül, basında ve sosyoloji literatüründe gördüğümüz formül, kitle medeniyeti formülüdür. Her tarafta, bir kitle medeniyetinin geçen yüzyılda kurulmuş politik müesseseleri içerip içeremeyeceği düşünülüyor. Öz olarak, kitle medeniyeti diye, halkın şehirlerde yığılmasına, kolektif örgütlerin, çıkar gruplarının, partilerin ço-

ğalmasına deniyor. Tek tek alınan kişiler, gruplaşmalar karşısında hareket imkânına giderek daha az sahip oluyorlar. Hatta, İngilizcede *mass media* denilen haberleşme araçlarıyla avuç içine alınıyor veya uyruk hale getiriliyorlar. Şehirlerde kişiler basın, radyo, televizyonla, onları bazen eğitmeye, ama daha çok eğlendirmeye ve çoklukla içinde yaşadıkları dünyanın aldatıcı bir tasvirini sunmaya yarayan usûllerle bombardımana tabi tutuluyorlar.

Kitle medeniyeti adı altında toplanan bu değişik olaylar, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlere elverişli midir, değil midir?

Yirmi yıl kadar önce, 1930'larda olsaydı, kötümser cevap aşağı yukarı genel olabilirdi. Bugün ise, 1950'ler sonunda, daha çok iyimserliğe doğru bir eğilim var görünüyor. Sosyologlar, öteki insanlar gibi modanın kurbanı oluyorlar. Gördükleri olayları genelleştirme ve bir yönden karakteristik olan şeyin sonsuzca süreceğini sanma eğilimi gösteriyorlar. 1930'larda, komünist veya faşist hareketlerin baskısı altında bu rejimlerin bozulmasına şahit olunuyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, bu rejimler eskiye oranla, hiç değilse batı-Avrupa'da ve kuzey-Amerika'da, herkeste hayret uyandıracak kadar güçlendiler.

Genel sosyal gelişme olayı ile, bu rejimlerde ne gibi değişiklikler oluyor?

1. Geleneksel sosyal hiyerarşiye karşı duyulan saygı kaybolmaya yüz tutuyor. Rasyonalist ve materialist denilebilecek bir düşünce yayılıyor. Geçmişe bağlı olan, propagandanın bugün derebeyi dediği im-

tiyazlı gruplar (oysa uzun zaman var ki kelimenin tam anlamında derebeyi artık Batının hiç bir yerinde yoktur), geleneksel aristokratlar itibar ve otoriteyi kaybediyorlar. Bundan, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin ancak bir aristokrasi sayesinde yaşadığını düşünenler, bu rejimlerin sonunun umutsuz olduğu kanısına varıyorlar. Gerçekte ise, olaylar daha karmaşıktır. Geleneksel aristokrasiler etkilerinin azaldığını görüyorlar, ama, sosyal itibarı, manevi otoritesi, ekonomik veya politik gücü olan azınlıklar vardır veya meydana gelmektedir.

Amerika ya da Fransa'da, bugünün sınıflar toplumlarında, dışarıya kapalı, kendi bilincine sahip, aristokrasi denilebilecek hem sosyal gücü, hem de otoritesi olan bir azınlık bulunmuyor. Bizim toplumlarımızın seçkinleri veya yönetici azınlıkları vardır, ama, çoğu halde, tutarlı, iradeli yönetici bir sınıftır yoktur. Yöneten gruplara gelince, geçen yıl yaptığımız derste¹ onları sıraladım: Sendika sekreterleri veya halk partilerinin başkanları olan *kitle liderleri*; politika adamları veya *parlamentarler*; çoklukla gölgede iktidarını büyük kısmını kullanan *memurlar*; büyük şirket müdürleri veya *iş yöneticileri*, nihayet, kendi gözlerinde hep yetersiz, gerçekte ise nispeten büyük itibarları bulunan *aydınlar*. Bu değişik azınlıklar arasında birlik bulunmaz, hatta toplumlarımızın özü bu seçkinlerin rekabet halinde olmalarıdır denilebilir. Mücadelenin barışçıl olduğu ülkelerde, İngiltere ve Amerika'da, sendika sekreterleri, halk partilerinin başkanları kendilerini şirket müdürlerinin veya

¹ Bkz. Sınıf Kavgası, Bölüm 15.

ekonomiyi yürüten çevrelerin düşmanı olarak görmezler. Normal kabul ettikleri sürekli bir yarışmaya katılırlar. Bir sınaî toplumdan çıkmış politika yöneticileri, bu sıfatlarıyla parlamenter usüllere ve temsili geleneklere düşman olsalardı, bu rekabet, rejimlerin uzun ömürleriyle bağdaşamazdı.

En önemli etkeni belki, halkın başkan olarak seçtiği kimselerin düşünme biçimi ve beğenileri teşkil eder. Hür seçimlerin yapıldığı bir rejimde, imtiyazsızların çoğunluk halinde oy verdikleri partiler, eski veya yeni oligarşi temsilcileri tarafından değil, sendika sekreterleri, profesyonel politikacılar ve aydınlar tarafından yönetilir. Bu kitle liderleri ilke olarak temsil müesseselerine düşmanca bir duygu besledikleri takdirde, bu müesseselerin sonu az çok uzun vadede umutsuz olur.

Ne var ki durum genellikle böyle değildir. Bazı ülkelerde, kitle liderlerinin birçoğu parlamenter usüllere düşmandır. Çünkü, onların gözündeki, bu usüller sosyal veya ekonomik değişimleri felce uğratırlar; ama batı-Avrupa ülkelerinde, kitle liderlerinin çoğu, bu usüllere karşı hâlâ yarı müsait haldedirler. Sadece iki Avrupa ülkesinde, Fransa ve İtalya'da, çoğunluk değilse de, bir hayli lider bu müesseselere düşmandırlar. Bu düşünce ayrılığı buralarda anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin yaşamaya devamlarını imkânsızlaştırmaya henüz yetmemektedir.

Yeni yöneticilerin parlamenter müesseselere karşı olan düşmanlıkları dışındaki başka bir iddia, bu müesseselerin dış baskılarla felce uğratıldığı, oluş gayelerinden uzaklaştırıldığıdır. Şu iddiayı kaç kere

dinledik: Genellikle demokratik denilen rejimler beklenen rejim olmaktan çıktılar; artık ortak yarar olabilecek şeyi unutan, tanımayan, şeklini değiştiren, özel çıkar temsilcilerinin çarpıştıkları kapalı bir alandan başka bir şey değildirler. Bu iddiaya verilecek cevap hep aynıdır: Reel bir rejimi hiç bir zaman mevcut olmamış ideal bir rejimle kıyaslamak gerekir. Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimde, gruplaşmış veya güç birliği etmiş çıkarların söz hakkı olmamasını istemek, demokrasinin bir modelini düşünmek değil, mümkün olmayan, çelişkili bir rejim düşünmek olur. Bilinmesi gereken nokta, özel-kolektif grupların, profesyonel işçi veya patron sendikaları da denebilir, iktidar üzerindeki baskılarıyla anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin işleyişini imkânsız hale getirip getirmemeleridir. Bu baskı gruplarının, iyi niyetli yurttaşlara ve imtiyazsız gruplara aşırı görünen çıkarlar kopardığı doğrudur. Bugün için, anayasaya bağlı rejimlerin başlıcalarında, bu çıkar gruplarının müesseselerin işleyişine engel oldukları doğru değildir. Görünüşte aşırı bir tutum olan İngiltere'nin tutumunu örnek alalım. Orada işçi sendikaları örgütü güçlüdür. Sendikaların hepsi bir merkezde toplanmıştır ve işçi partisi, yani iki büyük partiden biri, merkezi sendika tarafından finanse edilir. İnsan öyle sanır ki işçi sendikalarının iki partiden birine dolaysız bağlı olduğu bir rejim, iki partinin ard arda iktidar olmaları, iktidar olayı ile tanımlanan bir rejimin işleyişini imkânsız kılar. Gerçekte, on iki yıldan beri tecrübe bunun aksini gösteriyor. İngiltere'de, işçi sendikaları işçi partisinin iktidarda olmasını bir noktaya kadar tercih ederler,

ama, muhafazakâr parti iktidarda olduğu zaman, ona karşı sistematik bir muhalefette bulunmazlar. Seçmenlerin iktidara getirdikleri partiye karşı sistematik bir muhalefete kalkışsalar, işçiler sonuna kadar onlarla beraber olmazlardı, kamuoyu da onlara karşı cephe alırdı.

Amerika'da, işçi sendikalarının reel bir gücü vardır, ama iki partiden hiç birine bağlı değildir. Demokrat partiye cumhuriyetçi partiden daha yakın oldukları halde, cumhuriyetçi parti adayına karşı demokrat parti adayı lehine daima kampanyaya girişmezler. Birinin seçilmesi için, iki adaydan biri lehine kampanya yapmaları da yeterli olmaz. Sendikaların etkisi işçilerin oylarına direktif vermeye kadar gitmez. İşçiler meslek yararlarını öne geçirmeye çalışan meslek grupları ve politik partiler arasında bir ayırım yaparlar ve politik partilerden birini serbestçe seçerler.

Nihayet, Weimar cumhuriyetinin bozulma tecrübesini esas alarak düşünenlere göre, propaganda'nın sürekli bir olay olduğu bir kitle medeniyetinde, partiler, hem en hem en zarurî olarak, giderek totaliter olurlar; partizan zihniyet, mücadele halindeki partilere ortak yararlar duygusunu kaybettirir, dolayısıyla da aşırılık, sonunda, rejimin işleyişine engel olur. Oysa, 1950'lerdeki tecrübe 1930'lardaki tecrübeye taban tabana zıt yönde yürüyor. Partilerin totaliter olma eğilimine kendilerini kaptırdıkları hiç de kesin değil. Bildiğimiz tek olay, Alman partilerinin olayıdır. Ne İngiliz partileri, ne de Amerikan partileri totaliter oldu. Fransız partileri de, bildiği-

miz gibi, totaliterliğin yanından bile geçmiyor. Fransız partileri daha çok yetersiz bir disiplinin acısını çekiyorlar. Sınâî toplumlarda partilerin totaliter veya aşırılık modeline doğru mukadder kaymasında, propagandanın rolü bulunduğu sonucuna varmak yer-sizdir.

Sınâî toplum gelişmesinin anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin sonunu umutsuz kıldığı tezi lehinde nasıl bir iddia mevcuttur?

Temele ilişkin en ciddî, en dikkat çekici iddia, modern bir Devletin yerine getirme zorunda olduğu görevlerin, bu tür bir rejimin imkânlarını aşıyor olmasıdır. İddia sayısız şekiller altında gösteriliyor. Bunları kısaca gözden geçireceğim.

Sık sık hatırlatılan, “modern Devletin görevleri” nelerdir?

Bizim toplumlarımızda sosyal mevzuat, öz olarak, idare işidir. Herhangi bir idare, sosyal mevzuat denilen şeyi her zaman kusurlu fakat çoklukla uygun bir biçimde uygulayabilir. Fransız mevzuatı dünyanın en karmaşık olanlarından biridir, çünkü idarenin tüm devletleştirilmesinin önlenmesi ve aynı zamanda genel rejimden önce mevcut olan özel rejimlerin korunması istenilmiştir. Fransız rejimi karmaşık rejimlerin tehlike ve kusurlarını gösterir. Bununla beraber, parlamenter bir rejimin koruyucu Devletin veya sosyal hizmetlerin gelişmesine ve işleyişine engel olması söz konusu olamaz.

Modern Devlet görevinin ikinci türü, ekonominin bir bölümünün, özellikle sanayiın bir sektörü-

nün, dolaysız yönetimidir. Meselâ, Fransa'da, sanayimizin önemli bir sektörü Devlet mîalî olmuştur. Anayasaya bağlı rejimin işleyişi için bundan çıkan zorluklar burada da çok büyütülür. Kabul etmek gerekir ki parlamento millileştirilmiş sanayide olup bitenleri bilecek mevkide değildir. Bunun kusursuz bir nimet olabileceğini söylemiyorum, ama gerçek şu ki bu millileştirilmiş sanayi yanında, partilerin rekabeti devam eder. Millileştirilmiş sanayileri yönetenler, az çok dolaysızca, Devlet tarafından atanırlar. Ara sıra, atama işi Devlet temsilcilerinin çoğunlukta olmadıkları İdare Meclislerine kalır. Müdürün seçimiyle ilgili fikir ayrılıkları, Devletin temsilcileri arasında baş gösterebilir. Çünkü, bu temsilciler ayrı bakanlar tarafından seçilirler. Ne olursa olsun, bir teşebbüs millileştirildi mi, büyük özel şirket müdürlerinin atanmasından başka bir biçimde atanan birisi tarafından yönetilir; ama bundan sonra bu teşebbüs şefinin işi, özel bir şirket şefinin işinden cins bakımından farklı olmaz. Renault'nun idaresi, Citroën şirketi idaresiyle aynı düşüncelere, aynı kurallara tabi olur. Hükümet, Renault teşebbüsünün idaresine, Fransız Elektrik Şirketi idaresine de olduğu gibi, hir müdahalede bulunmaz¹. Bundan, belki yatırımların finansmanı için birtakım zorluklar doğar. Fakat bu zorluklar sanıldığı kadar büyük değildir. Bir kuşak süresi tecrübeden sonra, millileştirmenin, hiç değilse piyasa mekanizmasını ortadan kaldırmadıkça, parlamenter bir rejimin devamıyla bağdaşmaması için ortada hiç bir sebep yoktur.

¹ Koruyucu bakanlık fiyatlarda bir kontrol uygular.

Modern Devlet görevlerinin imâ edilen üçüncü türü, ekonominin iktidar tarafından yönetimi veya yarı yönetimidir. Burada, bir hayli zorluk söz götürmez biçimde kendini gösterir. İçinde yaşadığımız gibi karma bir ekonomide, politik yöneticiler ve idare, fiyatları ve kârları, dolayısıyla gelirin topluluğun üyeleri arasında dağılımını, demek özel ve kolektif yararları, doğrudan doğruya etkileyen tedbirler alırlar. Kararlar ya keyfi olmak, ya da gelenekçi idare kuralları tarafından kösteklenmek tehlikesi gösterir. Ekonominin dolaysız idaresinin etkili olması için, yöneticilerin uygun tutumu tasarımları ve arzularını empoze edebilmeleri gerekir. Ekonominin yarı yönetimi daima çift tehlikeyle karşı karşıyadır: Ya idarenin keyfi olması ve kişilerin haklarını ceza görmeksizin çiğnemesi, ya da yönetimin projelerini uygulamayı başaramaması.

Bu mesele aşağıdaki biçimde de ortaya konabilir: Anayasaya bağlı ideal Devlet teorisi, iktidarın, kişilerin itaat etme zorunda olacakları yasalar ve genel kararlar çıkarması, ama özel yararları zararı dokunacak hususî kararlar da almamasıdır. Oysa, ekonomi yarı planlaştırılmış olduğu zaman bile, hükümet kararlarının birçoğu ne yasaların karakterini, ne de yasaların yalın ve katıksız uygulama karakterini taşır.

Fransız rejiminde en büyük tehlike keyfilik değil, felç tehlikesidir. Keyfilik tehlikesinden sık sık sızlanıldığı bir gerçektir. Şu veya bu yurttaşın idarenin kurbanı olması beklenebilir. Şarap tüccarları Fen Fakültesinin kendi Hallerinin sahası üzerinde ya-

pılmasını, yüzyıl, hatta daha önceden, vesikalara dayanan kazanılmış hakları çiğneyen keyfi bir tutum olarak düşünürler. Karşı taraf ise, bunda tipik bir idari felç, ortak bir yarar için girişilen teşebbüsün, vesikalara ve imtiyazlara riayet yüzünden geri kalmasını görür. Daha ciddi bir meseleyi düşünelim. Ekonomik bir kriz korkusu var. Büyük işlerin tezgâhlanması önem taşıyor. Bizimki gibi bir rejimde ise, çoğu zaman, üzerinde inşaat yapılacak yerlerin istimlâki için bile uzun formaliteler gerekir. Anayasaya bağlı gelenek, ekonomik idarenin isteklerine kolayca uyamıyor.

Bu reel bir zorluktur, ama şu veya bu yönde bir sonuca bağlamaya zorlamaz. Politik yarışmanın yapıldığı bir rejimle katıksız rekabetin mevcut olduğu ekonomik bir rejim arasında dialektik bir ilişki vardır. Politik yarışmanın yapıldığı bir rejim, kişilerde ve gruplarda ekonomik sonuçlara karşı protestolar ortaya çıkartır. Bu sonuçlar çok acı verici olduğu zaman, politik yarışma rejimi, ekonomik rekabetin etkilerini hafifletme yoluna gider. Başka bir deyişle, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim, ekonomi gelişimini yarı sosyalist bir rejime, yarı planlı bir rejime doğru gitmesini kolaylaştırır, böyle bir rejimde, piyasa mekanizmasının şu veya bu özel gruba çok sertlikle çarpmasına engel olmaya çalışılır.

Bu hafifletilmiş ekonomik rekabet ve sürekli politika yarışma rejimleri, bizim içinde yaşadığımız rejimlerdir. Bu rejimlerin az çok değişmiş bir şekil içinde yaşayamayacaklarını sanmak için ortada hiç bir sebep yoktur. Diyelim ki bu rejimler baskı grup-

larının, parlamentonun yasama tekelini kaybetmesinin, felcin ya da idarenin keyfi olmasının tehdidi altındadırlar: Her rejim korkulu bir hayat sürer.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin amansız düşmanları kimlerdir?

Düşmanların ilk grubunu gelenekçiler, temelinden değişik bir rejimin anısını ve özlemini muhafaza edenler oluştururlar. Bu ilk muhalefet, sınıai toplumun gelişmesiyle haliyle azalır.

Düşmanların ikinci grubu, ekonomik alanda imtiyazlıları, rejimin sosyalist bir eğilim göstermesinin korkusu içinde bulunanları kapsar. Bu ikinci grup, Aristoteles'in "yağma kanunlarının tehdit ettiği zenginler" dediği kimselere benzer. Aristoteles bunlarda zorba rejimlere destek olan hiziplerden birini görürdü. İmtiyazlıların bu şekilde çoğulcu rejim düşmanlarına katılmasını iki savaş arasında, özellikle Weimar Almanya'sında gördük. Ama, bunda da, hiç değilse bugünkü safhada, tehlike giderek azalır gibi görünüyor. İmtiyazlılar, ister sağdan, ister soldan gelsin, ihtilâlcı rejimlerin çoğu halde kendilerine çoğulcu parti rejimlerinden daha düşman olduklarını anlamışa benziyorlar. Seçimlere yeni katılan bir aday biçiminde, sosyalist bir adayla komünist bir aday arasında fark görmeyen büyük teşebbüs şeflerinin sayıları azdır. Farkı görmemek için, ya kuvvetli bir inanç, ya da görüş darlığı gerek.

Düşmanların üçüncü grubu az varlıklı halk arasında, mevcut rejimin tutumuyla kendilerini elverişsiz durumda hissedenler arasında bulunur. Çoğul-

cu demokratik rejimlerin hepsinde, ekonomik grupların empoze ettiği kanunların kurbanı olan bazı azınlıklar vardır. Netekim Fransa'da, evsizler veya iyi iskân edilmemişler bunlardandır (apartımanlarda yerleşmiş bulunanları korumak için yapılmış kanunların kurbanları). Fransa'da bu cinsten az varlıklı hiç değilse iki-üç sınıf bulunur. Ne var ki bu az varlıklı tabakalar, mevcut rejimin çok mutlu değil, ama makûl derecede tatmin edilen gruplarından nadiren daha güçlüdürler.

Geriye dördüncü bir grup kalıyor: Bir sınıf ideolojisi taraftarı olan halk yığınları... Bunlar da çoğulcu rejime düşman olurlar, çünkü sınıfların ortadan kalkacağı mütecanis bir toplumu hayal ederler. Bir sınıf bilincinin can kattığı bu yığınlar, varlıklarını sürdürüyorlar, ama, gelişmiş sınaî medeniyet rejimlerinin çoğunda artmaktan çok azalmaktadırlar.

Bu rejimlere düşman sosyal gruplar dışında, üç yönetici veya insan grubunun çoğulcu rejimlere ideoloji veya mizaç noktasından düşman oldukları bir gerçektir. Daha iyi deyim olmadığı için, ben bunlara *katıksızlar, zorbalar, ütöapistler* diyorum.

Katıksızlar, ödenek, gelir, prim, tahsisat lâflarının arkası kesilmediği bir rejimden tiksiniyorlar; temsili bütün rejimlerin kaçınılmaz karakteristiği olan "ekonomi dalaverelerinden" tiksiniyorlar. Romalı takım komutanının parlamentere, paraşütçünün Clochemerle'e karşı ateş püskürmesi olaylarını hatırlayalım. Materialist rejimlere karşı asil duygudan kopan ve yalnızca bir sınıfla ilgili olan bu öfke vardır ve var olmaya devam edecektir.

Zorbalar, Georges Sorel gibi, uzlaşmaların iğrenç olduğunu; kuvvet gücüyle koparılabilecek bir şeyin konuşmalarla elde edilmesinin acınacak bir tutum olduğunu düşünürler ve başka biçimde bir rejimin özlemini duyarlar.

Ütopistler ise, partiler rejiminin kusurlarını bildikleri veya çok bildikleri için, büsbütün başka rejimler hayal ederler.

Mizaç veya ideoloji bakımından muhalif olan bu üç grup, bugün bir kuşak öncesine oranla daha az güçlüdür, ama bazı durumlarda daha güçlü ke-silebilir. Burada da, şu veya bu yönde net bir gelişme yok. Bu rejimlerin yerlerini kesinlikle sağlamlaştırması için, artık düşmanlarının olmaması; bugünün sınıî toplumlarını yönetme güçlüğünden gelen tehlikelerin bulunmaması; rejimi benimsemenin, sadece alışkanlık ve mantıkla olacak yerde, hayranlık ve coşkunlukla olması gerekirdi. Oysa, gerçek böyle değildir. Bu rejimler kabul edilir, alkışlanmaz. Alkışlanmamaları belki daha iyidir. Bazıları tarafından alkışlansalardı, başkaları tarafından lânetlenirlerdi. Tabiiymiş gibi kabul edilmelidirler. Böyle kabul edilince de, ara sıra olağanüstü şartların kışkırttığı zorluların saldırılarına hedef olurlar.

Yine söyleyelim, her şey şartlara bakar. Derin değişmelerin olduğu sırada, bu tür rejimler işleyişte zorluk çekerler. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler toplumdaki gruplardan çekişmelerinde anlaşmaya varmalarını ister. Sert değişmeler bazı grupların durumunu temelden altüst ederse, ara bir formül üzerinde anlaşma veya uzlaştırıcı bir çözüm yönün-

de akıllıca bir karar güç olur. Altüst oluş dönemleri çoğulcu rejimlerin mesele edilmesine yol açar. Geleneksel düşmanlar henüz kuvvetli ve ütöplast düşmanlar daha önceden kuvvetli iken, Almanya 1930 yıllarında böyle bir dönem gördü. Fransa'nın da buna benzer bir dönemi geçiyor olması muhtemeldir.

*
**

Bitirmeden önce, bozuk durumdan ihtilâle geçiş üzerinde bir iki söz söylemek isterim.

Bozuk bir rejim mutlaka yıkılmak üzere değildir. Uzun zaman sürebilir. Hatta daha ileriye gideceğim: Bazı hallerde, bozuk bir rejimin ortaya konan meselede en az kötü olan çözüm veya bir konjonktüre en iyi cevap olması mümkündür. 1930 yıllarındaki Almanya'yı düşünün. Alman halk kitlelerinin bölünmesi, aşırıların fanatizmi, partilerin totalitarizmi dikkate alınınca, Weimar cumhuriyeti bozuk bir cumhuriyetti. Ama, en iyi çözüm, bu bozuk cumhuriyeti mümkün olduğu kadar yaşatmaktır. Bu rejim bozulmuştur, onu yıkmak gerek demek, tehlikelidir. Bozulma, insanların iradeleri dışında olabilir, ekonomik ve sosyal bir durumu veya kamuoyunun derin bir ihtilâfını yansıtabilir. Böyle bir konjonktürde, şu yollardan birini seçmekten başka bir çare yoktur: Ya bozuk rejimi sürdürmek, ya da insafına dayanarak bir insana, bir grup insana veya bir partiye iradesini herkese empoze etme hakkını vermek. Bazen, birbiriyle tutuşmuş partilerin kötürümleştirici anarşisinde yaşamaktansa, mutlak iktidarı bir gruba vermek daha iyidir. Yal-

nız, vade ile... zira mutlak iktidar sonunda kötürümleştirici anarşiden daha pahalıya mal olabilir.

Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimden başka bir rejime nasıl geçilir? Bu geçişin üç ana yolu vardır.

Birinci yol, hükümet darbesidir. Güney-Amerika cumhuriyetleri bize anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimden diktatörsü bir rejime geçişin bir hayli örneğini veriyorlar. Geçiş, anayasaya bağlı meşruluğun yıkılmasıyla tanımlanır. Silâhlı bir grup insan Devleti ele geçirir. Genel olarak, güney-Amerika cumhuriyetlerinde, hükümet darbesini yapan, ya da kolaylaştıran, ordu veya ordunun bir bölümü oluyor.

Geçişin ikinci yolu, meşru veya yarı meşru olarak iktidara geliş ve sonraki safhada ihtilâlcî bir darbe yapmaktır. Hitler iktidara meşru biçimde geldi. Cumhurbaşkanı onu başbakanlık mevkiine davet etti. Sonra, iktidara yerleşince, Hitler bir hükümet darbesi yaptı. Bizim de anayasa tarihimizde bunun bir benzeri vardır. III. Napolyon önce anayasaya bağlı bir cumhurbaşkanı oldu. Cumhurbaşkanı olarak saltanatını bir hükümet darbesiyle uzattı. Bu da onu imparator yaptı.

Başka tür bir rejime geçişin üçüncü yolu, askerî bozgunluk, yabancı istilâ veya, hiç değilse, dış baskıdır. Aristoteles *Politika*'sında, iç rejimlerin dış baskıyla değiştiğini hatırlatır. Atina bir şehri ele geçirdi mi, orada iktidara demokratları yerleştirdi. Bir şehir İsparta'nın etki çevresine düştü mü, bu kere yerleşenler oligarşiden yana olanlardı. Yüzyılımızda, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin birçoğu,

dıştan yapılan baskıyla, şu veya bu biçimde yerlerini otoriter rejimlere bırakmışlardır.

Şu ana kadar, 1830 veya 1948 modelinde asıl ihtilâli anmadık. Yalnız, bu tip bir ihtilâli anayasa ve seçim mekanizması üzerine kurulu bir rejime karşı anlamak güçtür. Parlamenter bir rejime muhalif olanların sayısı kabardır; ama seçmenlerin çoğunluğu, kendi oylarıyla meydana gelen bir rejime hırsla nasıl düşman olabilir? Anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejime karşı ihtilâl, normal olarak, olsa olsa çoğunluğun rızası ile bir azınlık tarafından yapılır.

Azınlığın üstün gelmesi ve ihtilâl yapması için, ona ya ordunun yardımı, bu 1 numaralı şekildir; ya yerleşmiş güçlerin desteği, bu 2 numaralı şekildir; ya da yabancı bir ordunun hareketi gerek, ki, bu da 3 numaralı şekildir.

Yıkılma oldu mu, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin çöküntüsünden ne çeşit bir rejim çıkar? Bu derslerin ikinci kısmında inceleyeceğimiz rejimlerin hepsi çıkar. Yani sınırlı olma veya otoriter olma iddiasında olan anayasaya bağlı olmayan rejimler...

XI

FRANSIZ REJİMİNİN BOZUKLUĞU

Bundan önceki bölümde, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin bozulması meselesini inceledim ve hareket noktasında: *kendi kendini yıkma, rejimin derece derece artan dayanıksızlığı, belli bir yöne yönelik bir gelişme yokluğu* gibi üç faraziye kurdum. Sonunda, üçüncü faraziyede karar kıldım. Bu rejimlerde bozulma tohumları yok değil, ama, onlarda çürüme eğilimleri kadar kuvvetli kökleşme eğilimleri de görülüyor. Politika düzeyinde, rejimler yıpranma ile zayıflıyor, ama alışkanlıkla güçleşiyor. Millî birliğin parçalanma tehlikesi var, ama ihtilâlcilerin kendi aralarında anlaşma şansı da var. Sınai toplum, geliştikçe, yönetimde ek zorluklar yaratıyor, ama gittikçe yükselen hayat seviyesi halk kitlelerini mevcut rejimi kabule isteklendiriyor. Anayasaya bağlı rejimler, bir kitle toplumunda, parlamenter müesseseler lehinde ve meşruluğu sürmede kararlı olan politik şefler bulma zorundadır. Giderek artan materializme rağmen, yurttaşlar kendilerini topluluğa adayabilmelidirler. Ne var ki bu şartların hiç biri imkânsız değil, ama yine hiç biri garantili değildir. Sırf soyut olan sonuç, anayasaya bağlı rejimlerin geleceğini önceden bilmenin yerine geçmiyor. Kapitalist rejimin, bozulma olmadan da ortadan kalkması mümkündür. Mesele belki anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler için de böyledir.

Bugün Fransız rejimini inceleyeceğim. Size ne düşündüğünüz şeyi, ne rejimimizi iyileştirmek için

yapılması gereken şeyi, ne de rejimin ne olacağını öğretmek iddiasında değilim. Ama, sosyolojik bir inceleme çerçevesi içinde kalmak için, amacım önceki derslerde belirtilen kavramları denemeye tabi tutmak olacak.

Geçen bölümde, Fransız rejiminin bozuk olduğunu söyledim. Burada şu itirazı ileri sürmeye hakkınız olur: Nereden biliyorsunuz? Neden bozuk olsun?

Birinci cevabım, herkes öyle söylediği için bozuktur. Gazetelerin her gün, rejim çürümesinin son noktasına gelmiştir dediği bir ülkede, kriz söz götürmez bir biçimde ortadadır. Bu konularda kamuoyu bir realitedir ve realiteyi bir ölçüde meydana getirir. Yurttaşların rejimleri hakkında besledikleri fikir, bizzat rejimin nitelik ve kusurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bütün yurttaşların hakkında kötü konuştukları bir rejim, hiç değilse, yönettiği kişilerin onaylamadıklarını ifade ettikleri bir bozukluğu ortaya koyar.

İkinci olarak, yurttaşların rejimden yana olmamaları, bizzat rejime muhalefetleriyle tanınan partilere verilen oyların çokluğu ile belirir. 1951 seçimlerinde, Gaullistlerin oyları köklü muhalefet oyları arasında sayılırsa, rejime karşı olan oyların toplamı % 46 idi. 1951'de, 1946'daki oy verme biçimi uygulanmış olsaydı, komünist partiyle de Gaulle'ün partisi (Fransız Halk Birliği) birlikte millet vekillerinin çoğunluğunu toplayacaklardı. Son 1956 seçimlerinde, oyların bu yüzdesi — ki bu oylara teknik bir deyinle "ihtilâlcî" diyorum ve bununla sa-

dece rejime karşı oyları anlıyorum — biraz düşüktü, ama yine de % 40'ı buluyordu. Görünüşte her seçimde seçmenlerin aşağı yukarı % 40, 45'inin karşı oy kullandıkları bir rejim, bir kere daha her bozuklukta görülen karakteristiklerden birini, yurttaşlarla onları yönetenler arasında rejime karşı olan bağlılığın koptuğunu gösterir.

Bozukluğun herkesçe görülebilen üçüncü karakteristiği, hükümetlerin istikrarsızlığıdır. Fransız hükümetlerinin ortalama süresi bir yıldan azdır. Hükümet sürelerinin az olmasının içinde yaşadığımız krizlerin temel nedenlerinden birini teşkil ettiği ise bütün Fransızların üzerinde birleştikleri bir vakıadır.

Bana öyle geliyor ki, bozukluğun bu üç karakteristiği objektiftir ve herhangi bir değer hükmüyle ilişkili değildir.

Hemen başka bir mesele ortaya çıkıyor: Politik rejimin bu bozukluğunun tehlike derecesi nedir?

Bu ikinci meseleye verilecek cevap hiç açık değildir. Tecrübe ile görülen olayları hatırlatmakla yetinerek, şunu diyeceğim: 1945 - 1958 dönemi, Fransa tarihinde demografik, ekonomik ve sosyal açıdan, hızlı bir kalkınma dönemidir. Bu dönemde ölüm oranı, özellikle çocuklarda düşüktür. Bu da sağlık korunmasının yaygınlaştığına bir delildir. Sınai üretim büyük bir hızla artmıştır. Dört yıldan beri aşağı yukarı her yıl % 10 artıyor. Bu da Fransa'da ve dışarda az görülür bir artma oranıdır. Uzun süredir tutucu olan tarım bile, yenileşme yolunda bulunuyor. Hektar başına buğday verimi İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, on yılda önceki elli yıl sü-

resindeki kadar artmıştır. Bize aşağı yukarı herkesin bir gerileme dönemi olarak gösterdiği bu 1945 - 1958 dönemi, aynı zamanda birçok bakımdan ekonomik ve sosyal bir ilerleme dönemidir. Bu hal politik rejimin bozukluğu ile çelişkili değildir, ama politik rejimin iyi veya kötü öteki olaylara sebep olmaya yetmediğini gösterir. Uluslar, istikrarsız hükümetlerle güçlü olabilecekleri gibi, istikrarlı olanlar da bir ulusun gerilemesinin âmili olabilirler.

Politik rejimin bozulmasının sonuçları nelerdir?

Fransızların kendilerinin söylediklerine bakarak bir hükme varılsaydı, bu politik bozukluğun sonuçları her şeyden önce şunlar olurdu:

1. Ekonomik işlerin yönetimi birçok bakımdan kötüdür. 1945 ile 1949 arasındaki enflasyonun ve o zamandan bu yana görülen dış malî krizlerinin başı, bu kötü yönetim olmuş, 1951 ve 1957 sonlarında iki kez döviz rezervleri aşağı yukarı tükenmiş, Fransa dış yardım isteme zorunda kalmıştır.

2. Devletin başında yeterince güçlü bir iktidarın bulunmamasından ötürü, baskı grupları memurlardan veya politika adamlarından, ortak yara aykırı şu veya bu çıkarları koparmayı becermişlerdir. Bunlardan başka, belirli gruplar, iktidardan para yardımı elde etme suretiyle, günü geçmiş üretim kuruluşlarını veya örgütlerini korumayı başarmışlardır.

3. Rejimimizin bozukluğu, Çin-Hindi'nin, Tunus'un ve Fas'ın "elden gitmesi" ile, Fransa İmparatorluğunun, ya da Birliğinin parçalanması denen sonucu meydana getirmiştir.

İlk iki sızlanma, bazı sınırlamalarla, söz götürmez bir niteliktedir. Fransa'nın ekonomik işleri daha iyi idare edilmiş olabilir, daha da iyi idare edilebilirdi. İktidarın güçsüzlüğü ile 1947 - 1948 enflasyonu, 1951 veya 1957 dış malî krizi arasında bir ilişki vardır. Rejimimizin bozukluğu ile malî krizler arasındaki bağ tam olarak nedir? Bu nokta tartışılabilir. Fransa maliyesinin kötü yönetildiği dönemler, iyi yönetildiği dönemlerden daha çoktur. Enflasyon, para devalüasyonu cumhuriyetin veya demokrasinin bir buluşu değildir. Birçok Fransa kırıralı parayı dalavereli kullanma sanatını bulmuşlardı. Dalavere geçmişte biraz karmaşıktı; ama sonuçlar her zaman değişik olmazdı.

Baskı gruplarına karşı Devletin güçsüzlüğüne gelince, sızlanma burada da geçerlidir; yalnız, Devletin güçsüzlüğü, başka bir ülkede anayasaya bağlı-çoğulcu falan rejimde olduğundan Fransa'da daha mı fazladır? Biliyoruz, her rejimde özel çıkarların söz konusu olma ve savunma hak ve gücü bulunur. Özel-kolektif çıkarların iktidardan kısmen kanunsuz şeyler koparması korkusu buradan gelir. Bu baskılar Fransa'da başka yerde olduğundan daha kuvvetli midir? Karşılaştırma, ayrıntılı bir inceleme gerekmesinden dolayı, kolay değildir. Kesin olan, bundan Fransa'da çok daha fazla söz edilmesi, birçok durumun basınla geniş biçimde yansıtılmasıdır (meselâ şarap ve alkolün durumu... Çünkü Fransa, bunları haliyle çok üretir), ama bu düzenden olaylar batı ülkelerinin hepsinde bulunur. Bu yönetim hataları İkinci Dünya Savaşı'ndan beri geçen yıllarda,

Fransız ekonomisinin gelişme ve yenileşmesini engellemiş değildir.

Geriye Fransa basınında daha parlak bir biçimde yer alan, Fransa Birliği veya İmparatorluğunun elden gidişiyle ilgili son sızlanma kalıyor.

Burada da, bir noktaya dikkati çekmekten insan kendini alamıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Avrupa ülkelerinin hepsi şu veya bu biçimde, kendi İmparatorlukları dedikleri şeyin bir parçasını kaybettiler. Burada, İngiliz çekilme biçiminin Fransız çekilme biçiminden daha zarif olduğu düşünülebilir; ama şu sömürge veya bu protektoranın¹ bağımsızlığı, ana vatan için bir kayıp olarak alınır- sa, herkesin iyi gördüğü bir rejimden faydalanan ülkelerin de aynı talihsizliğe uğradığı gözden kaçmamalıdır. Sızlandığımız olayların sebebinin müesseselerimiz olduğunu kabul etsek bile, onlar bunun tek sebebi değildir.

Bu görüşler ortadaki gerçeikle çelişmez: Fransa'da gereğinden fazla muhalif ve istikrarsızlık vardır. Şimdi bu incelemenin ikinci merhalesine geçelim.

Önce, aşırı derecede ihtilâlcı-muhalifle hükümetlerin istikrarsızlığı arasında bir bağ olduğunu gözden kaçırmayalım. Bugünkü Mecliste, 600'e yakın milletvekilinden 200'e yakını oyunu oynamıyorlar. Yine teknik bir deyim söz konusu: "oyunu oynamamak" diye rejimin işlemesine ilgisiz kalmayı, bu rejimin politikasına sistemli bir biçimde karşı

¹ Bir devletin küçük bir devleti yetkisi altında tutması, koruyuculuk.

olmayı kastediyorum. Buna İngilizcede *in-game deputy* ve *out-game deputy* derdim. 600 üzerinden 400 milletvekili hükümet çoğunluğunu meydana getirebilirler. Sürekli bir çoğunluğu elde tutmak için, 300 den biraz fazlası gerektiğinden, bugünkü Mecliste mümkün olabilecek tek koalisyon, oyunu oynayanların aşırı sol ve aşırı sağ kanatlarını birlikte kapsamak zorundadır. Bir hükümet çoğunluğunu oluşturmak için, sosyalistlerle bağımsızları bir arada toplamak gerekiyor. İçinde, konuların çoğunda anlaşılamayan parti temsilcilerinin yan yana bulundukları bir bakanlar kurulu, esas noktasından, bölünmüş, dolayısıyla zayıf ve etkisiz olur.

Böyle bir yapının ikinci sonucu, koalisyonun aşırı azınlıklarının, hükümette orantısız bir yer tutmalarıdır. Bir çoğunluk meydana getirmek için, “oyunu oynayan” milletvekillerinin aşağı yukarı hepsine ihtiyaç bulunduğu zaman, ister sağda, ister solda olsunlar, en ateşli 70 milletvekili kesinlikle gereklidir. Zorlulara ödenen haraç, hükümetin etkililiğine ve dayanıklılığına zararlı olur.

Bugünkü istikrarsızlığa ilişkin bu açıklama, söz götürmez bir açıklamadır, ama tatmin etmez. Çünkü sistem dışında kalan milletvekillerinin sayısının az olduğu bir çağda, Fransa hükümetlerinde istikrarsızlık daha az değildi. Yapa geldiğim inceleme — ki bugünkü Meclis için geçerlidir — tarihi olayın bütününe tam uymaz. Fransa’da hükümet istikrarsızlığı komünist, pujadist¹, ya da aşırı-

¹ Pujadist: Poujade adında bir demagoğun sistemi: Vergileri kaldırmak gibi birtakım olmaz iddialarla ve küçük çiftçileri temsilen ortaya atıldı, ilk seçimde bir miktar milletvekili çıkardı, sonra silindi gitti.

ların oy gelişmesinden önce mevcut olan bir olaydır. Hükümet istikrarsızlığı Fransa parlamenter rejimlerinin hepsinin bir karakteristiği gibi görünmektedir.

Bundan iki sorun doğar: 1. Şimdiye kadar gördüğümüz bütün rejimlerde, sürekli hükümet istikrarsızlığı nereden ileri gelir? 2. Bugünün Fransa'sında görülen ihtilâlcı muhalifler sayısı nereden oluşur?

Hükümet istikrarsızlığının yapıyla ilgili sebeplerinin başlıcaları — ki esasen birbiriyle bağlantılıdır — şunlardır ve bunda yalnızca Fransız partiler sisteminin bütün karakteristikleri söz konusudur:

1. Gerçekten Fransız partileri çoktur ve hep öyle olmuştur.

2. Fransız partileri mütecanis değildir. Bazıları, komünist ve sosyalist partileri gibi, bir oy disiplini kabul eder. Bazıları, radikal parti veya bağımsızların partisi gibi, disiplinsiz olmayı şeref sayar. Hepsi disiplinli olan partilerden meydana gelen bir sistemi çalıştırmak oldukça kolaydır. Hepsi disiplinsiz partilerden meydana gelen bir sistemi çalıştırmak da mümkündür. Fakat, disiplinli ve disiplinsiz partilerin birleştirilmesi, istikrarsızlığın ek etkenlerinden biridir. Çünkü, hükümeti *kurmak* için, önce partilerin anlaşması, ardından milletvekillerinin *ferden* uyuşmaları gerekir.

3. Partilerin başlangıcında, temelinde geleneksel fikirler yatar. Çoklukla, hayatî bir mesele orta-

ya atılınca, ayrılırlar. Sosyalist parti disiplinlidir, ama C.E.D. (Avrupa Savunma Birliği) söz konusu olunca, hizipler birbirinin karşısına dikilirler ve parlamenter grup birliği bozulur.

4. Partiler arasında ve partiler içindeki muhalefetlere, geçmişin mirası bir dizi muhalefetleri katmak gerekir: Meclis, hem sağ ile sol arasındaki muhalefetle (sağ ve solun ne olduğu da kesinlikle bilinmez), hem de sağın ve solun içindeki muhalefetlerle karşılaşır.

Bütün bu karakteristikler, Fransız *parlamento işleyişinin biçimi* denilebilecek şeyi belirtir. Bu, Cumhuriyet başkanlığına aday seçileceği sırada *bir Amerikan partisinin içindeki işleyiş biçimini* andırır. Meclis, bazıları kalabalık, bazıları az kalabalık, bazıları disiplinli, bazıları disiplinsiz gruplara bölünmüştür. Her grup içinde, yeni muhalefetler doğar, kişi rekabetleri fikir rekabetleri ile karışır. Koalisyonlar hep geçicidir ve ilk fırsatta bozulabilir.

Bu işleyiş biçimi Amerika'da dört yılda bir kez, Cumhuriyet başkanlığına bir aday seçmek söz konusu olunca görülür. O zaman, Fransız Parlamentosunun aşağı yukarı sürekli olarak gösterdiği hale benzer bir hale şahit olunur.

Fransız gözlemciler, bir adayın atanması (seçimi) sırasında bir Amerikan partisinin işleyiş biçimini izledikleri zaman, bu biçimi iyi bir örnek saymazlar. Bizzat işleyişin biçimi, hepsi *fair play*¹ kurallarına uymayan davranışları gerektirir. Ne var ki, adayı bir kez seçtirmek, ondan sonra ayrılmak

¹ Açık oyun.

kaydıyla, onun etrafında birleşilir. Fransız sisteminde, işleyiş biçimi kabinenin kuruluşundan sonra da durmaz ve ancak hükümet istikrarsızlığını sürdürebilir.

Şu ana kadar sadece olanları anlatmaya bağlı kaldık. Daha ileri gitmek istersek, şunu soracağız: İşleyiş biçimi neden böyledir? Bu noktada, karşımızda hepsi doğru, fakat hiç biri tatmin edici olmayan birçok açıklama var.

Hepsi doğru, çünkü şunu göstermekten ibaret oluyorlar: Biz Fransızların bu biçimde politika yapmamızın sebebi, olduğumuzun dışına çıkamamaktır. Tatmin edici değildir, çünkü istiyoruz ki bir açıklama bize dünyayı değiştirme imkânını versin. Bu açıklamalardan her biri bugünün ve geçmişin o kadar çok olayını suç sayıyor ki, insan bir çeşit yılgınlık duyabilir. Fransa'nın bütün gerçeği, ifadesini rejimde bulur.

Açıklamalar üç düzendedir: Ya ekonomik ve sosyal yapı; ya tarihî gelenekler; ya da, Sezar'ın Gollualılarla ilgili tasvirine kadar uzanılarak, millî psikoloji hatırlatılıyor.

1. Çok parti vardır ve partiler mütecanis değildir. Zira Fransa'nın kendisi mütecanis değildir. Aşağı yukarı bütün sanayi belirli bölgelerde yoğunlaşmış bulunuyor. Batı gibi, başka bölgelere sanayi hiç girmemiştir. Dolayısıyla kolektif hayatın geleceğe uygun biçimleri buralarda korunmuştur. Değişik partilerin gücü, eyaletlere göre çok farklıdır. Bir partinin eyaletlerin hepsinde bir temsil durumu olsa da, seçmenleri bölgeden bölgeye değişiktir, her

partinin birliği de zayıftır. Kuzeyin sanayi bölgesinin sosyalisti, Güneyin bağcı sosyalistine benzemediği gibi, kilise konusunun politik mücadelede üstün gelmeye devam ettiği Batının sosyalistine de benzemez. Bu açıklamaya göre, Fransa'nın sosyal açıdan mütecanis olmayışı, partilerin çokluğunun ve disiplinsizliğinin sebeplerinden biri oluyor. Halk Cumhuriyetçi Hareketi, 1945 - 1946'daki parlak başarılarından sonra, Batı, kuzey-Doğu ve Kuzeyde, üç güçlü kaleyle bölgesel bir partiden ibaret kaldı.

Teşkilâtlanmış az sayıda büyük partilerin varlığı için gerekli bir şart, ülkenin kendisinin yeterince ekonomik-sosyal bir tecanüse sahip olmasıdır. Ülke çok farklı ise, bu farklılık partilere de yansır.

2. Fransa'nın politik tarihinin yüz elli yıldan beri süregelen patırtılı macerasının izleri, sağda olduğu kadar solda muhafaza edilmiştir. 1789'dan bu yana, hangisi olursa olsun, tartışılmamış ve ülkenin bütünü tarafından kabul edilmiş tek bir Fransız rejimi görülmemiştir. Bir kriz baş gösterdi mi, kökü ne olursa olsun, rejim yeniden mesele edilmiştir. Ülkenin birkaç bölgesinde, layiklik gibi tarihî kavgalar hâlâ ateşli duygular yaratmaktadır. Fransızlar İhtilâlin, Dreyfus olayının¹, Ateş kesin ve Kurtuluşun mücadelesini vermeyi sürdürüyorlar. Buna ek olarak, ekonomik gelişme ve deniz aşırı politika mücadelesini veriyorlar. Nihayet, muhtemel politika-
ların sonuçları üzerinde çekişiyorlar.

¹ Mulhouse'da doğmuş, aslen Yahudi bir Fransız subayıdır (1859 - 1935). Casusluktan haksız yere itham ve mahkûm edilmiş, sonradan hakları geri verilmiştir. Dreyfus olayı, Fransa'yı ikiye bölmüştür.

3. Neden bu böyle oluyor? Gelenekten, psikolojiye geçelim. Fransızlar, oldu **olası** ekonomik, sosyal veya teknik tartışmaları, ideolojik çekışmelere dönüştürme eğilimindedirler. Ne de olsa, ekonomi can sıkıcıdır. Enflasyonun nasıl kontrol edileceğini bilmek sorunu, teorik olarak bir avuç ekonomistin dışında, kimseyi ilgilendirmemiştir. Buna karşılık, layiklik veya Devletin yararı bir suçsuzun hüküm giymesini doğrular mı? gibi soyut bir tartışma, son derece coşturucudur. Bu tartışma sonsuzluğa kadar uzatılabilir. Söylemeye gerek yok ki uyuşma imkânsızdır. Zira tarafların her birinin iyi delilleri vardır ve diyalogun soyut düzeyi, diyalogu sonu gelmeksizin sürdürmeye elverişlidir. M. de Madariaga *Fransızlar, İngilizler* adında bir kitap yazdı. Onda Fransızları o, düşünce adamı olarak gösterir, böyle kimselerin politikayı kullanma biçimlerini inceler. Fransızlar, teorik meselelere karşı belirgin bir zevkle politika yaparlar. En ateşli tartışmalar, maddi sonuçları en az olan tartışmalardır. M. de Madariaga kitabında örnek olarak Dreyfus olayını gösterir.

Kolayca ele alınan ve birleştirilen bu üç çeşit açıklama, şu sonuca varır: Fransa'nın hali bu olunca, Fransız politikasının hatının öyle olmasında şaşılacak bir taraf yoktur. Bir kez daha söz götürmez ve hayal kırıcı bir beyanla karşılaşırız. Ben bu çeşitli açıklamaları az çok özet halinde sundum. Ama, her biri ayrıntılı olarak ele alınabilir. Düşünme biçimi, davranış tarzı, tarihî gelenekler, ekonomik ve sosyal yapı, ifadelerini bir politikada bulurlar. Bütün bu yorumlar bir araya getirilse, *anlamak* için mümkün olan aşağı yukarı yapılmış olur. Elbette:

ki, böyle de yapılsa, ne yapılabileceği ve ne yapmanın gerekli olduğu sorunu, yine ortada kalır.

- Şimdi ikinci soruna geçelim: Neden bu kadar çok muhalif oluyor?

Muhalifler sayısı ile ilgili üç çeşit açıklama, hükümet istikrarsızlığı ile ilgili o üç çeşit açıklama ile tıpa tıp aynı düzendir. Burada da söz konusu olan, ekonomik ve sosyal yapı, gelenek ve psikolojidir.

1. Fransız işçi sınıfı rejime tam olarak hiçbir zaman kazandırılmamıştır. Son yüzyılda ekonomik ilerlemenin yavaş olması yüzünden, bu sınıf ekonomik gelişmeden hiç bir zaman tam bir kâr elde etmemiştir. Bunun meyvelerini kısmen toplamaya başlamışsa da, genel enflasyon havası yüzünden, henüz bunun farkında değildir. Nihayet, Devlete karşı muhalefet, kapitalist sisteme karşı isyan geleneğine sadık kalmıştır.

Seçmenlerin bir başka bölümünün Devlete karşı muhalefetine, yani sağın muhalefetine gelince, ekonomik-sosyal açıklama aşağı yukarı şöyledir:

Pujadistlerin¹ son seçimlerdeki sayısını, her şeyden önce, son on yıldaki ekonomik ilerlemenin hızı açıklar. Hızlı her ekonomik gelişme, ayak uyduramayan bazı halk gruplarını zor duruma düşürür. Hızlı bir ilerleme, düzgün olmayan bir ilerlemedir. Daha fazla yararlananlar yanında, daha az yararlanan bölgeler, gruplar vardır. Durgun bir ülkede, gruplar alışık olunan biçime ses çıkarmazlar. Ge-

¹ Bkz.: Sahife 203.

lişme halindeki bir ülkede, ilerlemeden pay almayan gruplar, bütüne karşı baş kaldırırlar. Elbette ki ekonomik ilerlemeyi suçlamazlar; vergi alış usüllerini suçlarlar (esasen vergi alış biçimine karşı hep olumsuz bir duygu beslenir).

Bugünkü Fransa'da iki ucun ekonomik-sosyal açıklanması, demek, aşağı yukarı şu olabilir: Fransız işçi sınıfı büyük çoğunluğu ile rejime karşı olmayı sürdürüyor, çünkü, geçmişte, Devlete kazandırılmamıştır. Buna öte yandan bir muhalefet daha katılıyor, çünkü, gelişme, ya tamamen, ya da bir dereceye kadar, harekete ayak uyduramayan grupları vuruyor.

2. *Tarihî açıklama.* Fransızlar yüz elli yılı aşan bir zamandan beri rejimlerini aralıksız mesele etmişlerdir. Bugün bunu sürdürüyorlar ve sürdürecekler de. Çünkü onların düşünmeleri bile politik deyimlerle olur. Bir rejim, ancak zamanın yardımıyla tartışılmaz olur. İstikrarlı hale de ancak tartışılmadığı gün gelir. Rejim İngiltere ve Amerika'da istikrarlıdır, çünkü, oralarda millî değerlerle kaynaşmıştır. İhtilâlcî muhaliflerin sayısı, tarihin oluşturduğu tutumlardan vücut bulur. Fransızlar, onları kendi kendileriyle uzlaştırmak suretiyle, kamu işlerinin daha iyi yönetilmesine imkân verecek bir rejimi boş yere arıyorlar.

3. Millî karakter yoluyla olan üçüncü çeşit açıklama da, gerek hükümet istikrarsızlığı, gerek politik rejimin mesele edilmesinde, aynı şekilde geçerlidir. Fikir için, rejimin tartışılmasından daha heyecanlı, bir anayasanın, hangisi olursa olsun, yarar

ve zararlarının soruşturmasından daha ideolojik ne olur?

*
**

Şimdi bambaşka bir soruna, reformlar soruna geçelim.

Kısaca ortaya koyduğumuz açıklamalar türü, anayasal bir reform planını ele almaya götürmez. Daha çok, bu çeşit açıklamalar reform arzusunu kırabilir. Mevcut rejimin işlemlerini tayin eden etkenlerin sayısı üzerinde ne kadar durulursa, insanın içinde o kadar, bir şey değiştirmek için her şeyi değiştirmek gerektiğini söyleme arzusu uyanır.

Ekonomist M. Pierre Uri'nin yakınlarda çıkan bir yazısından çok ilginç bir cümleyi alıyorum. Bu cümle, üstün zekâlarca içtenlikle ve bile bile yapılan hatalar çeşidini aydınlatmaktadır:

"Weimar cumhuriyetini Bonn cumhuriyetinden ayıran bütün farkın, partilerin ufalanması ile yoğunlaşması arasında, geri gelen krizlerle hükümet istikrarı arasındaki zıtlığın, iki küçük maddeye, yani mecliste yapıcı güvensizlik oyu ile seçimlerde % 5 ten aşağı oy alan partilere mecliste sandalye tanımamakla düzeltilen nisbî seçime dayandığı nasıl bilmezlikten gelir?"

Formül harfi harfine ele alınırsa: Weimar cumhuriyetini Bonn cumhuriyetinden ayıran bütün farkın iki anayasa maddesine dayandığı görülür. Birine göre, bir hükümet, yerini alacak başbakanının adı üzerinde uyusulmadan devrilemez. Ötekisi de % 5'den aşağı oy alan partilere temsil hakkının tanınmamasından ibarettir.

Bu iki madde yararlı olabilir, ancak bunu Bonn Almanya'sı için düşünmek güçtür.

Şartlar öyleydi ki maddelerin rolü pek az oldu. Hristiyan-demokrat partisi Parlamentoda öyle sürekli bir şekilde temsil edildi ki meclis işlemesine hep hâkim oldu. Başbakanın kişiliği meslektaşlarını bastırıyordu. % 5 kuralı olmasaydı bile, Weimar cumhuriyetinde görülmüş olan partiler ufalanması meydana gelmeyecekti.

İki cumhuriyet arasında başlıca fark şudur: Bonn cumhuriyetinde, ihtilâlcı seçmenler azdır; büyük partilerde birlik ve tecanüs vardır; ulusun psikolojisi tamamiyle değişmiştir. Bunların yanında başka değişmeler de sayabilirim.

Şu halde, iki cumhuriyet arasındaki başlıca farkın iki anayasa maddesinden ileri geldiğini belirtmek, yanlıştır. Belki bir gün bir rolleri olacaktır. Ama, Fransız Parlamentosunda ihtilâlcı milletvekillerinden çoğunun hükümeti devirmede kararlı olduğunu farz edin, Başbakanın yerini alacak adaya, kendisine karşı da olsalar, tereddüt etmeden oy vereceklerdir. Komünist partiyle, pujadist partinin seçim süresi kadar bir zaman için oy birliği etmelerine ne engel olabilir? Anayasa kurallarını saptırmak her zaman mümkündür.

Fransız Anayasasının işleme biçimini değiştirmek için akla gelen reformlar nelerdir? Ya başkanla yönetim şeklini parlamenter şeklin yerine geçirmek, ya da seçim kanununa ve mevcut rejim çerçevesinde, düşünme hakkına reform getirmek.

Başkanla yönetim şekline karşı iki itiraz ileri sürülüyor: Tut ki böyle bir hükümet bir çözüm ol-

sun, milletvekilleri arasında buna oy verecek bir çoğunluğu sağlamak gerekirdi. Böyle bir çoğunluk ise, ancak olağanüstü hallerde olur. İki güç durum arasındayız. Parlamenter personelin bu reformu getirmeye kararlı olması veya rıza göstermesi gereklidir.

Başkanla yönetim şekli, müesseselerin işlemini daha iyi hale getirebilir mi? Belki, ama teşhis saklı kalmak kaydıyla. Başkanla yönetim şekli yürütmeye kendisiyle birlikte büyük bir hareket yeteneği getirmez. Yürütme istikrarlıdır, ama etkili değildir. Amerika cumhurbaşkanının dört yıl hükümet etmesi garantilidir (buna da her zaman sevinilmez), ama başka bir biçimde seçilmiş temsilcilerin ve senatörlerin onayına muhtaçtır. Amerika'da ve başkanla yönetim şeklinde olan diğer her sistemde, meclislerdeki çoğunluk her zaman Cumhurbaşkanı seçtiren çoğunluk olmaz. Politik renkleri ayrı olan bir yürütme ile bir yasama arasında işbirliği gereklidir. Amerika'da, bu işbirliği, ne pahasına olursa olsun, yerleşmeyi başarır. Amerikalılar, politik kimse olarak, aşırı olmayıp pragmatisttirler; ideolojilere az düşkündürler, partileri de disiplinsizdir. Her milletvekili veya senatör, partisinin emirlerine pek aldırmadan oy verir. Ama Fransız biçiminde bir Parlamentoda bu böyle olabilir mi? Parti disiplinsizliği Amerikan sisteminin varlık şartıdır. Tıpkı partilerin disiplinli oluşu İngiliz sisteminin işleme şartı olduğu gibi. Bizimkiler gibi, bir kısmı disiplinli, bir kısmı disiplinsiz partilerle, hal ne olurdu? Yürütme muhakkak ki istikrarlı, ama, partilerce kimsede kaygı uyandırmaz diye seçilen bir başba-

kan, birçok başbakanımız gibi, zayıf olurdu. Yasama meclisleriyle ihtilâfa düşen enerjik bir Cumhurbaşkanı, bir anayasa krizine yol açardı. Başbakanla yönetim sistemini uygulayan ülkelerde buna sık sık raslanır.

Mümkün görülen, basında ve parlamentoda arkası gelmez bir biçimde tartışma konusu olan reformlar, bugünkü rejimin çerçevesinde büyük bir önem taşımaz. Hedefi ihtilâlcî milletvekillerinin sayısını azaltmak olan bir seçim reformu düşünülüyor. Fransa'da "ihtilâlcî" bir milletvekili mutlaka ihtilâl yapmak isteyen bir milletvekili olmayıp yalnızca bugünkü sisteme girmeyen bir milletvekili dir. Bir seçim kanunu ihtilâlcî milletvekillerinin sayısını, onlar için oy veren seçmenler sayısını değiştirmeden, 200'den 100'e rahatça indirebilir. Burada kolaylıkla tasavvur edilebilen dolaplar söz konusudur. Daha engin arzular da beslemek, daha disiplinli, daha az taraflı partiler yaratma amacıyla, Alman sistemi biçiminde, kısmen çoğunluğa kısmen nisbîliğe dayanan bir oy tarzı ayarlamak yasak değildir.

Düşünülen ikinci çeşit reform, güven oyu ve düşme kuralı sorunu ile ilgilidir.

Kimileri, kabine krizi halinde, otomatik düşmeyi teklif ediyorlar. Bunlar düşme arzuya bırakılırsa, karara bağlanamayacağı kanaatındadırlar. Kimileri de, bunlara otomatik düşmenin iyilikten çok kötülüğü dokunma tehlikesi vardır diye cevap veriyorlar. Düşmenin, seçim sonuçlarının açık ve kesin olduğu İngiliz rejiminde bir anlamı vardır; ama, partilerin nisbî güçlerinin seçimden seçime hissedil-

bir biçimde değişmediği bir rejimde anlamı olmaz. Buna, otomatik düşme hükümet krizlerini önler diye karşılık verilecektir. Düşme korkusu krizlere engel olur, dolayısıyla hükümetler daha uzun zaman yaşardı. Ama, hükümetlerin uzun sürmeleri yetmez. Onların hareket imkânları da olmalıdır. Otomatik veya yarı otomatik düşüş, hükümetlerin uzun ömürlü olma şansını verir, fakat etkilice hükümet etme garantisini vermez.

Hararetle tartışılan son bir sorun kalıyor: İhtilâlcı muhaliflerin, ne hükümet değişikliği, ne de başka bir çözüm teklif etmeden, bir tedbire karşı bir blok meydana getirmelerine nasıl engel olunur? Çok sistem düşünüldü. Zorluk hep aynı: Hükümetin güven oyuna gitme hakkı bulunması önemlidir. Zira güven oyu, Parlamentoyu bazı tedbirleri oylamaya zorlamada onun tek çaresidir. Yalnız, güven oyuna gitmek çok sık olursa, hükümetin tali bir mesele yüzünden devrilmesi tehlikesi de olur. Bu reformların hiç biri kısa vadede Fransız rejiminin işlemini kökünden değiştirmeyecektir.

O takdirde, son bir sorudan kaçınılamaz: Anayasa reformu, her zaman denildiği gibi, Fransa için ne yönde gerçekten hayati bir sorundur? Fransa, asıl sebebi Cezayir savaşı olan politik bir kriz geçirmektedir. Anayasa reformu saplantısı bir çeşit, ya çözümlenecek meseleyi unutmak, ya da kökten değişik ve meseleyi çözümleyebilecek bir hükümet arama davranışdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM
BİR TEKELCİ PARTİ REJİMİ

XII

YA PAMUK İPLİĞİ, YA KILIÇ AĞZI

Geçen bölümü, bozuk bir rejim örneği olarak Fransız rejiminin incelenmesine ayırmıştım. Seçmenlerin büyük bir yüzdesi, sanki müesseselere bağlılık duymuyorlarmış gibi oy veriyorlar; müesseselerse, hükümetlere ne süre, ne de otorite kazandırır. Ardından, bu bozukluğun sonuçlarını belirtmiştim. Dersin son bölümünde, şüpheli gözle baktığım anayasal reform tasarılarını hızla gözden geçirmiştim. Bir ihtilâl ihtimali dışında, Fransız rejiminin bazı yönlerinin değiştirilmesi beklenemez. Son olarak da, incelemeyi anayasal reform saplantısının belki çözümlenecek sorunların güçlüğünden geldiğine işaret ederek bitirmiştim. Belki rejim, bundan beş, on, ya da on beş yıl önce olduğundan ne daha iyi, ne de daha kötüdür. Ne var ki yapılması gerekli iş, olağanüstü bir iştir.

Fransız rejimi o haldedir ki, kamuoyundaki ve ya yönetici gruplardaki ayrılıklar, politika personelinde eksiksiz yansıyor; hatta ara sıra büyüyor. Halkta birlik olmayınca, bir istek ve davranış birliği oluşturmada her rejim zorluk çeker. Her şey bir yana, bize hep örnek olarak sunulan İngiliz rejimi bile, kamuoyu bölünmüş olursa, ortak bir isteği kolay kolay yaratamıyor. 1939 savaşından önceki yıllarda, Büyük Britanya mütecanis bir hükümet görünüşünü korudu, ama hükümet, yönetici azınlık içindeki çatışmalarla felç halde idi. Yine de bir fark yok değil. İngiliz rejimi, partilerin disipli-

ni sayesinde, iş görme yeteneği olan bir hükümeti sürdürmeyi çoklukla başarır. Oysa, milletvekillerinin düşünceleri teker teker alınsa, hiç bir çoğunluk görülmeyebilir. Fransa, şöyle söylemek mümkünse, her seçmenden beğendiği partiyi, her milletvekilinden de hür düşüncesini isteyerek, demokrasi fikrini son noktaya kadar götürüyor. Az çok bilgisi iyi olan bir hayli kimseye sorulan birçok sorunun sonucu, halk bölünmüş olduğu zaman, elbette ki ortak bir istek olamaz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fransa'nın çözümlemek zorunda kaldığı deniz aşırı meseleleri, Manş-ötesinde söz konusu olanlardan, öz olarak, farklı değildi. İngiltere, genel hatları içinde, ne yapılması gerektiği hususunda bir anlayışa vardı: Kırallığına bağlı ve miliyetçi akımın güçlü görüldüğü kırallık ülkelerinin hepsine bağımsızlıklarını tanımak. Malezya'da bile — ki orada komünist gerillacılara karşı zaferle biten bir savaşa tutuştu — sonunda ılımlı yöneticilere bağımsızlık verdi. Fransa'da ise, tercih iki çeşit politika arasında idi: Ya Fransa İmparatorluğu veya Fransa Birliği ülkelerinde bağımsız Devletler kurulmasını kabul edecek, İngiliz biçiminde bir politika; ya da, muhtariyet yönünde, ama elden geldiği kadar Fransa'nın egemenliğini sürdüren reformlara gidecek bir politika. Fakat, bu iki politikadan hiç biri açık formül haline getirilmedi ve üzerinde rasyonel biçimde işlenmedi; hiç biri mutlak bir istekle uygulanmadı. On iki yıl sonunda (1958'de), olaylarda birincisi kendini gösterdi. Çin-Hindi bugün bağımsız üç veya dört Devletten kurulu; Tunus bağımsız, Fas da öyle... Siyahî Afrika ül-

kelerine ise, kadro-kanunu aracılığıyla bir muhtariyet verilmiş bulunuyor, bu muhtariyet de, ihtimale göre, bağımsızlık isteğinin yeterince güçlü olarak görüneceği yerlerde, bağımsızlığa dönüşecektir.

Böylece, güncel, sıkıştırıcı ve dokunaklı Cezayir sorununa geliyoruz. Orada, aklın alabileceği iki politika, on iki yıl önceleri onları farksızca formüle edebilecek olanların temsilcileri tarafından aşırı bir coşkunlukla savunuluyor. İşte durum böyle had bir safhaya gelince, ortak bir istek yaratmak her zamandan daha zordur. Fransa Birliği ülkelerinin tam bağımsızlığına karşı olanlar, Tunus ve Fas'ta güdülen politikanın sürdürülmesine şiddetle karşı koyuyorlar. Bu muhalefetin sebepleri anlaşılıyor: Söz konusu olan, son siperdir. Cezayir de, Tunus ve Fas gibi, bağımsız olursa, hareket karşı konulmaz biçimde Fransız Birliğinin kalan kısmına yayılacaktır. Cezayir'deki Fransız azınlık, bir Cezayir Cumhuriyetine uyruk olmayacak veya onun içinde erimeyecek kadar bir varlıktır. Bu politikayı sürdürenler, Fransız azınlığından bir bölümünün Fransa'ya dönmesine veya yurda geri yollanmasına yanaşmıyorlar. Cezayir'deki milliyetçi hareketin Fransız Birliği ülkelerindeki hareketlerden daha ateşli ve daha tehlikeli olduğunu düşünüyorlar. Bunda hakları da yok değil. Çünkü, oradaki milliyetçi hareket sosyal bir ihtilâlle karışıyor. Cezayir'de, imtiyazlı sınıfın büyük çoğunluğunu Fransızlar meydana getiriyor. Militanları ve şefleri halk sınıfından gelen milliyetçi bir hareket, milliyetçi fakat aynı zamanda zarurî olarak sosyalisttir. Kısaca, "Fransız Cezayir" i formülünün savunucuları, ana-vatan-

la Afrika'nın öteki ülkeleri arasındaki bağların sürdürülebilmesi için, Cezayir'de Fransız egemenliğinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlar.

Fransa Birliği ülkelerinin bağımsızlığını savunabilmiş veya savunmuş olanlar, sırf başka ülkelerde uygulanmış olması yüzünden, bu politikanın mümkün ve akla uygun tek politika olduğuna her zamandan daha fazla inanıyorlar. Tarihte, karşı konulmaz bir mantık vardır. Yarın Madagaskar'a bağımsız bir Devlet kurması hakkını tanımak ve bu hakkı Cezayir için reddetmek, aklın alacağı şey değildir diyorlar. Öte yandan, "milliyetçiler" veya "baş kaldıranlar" dıştan desteklendikçe — ki bu önüne geçilmez bir destektir — savaş nasıl sona erdirilebilir?

Bu alternatif karşısında, Fransız Meclisinde, hiç bir partide derinliğine bir birlik bulunmuyor. Her partide bu iki politikanın her birinden yana olanlar görülüyor.

Gerçekte, hiç değilse 1956'dan bu yana güdülen politika, ilk ekolün, Fransa ve Frnasa'nın Afrika'daki geleceğinin korunması için Cezayir'de Fransız egemenliğini kaçınılmaz gören ekolün politikasıdır. Her gün yapıldığı gibi, Fransız hükümetlerini uyuşuklukla suçlamak, haksızlıktır. Onlar, ülkenin oy birliğinin değilse de, milletvekillerinin çoğunluğunun istediği politikayı güdüyorlar. Böyleyken, güdülen politikaya karşı olanlarda da partizanlarda da, genel bir hoşnutsuzluk görülüyor. Gerek onlar, gerek bunlar kökten bir tercih istiyorlar, her iki taraf şu veya bu yönde sonuna kadar gidil-

mesini diliyor. GÜDÜLEN politikadan yana olanlar, her ihtimale karşı takviye kuvveti gönderilmesini veya Cezayir'de Fransız tutumuna karşı propagandanın yasak edilmesini istiyorlar. GÜDÜLMekte olan politika partizanlarınca istenilen kökten tercih, hükümetçe saptanan görev yararına millî bir disiplini ihtiva ediyor. Öteki ekola gelince, o uyuşukluğa çatıyor. Çünkü, barışseverliğin başarılı olacağına inanmıyor.

Şimdiki Fransız rejiminde, bugünlerde güdülen politikadan başka bir politikanın hemen mümkün olabileceğini kuşkuyla karşılarım; bu politika, ülkenin, parlamentonun ve rejimin bir yansısidir.

Çözüm ne olabilir? Üç çözüm düşünülebilir: Birincisi *zorbalık*; ikincisi, eski Roma anlamında, *diktatörlük*; üçüncüsü, olayların şu veya bu biçimdeki anlaşmazlığı çözümlemesini *beklemek*.

Zorba çözüm, her birimizin uykusuz gecelerde düşünüyorduk çözümüdür. Yalnız, iktidarı bizim gibi düşünenlere vermesi şartıyla. Her birimiz *bir* politikanın güdülen politikadan daha iyi olabileceğine inanıyoruz. Her birimizin dilediği bu politikayı, bir grup insan silâh gücüyle iktidarı ele geçirerek ve aynı düşüncede olmayanları itaata zorluyarak kabul ettirebilir. Bu, hizipler ve uzlaşmaz partiler arasında sancılı çeken birçok ülkelerde görülmüş bir çözümdür. Bir parti veya bir hizip ötekilerini alt etmiştir.

Sık sık hatırlatılan ikinci çözüm, *meşru kurtarıcıya* veya başka bir deyişle, *Roma vâri diktatöre* çağırıldır. Basın organları, bütün fikir organları bu

son çareyi öğütlüyor. Yalnız, bunu o kadar zıt fikirli insan düşünüyor ki, iki ihtimali hatırlatmak zorunlu oluyor. Bu meşru kurtarıcının hakemliği, ya bir grubu ya da ötekini ister istemez hayal kırıklığına uğratacaktır. Çünkü her hizip ondan medet umuyor. Meğer ki, bu da ikinci ihtimal, bu kurtarıcı boğuşan hizipleri mucizevi bir biçimde uzlaştıran bir çözüm bulsun. Öylesine yüce veya ustaca bir politika tasavvur ediliyor ki, zıt çözümlerin yararlarını bir araya getirecek fakat sakıncalarını ortaya koymayacak. Bunun için en azından söylenecek şey, böylesine bir mucizenin ihtimali olmadığıdır. Çözümünecek mesele Fransa'da değil, Cezayir'dedir. Muhalif partiler kurtarıcının adı üzerinde uyuşsalar da, düşmanlarımız onunla birleşmezlerdi.

Üçüncü çözüm veya çözüm yokluğu, yaşadığımız şekildir. Hükümet, zıt baskılar arasında yürüyor ve her biri, kendi köşesinde, önceden bilinmeyen olayların karara yol açmasını bekliyor.

Günümüz krizi, burada sadece Fransız rejiminin bir yanını kavramak amacıyla incelendi. Bu rejim, kriz dönemlerinin her birinde, topluluğun bir bölümünün milli disipline itaatsizliğini hoş gören bir rejimdir. Netekim komünist parti bunlardan biridir. O, yıkma isteğini saklamaz. Fransız rejiminin, her çağda, halkın üçte birinin ihanetiyle veya hiç değilse halkın üçte biri öyle davranır ki resmî politikayı savunanlar bu üçte birin alçak insanlardan meydana geldiğini kabul etmeleri olayı ile tanımlandığı hemen hemen söylenebilir.

Geçen yüzyılda, Renan içe kapanmanın sözünü ediyordu. Her rejim döneminde, halkın bir bölümü

yönetenlere manen katılmayı reddeder ve sistematik bir muhalefet tutumuna sığınır. Bu yüzyılın büyük krizlerinin her birinde ise, halkın bir bölümü hükümetlerin aldıkları kararlara sırt çevirmiş, onları davranışla değilse bile, fikren reddetmiştir.

Bu kopma anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin ruhuna uygun mudur? Elbette ki değildir. Rejimin işleyişine katılmayan veya tutumu ve niyetleri zorba olan partileri kanun dışı etmek akla gelebilir. Bonn cumhuriyeti sağ ve sol ucun ihtilâlcî partilerini kanun dışı etti, böyle yaptı diye anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejim olmaktan çıkmadı. Böyle bir rejimin, ötekiler gibi, kendisini yıkmak isteyenlere karşı savunma hakkı vardır. Yalnız, anayasaya bağlı kalması için kaçınılmaz şart, kanunlara uygun bir tutum içinde olması, güvenlik kuvvetlerine istediğini yapması imkânını bırakmadan, başka bir deyişle, tutumunda meşruluğun ve adli gücün kontrolünü koruyarak hareket etmesi gereklidir.

Hükümetin politikasından yana olmayanların veya komünistlerin kanun dışı edilmeleri gerekir fikrini telkin etmek istemiyorum. Bu düşüncede olmamam için çok iyi nedenlerim var. Kişisel nedenler dışında, daha genel karakterde bir delil var: Muhalliflerin veya ayrılık taraftarlarının, yönetenlere manevî bağlılığı bulunmayanların sayısı çok kabarıp olduğu zaman, onları kanun dışı etmekte, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin kendisini yıkmak tehlikesi vardır. Bir ülke en iyi rejim üzerinde veya falan durumda yapılması gerekli şey üzerinde çok bölünmüş olunca, yarım felci kabul etmek daha iyi-

dir. Yönetenler bizleri hayal kırıklığına uğrattıkları zaman, onların sözleri arasından, Jean-Jacques Rousseau'nun "egemen halk" diyeceği şeyin yankısını, seslerini değiştirecek, kendi sesimiz yapacak şekilde duymaya çalışalım. Çünkü, son çözümde, onları biz seçtik. Anayasa kuralları saygı gördüğü sürece, bir şeyler kurtarılmış olur. İnsanların tutkuları yüzünden kudurdıkları anlarda, onlar arasında hiç değilse medenî barış, meşruluk sürdürülerek korunur.

Bu nedenle, Ferrero'nun bir deyimini anarak diyeceğim ki, anayasaya bağlı rejim, her şeye rağmen, son sınırının *bir pamuk ipliği*, meşruluğun pamuk ipliği olduğu rejimdir. Meşruluğun pamuk ipliği koparıldı mı, ufukta kaçınılmaz bir şekilde *kılıcın keskin ağzı* belirebilir.

Bu dersin, keskin kılıç rejimlerine ayrılan üçüncü kısmına geçelim¹. Keskin kılıcı üç biçim olarak ele alacağım. İspanyol ihtilâli, nasyonal-sosyalist ihtilâli ve Rus ihtilâli. Bu ihtilâllerin farkları olmakla birlikte, azınlıkta ve silâhlı bir grup insanın iktidarı zor kullanarak ele geçirmesinden doğmuş olmak gibi ortak bir yanı bulunur.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejime karşılık, üç tip rejim ayrılır. Ayrıma göre, birincisi *anayasallıktan ziyade çok partililiğe* karşıdır. İkinci tip çok parti-

¹ Bu formülü Ferrero'nun pamuk ipliğine karşılık olarak general de Gaulle'den aldım. Yalnız, Gaullizm, benim burada deyime verdiğim anlamda bir rejim değildir.

İliğe karşı, fakat Devletle kaynaşmış *ihtilâlcî bir partiden* yanadır. Hitler rejimi böyledir. Son olarak, üçüncü bir tip, önceki gibi, çok partililiğe karşı ve ihtilâlcî bir partiden yanadır. Fakat bu tekelci-ihtilâlcî partinin amacı, teorik olarak, toplumu tek sınıf halinde birleştirmektir.

Portekiz rejimi birinci tipten bir örnek ortaya koyar. Salazar parlamenter tipte bir anayasa kabul etmez; ama Devletin yetkilerini kısıtlamaya, sosyal cemaatlara muhtariyet sağlamaya çalışır. Bu düzenden bir rejim parlamenter bir temsilden değişik bir temsil yaratma yoluna gider. İktidar olma için partiler rekabetini, sürekli yarışmayı bir yana atar, ama yönetenlerin mutlak yetkiye sahip olmadıklarını ve sahip olmamaları gerektiğini, onların yasaların, ahlâkın ve dinin buyuruğu altında olduklarını belirler. Gelenekçi bir ideolojiye sahip çıkar. Toplumla Devleti birbiriyle katıştırmadan, partilerin ve parlamentonun kaynamasını yok etmek ister. Demokratik olmadan liberal olmayı isteyen, fakat liberal olmayı başaramayan bir rejim.

Genellikle faşist denilen ikinci tip rejimin, önceki tipte demokratik fikirleri ve parlamenter uygulamaları yerme gibi ortak bir yanı olmakla birlikte, birçok farkları görülür. Salazar rejimi kişileri daha çok “politika dışında bırakmayı” diler. Mussolini veya Hitler rejimleri ise, onlara “politik bir karakter vermeyi” veya onları “mutaassıplaştırmayı” ister.

İspanyol rejiminin, İtalyan rejiminin, Alman rejiminin ortak yanı, 1789’un demokratik ve libe-

ral fikirlerini batırmaktır. Üçü de sulta ilkesine başvururlar, ama yandaşı oldukları doktrinler çeşitlidir. İspanyol rejimi birinci ve ikinci tipler arasında orta bir tip gibi görünür. Birincisi gibi, gelenekçi düşünceden yana olduğunu söyler; Kilisenin rolünü sürdürmeyi ister; sultanın yukardan geldiğini ve yurttaşların beğenilerine tabi olmaması gerektiğini belirler, ama topyekûn bir Devlete karşıdır. İspanyol rejimi, Salazar rejiminden daha az tutucudur. İçinde, yalnız İtalyan faşist hareketle benzerlikler gösteren falanjist hareket de olsa, modern faşizmin bazı unsurları vardır. İtalyan rejimi bir Devlet partisine dayanırdı. Açıkça devletçi bir teoriyi belirlerdi; ama, Alman rejimine göre az ihtilâlcıydı. Bir yandan parlamenter meclislerin kaldırılmasının ve tek partinin güçlendirdiği keyfi bir sultayı hükümete tanırken, bir yandan da geleneksel yapıları korumaya çalışırdı.

İkinci tipi en katıksız diyebileceğim bir biçimde temsil eden rejim, nasyonal-sosyalist rejimdir. Gerçekten de, hareket anti-demokratik ve anti-liberal olmakla birlikte, bir bakıma, kelimenin asıl anlamıyla, ihtilâlcıydı. Weimar cumhuriyetinin sosyal ve ideolojik yapılarını altüst etmeye çalışırdı. Birlik ilkesi, İtalyan faşizminde olduğu gibi, Devlet değil, ulustu, ya da daha çok ırktı.

Komünist rejim olan üçüncü tip rejim de çok partililiği ortadan kaldırır. Yalnız, ikinci tipten belirli bir farkı vardır. Demokratik-liberal fikirleri benimsememek şöyle dursun, partiler yarışmasını tasfiye ederek, onlara gerçeklik verdiğini iddia eder. Bu beyanları anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin bir

tahlilini yaparak doğrular. Onların kapitalist bir oligarşiyi gözden sakladığını, şu halde, reel hürriyeti ve doğru demokrasiyi gerçekleştirmek için, kapitalist oligarşiyi ortadan kaldırıp birlik içinde sınıfsız bir toplum kurulması gerektiğini ileri sürer. Tek partililik ona hürriyete ve demokrasiye aykırı görünmez. Çünkü bu rejim tarihteki yerini kendi kendisi almıştır. Sınıfsız bir toplumun yüce hedeflerine ulaşmak için, emekçi sınıfın ifadesi olan tek partinin mutlak iktidarı, kaçınılmaz bir yoldur.

Bu üç tip rejim değişik açılardan gruplaştırılabilir. Bazı bakımlardan, bir yanda 1 numaralı, Salazar biçiminde tutucu rejim, öte yanda, ikisi de ihtilâlcî 2 ve 3 numaralı rejimler. Bir yanda, geleneksel toplumun sınırlı fakat mutlak bir Devletle canlandırılması, öte yanda, ihtilâlcî partiler ve partizan, yani bir partiyle kaynaşmış Devlet. Bu tasnife göre ihtilâlcî iki sistemle tutucu bir sistem birbirinin karşısında olur.

İdeolojilere göre ikinci bir gruplama yapmak da mümkündür. Bu takdirde 1 ve 2 numaralı rejimler 3 numaralı rejimin karşısında olurlar. Salazar, general Franko, Musolini ve Hitlerin ortak yanları, liberal, demokratik fikirleri kabul etmemeleridir. Sultacı-tutucu veya ihtilâlcî-faşist rejimler 1789'a karşıdır ve anti-rasyonalisttir, totaliter bir doktrinden de yanadır. Bu halde, 1. ve 2. tipler 3. ye ters düşerler. Çünkü 3. tip kendini anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin benimsediği ideolojilerin mirascısı gösterirken, 1. ve 2. tipler bunları tamamiyle reddeder. 1. tip anayasaya bağlı-çoğulcu rejimin diyalektik bir inkârı değildir. Oysa, 3. tip dialektik in-

kârı, başka bir deyişle, bir biçimde hem inkârı hem korumayı, dolayısıyla üstün olmayı benimser.

Başka bir tasnife göre de, üç rejim 2'ye karşı 1 biçiminde gruplaşmaz, grup meydana getirmez; her biri başka bir fikrin temsilcisi olur.

Her rejimi, sosyal ayrılıkları *tek* bir politik iradeyle birleştirme biçimi tanımlar. 1. tip rejim aileler, dernekler, bölgelerdeki tabii ayrılıkları kabul eder; birliği, güçlü fakat sınırsız olmayan bir Devletle sürdürür.

İkinci tip, sınıai medeniyetin ortaya çıkardığı sosyal grupların ayrılıklarını alt etmek için, tek partiye dayanan bir ulus veya ırk birliği kurar. Kendi başlarına bırakılan sınıflar faşist veya nasyonal-sosyalist fikre göre, sosyal yıkılmaya yol açacaktır. Değişik gruplar arasından bir grubun bu ayrılığı alt etmesi ve gerekirse zor kullanarak, kolektif birliği, devletçi bir irade birliğini sağlaması gerekir.

Üçüncü tip ise, sınıflar arasındaki çarpışmaların ekonomik rejimlerden birine bağlı bulunduğunu belirler. Sınıf ayrılığı, hiç değilse sınıf rekabeti kaldırılırsa, birlik, topluluğun bizzat kendinde meydana gelecektir. Devlet tek parti tarafından yönetilecektir, çünkü toplumda birbirine rakip sınıflar olmayacaktır.

Bu son incelemeye göre, bu üç rejimin her birini, kaçınılmaz ayrılıklarla gerekli birlik arasında başka bir ilişki tanımlar.

Üç tipi içine alan bu tasnifin tüm rejimleri kapsama iddiası yoktur. Öyle görünüyor ki bu üç sınıftan hiç birine girmeyen karma, karışık, ya da belirsiz rejimler bulunmaktadır.

Yaşadığımız dünyada, geleneksel meşruluk ortadan kalkma yolundadır. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin kurallarını uygulamak zordur; bunlar ya millî bir disiplini, ya da partilerde ağırbaşlılığı gerektirir. Bu nedenle, ülkelerin büyük çoğunluğunda, bir grubun iradesini ötekilerine empoze etmesi olayının tanımladığı rejimler oluşuyor. Bu grubun, işaret ettiğim ideolojik ve müesseselere bağlı üç gruptan kesinlikle hiçbirine benzememesi mümkündür. Bugünkü Mısır rejiminin hangi gruba sokulabileceği hususunda tereddüt edilebilir. Bu rejim, Arap birliği gibi, yerine getireceği büyük bir görevi olduğunu söylemesi açısından, tutucu olmaktan daha çok ihtilâlcidir; ama bu fikir bir efsanedir. Şu anda, asker görünmek istemeyen bir subay, alkışlanan bir başkan, Max Weber'in deyiimiyle "keramet sahibi" bir başkan hüküm sürüyor. Sivil olsaydı, Stalin gibi, kendine askerî bir rütbe verirdi. Eski subay, bugün Devletin başıdır. Bugünün dünyasına oldukça iyi giden bir anlamsızlık...

Güney-Amerika'da, birçok rejim ne faşist, ne tutucudur. Yalnızca silâhlı bir grup insanın, şartların da yardımıyla, iktidarı ele geçirmesini temsil ederler. Ayrıca, üst kademelerin kurulma biçimi ve kitlelerin tutumu başkadır. Dikkat çekici bir hal, Arjantin'de görülen haldir. Orada, görünüşte anayasaya bağlı-çoğulcu olan müesseseler, özellikle imtiyazlı sınıfça savunuluyordu. Halk kitleleri ise, bu müesseselere gerçekten karşıydılar. Alkışlanan zorba bir başkan, Peron, işçi sendikalarının, hatta hür sendikaların çoğunun desteğini görüyordu. Alkışlanan zorba bir başkanla işçi kitlelerinin bu birleş-

mesi, Avrupa'da hiç olmamıştır. Böyle bir şey güney-Amerika'da oldu ise, bunun nedeni dışardan aktarılan anayasaya bağlı müesseselerin orada yöneten sınıfların bir kısmınca tekel altına alınması ve sömürülmesidir. Benim deyimimle söyleyelim, anayasaya bağlı-çoğulcu rejim, Arjantin'de, öylesine oligarşikti ki halk kitlelerinin büyük bir kısmında, öfke ve muhalefet duygusu uyandırıyor.

Bu üç çeşit rejimden, asıl üçüncüsünü, yani komünist rejimi ele alacağım. İlk ikisini bir yana bırakmamın nedenleri şunlardır:

Sultacı-tutucu olan ilki, Avrupa'da ancak sınıai medeniyetin geliştiği ülkelerin dışında yerleşti. Oysa ben, bildiğiniz gibi, her şeyden önce sınıai medeniyetin üst-yapısını oluşturan politik rejimlerle ilgileniyorum.

Ayrıca, ben demokratik olduğunu söyleyen rejimlere sarılıyım. Faşist rejimler açık kalplilikle veya giderek azalan bir kabalıkla, demokratik olmadıklarını, öyle olmak istemediklerini belirliyorlardı. Tarihî hareket, düşünce hareketi, incelemek istediğimizden çok farklıydı.

Son olarak, faşist rejimler bir ara veya sürekli olarak Avrupa'da komünist rejimden daha az bir anlam taşıyordu. Bu rejimler milliyetçi bir heyecan istiyorlardı, bu heyecan da Avrupa ülkelerinden kalkmıştır. Dış politikada büyük ihtiraslar gerektiriyorlardı. Oysa şartlar bunlara elverişli değildir.

*
**

Bu dersi tamamlamak için, komünist rejimle faşist tipi rejimler arasındaki temel farklar ve şe-

kil benzerlikleri (belki de şekil farkları ve temel benzerliklerdir bu) üzerine bir-iki söz söylemek isterim.

Komünist rejim gibi, Hitler rejimi politik faaliyetini kendi tekelinde tutan tek partiyi kabul eder. Bu tekeli partiye bir ihtilâlcî ideoloji güç veya hayat verir. İhtilâlcî kelimesinden, sadece var olan toplumun kökten değiştirilme isteğini anlıyorum. Bu tekeli partinin Almanya'da tapılan bir başkanı oldu. Rus partisinde ise, başkana her zaman tapılmadı; tapıldığı zaman da, ölümünden sonra bunun arkası kesildi.

İkinci benzerlik ideoloji ve terörün birleşmesiyle ilgilidir. Bu düzenden rejimler, muhaliflere karşı bir fikir adına terörden az çok geniş ölçüde yararlanırlar. Hepsi, ideoloji düşmanını adi hukuk suçlusundan daha suçlu görürler. Bunlar (kelimenin formel anlamında) "satılmışlarla", pek aldırış etmeden, ama zarurî olarak, dirsek dirseğe yaşanan Fransız rejimi gibi rejimlere kıyasla, tam karşıt uçta yer alırlar. Tekelci parti rejimlerinde ilkelere tasmam uyma şartı, yönetenlerle aynı görüşte olmayı tehlikeli kılar. Bazı müesseseler, meselâ muhaliflerin, aşırıların ve adi hukuk suçlularının konuldukları toplama kampları, sağın da solun da tekeli parti rejimlerinde görülmüştür.

Buna karşılık, farklar da hemen görülür ve aynı derecede şaşırtıcıdır.

Seçmenler ve militanlar aynı sosyal sınıflardan sağlanmaz. Komünist partinin militanları, Rusya'da veya 1939'dan önce Almanya'da veya bugün Fransa'da, sırf işçi sınıfından sağlanmaz, ama başlıca

kaynaklarından biri hep işçi sınıfıdır. Faşist tipte partiler ise, halk kitlelerini seferber ederler, ama genellikle tayfalarını sırf işçi sınıfından sağlamazlar.

Yöneten sınıfların faşist ve komünist partilere karşı kökten farklı bir tutumları vardır. İtalya'da, Musolini'nin iktidarı ele geçirmesinden önce, özellikle sınaî ve malî çevrelerde, yöneten sınıfın bir bölümü, faşist partiyi tutardı. Almanya'da, büyük sanayiciler Hitler'e para yardımında bulunmuşlardır. Tartışmalara konu olan ve kapitalist sınıfın faşist hareketleri *tertipteyip tertiplemediği* meselesini bir yana bırakalım. Biz, benzerlikler gösteren fakat hedefleri bambaşka sayılan bu hareketlere karşı eski yönetici sınıfların tutumlarında görülen bir farka işaret etmekle yetinelim. Gerek anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin soyucu kanunlarından, gerek bu rejimlerin göz yumduğu ihtilâlcî isteklerden rahatsız olan imtiyazlılar, umutlarını faşist partilere bağlamışlardı.

Şimdi, faşizmin bu çekiciliği son savaş dolayısıyla çok azalmıştır. Tarih açısından, eski yönetici sınıfların büyük bir bölümünün bu yakınlığı, komünist olmayan bu zorba hareketlere gerekli şartlardan biri gibi görünmektedir.

Nihayet, göze batarcasına açık olan üçüncü fark, ideolojiler, dolayısıyla hedeflerdir. Bu iki tip hareketin veya rejimin ikisinin de tekelci bir partiyi kabul etmeleri açık fakat amaçlarını anlamak bakımından pek öğretici değildir. Mesele dönüp dolaşıp şuna geliyor: Bu hareketler neyin peşindedir? Hepsinin mutlak iktidara göz dikmeleri, iktidara gelen partinin kendine, engelle karşılaşmadan, hiç bir muha-

lefete yer vermeden hareket imkânları tanınması da apaçıktır. Ne var ki iktidarın tekeli bir amaç değil, bir vasıtaadır. Hedefler, ideolojiler, uygulamalar başka başka şeylerdir.

Tekelci parti rejimleri arasında en önemli nokta hangisidir, benzerlikler mi, farklar mı? Cevap, önce mevcut müesseselere, sonra gelecek müesseselere bağlıdır. Komünist rejim ne olduğu ile değil, ne olacağı ile anlaşılmak ister. Komünizm bugünkü tutumundan çok, hiç değilse kendi gözünde, kendi hakkında beslediği fikir ve erişme iddiasında olduğu hedeflerle tanımlanır. Bu nedenle, komünizm, yapmak istediği şeyler bir yana bırakılarak incelenemez.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin incelenmesinde, ideolojileri realiteyle karşılaştırmaya o kadar ihtiyacım yoktu. Bu rejimlerin kendileri hakkında çok övücü bir fikir beslemeleri ölçüsünde, gururun tatlı kuruntularını gidermek için, muhaliflerin okunması yeterlidir. Onlar hakkında yapmış olduğum inceleme “şairane” de görülemez, inceleme bu müesseseleri daha ziyade yavan hale indiriyordu. Bu rejimler realitelerini gözlemcinin önüne açık sererler; neyse o görünürler. Bazı kimseler, anlatmış olduğum rejimin *gerçek* demokrasi olmadığını düşünürler. Birçok eleştirici, bana demokrasinin *ne olması gerektiği* fikrini, meselâ partilerin anlaşmazlığına rağmen yurttaşların birliğini hatırlatarak karşılık verebilirler; ama demokrasinin uygulamaya karşılık olarak gösterilebilecek bu fikirleri, şimdilik soyut, teorik kalmaktadır. Herkes realiteyi, yani partilerin işleyişini, iğrençlikleri demiyorum, ama

ister istemez bayağılıklarıyla bilir. Böyle olunca, işledikleri biçimde partiler rejimlerinin, ilhâm aldıkları fikire ihanet etmeksizin realiteyi oluşturduklarını meydana vurmak yerinde oluyordu. Onlar, kendi kendini yönetmenin, karşılıklı konuşma ve uyuşma ile hükümet etmenin anayasal somut şekli oluyorlar.

Komünist rejim örneğinde ise, realite güç görülür ve ideolojisi her an önümüze konur. Bununla ilgili olarak, en basit, en parlak bir örnek göstereceğim. Sovyetler Birliğinde bir anayasa vardır (1917 den beri bu üçüncüsü). En son, 1936 Anayasası, tam en büyük temizlemenin yapıldığı sırada çıkarılmıştır. 1936'nın bu tantanalı anayasası, kâğıt üzerinde *hebeas corpus*'ü¹, İngiltere'dekiler kadar kusursuz şartlar altında garanti ediyordu. Eğer, Marx'ın deyişine göre, insanların ne olduğu ile ne olduklarına inandıklarını ayırmak gerekiyorsa, bu ayırım bir ideolojiyi temsil eden rejimler için özellikle geçerlidir. Bu rejimler kendileri hakkında besledikleri fikri kurtarmaya çalışırlar, hatta bu fikir reelle her türlü ilişkiyi kaybetse bile.

¹ Bkz.: Sahife ...

XIII

ANAYASA MASALI VE SOVYET REALİTESİ

Komünist rejim, bir ideolojiyi o kadar anar ve bu ideolojiye uyduğunu o kadar iddia eder ki, bu yüzden onun için sık sık *ideokrasi* rejimi denilmiştir. *İdeolojiyle realiteyi* karşılaştırmak her zaman gerekir. Çünkü bunları birbirinden ayırt etmek çok güçtür. Mesele, bir ideolojiye doğrudan doğruya herhangi bir rejimden daha çok dayanan bir rejim için özellikle söz konusu olması gerekir.

Yanlış bir fikre inanış, ara sıra onu gerçek kılmaya yeterli olur. Sınıfların varlığına yurttaşların inanmamaları ölçüsünde, bir bakıma sınıflar yoktur. Çünkü sınıfları tanımlayan, bir toplum içinde gruplar arasındaki bir muhalefetin bilincidir.

Biz, başlangıçtan, yani ihtilâlden hareket edelim. Sovyet rejimi bir ihtilâlden, yani zordan doğdu: İktidarı kasım 1917'de bolşevik parti ele geçirdi. Ocak 1918'de seçimler yapıldı. Bu belki, kelimenin batı anlamında, Rusya'nın gördüğü hür seçimlerin ilki ve sonuncusu oldu. Özgürce seçilen temsilciler meclisi, birkaç gün sonra dağıtıldı. Çünkü içinde bolşevik partiye karşı ezici bir çoğunluk bulunuyordu.

Başlangıçta Sovyet rejiminin anayasaya bağlı olması, anlaşılması güç bir şey değildir. Tekrar ediyorum, rejimlerin hepsi veya aşağı yukarı hepsi bu durumda olur. Ama, zor kullanarak yerleşmiş bir rejim, çoklukla anayasaya bağlı olma eğilimini gösterir, başka bir deyişle, resmen bir anayasa ve ku-

rallar yayımlar; yöneticiler bunlara göre seçilecek, yetki bunlara göre uygulanacaktır. Bu bakımdan, Sovyet rejimi de dünyanın bütün rejimleri gibi davrandı. Bir anayasa, hatta daha doğrusu. (birincisi 1918, ikincisi 1924 ve bugün hâlâ yürürlükte olan üçüncüsü 1936 tarihi taşıdıklarına göre) üç anayasa yayımladı. Bu üç anayasa bir hayli benzerlikler ve bazı farklar göstermektedir.

V. Sovyetler Şûrası tarafından 10 temmuz 1918 de onaylanan ilk anayasada, kullanılan dil henüz ihtilâl duygusunu taşıyordu. Bir emekçiler diktatörlüğü, güçlü ve merkezî bir hükümet kurulmasından söz ediliyordu. Sömürücü sınıflar temsilcileri, kamu hizmetlerine alınma hakkı gibi oy hakkını da kaybediyordu. Sömürücü sınıflar içine tüccarlar, papazlar, keşişler, büyük mülk sahipleri giriyordu. Temel haklar 1918'de yalnız işçilere tanınıyordu. Köylülerle işçiler arasında bir kayırma yapılıyordu. Rejimden daha az yana olan köylülerin 120.000 seçmene karşılık 1 milletvekili çıkarma hakları vardı; üstelik bu milletvekilleri iki dereceyle seçiliyorlardı. Buna karşılık, şehirlerde, 25.000 için ve doğrudan doğruya seçilen 1 milletvekili oluyordu.

Anayasa formüllerine göre, Sovyet rejimi güya anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejim olacaktı. Egemenlik, genel seçimlerle seçilen yüksek Sovyetler Şûrasınıdır deniliyordu. Şûra toplantıları arasında, Sovyet Şûrasınca seçilmiş 200 milletvekilinden oluşan bir merkez yürütme komitesi bulunuyordu ve bu merkez yürütme komitesi de halk komiserleri kurulunu, yani bakanlar kurulunu seçiyordu.

Komünist partinin sözü hiç edilmiyordu. Kâğıt

üzerinde rejim, temsil eden bir meclisle batının rejimlerini andırıyordu; bu meclis gedikli bir komite, bu komite de yürütücü gücü seçiyordu. Batı inanışlarına bundan daha uygun hiç bir şey düşünülemezdi. Ne var ki, bu anayasanın hiç bir rolü yoktu. Çünkü gerçek iktidar komünist partinin elindeydi.

1924'de, öncekinden az çok farklı yeni bir anayasa yayımlandı. 1918'de rejim, çarlar imparatorluğuna ait bulunan eyaletlerin bütünü içinde henüz yerleşmemişti. 1918 ile 1924 arasında, ihtilâl bütün bu yerlere ulaşmıştı veya daha çok beğenirseniz şöyle diyebiliriz: Bolşevikler çar Devleti birliğini yeniden kurmuşlardı.

Anayasanın baş tarafında bulunan ideoloji bildirisi, Sovyetler Birliğine amaç olarak dünyadaki bütün işçileri evrensel bir Sovyet cumhuriyetinde birleştirmeyi gösteriyordu. İkinci bir kısım, başlıca cumhuriyetlerin federal bir Devlet birliğinde hürce toplandıklarını belirtiyordu. Kâğıt üzerinde, bu cumhuriyetler, birliğe girmeme hakkına sahip olmaya devam ediyorlardı. Kırta kent arasındaki seçim farklılığı, yani birinde 120.000 seçmene karşı 1, ötekisinde 25.000'e karşı 1 oranı sürdürülüyordu. Geri kalan maddelerde esasta değişiklik yoktu: Seçilen bir meclis vardı, ama bu kez iki Meclis, birisi halkın doğrudan doğruya seçtiği bir Meclis, ötekisi milliyetleri temsil eden Milliyetler Meclisi. Yürütücü gücün çıkardığı bütün kararnamelerin, kuralların iki Meclis tarafından onaylanması gerektiği, bütün kanunların, yine kâğıt üzerinde seçimlerden çıkan yürütücü kurul adına yayımlandığı tesbit edilmiş bulunuyordu. Anayasa, ayrıca adli bir teşkilâtı

da ön görüyordu. 1918'de olduğu gibi, yine komünist partinin sözü edilmiyordu. Anayasa, bizzat Sovyetlere göre, Sovyet uygulamasının baş etkeni olan komünist partinin adının anılmadığı tipik batı biçiminde bir anayasa idi.

Bugün hâlâ yürürlükte olan 1936 anayasası, tali birkaç değişiklikle, çok ilginç bir metindir. 16 bölümü kapsıyor. Önce, ülkenin sosyal teşkilâtını, başka bir deyişle, mülkiyet haklarını; ardından, Devlet teşkilâtını, Sovyetler Birliğinde iktidarın üst organlarını, onun da ardından federe olmuş cumhuriyetleri ele alıyor. Bundan sonra anayasa yönetimi, federal Devlet düzeyinde, federe cumhuriyetler düzeyinde ve nihayet aşağı düzeyde göz önüne alıyor. Aynı zamanda adli teşkilâtı, yurttaşların temel hak ve görevlerini, seçim sistemini belirtiyor. Son iki bölüm Sovyetler Birliğinin bayrağını, hükümet merkezini ve anayasada değişiklik yapma usûllerini tayin ediyor.

Bu metin, bir batı anayasa metninden daha geniş bir metindir. Çünkü, yalnız Devletin değil, toplumun ilkelerini de göz önüne alıyor ve federal Devletten bölge çevrelerine kadar her düzeyde yönetim teşkilâtını tespit ediyor. Temel yönünden rejim, bazı değişikliklerle, daha önceki iki anayasaya hep benzer görünüyor. Bunda, düşman sınıflar artık söz konusu olmuyor, kent ve kırsal arasındaki ayırım artık bulunmuyor. Resmî olarak, bu tarihî zıtlığın izlerine raslanmıyor. Mutlak iktidar, seçimle gelen iki Meclistedir. Yüksek Sovyet'i birlikte meydana getiren bu meclisler (artık Halk Komiserleri Kurulu olmayan) Bakanlar Kurulunu seçiyorlar.

Bakanlıklar listesi anayasada gösteriliyor. Bu listede birçok kere, anayasa değişikliğine de yol açan değişiklikler yapıldı. Sovyet milletvekillerinin soru sorma hakları vardır. Bir milletvekili bir bakana soru yönelttiği zaman, bakan üç gün içinde cevap verme zorunluğundadır.

Bir kere daha söyleyelim, Fransız rejimiyle Sovyet rejimi arasında cins bakımından fark olmadığı fikrine varmak için, bu iki anayasa metnini ciddiye almak yeterli olabilir.

Yalnız, Sovyet yurttaşlarının kendileriyle birlikte hepimiz biliyoruz ki masaldır ortada olanlar. Bu anayasa metinleri masaldır, çünkü milletvekilleri özgürce seçiliyor, ama özgürce aday olunmuyor. Adayların listesi tek liste olduğundan, oy verme veya hiç vermeme yollarından biri seçilebiliyor. Yalnız, çok somut nedenlerle, yurttaşların % 99'u veya daha fazlası lehte oy vermeyi tercih ediyorlar. Orada, batı seçimlerinden değişik biçimde bir seçim söz konusudur; seçimlerin sonu, yüzdeler üzerinde çok az bir kararsızlıkla, önceden bilinebilir, biliniyor da...

Meclislerin oturumlarına gelince, onlar da geniş bir ölçüde, yurttaşlarca değilse bile, yöneticilerce önceden biliniyor. Milletvekilleri nutuklarında çoklukla bakanları tasvip ediyorlar. Ara sıra eleştirme de yapıyorlar, ama eleştirme nutukları da önceden, hiç değilse genel hatları içinde, hazırlanmış bir senaryoya göre oluyor.

Meclislerin oturumları kısa sürüyor. Söz konusu olan, sanki gerekli gösterişler, alkış törenleridir, bunlarla yönetilenler yöneticilerle aynı fikirde olduklarını herkesin gözü önünde gösteriyorlar.

Yönetilenler, kâğıt üzerinde, teorik olarak söz özgürlüğü, yayım özgürlüğü, toplantı özgürlüğü gibi temel hakların hepsine sahiptirler. Kişi kutsal, konut da dokunulmazdır. *Habeas corpus*'ün bütün istekleri, formel özgürlüklerin bütün istekleri garanti altındadır, ama bu hakların somut olarak uygulanmasında iki sınır vardır. Birincisi metnin kendisinde yer alıyor: Bu haklar "işçilerin yararlarına uygun olarak" kullanılmalıdır. Bütün mesele, işçilerin yararlarını kimin belirlediğini bilmektir. İkinci sınır, Sovyet rejiminin hiç değilse bazı dönemlerinde, İç İşleri Bakanlığının ve Emniyet Genel Müdürlüğünün adli kurallara, anayasa kurallarına tabi olmayışlarıdır.

Önceki anayasalara göre yenilik, Sovyetler Birliği Anayasasında ilk kez iki kere komünist partiden söz edilmesidir. 141. maddede, seçimlerde adayların belli sayıda topluluklarca seçileceği belirtiliyor. Bu topluluklar arasında mahramane ve büyük bir tevazula, işçilerle aynı planda komünist parti de yer alıyor. Öte yandan, 126. maddede, Sovyetler Birliğinin en hamarat yurttaşlarının, işçiler topluluğunun öncüsü olan komünist parti halinde örgütlendiği belirtiliyor.

Bu anayasa masallarının anlamı nedir? Ne diye yurttaşların % 99 oranında katıldığı seçimler yapılıyor? Ne diye iktidarın gerçekteki uygulanmasının karşılığı olmayan bu kadar ayrıntılı anayasalar hazırlanıyor?

Sık sık verilen ilk cevapta, gerçeğin bir parçası bulunmaktadır: Yabancılar için bir mizansen. Mademki Batı anayasaya bağlı kurallara önem veri-

yor, onun, bu hususta bile, kıskanılacak bir yanı olmadığı gösteriliyor. 1936 Anayasasının nasyonal-sosyalist ve Halk Cephesi tehdidi ile çağdaş olduğunu unutmayalım. 1936 Anayasasının etkenlerinden biri, dünya kamuoyunu şu noktaya inandırmak oldu: Sovyet rejimi, ruh yönünden, batının anayasaya bağlı rejimlerine yakındır, faşist veya nasyonal-sosyalist gibi zorba rejimlerinin karşısındadır.

Rejim, yabancılara Parti ile Devlet arasındaki ayrılığı göstermek istiyor. Bu hukukî ayrılık olmazsa, Sovyetler Birliği ile öteki Devletler arasındaki ilişkiler tehlikeye düşebilir. Parti, dünya ihtilâli doktrininden vaz geçmek istemiyor. O halde, Sovyetler Birliğinin teorik olarak ideolojik yayılma tutkularının hayat verdiği partiden ayrı kalması gereklidir.

Aynı zamanda, bizzat halkın oy birliğini yaratmak veya dışa vurmak fırsatı ele geçirilmek isteniyor. Yöneticiler, diledikleri onayı yönetilenlerden elde edeceklerinden kuşku duymuyorlar, ama alkış törenleri yurttaşların rejime katılmalarını desteklemeye yarıyor. Heyecan ve oy birliği yaratılması, halkla yöneticiler arasında psikolojik bir birlik tekniğine bağlıdır; bu birlik, masal da olsa, söylene söylene kendi kendini güçlendirmeye yüz tutar.

Fakat, bütün bunlarla birlikte, geride temel bir mesele kalıyor: Yöneticiler, doktrinciler veya yurttaşlar anayasa masallarının anlamına, önemine, etkililiğine ne ölçüde inanıyorlar? Bu anayasa masallarının bir gün realite olacaklarını ne ölçüde düşünüyorlar? Burada, çok ilginç bir meseleyle karşı karşıyayız. Faşist olsun, nasyonal-sosyalist olsun,

rejimler demokratik ilkelere düşman olduklarını gizlemiyorlardı. Ama komünist rejim, uygulamasa da, demokratik ilkelere inancını belirtiyor. Bunu anlamaya çalışmak gerek.

Yine, başlangıç noktasından hareket edelim. Bolşevik parti, aşırı ve çoğunluk kolunu temsil ettiği Rus sosyal-demokrat parti bütününden ayrıldı. Silâh zoruyla iktidarı ele geçirdi, yalnız, kendine iktidarın zorba azınlığı değil, proletaryanın temsilcisi gözüyle bakıyor. Bolşevikler, marksist teoriye göre, öz iktidarlarını nasıl düşünüyorlar?

Marksist doktrin nedir?

Öz olarak, önce toplumun bir yorumu gelir, bu yoruma göre, bütünü, ekonomik alt-yapı belirler. Ardından tarihin bir yorumu yer alır. Buna göre, modern toplumların gelişmesi, kapitalizmden sosyalizme gider. Ne var ki marksist teoride ne sosyalist ekonomik bir rejimin nasıl olması gerektiği üzerine, ne de sosyalizmde politik iktidarın nasıl olması gerektiği üzerine kesin hemen hemen hiç bir şey yoktur.

Ekonomik açıdan, bolşeviklerde sadece birkaç ana fikir vardı: Üretim ve planlama araçlarının kamusal mülkiyeti. Gerçekte, üretim araçlarının kamusal mülkiyetini hemen yerleştirdiler. Ekonomiye planlamaya çalıştılar. Denemeler, yanlışlar ve başarılarla, ekonomik yönlü bir rejim kurdular. Bu rejim ancak Marx'a dayanılarak doğrulanabilir, zira Marx, ekonominin nasıl düzenlenmesi gerektiğini hiç ortaya koymamıştır.

Politika açısından, durum daha da karışıktı. Çünkü marksizm doktrini bu noktada şu beyandan öteye gitmiyordu: Devlet, bir sınıfın diğer bir sınıf zararına kullanılan bir nüfuz ve sömürü aracıdır. Geleceğe gelince, marksist manzara, başsızlığa eğilimli (düşman sınıflar elenmiş olunca, artık Devlet olmayacak) veya en kötüsü düşünülse, Saint-Simon doktrini¹ gibiydi. Engels “olayları yönetme, insanları yönetmenin yerini alacak” formülünü sık sık kullandı. Marx ise, iki metninde yer alan ve sosyalizmin geçici kuruluş dönemi için düşünülmüş bir deyiimi kullanmıştı: proletarya diktatörlüğü. Peki, proletarya diktatörlüğü nasıl bir şey olacaktı? Bu kavram tamamiyle değişik iki biçimde yorumlanabilir. Ya proletarya diktatörlüğü 1871’deki Paris Komünü’ne benzeyebilir², çünkü bir metninde Marx: Proletarya diktatörlüğünün ne olduğunu öğrenmek isterseniz, Paris Komünü’ne bakın diyordu, ya da, başka metinlere göre, proletarya diktatörlüğü öz olarak jacobin biçiminde³ mutlak, terorist, merkeziyetçi iktidardır.

¹ Saint-Simon doktrini kolektivizmi ön görür; kolektivizm “her insana yeteneklerine, her yeteneğe eserlerine göre” imkân sağlayacaktır. Doktrin özel mülkiyeti eleştirir, çünkü bu mülkiyet, üretimde anarşik bir örgütlenmeye varır ve insanın insanla sömürülmesini yerleştirir. Saint-Simon ekolü, dinsel bir ekol halinde soysuzlaştı. Fikir ayrılıkları ve mahkûmiyetler yüzünden, müritler 1833’te dağıldılar.

² *Paris Komünü*: Prusyalıların kuşatmayı kaldırmalarından sonra, Paris’e yerleşmiş bir ihtilâl hükümeti (18 mart - 27 mayıs 1871). Bu hükümet, Thiers’in geçici olarak Versay’da bulunan hükümetinin nizamî ordusunun şehri kuşatmasıyla yıkılmıştır.

Bolşevikler hemen ideolojik bir çözüm ortaya koydular: Proletarya bolşevik partide ifadesini bulur. Parti, mutlak iktidar elinde olduğundan, marksist proletarya diktatörlüğü fikrini gerçekleştirir. İdeoloji açısından, çözüm tatmin edici ve partinin tekeli için bir doğrulama getirir. Parti, iktidarın tümüne sahiptir ve sahip olmalıdır, çünkü proletaryanın ifadesidir ve proletaryanın diktatörlüğü kapitalizm ile sosyalizm arasında ara bir dönemi gösterir.

Parti iktidarının proletarya diktatörlüğü ile ilgili marksist formül sayesinde böylece doğrulanması, daha uzağa gitmeden bazı sonuçlar getirmektedir. Birincisi, öteki sosyalist partilere var olma hakkını yasaklaması. Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikleri sırada, hiç değilse başka bir parti, menşevikler partisi, Marx'ın yolunda idi. Mademki asıl olarak bolşevik parti proletarya idi, bolşeviklerle aynı fikirde olmayan menşevikler hainlerden başka bir şey olamazlardı. Bundan Zinoviev'in çıkardığı sonuç: "Bolşevikler iktidarda olunca, menşeviklerin yeri zindandır". Tamamiyle mantıklı bir sonuç. Komünist parti proletaryayı *tek başına* temsil ediyorsa, onu temsil ettiklerini iddia edenler, gerçeğe karşı birer hainden başka bir şey olamazlar, bu demektir ki proletaryaya karşı haindirler ve elenmeleri gerekir. Başka bir deyişle, ideolojik doktrin, fikirlerde bir *yorum tekeli* uyandırıyor ve yerleştiriyordu.

Yalnız, formülde güç anlaşılan başka noktalar

³ *Jacobinisme* (jakobinizm): İhtilâlde jacobinlerce ileri sürülen demokratik ve merkeziyetçi bir doktrinin adı.

vardı: Devlet, bir sınıf hizmetinde diğer bir sınıfa karşı bir araç ise, mantık açısından, sınıfların kaldırılmasıyla birlikte ortadan silinmesi gerekir. Proletarya sömürülen sınıf olarak tanımlanırsa, iktidara gelmesiyle esas yönünden artık proletarya değildir. Proletarya, iktidarda olduğu andan itibaren, kelimenin marksist anlamında, artık proletarya olmaz.

Öt yandan, sınıf, üretim araçlarının mülkiyeti ile tanımlanır. Üretim araçlarının mülkiyeti olmadığı zaman, esas yönünden artık sınıf olamaz. Üretim araçlarının özel mülkiyeti olmaması dolaşısıyla artık sınıf mevcut değilse, proletarya diktatörlüğü hangi ihtiyacın karşılığıdır? Proletarya, sömürülmediğine göre, mevcut değildir, düşman sınıflar yoktur; o halde neden bir diktatörlük gerekiyor?

Bolşevik partinin yerleştirdiği rejim çerçevesi içinde, ideolojik bakımdan, işte bu sorunlar ortaya çıkıyordu ve bugün de çıkmaktadır.

Bu güçlülere Sovyetlerce verilen cevap şu oldu: Sovyet Devleti bir işçi ve köylü Devletidir, farklı sınıflar hâlâ vardır, ama rakip olanlar yoktur. Komünist parti ise, en faal yurttaşları birleştirir ve öğretmenin rolüne benzer bir rol oynar. Komünist partide işçi ve köylü halkın, bütün Sovyet halkının öğretmeni olarak bir ideoloji bulunması elbette ki anlaşılır.

Böyle de olsa, başlangıçtaki doktrine göre bir güçlük kalıyor. Devletin bir sınıfın diğer bir sınıf tarafından sömürülmesinden başka bir var olma nedeni yoksa, rakip sınıfların ortadan kalktığı gün, ne

diye hâlâ bir Devlet oluyor? Ve neden Devlet giderek güçlenme yolunu tutuyor?

Buna ilk cevabı ölümünden az önce Stalin verdi: Devlet ortadan kalkmadan önce güçlenmeli, dedi. Dialektik açısından tatmin edici bir cevap: Devlet, çatırdamadan, ortadan kalkmadan önce sanki olgunluğunun doruğuna çıkacak. Devlet giderek güçleniyor, çünkü çevresi kapitalist Devletlerle sarılıdır. Gittikçe daha güçlü bir Devlete ihtiyaç vardır, çünkü sosyalizm evrenselliğe erişmemiştir. İyi ama, bundan aynı zamanda Devletin diğer bir sınıfı sömürmek için sadece bir sınıfın vasıtası olduğu hakkındaki doktrinin doğru olmadığı sonucu çıkar; Devlet, insanlar birleşmedikleri sürece gereklidir. Evrensel bir Devlet olmadıkça, Devletler her topluluğu öteki topluluklara karşı yönetmek ve temsil etmek zorundadır.

Stalin'in bulduğu ikinci formül şaşırtıcı idi: Sınıf kavgası sosyalizmin kurulması ilerledikçe şiddetlenir. Formül şaşırtıcıdır, çünkü tam bir mantık hezeyanına gömülüyoruz. Sınıflar, üretim araçlarına göre tanımlanmıştı; düşman sınıfların olması için, üretim araçlarına sahip bir sınıfın var olması gerekir. Sovyet toplumunda, artık üretim araçlarına özel olarak sahip olanlar bulunmuyor, (özel toprak parçacıkları dışında); Devletin olmayan tek mülkiyet, kooperatif bir mülkiyet olan kolhozlardır. Hal böyle olunca, Stalin hezeyanına düşülse bile, sınıf kavgasının, Sovyet toplumu tarafından kolhozların kooperatif mülkiyetine karşı girilmiş bir kavga olduğu söylenemez. Sınıf kavgasının şiddetlenmesi

için, sınıfların olması, dolayısıyla sınıfların üretim araçları mülkiyetine bağlı bulunmaması gerektirdi. Elbette, düşmanların eski sınıflardan arta kalanlar olması varsayımı vardır, ama, bunları büyük toprak sahipleri, bankacılar, tüccarlar, müteahhitler meydana getirirler. Birer azınlık oluşturan bu sınıflar, mülk ve zenginliği kaybettikleri zaman, artık güçlerini sürdüremezler. İnsan, nasıl olup da, ihtilâlden otuz yıl sonra, eski bankacıların — ki artık bankacı değiller, çünkü artık özel banka diye bir şey yok — kendilerine karşı Sovyet Devletinin cephe alacağı bir düşmanı hâlâ temsil edebildiklerini kendi kendine soruyor.

Sosyalizmin kurulması ilerledikçe sınıf kavgasının ancak iki anlamı olabilir: Ya eski sınıflardan arta kalanlara karşı mücadele açmak, ki bu saçma bir şeydir, ya da kolektif mülkiyete dayanan bir toplum çerçevesinde doğmuş bulunan sınıflara karşı mücadele açmak; bu da aynı şekilde saçmadır, çünkü marksist sistemde, üretim araçlarının mülkiyeti kolektif olduğu zaman, sınıf mevcut olamaz.

Başka doktrinler veya ideolojiler tahmin etmek doğru olur. İster yöneticiler, ister yönetilenler olsun, Sovyetler ideolojik formüllerin dışına çıktıkları zaman, öteki insanlardan farksızdırlar. Bu formüllerin somut anlamı bulunmadığını bilirler ve davranışlarını doğrulamak için birtakım yarı gizli formüllere baş vururlar. Bunlardan birisi, temelden yeni bir toplum, yeni bir insan, sosyalist bir insan yaratmak gerekliliğidir. Partinin mutlak iktidarının sürdürülmesi, ne eski imtiyazlı sınıflardan arta kalan-

lar yüzünden, ne de hatta dış korku yüzünden değil, eğitim ihtiyaçları yüzünden gerekli olabilir. Sosyalist ideale uygun bir toplum, sosyalizm değerlerine uygun bir adam yaratmak için, sultacı bir öğretmen elzemdir.

İdeolojik şekil verme çabası içinde bocalayan bu zorluklar, bolşeviklerin hareket noktası olarak aldıkları doktrinin yanlışlıklarına bağlı bulunmaktadır.

Ekonomi açısından, iki yıl önceki dersimde incelediğim gibi, Sovyetler değerli, ama Marx'a göre sosyalizmin alması gerekli şeklin başlangıçtaki fikriyle ilgisi olmayan bir eser ortaya koydular. Marx'a göre sosyalizm, kapitalizmin yerini alacak, bunun nimetlerini toplayacak, üretici güçlerin geliştirilmesi sayesinde elde edilecek bu nimetleri halkın tümüne dağıtacaktı. Sovyetler hem yararları, hem de sakıncaları bulunan bir ekonomik yapı ve sanayileşme yöntemi buldular. Bu yöntemin batının sanayileşmesinden üstün bir yanı olabilir, ama Marx'ın sosyalizmin rolü üzerine önceden düşündüğü fikirle hiç bir ilişkisi yoktur.

Politika konusunda, bolşeviklerin yapmak istedikleriyle yaptıkları arasındaki fark, daha da büyüktür. Onlar, sonu bir anarşi olmak üzere geçici bir diktatörlük fikriyle hareket etmişlerdi. Ne yaptılar? Hem yararları, hem de sakıncaları bulunan bir sistem, yani halk kitlelerine ve propaganda imkânlarına uyar bir hale getirilmiş mutlak bir iktidarın modern tekniğini buldular. Yurttaşlar ve par-

tiler arasındaki uyumsuzlıkla felce uğramak tehlikesi bulunmayan bir Devlet meydana getirdiler.

Hatta, istemeden, kendi öz doktrinlerini çürütüler. Bu doktrine göre, sosyalizm ancak üretici güçlerin gelişmesinden sonra ve kapitalizmin mirascısı olarak gelebilirdi. Onlarsa, sosyalist dedikleri Devlet tipinin, iktidar marksist-leninist bir partinin elinde olması şartıyla, ekonomik gelişmenin herhangi bir döneminde gelebileceğini hayranlık uyandıran bir biçimde ispatladılar. Bu tür bir devrim, ekonomik koşullara göre, az çok muhtemeldir, ama her yerde mümkündür. Bolşevikler, ideolojik yorumun ve politik faaliyetin tekeli kendisine tanıyan, tek partiye dayalı bir Devlet, başka bir deyişle, 1917 öncesindeki marksistlerin bilmedikleri, kendilerinin de hiç bir şekilde önceden tahmin etmedikleri bir Devlet yarattılar. Yaygın olan “İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama yaptıkları tarihi bilmezler” formülü, bizzat Marx’ın müritlerine muhakkak ki uyar. Bolşeviklerin iyi veya kötü olarak yaptıkları, önceleri yapmak zorunda oldukları ve yapmak istedikleri şeyin fikrinden çok farklıdır.

Böyle olunca, anayasa masallarıyla realite arasındaki ikilik anlaşılıyor. Bugün için, bolşevikler demokratik emelli ve hedefli olmaya devam eden doktrinlerini koşullardan doğan tek partili Devlet uygulamasıyla bağdaştırmayı başaramadılar. Anayasa masallarının anlamsız, sadece “budalalar tuzağı” veya “Potemkin vâri köy”¹ olduğunu sanmak hata olurdu; bir bakıma, demokratik anayasa ilân edildik-

¹ Rus ihtilâli Potemkin zırhlısında başlamıştır.

çe, rejimin bu yönde bir gelişme göstermesi şansı vardır. Bu anayasayı çıkarmakla rejim, teşebbüsünün varacağı sonuçlardan birini bizzat kendisi ilân etmektedir.

Şimdilik, rejim doktrinle uygulama arasındaki zıtlığı artırmaktadır. Her ne kadar sanayiînin kurulmasında partinin rolündeki ideoloji gibi, yarı resmî ideolojiler reele daha yakınsalar da, resmî ideolojiyle müesseseler arasındaki mesafe, herhangi bir rejiminkinden daha büyüktür.

Şimdi partiyi dikkatle inceleyelim. Önce karşımıza yeniden aynı olay çıkıyor: Partinin bir anayasası var, ama bu anayasa partinin reel hayatında büyük bir rol oynamıyor. Anayasa ile uygulama arasındaki ikiliğe, parti içinde tüzüklerle bu tüzüklere çok uzak bir uygulama arasında yine raslanıyor.

XIX. Şûra, partinin genel sekreteri olan Stalin'in putlaştırılması şûrasıdır. Bütün konuşmacılar birer birer kürsüye çıkıp demir gibi adamı övmeye kuşlar gibi şakıyorlar ve dehasını haykırıyorlar. Ardından XX. Şûra geliyor, yeni genel sekreter, Batı'da da öğrenilen o meşhur nutkunu çekiyor. XIX. Şûrada Stalin'i öven, ona dalkavukluk eden aynı adam, aynı Stalin zamanında olmuş birtakım korkunç olayları meydana vuruyor. Kaldı ki, olan şeylerle ilgili gerçeği önceki nutkunda olduğundan daha fazla açıklamıyor. Kuruşçef'in XX. Şûradaki nutku, gerçeğin tam yankısı değildir. İçinde, olayları bildiğimiz için gerçek gördüğümüz anlatılar olduğu gibi tanıkların dolaysız tecrübelerine uymadığı için yalan bulduğumuz anlatılar da var, (meselâ savaş sırasında Stalin'in rolü hakkında). Her iki Şûrada da,

bütün söylenenler aynı çizgiden ayrılmıyor, aynı alkışlarla karşılanıyordu. Aynı adamlar konuşuyor, aynı adamlar alkışlıyorlardı. Ne var ki, konuşmacılar aynı şeyleri söylemiyorlar, aynı şekilde coşkun alkışlar birbirine zıt sözleri selâmlıyordu.

Partinin reel olarak kabul edilen yönüyle ilgili üç soru ortaya çıkıyor.

Birincisi, seçimlere ilişkin bir sorunun tekrarlanmasıdır: Şûraya konuşmacıları alkışlamaya gidenleri partinin genel kurmayı mı gösteriyor, yoksa bu delegeler militanlar tarafından mı seçiliyorlar? Ya da, aynı soruyu soyut terimlerle söylersek: Yöneticileri alkışlamaya gidenleri kim tayin ediyor?

İkinci soru: Kararları kimler alıyor? Ya da kimler hangi kararları alıyorlar? Hangi düzeyde? Bir kişi mi, birkaç kişi mi? Kararları alanlar hangi kim-selerdir?

Üçüncü soru: Partinin birlik derecesi nedir? Hangi ölçüde hizipler vardır? Bu hiziplere hangi ölçüde göz yumuluyor? İnançsızlar için saptanan son nedir?

Kolayca anlaşılır ki, teorik olarak ve ideoloji açısından, Parti hep birlik içindedir, yek vücuttur; her zaman birlik içindeki Sovyet halkı gibi, ayrılık nedir bilmez. Ancak, ayrılık yoksa da, Batıda muhalifler veya inancsızlar denilenlerin yerini tutan hainler çoklukla bulunmaktadır.

Bu üç soruya verilen cevaplar, Rus bolşevik partinin tarihî safhalarına göre değişiyor. Bunları sadeleştirerek beş safhaya ayırabiliriz.

Birincisi, iktidarın alınmasından önceki safha-

dır. İktidarın alınmasından sonra ve Lenin henüz yaşarken, Partinin uygulaması başkaydı. Üçüncüsü, muhaliflere karşı girişilen ve 1923'ten 1930'a kadar süren mücadele safhası. Dördüncüsü, Stalin'in mutlak egemen olduğu ve 1930'la onun öldüğü 1953 arasındaki safhadır. Biz bugün beşincisinde, gidenlerin yerini alanlarla Partinin yeni hayat biçimi arasındaki mücadele safhasındayız.

İktidarın alınmasından önceki birinci safha, çoğu zaman gizli tutulan ihtilâlcî bir partinin dönemidir. 1903'te, *ne yapılmalı?* adındaki meşhur kitabında bu tip partiyi işleyen Lenin'dir. İşçiler kendi hallerine bırakılırlarsa, ihtilâlcî olmayabilirler, kapitalist topluma uyabilirler. Sendikalar veya demokratik bir parti çerçevesinde, istekler ileri sürmekle yetinebilirler. Proletaryanın tarihî görevinin yerine getirilmesi için gerekli olan parti, profesyonel ihtilâlciler partisi olmalıdır. Üye sayısı az, demokratik merkezîyet doktrini gereğince bir genel kurmaya tabi bir parti. Disiplin zorunlu, tartışma kararlar alınmadan önce özgürdür. Ama, kararlar bir kez alındı mı, herkes boyun eğme zorundadır.

O dönemde, çar Rusyasındaki gizli genel kurmayın veya Rusya dışında bulunan genel kurmayın ağır basan bir etkisi vardı. Şûralara delege seçimlerinde, seçim ilkesi uygulanırdı, ama, bizzat durum yüzünden, delegasyon işlerinde dolap çevirmek kolaydı. Dolap çevirmek diye, Parti genel kurmayının veya Parti sekreterinin kollardan delege olcakları seçme sanatına diyorum; bu delegeler de sonra Parti Şûrasında yüce organı, yani merkez komiteyi seçeceklerdir.

Bu uygulama Batıda bilinmiyor değildir. Fransız sosyalist partisi dolap çevirine yöntemlerini bilir. İlke olarak, partinin Şûralarına delege olacaklar, militanlarca seçilirler, ama kollar veya federasyonlar sekreterlerinin delege seçimlerine ağırlıklarını koymakta birçok imkânları vardır. Genel sekreterin federasyonlar üzerindeki etkisi çok büyüktür. Militanların kitle halinde karşı çıkacakları bir politikayı gütmek serbest değildir, ama partinin politikasını egemence militanların saptadığı da söylene-
mez. Militanların duyguları ile genel kurmay, merkez komite veya politbüronun imkânları arasında karşılıklı veya dialektik bir ilişki vardır.

Birinci safha işte böyledir. Demokratik merkezleşme ile birlikte profesyonel ihtilâlcilerin kurdukları bir parti. Şûralara gidecek üyeler seçilirler, ama, seçimler az çok genel kurmayın kontrolü altındadır. Partinin Şûralarını yönetmede adı ustaya çıkmış olan Lenin, isteğini kabul ettirmeyi çoğu zaman başarırdı.

İktidarın alınmasından sonra ve Lenin henüz yaşarken, iç savaşta zafere ulaşıldıktan sonraki ikinci safha, rejimin ve partinin oturması safhasıdır. Uygulama kimi bakımlardan ihtilâlcî dönemdeki uygulamaya benzer, ama açık ve çok daha ateşli tartışmalara yer verir.

Ne bir kişinin, ne de hatta politbüronun zorbalığı söz konusudur. Partinin her Şûrası hiziplerin arasında ateşli tartışmalara sahne olur; Lenin gerek politbüroda, gerek merkez komitede sık sık azınlıkta bırakılmıştır. Sonuç bakımından, düşüncesi çoğu zaman üstün geldiyse, bunun nedeni, ar-

kadaşlarının ona sonsuz güveni olmasındandır. Dene-
ney, onun aşağı yukarı her zaman haklı olduğunu
gösteriyordu.

Bu dönem aynı zamanda Partinin bürokratik
teşkilâtlanması dönemidir. Üye sayısı artmıştır.
Parti, Rus Devleti ve hükümetinde gittikçe daha
önemli bir rol oynuyor. Partinin sekreterliği, izle-
yen safhada daha ileriye götürülecek olan bir tek-
niği, sekreterlerin seçilmesi yerine ucun ucun ta-
yın edilmeleri tekniğini uygulamaya başlıyor. Par-
tinin sekreterliği kolların ve federasyonların sekre-
terlerini tayin edebildiği ve dolaylı olarak Şûra-
lara Partinin temsilcilerini gösterebildiği andan iti-
baren, reel otorite militanlar grubundan merkez ko-
mitede, politbüroda veya sekreterlikteki az sayıda
yöneticilere geçiyor.

Üçüncü safha, Stalin'in tüm rakipleri üzerinde-
ki zaferi ve bir sistemin sağlamlaştırılması safhası-
dır. Yöneticilerin seçilmesi yerini yöneticilerin gös-
terilmesi alıyor. Stalin'in elinde bulunan genel sek-
reterlik iktidar mevkii oluyor, buradan partinin bü-
tününe egemen olunuyor. Stalin bu uygulamayı yarı-
anayasal yöntemlere baş vurarak gerçekleştirdi. Her
keresinde, çoğunluk mekanizmasıyla üstün gelmeyi
başardı. Politbüroda sol ile, yani Trotsky'ye karşı
Zinoviev ve Kamenev'le birleşerek; daha sonra, iz-
leyen safhada sağ ile, yani Trotsky'le barışmış bu-
lunan Zinoviev ve Kamenev'e karşı Boukharine'le
birleşerek çoğunluğu elde etti. Bazı kereler, polit-
büroda korkutulduğu zamanlar, kendine bir çoğun-
luğu merkez komitede sağlıyordu. Kısacası, Stalin'in
zaferlerin her biri parti Şûrasında kazanılmıyorsa

da, kutlanıyordu. Parti içindeki tayinleri kontrolü altında tutması sayesinde, her keresinde rakiplerine karşı çoğunluk elde ediyordu.

Çoğunluk şekilciliği Sovyet Cumhuriyetleri Sosyalist Birliği'nin resmi metinlerinden hiç bir zaman eksik olmamıştır. İlkeye bu sözlü bağlılık, bir kişinin mutlak iktidarının anayasaya bağlı işleyişe dönüşünü garantilemez, fakat buna elverişli olabilir. Anayasaya bağlı işleyiş Parti içinde şu olayla yolundan saptırılıyordu: Genel sekreterin politikasını özgürce onaylıyor olanlar, gerçekte onun tarafından gösterilmiş oluyordu. Stalin kendisini alkışlamak için seçilenler tarafından alkışlanıyordu. Bu alkışlar oylarla doğrulanmıyor değildi, öyleki sistemin Lenin'in ölümünden itibaren aldığı şekil, günün birinde değişebiliyordu.

Stalin'in mutlak iktidarının safhası olan dördüncü safha süresince, başlıca kararlar *bir kişi* tarafından alınıyor. Bu adamın etrafı politbüroda tartıştığı arkadaşlarıyla çevrilidir. Ama onlara iradesini kabul ettirecek güçtedir, hatta 1934'den itibaren, onları fena halde korkutuyor. Hizipler sadece politika yönünden değil, vücutça eleniyor. Parti içinde gerçek olarak veya bilkuvve mevcut olan muhalifler hain olarak görülüyor; bunlar, ya gösteriyle muhakeme ediliyor ve "itiraf" ettikten sonra karara uygun olarak öldürülüyorlar, ya da hiç bir koşul gözetilmeden zindana atılarak eleniyorlardı.

Bu sistemde dürtme açıkça yukardan geliyor ve kitle buna uyuyor. Bu yüzden kitle mutlaka karşı olmuyor. Açık düşmanlık son derece büyük tehlikeler gösterince, düşman tanınanlar ister istemez azalıyor,

kahramanlar yüzdesi hiç bir zaman yüksek olmuyor. Bu adamın tek başına aldığı kararların kitle yararına uygun olması da mümkündür. Ne var ki, biz iktidarın nerede olduğunu araştırdığımızdan, iktidarın, şüphesiz, Parti hiyerarşisinin zirvesinde olduğunu ve onu tek başına bir kişinin elinde tuttuğunu söylemek zorundayız. Bunu söylemekte çok haklıyım, çünkü bunu bugün iktidarda olanların kendileri söylüyorlar.

Beşinci safhada, uygulama yeniden ters yönde değişiyor. Önceleri bir çeşit proletaryadan Partiye, Partiden merkez komiteye, merkez komiteden politbüroya ve politbürodan genel sekretere gidilmişti. Şimdi geri geliniyor. Artık bir kişinin iktidarın bütününe sahip olması söz konusu değildir. Aynı anda, baştakiler arasında bir rekabet, 1923 - 1930 dönemindekine benzer bir rekabet oluyor.

Rekabet, ötekine biçimiyle de benziyor. 1923 - 1930 arasında, muhaliflerin vücutça elenmeleri görülmemişti. Lenin'in arkadaşlarına verdiği öğütler arasında, Fransız İhtilâlinin büyük ihtilâlcilerini taklit etmemeleri ve birbirlerini öldürmemeleri öğüdü bulunuyordu. Kendisinin "kan çizgisi" dediği şeyi aşmamalarını onlara ihtar etmişti. Kan çizgisi on dört yıl süresince aşılmadı. 1917 ile 1934 arasında, bolşevik yöneticiler arasında mücadele şiddetli oldu. Fakat yenilenler öldürülmüyordu. Trotsky bile önce orta Asya'ya, sonra S.C.S.B. (Rusya) dışına sürgüne gönderildi. Ne muhakeme, ne de mahkûm edildi. Parti içindeki muhaliflerin muhakeme edilmeleri, mahkûmiyete çarptırılmaları, öldürülmeleri 1934'den, yani Kirov'un öldürülmesinden, "büyük

temizlik" ten itibaren başlamıştır. Stalin'in ölümünden bu yana, halefler yeniden kan çizgisini aşmamaya karar vermişler gibi görünüyor. Muhalifler eleniyor, ama vücutça değil, politika açısından eleniyorlar. Bu kural dışında kalan olaylar vardır. En ünlüsü mareşal Beria olayıdır. Bu adam, kim bilir belki teknik nedenler yüzünden vücutça elendi. Bu düzenden bir rejimde, İç İşleri Bakanı veya Polis Şefi kendisine anayasal yöntemler uygulanamayacak kadar tehlikeli bir kişidir. Bu olay bir yana bırakılırsa, başlıca muhalifler bugün hâlâ hayattadırlar. Onlara Moskova'dan oldukça uzaklarda ikinci derece görevler verilmiştir.

Kimi gözlemcileri şaşırtan bu olaylar, 1923 - 1930 dönemi uygulamalarına bir dönüştür. Zinoviev, Kaménov, Boukharine ve daha başkaları, yenilgilerinden sonra, Partiden atılmadan önce, ikinci derece görevlerle uzaklaştırıldılar. Dün olduğu gibi bugün de, hiziplere yaşama hakkı yok. Yalnız, karşı gibi görülen gruplar, "antiparti" denilenler, hiç değilse geçici olarak, uluslararası kapitalizmin ajanları muamelesi görmüyorlar, hain değil, aldanmış politik muhalifler sayılıyorlar.

Kararlara gelince, bunlar yine zirvede alınıyor. Fakat görünüşte tek bir adam tarafından olmayıp bir grup tarafından alınıyor. Buna kurul yönetimi adı veriliyor.

Baştakiler arasında mücadele, ikinci ve üçüncü safhalardaki bolşevik partinin tipik üslûbunda, yani çoğunluk formalitesi ile gizli dolap karışımı bir üslûpta oluyor. Bir grubun yenilgiye uğradığı her keresinde, ona karşı bir çoğunluk ya politbüroda

(böylece ilk kere Malenkov görevlerinin bir bölümünü bırakmak zorunda kalmıştır), ya da son kriz döneminde olduğu gibi, merkez komitede meydana çıkıyor. Öyle görünüyor ki bu dönemde, Kuruşçef Politbüroda azınlıkta idi, ama çoğunlukta bulunduğu merkez Komiteye baş vurdu. Kısmen şekil vermede, kısmen de hizipler arasındaki mücadelede kural hizmetini gören bir çoğunluk şekilciliğine dönülüyor.

Demek bugün için, otorite kitlede olmaktan çok zirvede bulunmaya devam ediyor. Yalnız, kararlar da etkisi olanların sayısı artmıştır. Sovyetler Birliği aşırı olan dördüncü safhadan çıkmıştır. Bu safha süresince, hizipler mücadelesinde yenilenler, hemen ölümle tehdit ediliyorlardı.

XIV

İDEOLOJİ VE TERÖR

Geçen derste, Sovyet Rusya Devletinde ve komünist partide anayasa masallarıyla gerçek arasındaki ayrılığı gösterdim. Proletarya diktatörlüğü formülü partinin kendine tanıdığı tekeli doğrulamaya yarıyor, demokratik merkezîyet formülü de birkaç kişinin, hatta ara sıra bir kişinin mutlak iktidarını doğrulamaya ve örtmeye yarıyor. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler için kullandığım deyimleri yeniden ele alırsam, demek Sovyet rejimi aslında, hatta zorba olmadığı zaman bile, oligarşiktir.

Tekelcilerin komünist propaganda ile aralıksız kötüleniyor oluşunu, Sovyet rejiminin bu oligarşik realitesi kısmen açıklar. Sovyet rejimini iyi bilenler, anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerin karışıklığı gerisinde birkaç kişinin mutlak iktidarının gizli olmadığına çok güç inanabiliyorlar. Bu yanlış anlamının bir karşılığı vardır: Bir hayli demokrat da, karşı tarafta anayasaya bağlı rejimlerin özü olan ayrılıkların, çekişmelerin dengini bulma tasasındalar. Başka bir deyişle, dialektiği kötüye kullanmaktan korkmasam, derdim ki Sovyetler anayasaya bağlı-çoğulcu rejimleri "tekelcilerin oligarşisi" olarak görüyorlar. Çünkü Batıda kendilerinde olanı arıyorlar. Anayasaya bağlı-çoğulcu rejim içinde bulunanlar da, partinin oligarşisi gerisinde güçler ve gruplar arasında bildiklerine benzer serbest bir işleme vardır diyorlar ve buna inanmakta diremiyorlar.

Bir başka zıtlık da şu: Sovyet rejimleri ekonomiye üstünlük tanıyan bir doktrine sahip çıkıyorlar. Oysa, komünist partinin ve komünist rejimin tarihi, bu sözde objektif güçlerin birkaç kişinin sonuç alıcı eseri olduğunu parlak bir şekilde gösteriyor. Doktrine göre, bolşevik parti iktidarı ele geçirdiği zaman, galip gelen sembolik olarak dünya proletaryasıdır. Gerçekte, iktidarın 1917'de komünist parti tarafından alınması, bu ihtilâlle dünyanın altüst oluşu, insan toplumları tarihinde ara sıra birkaç kişinin parlak rolünün bir doğrulaması, bir onaylanmasıdır.

Anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler, halk egemenliğinin kurumsal karşılığıdır. Bu egemenlik ifadesini, birçok gücün daima etkisi altında olan seçimlerde bulur. Seçmenler az çok hürce temsilciler seçerler, bunlar da parlamenter işleyişi sağlarlar. Komünist oligarşi iktidarı, demokratik fikrin başka bir karşılığı gibi görülebilir. Halkın veya proletaryanın egemenliği, proletaryanın veya halkın öncüsü olan bir partiye emanet edilmiştir. Bu iki tür yorum hem birbirine yakınlaştırılıyor, hem de biri diğerinin karşısına çıkarılıyor. Birinde, yorumun sembolü seçim yarışması, ötekisinde, kitlelerin gerçek veya mistik iradesiyle yöneticilerin iradesi arasındaki birliği teyit eden oy birliği ve alkışlar oluyor. İki tür rejim arasındaki rekabet, aynı zamanda aynı ideolojik formüllerin kurumsal yorumları olan iki sistem arasındaki rekabettir. Gerçekte, hepimiz biliriz ki anayasaya bağlı-çoğulcu rejimlerle tekelsel parti rejimleri arasındaki fark, tali cinsten değil, özendir. Bu fark, yaşama biçimini, yönetme tarzını,

hatta toplumun alacağı şekli, sorun olarak ortaya koyar.

Bu özden fark nereden ileri gelir?

Akla gelen ilk cevap marksist ilhamlı olabilir; ekonomik rejim kökten değişik başka bir rejim olabilir.

Daha önce ele aldığım ekonomik rejimlerin incelenmesine dönmeyeceğim¹. Üretim şekilleri birbirine benzer; tekniğin belli bir seviyesinde, fabrikaların teşkilâtı rejimle pek değişmez. Büyük şirketlerde belli bir hukukî muhtariyet mutlaka teşekkül eder. Tek bir yılda, Sovyet mahkemeleri şirketler arasında 330.000 kadar anlaşmazlık olaylarına bakmak zorunda kalmıştır.

Yabancı bir Devlet, İsrail Devleti, Sina'nın istilâsı sırasında hükümetinin emriyle teslimatı durduran Sovyetlerin bir petrol ihracat şirketine dâva açmıştır. Sovyet Devleti, hepsi teorik olarak Devletin malı olan şirketler arasındaki ilişkilere uygulanıyor olsa da, kanunların mahkemelerince uygulandığı prensibini elde tutmak ister.

Elbette, bir fark, esaslı bir fark vardır. Şirketlerce alınan kararların çoğu idarî cinsten, Plan Bürosunun aldığı kararların uygulanmasından başka bir şey değildir. Buna karşılık, bir takım kararlarda şirket yöneticilerince alınır veya bunlar şirketçe yapılan mukavelelerdir. Sovyet hukuku, idarî bir karardan doğan hususla şirketin kendi kararından doğan husus arasında bir fark gözetilmesini ister.

¹ Bkz.: Sinaî toplum üzerine on sekiz ders.

Politika açısından, benim gözümde önemli olan, batı rejimlerinde Devlete bağlı ölinayan çok sayıda kurumun bulunmasıdır; bir Sovyet rejiminde ise, şirketlerin veya tröstlerin belli bir derecede idarî ve hukukî muhtariyetleri vardır, ama teşkilâtlanmış her grup, zarurî olarak, Devlete bağlıdır, dolayısıyla Devletin ideolojisine tabidir.

Sınıfların ilişkilerini incelediğim zaman¹, Sovyet türündeki toplumda yaşama biçimleri, tüketim seviyeleri, grupların var olma tarzları arasında farklar bulunduğunu söyledim. Sovyet toplumu bir batı toplumundan daha mütecanis değildir, fakat Sovyet Rusya'da, ister sendikal, ister politik olsun, hiç bir kurumun Devlet karşısında bağımsızlığı yoktur. Gerek meslekî, gerek sendikal, gerekse politik her kurum, Devletin ve partinin ifadesidir; dolayısıyla resmî ideoloji, kurumun içine sinmiştir.

Gerçekten de, Devlet Partiden, Parti de ideolojisinden ayrılamaz. İdeoloji de belli bir tarihî görüşten ayrılamaz. Bu görüş sadece toplumların son bir şekle doğru tekâmülünü değil, sınıflar arasında, iyi ile kötü arasında amansız bir mücadeleyi açığa vurur. Meslekî ve politik bütün kurumları içine alan bu Devlet, öz bakımından, tekâmül halinde olur. Hem toplumu, hem de Devleti sürükleyen tarihî hareket, görünüşte zıt iki karakteristik gösterir: Teorik olarak tarihî bir zaruretin güdümü altındadır, ama gerçekte bir avuç, ara sıra da bir tek insanın aldığı kararların sonucudur.

¹ Bkz.: Sınıf Mücadelesi.

Tarihî zaruret doktrini ile ferdî arzuların olağanüstü rolü arasında bu bağlantı nasıl meydana gelir? Başlangıçta, marksist doktrin ekonominin ve kolektif güçlerin başta geldiğini bildirir. Tarihin bir şemasını çizer, buna göre tarih, üretici güçlerin gelişmesi ve ayrılıkların ağırlaşması oranında, karşı konulmaz bir şekilde kapitalist rejimden sosyalist rejime gider.

Tarihi böyle görüş, ikinci Enternasyonalin, özellikle II. Enternasyonalî baskısı altında tutan Alman sosyal-demokratların görüşüydü. Bu görüş determinist¹ idi, o derece ki bazı sosyal-demokratların içlerinden, objektif dialektiği kendi haline bırakıp, ayrılıklar olgunlaştıkça kaçınılmaz bir hal alan ihtilâli ilgiyle ve sessizce beklemek geliyordu. 1932'de bile, Almanya'da, sosyal-demokrat bir hatibin şöyle haykırdığını duyduğumu hatırlıyorum: Biz, sosyal-demokratlar, bekleyebiliriz, çünkü bir sınıfı temsil etmekteyiz, mütecanis bir partiyiz, tarihin dialektiği de bizden yanadır. Birkaç hafta sonra, Hitler iktidara geldi ve tarihin dialektiğine rağmen, sosyal-demokrat hatip kendini bir toplama kampında buluyordu.

III. Enternasyonal, tarihin akışıyla ilgili bu objektif görüşten ayrıldı. Lenin ve bolşevikler kendilerini, tarihî determinizmi sessizce kabul etmeyi reddeden, irade taraftarı kimseler olarak ortaya koydular. Lenin, doktrinin gerektirdiği ile konjonktü-

¹ Determinizm: Evrende her şeyin belirli, fizikî kanunlara bağlı olduğuna ve her şeyin bir nedeni olacağına inanan felsefe.

rün istediği tutum arasında bir tercihle karşı karşıya kaldığı zaman, hiç tereddüt etmez, doktrini feda eder veya hiç değilse onu anın zaruretlerine uydurur ve birkaç yıl önce teorik olarak kötülediği bir tutuma bir gerekçe bulurdu. 1917'den önce, Rusya gibi kapitalist gelişme görmemiş bir ülkede, sosyalist bir ihtilâl yapılabileceğine inananlara karşı Lenin şiddetle cephe almıştı. 1917'de Rusya'da iktidara geldi. Proletaryaya hizmet fikrinden hareket edilmişti, proletaryaya hizmet partiye hizmete dönüştü, parti aldığı şekliyle proletaryanın canlı timsali oldu. Partinin her yaptığı proletaryaya hizmetin ve tarihin kanununun ifadesidir. Oysa, Sovyetler Birliğinde partinin yaptıkları geniş ölçüde keyfidir. Doktrin, kapitalizm ile sosyalizm arasında geçici Devletin nasıl olacağını belirtmiyordu. *Sermaye*'nin¹ bazı fikirleri ekonominin yönetimi üzerinde etkili oldu. Fakat savaş yıllarının komünizmi, N.E.P.², beş yıllık planlar, bolşeviklerin beklenmedik konjonktürlere cevaplarıdır. Bir teorinin veya tarihin kanunlarının gösterdiği değil, marksizmin ve bolşeviklerin marksizm hakkında kabul ettikleri yorumun az çok etkilediği cevaplar. Bundan, şu temel zıtlık çıkıyor: Doktrin, tarihî determinizmi ileri sürüyor, uygulama ise, kararı birkaç veya bir tek kişiye bırakıyor. Bu volontarizmin³ belirtilerinden biri, bizzat marksist ideolojinin değiştirilmesidir.

¹ Marx'ın eseri.

² Rusya'da 1921 - 1928 arasında yerleşmiş daha liberal yeni ekonomik politika.

³ Her hükümde arzusun ön geldiği felsefi mezhep, iradecilik mezhebi.

Marksist doktrin birçok yoruma müsaittir. Sovyet marksizminde, Marx'ın aklından geçmemiş bir hayli unsur vardır. Şartlara göre, bu doktrin genişliyor veya daralıyor.

Doktrin, resim, müzik, insan bilimleri, tarih ve nihayet biyoloji konusunda taassup istediği zaman, genişliyor. Resim ve müziğe ilişkin ideolojik kararnamelelerin Marx ve Engels'in resim ve müzik üzerine yazdıklarıyla en ufak bir ilişkisi yoktur. Bu yazarlar birçok fikirler ifade ettiler, ama sosyalizmin peygamberi sıfatıyla değil, kişi sıfatıyla. Sosyal çevre ile sanat arasında bir ilişki bulunduğunu belirttiler (bunu marksist olsun olmasın, herkes kabul eder). Fakat sosyalist bir Devlette müziğin ve resmin nasıl olması gerektiği hususunda hiç bir şey söylemediler. Ayrıntılarına girmeye zamanımın bulunmadığı değişik şartlar nedeniyle, formalist müzik burjuva ve gerici olarak suçlandı. Soyut resim ise, uzun bir devre, burjuva gerilemesinin bir ifadesi olarak görüldü. Nasyonal-sosyalistlerin de soyut resim hakkındaki hükümleri sertti.

İnsan bilimlerine gelince, bunda taassup bir zairete cevap veriyor. Sovyet Devleti tarihin ve toplumun bir yorumuna dayanıyor; buna bakarak biz sosyologlar sosyolojinin zamanımızda insanlığın üçte birine din hizmeti görmesinden bir gurur duygusu çıkarabiliriz. Ne var ki sosyolojinin Devletin resmi ideolojisiyle karıştığı bir rejimde, bu gurur içinde kölelik de var. Ama burada da, onlara göre daralan veya genişleyen bir manevra marjı bulunmaktadır.

Çarlık Rusya'sı XIX. yüzyılda fetihler yapmış-

tı. Resmî doktrinde, bu fetihler değişik iki anlama gelebilirdi: Ya çarlık Rusya'sı tarafından orta Asya'nın fethi, batı emperyalizmi gibi kınanan çarlık emperyalizminin bir ifadesiydi — rejimin ilk yıllarında benimsenen formül budur — ya da çarlık ordularınca orta Asya'nın fethi, bir emperyalizm şekli olmakla birlikte, aynı zamanda ilerici bir anlam taşıyordu, çünkü çarlık orduları beraberlerinde üstün bir medeniyet getiriyordu. Büyük Rus halkının alın yazısında kurtarıcı ihtilâlin ajanı olmak vardı. Bir halkın sosyalist Devlete katılmasını hazırlayan her şey, tarihin ilerici kanununa uygun oluyordu. Çarlık emperyalizminin suçlanması veya ilericiliğin tasvibi olan bu iki formül arasında, birtakım ara formüller düşünülüyor ve görülüyor. Resmî yorumlar bu iki uç arasında gidip geldiler; kişi için devamlı tek mecburiyet, ne önde, ne de arkada kalmamak için, yorumda aldanmamaktı.

Genişletmenin aşırı şekli, tabii bir ilme taassup getirilmesidir. Kaldı ki bir sağduyu nedeniyle bu kadar uzağa gitmekten çoklukla sakınılıyor. Taassup zihniyeti ilmî bir kolun gelişmesine az elverişlidir. Doğa ilimleri ise, genişlemesini frenlemek riski göze alınamayacak kadar bir Devlete ve iktidarına faydalıdır. Şaşırtıcı bir olay, Stalin rejiminin son safhası sırasında, sosyalist gerçeğe ters düşüyor görülerek mendelizmin¹ kınanması oldu. İnce yorumcular bu kınamaya bir neden buldular: Mütecanis tpolum doktrini öyle ikna edici ki, kişilerdeki doğuş-

¹ Mendelizm: Avusturyalı Botanik bilgini Mendel'in karakterlerin verasetle geçişi ilmi.

tan olan farkların önemi azaltılıyor. Sosyalist gerçeğin Stalin günlerinde veraset ilmine bulmuş olacağı kabahat, sonradan edinilen karakterlerde verasetin inkâr edilmesi ve ana-babadan alınan karakterlerde nisbî bir sağlamlığın kabulüydü.

Doktrin, marksizmin genel formülleri değişmeksizin az çok daralabilir veya az çok genişleyebilir. Kapitalizmden sosyalizme geçişin, tarihî tekâmülün genel ilkeleri, dolayısıyla partinin rolü, geçmişin herhangi bir olayı anlam yönünden tersine döndüğü halde, sürdürülebilir. Ancak, doktrinin aldığı şeklin sonuçlarından biri şu: Tarihle ilgili görüş içine, determinizmin veya objektif güçlerin yerine, yavaş yavaş kişilerin etkileri giriyor. Sovyet doktrinindeki kutsal tarih, giderek daha az üretici güçler gelişmesinin tarihi ve daha çok partinin kendisinin tarihi oluyor. İhtilâle götüren kutsal tarih, bolşevik partinin, partiler içindeki çekişmelerin, hatta uydu partilerin tarihi oluyor.

Birkaç yıl süresince kuzey-Kore'de hapsedilen ve yeniden eğitim denemesinden geçirilen bir Fransız tanıdım. Bu adamı her şeyden önce şaşırtan husus, Sovyet eğitiminde komünist partilerin tarihine ve hatta değişik partilerin içinde hizip çekişmelerinin tarihine verilen önem oldu. Bu Fransız gazeteci, 1917 - 1945 arası, şu veya bu dönemde, ister iyi ister kötü tarafta olsun, Bulgar veya Romanya komünist partilerinin silik militanlarının rolüne önem verilmesi gerektiğini öğrendi.

Yine anlara göre, Sovyet Rusya'da, tartışmaların ve yorumların marjı değişiyor. Başlıca mese-

lelerden biri, Sovyet rejiminin herhangi bir uygulamasının doktrince ne ölçüde tasvip edilip edilmediğinin bilinmesidir.

İki örneği ele alalım. Stalin zamanında % 25 gibi bir yatırım yüzdesi doktrinin ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu. Bu yüzde bugün de yürürlüktedir. Birçok yıl önce Malenkov döneminde tartışma konusu olmuştur. Kabul edilen diğer bir kurum, traktör istasyonları kurumu idi. Bugüne kadar traktörler bu istasyonların malı idi ve kurumlar bu motorlu araçları ücret karşılığında kolhozlar emrine veriyordu. Birçok kere traktörlerin kolhozlara satılması söz konusu olmuştu. Stalin son kitabında, traktörlerin kolhozlara satılmasının ihtilâle ters düşeceğini ve sosyalist ekonominin gelişmesine göre bir gerileme demek olacağını söylemişti. Birkaç hafta önce, Kuruçef traktör istasyonlarının fonksiyonlarını kaybetmiş olduğunu ve bundan böyle traktörlerin kolhozlara mal edileceğini ve kolhozların da satın alıp almamaka hür tolacaklarını söyledi. Herhangi bir zamanda doktrin vafında bir gerçek olarak görülen bir formül, dogma olmaktan çıkıp sade bir fırsat meselesi oluyor.

Böyle olunca, insanın içinden, parti ile ideoloji arasındaki ilişkiler üzerine size şimdiye kadar telkin ettiğim fikri tersine çevirmek, her şey bir yana, ideoloji belki bir hükümet aracıdır demek geliyor. Sovyet rejimine, âdeta marksist yorum metodlarını uygulamak arzusu duyuluyor. Marx bize neler telkin etmişti? Halkın iğrenç bir biçimde sömürülmesini gizlemek için, burjuvaların olağanüs-

tü formüller kullandıklarını. Marksist metodları Sovyet rejimine karşı döndürmek, şunu söylemek olurdu: Parti veya onu yöneten birkaç kişi, ihtiyaca göre, falan veya filân doktrin formülünü, iktidarlarını sürdürmekte ve kendilerinin baş mevkii aldıkları toplumlar yaratmakta kullanıyorlar.

Marksist ideoloji muhakkak ki, tıpkı anayasa-ya bağlı-çoğulcu rejimlerde demokratik ideoloji gibi, bir hükümet aracıdır. Ancak, doktrinin sadece bir iktidar aracı olduğunu ve Sovyet yöneticilerinin kendi doktrinlerine inanmadıklarını sanmak hata olurdu. Bolşevikler kudret için herhangi bir fikirden yararlanacak fırsatçılardan değildirler. Onları doktrinal taassup ile taktik ve uygulamada olağanüstü bir esneklik birleşimi tanımlar.

Politik faaliyet tekeli elinde tutan bir parti, Devlete hâkim olur ve kurumların hepsine ideolojisini kabul ettirir. Devlet aracılığıyla kuvvet, reklâm ve propaganda imkânlarını kendine tanır. İdeoloji ne varılacak tek hedef, ne de tek imkândır. Arkası kesilmeyen bir karşılıklı - hareket veya bir dialektik vardır: Ara sıra, bir amaca ulaşmak için, ideoloji araç olarak kullanılır; ara sıra da, topluma ideolojiye göre bir biçim vermek amacıyla, zor araçları kullanılır.

Bu ideolojik rejimin en dikkat çeken sonuçlarından biri, terördür. Tekelci parti rejiminin bazı yönlerini anlamak için, uzun bir dönem dünyayı şaşkına döndüren ve yabancıları hem iğrendiren, hem de çeken terör olayını anmak gerek.

Şekil olarak, Sovyet rejiminde üç terör biçimi görülüyor.

Terör meşru, yasalastırılmış olabiliyor. Sovyet yasası suç olabilecek davranışları sıralar, ki bunların hepsi anayasaya bağlı-çoğulcu bir rejimde suç olarak görülmez. Sovyet yasası bir suçsuz mahkûm etmekten çok bir suçlunun cezasız kalmasını önlemeye bakar. Netekim, eyleme geçiş görülme de, suç teşkil edebilecek bir eylemin hazırlığını suç sayma eğilimindedir. İhtilâle karşı davranış formülü, her çeşit yoruma gelecek kadar geniş ve belirsizdir. "Sosyal açıdan tehlikeli" deyimini, mahkemelerce çok geniş biçimde yorumlanabilir. Niha yet, o meşhur kıyas ilkesinden yararlanılıyor, ki aşağı yukarı şu oluyor: Bir eylem, maddelerin hiçbirine uymadığı için yasa deyimlerine göre suç olarak görülmüyorsa, kıyas yoluyla hareket etme ve o eylemi, yasa deyimlerine göre suç olarak görülen bir davranışa az çok benzediği için mahkûm etme hakkı vardır.

Bu yasal baskı, terör olayının başlıca yönü değildir. 1934'ten bu yana, Sovyet ceza yasasında, bugün belki kaldırılmış olan bazı maddeler bulunuyordu. Bunlar gizli polise veya İç İşleri Bakanlığına (ikisi de aynı şeydir) sosyal açıdan tehlikeli veya ihtilâle karşı davranışları görülen kişileri tutuklama ve bazen suçlunun gıyabında, ama her halde savunma avukatı olmadan ve temyize baş vurma imkânı bırakılmadan, onları yıllarca toplama kampına mahkûm etme hakkını veriyordu.

İdarî mahkemeler, terörün birincisinden daha korkunç ikinci formel yanını gösteriyordu; ceza yasasının uygulanması, Batıda kişilerin sahip oldukları

garantileri azaltıyor. 1937'de çıkan başka bir hukukî metin, ihtilâle karşı davranış halinde, kısa yoldan tenkili ön görüyordu: Her şey birkaç günde, hiç bir savunma imkânı söz konusu olmadan bitirilmeliydi; mahkûmiyetler de temyiz edilemiyordu. Bununla beraber, bu mevzuat bile, Stalin vâri terörü yine de içermez.

Terörün ilk ikisinden ayrı olan üçüncü yanı, halk kitlelerinin toptan sürgün edilmesi yanıdır. Taraf tutmakla suçlanmamak için, size Kuruçef'in raporundan, halk kitlelerinin bir yerden başka bir yere nakledilmesiyle ilgili birkaç satır okuyacağım.

*"1943 sonu ile birlikte, bütün cephelerde Sovyet kuvvetleri lehine gedik açılmış olduğu sırada, bütün "Karaçeler" in yaşadıkları yerlerden alınıp başka yere götürülmeleri kararlaştırıldı ve karar uygulandı. Aynı günlerde, 1943 aralık sonu, muhtar Kalmuk Cumhuriyetinin bütün halkı aynı âkıbete uğradı; mart 1944'de, bütün Çeçenler ve bütün İnguşlar yerlerinden edildiler ve muhtar Çeçen-İnguş Cumhuriyeti elendi. 1 nisan 1944'te, Balkarların hepsi, muhtar Kabardobalkar Cumhuriyet topraklarından çok uzak yerlere sürüldüler ve cumhuriyetin de adı değiştirilerek muhtar Kabard Cumhuriyeti oldu. Ukraynalılar bu âkıbetten sayılarının çok olması yüzünden kurtuldular. Hepsi için yeterince yer hiç bir zaman bulunamazdı, yoksa, onları da sürmekten geri kalınmazdı."*¹.

Çünkü kırk milyondan fazla ukraynalı var.

¹ Bunları, A. Rossi'nin *Stalinizmin Otopsi* adındaki kitabında ortaya koyduğu metinden alıyorum.

Bu metin olağanüstü ilginç bir metin. Millî Halk Tiyatrosunda bugünlerde oynanmakta olan bir piyesteki en çılgınca göçlerin, tarih içinde bir gerçekleşme imkânı bulabileceğini gösteriyor¹. Resmi bir nutuktan alınan bu metin, dış ülkelerde bilinen bir şeyi, halk kitlelerinin büyük bir ölçüde transferini teyid ediyor. Bu transfer, Rus orduları tarafından 1939 - 1940'da işgal edilen Polonya'nın bazı kesimlerinde de uygulandı. O günlerde başka bir yere götürülen insanların sayısının bir buçuk milyon olduğu tahmin ediliyor.

Bu şekli tasnif dışında, terörün üç çeşit somut veya maddî tasnifini yapmanın yerinde olacağını sanıyorum.

Terörün *normal* diyebileceğim, Fransız İhtilâlini kopya eden bir ilk şekli vardır: Bir partinin veya bir hizibin kendisine karşı olan partilere veya hiziplere uyguladığı terör. Bu, bir iç savaş şekli demektir. İhtilâlcî dönemler süresince, iktidarı ele geçiren grup, saltanatının süresinden kuşku duyar ve her yanda düşman görür. Her zaman haksızdır denilemez, çünkü, esas bakımından, saltanatı yenidir ve hasımlarının, yani talihin değişeceğini umanların sayısının kabarık olması gerekir.

Terörün bu ilk çeşidi, iç savaş yıllarında, 1917 ile 1921 arasında görüldü. Rakip sosyalist partilerin militan ve yöneticilerinin, sosyalist ihtilâlcilerin ve menşeviklerin elendikleri ve hapsedildikleri dönemdir bu.

Aynı zamanda, eski imtiyazlı sınıflar temsilci-

¹ A. Rossi, sahife 82.

lerinin kendilerini muzaffer bolşeviklere karşı savundukları dönemdir. Bunlara benzer olaylar getirmemiş hiç bir büyük ihtilâl olmamıştır. Cromwel'in terörü, Robespierre'in terörü, Lenin'in terörü... Tarih tekerrür eder.

İkinci terör çeşidi, 1929 - 1930'a doğru, tarımı kolektifleştirme başlangıcında ve sınıf düşmanları denilen kimselerin, asıl olarak Kulakların (zengin çiftçilerin) elenmesini hedef tutan terördür. Burada da meşru veya gayri meşru demiyeceğim, ama aklın kabul edeceği bir terör şekli söz konusudur. Tarımı kolektifleştirme kararının alındığı günle birlikte, Kulaklar Sovyet Devletinin amansız düşmanı kesildiler; Rus köylüleri hayvan sürülerinin en azından yarısını imha ettiler. Yüz binlerce Kulak başka bir yere sürmekle, rejimin hayali değil, reel düşmanları cezalandırılıyor, reel düşmanlarıyla mücadele ediliyordu. Başka metodların daha iyi olacağını düşünmek yersiz değildir. Kuruçef, nutkunda tarımı kolektifleştirme daha az pahalıya mal edilebilirdi, dedi. Ama, bunlar geriye dönük ve ekonomik düşüncelerdir. Tarımı kolektifleştirmenin başlangıcı ele alınırsa, terör, mazur görülemezse de, rasyonel olarak izah edilebilir.

Kuruçef'in kınadığı üçüncü çeşit terör, o güne kadar politik hasımlara ve sınıf düşmanlarına karşı uygulanan terörün bizzat komünist parti içinde gerçek veya bilkuvve mevcut muhaliflere karşı çevrilmesidir. Yeniden, Parti militanlarının kurbanı oldukları terörün büyüklük derecesi hakkında bir fikir vermek için, birkaç satır alıyorum:

*"Komünist partinin XVII. Şûrasının terkihi nasıldı? Oy verenlerin % 80'inin partiye ihtilâlden önceki gizli ittifak yıllarında ve iç savaş sıralarında, yani 1921'den önce girdikleri bilinmektedir. Sosyal kök bakımından, Şûranın delegeleri, öz olarak, işçilerdi (oy verenlerin % 60'ı). Bu nedenle, terkihi böyle olan bir Şûranın, çoğunluğu Partinin düşmanı olarak belirecek bir merkez Komite seçmesine göz yumulamazdı. XVII. Şûraya seçilen adayların % 70'inin Partinin ve halkın düşmanı olarak gösterilmesinin tek nedeni, namuslu komünistlere leke sürülmesi, onlara yönetilen suçlamaların yalan olması ve ihtilâl meşruluğunun gerçekten zedelenmesidir. Aynı âkıbete yalnız merkez Komite üyeleri değil, aynı zamanda XVII. Şûra delegelerinin çoğunluğu uğratılmıştır. 1966 delegeden, gerek oy hakkıyla, gerek istişarî oyla, 1108'i, yani kesinlikle çoğunluğu aşan miktarı, ihtilâle karşı suç işleme ithamıyla tutuklanmıştır."*¹

Merkez Komite üyelerinin % 70'i, komünist Partinin Şûrasındaki delegelerin % 50 ilâ 60'ı itham edilmiştir. Terörün en şaşırtıcı, en anormal diyebileceğimi üçüncü yönü, işte budur. Her şey, sanki 1917'den 1938'e kadar ihtilâlcî terör derece derece azalacağı yerde, rejimin oturması oranında artıyormuş gibi geçmiştir.

Önce ikinci Sovyet ihtilâli, yani tarımı kolektifleştirme sırasında arttı. Ardından, 1934'ten itibaren, komünist partinin eski üyelerinin büyük bir kısmının elenmesi sırasında arttı. Bu terörün sonu-

¹ A. Rossi: Sahife 82.

cu iki kurumun yaratılması oldu. Bunlar, Sovyet rejiminden yana veya ona karşı olan tartışmalarda çok büyük bir rol oynamış olan, toplama kampları ile meşhur Moskova dâvalarıdır. Toplama kamplarını bir yana bırakarak Mosvova dâvaları üzerine birkaç söz söyleyeceğim, çünkü bu dâvalar âdetâ bu ideolojik terörün en yüksek noktası, bu olağânsütü rejimin başlıca yanlarından biridir.

Sanıklar, bugün bize işlememiş oldukları söylenen ve akli başında kimsenin işlediklerine bir an inanmadıkları suçlarla kendi kendilerini suçluyorlardı. Bundan, çoğu zaman birbirine karışan fakat kesinlikle ayrılmaları önem taşıyan bir sıra sorun doğuyor. Önce, *bu itirafların mantığıyla ilgili sorun*; ardından, *sanıkların psikolojisi*. Bunun da ardından suçluyanların psikolojisi. Nihayet, bu düzenden bir rejimde, dâvaların ve temizlemelerin yararı sorunu.

İtrafların mantığı. Cevap basittir: Tümüyle sonuçları “Benimle olmayan bana karşıdır” formülünden çıkarmak ve buna komünist partinin merkez Komitesinin veya Politbüronun proleterya olduğunu, tarihin anlamı olduğunu katmak yeterlidir. Dolayısıyla, kim ki komünist partinin merkez Komitesinden yana değildir, proletaryanın kutsal görevinin düşmanıdır. Şu halde en büyük suçu işlemiş ve en sert cezaları hak etmiştir. İhtilâl dönemlerinin hepsinde, militanlar, muhalifleri suçlarlar veya hainlerle karıştırma eğiliminde olurlar. Olağâüstü bir muhayyile çabasına ihtiyaç yok: Fransız tarihinin son yirmi yılında, “hain” sıfatı cömertçe kullanılmış, duruma göre şu veya bu gruba yöneltilmiştir.

Sıfatların ters kullanılması, olaylardaki kararsızlığı ve tarihi yargıladaki izafiliği ortaya koyar.

İtiraf lar sistemi aşağı yukarı şöyle: Merkez Komite veya komünist parti sekreteriyle aynı kanaatta olmayan, komünizmin düşmanı *gibi davranıyor* demektir. Biz ise, niyetleri değil, davranışları dikkate almaya karar verdik. Muhalefette olan bir kimse merkez Komiteyi, dolayısıyla proletaryayı zayıflatır. Bir düşman gibi, yani bir hain gibi davranmış olur; niyetleri dikkate almadığımıza göre, biz onu objektif olarak hain görürüz. Büyük kitleye bir hain gibi davranmakla bir hain olmak arasında fark bulunmadığını anlaşılır hale getirmek için, Zinovief'in Kamenef'in, Boukharin'in veya Trotsky'nin Geş-tapo ile ilgi kurduğunu tasavvur etmek yeterlidir. Bununla sonuca varılır. Bir davranışın politik anlamından hareket edilmiş, ama bu davranışı sembolize edecek eylemler olmadığından, muhalefet tutumuna verilen anlamı doğrulamak için, eylemler uydurulmuştur.

Kuruçef nutkunda aşağı yukarı benim sizlere açıklamakta olduklarımı söyledi:

“Halkın düşmanı” kavramı Stalin’le başlamıştır. Bu deyim, hangi biçimde olursa olsun, Stalin’le aynı görüşte olmayan bir kimseye karşı en kıyasıya bir tenkili kullanmasını mümkün kılmıştır.

Bu yolda daha ince formüller Merleau-Ponty'nin *Hümanizma ve terör* adındaki kitabıyla telkin ediliyor. Kitap, yarı Hegel, yarı egziztansialist bir dille itiraf ların o mantığını açıklıyor ve yorumluyor. Bu

mantık, paranoiak bir tutum gereğince mış gibi davranan bir muhalifle bir hain arasında fark gözetmemeye karar verildiği andan itibaren, bana hiçbir zaman herhangi esrarlı bir yanı varmış gibi görünmemiştir.

İkinci mesele sanıkların psikoloji meselesidir. Üç cevap mümkündür. Tonlarca mürekkep tüketilmesine rağmen, her şey sonunda bu üç cevapta toplanır.

Birincisi, idealistler için en tatmin edici olanı, Partiye bağlılıktır. Gerek hizipler mücadelesinden yenik çıktığı, gerek kendisini yenene hak verdiği için, militanın içi rahat değildir. Hayatının bittiğini hissedince, önündeki yaşayacağı günlere son bir anlam bulmak ister. Partinin dış saldırılarla tehdit edildiği sırada onu güçlendirmek için, merkez Komitenin veya Politbüronun haklı olduğunu, kendisinin ise haksız olduğunu alayışle ilân etmeye karar verir.

Partiye bağlılık yoluyla olan bu yorum, çoğu zaman Japonyalı Kamikaze'lerle bir karşılaştırmaya yol açtı. Kamikaze'ler tek bir görev için gönüllü yazılan pilotlardı. Bu görevden geri dönmek söz konusu değildi, çünkü görev, bombalarını düşman gemilerinin güvertelerine atmaktı. Bunun gibi, bütün dünya kamuoyu önünde kendi kendilerini suçlayan ve şereflerinden olan militanlar, aslında, dâvanın en yüce hizmetkârlarıydılar. Kendilerini yenenleri yükseltmek için, bizzat kendilerini alçaltıyorlardı, çünkü bu yenenler Partiyi ve proletaryayı temsil ediyorlardı.

Daha az yüce olan ikinci teori, polisle sanıklar arasında gizli bir anlaşma teorisidir. Buna göre sanıklara, itiraf törenine razı oldukları takdirde, hayatları bağışlanacaktı. Alınan bütün bilgiler, gerçekte bu gibilerin öldürüldükleri merkezindedir. Aralarından çoğu kendilerinden öncekilerin başlarına geleni bilirlerdi. Kim bilir, belki kendi hayatlarını değil, ortaklarının hayatlarını kurtarmak istiyorlardı. Bu cins anlaşmaların yapılmış olması mümkündür.

Belki en sadesi olan üçüncü teori, işkence teorisidir. Yine Kuruçef'in bir metnini alacağım, çünkü bu metin bana bu konuda yazılabileceklerin en akla uygunu görünür.

"Stalin herhangi bir kimsenin tutuklanması gerek dediği zaman, bir halk düşmanının söz konusu olduğunu sözüne bakarak kabul etmek gerekirdi; bunun üzerine, Devlet emniyet organlarının sorumlusu Beria takımı, tutuklunun suçluluğunu ve tahrif ettiği belgelerin gerçeğe uygunluğunu doğrulamak için, kendinden beklenenden fazlasını yapardı. Sunulan deliller nelerdi? Tutuklunun itiraflarıdır ve sorgu yargıçları da bunları ciddiye alırlardı. Peki, işlenmemiş suçlar nasıl itiraf edilir? Tek yolla, maddi baskılar, işkenceler metoduna baş vurarak. Bu baskı ve işkenceler tutukluyu bir bilinç, zihin ve insan vakarından yoksunluk yıkımına getirirdi. İtiraf- lar işte böyle elde edilirdi."

Üçüncü teoride muhakkak ki gerçeğin büyük bir payı var. Önceki iki teoriden birini veya öteki- ni tamamiyle bir yana atmıyor.

Suçlayanların psikolojisi ise, tûhaftı. Sorgu yargıçları itirafların uydurma olduğunu biliyorlardı. Ciddiye alır göründükleri itiraflara inanıyor olamazlardı. İtiraf edenler de yargıçların kendilerine inanmadıklarını biliyorlardı. Bu dâvaların hepsini sahnelemiş olan, bu gerçek dışı şeylerin uydurulmasına kendisinin emir verdiğini bilmiyor olamazdı. Bununla beraber, bir Devlet ve polis gücü öyle hareket ediyordu ki bütün dünya bu gerçek dışı âlemin gerçek olup olmadığını kendi kendine soruyordu. Kimse tamamiyle aldanmış değildi, ama az kimse şöyle haykıracak cesarete sahipti: İngilizce: *nonsense*, Fransızca: “yalan! yalan! yalan!”. Daha da şaşılacak bir olay varsa, o da, bu ölüm gibi ürkünç yalanlar âlemi, sadece iğrenç veya tiksinc değildi. Bir bakıma çekiciydi veya muhakkak ki büyülüydü, çünkü onda her şeyin bir anlamı vardı, hiç bir şey tesadüfen olmuyordu. Tarihin derin güçleri, sınıflar mücadelesi ve kişiler entrikalarıyla birleşiyordu. Hegel’in dialektiği bir polis hezeyaniyle sonuçlanıyordu ve herkes bu trajik soytarılığın nedenlerini kendi kendine soruyordu. Kimse, Kuruçef gibi, şöyle söylemeye cesaret edemiyordu: Rus komünist partinin genel sekreteri bir kuşku psikozuna tutulmuştur, dolayısıyla mareşal Vorosilof’ta bile *Intelligence Service*’in¹ bir ajanını görmektedir.

¹ İngiliz gizli haber alma kurumu.

XV

TOTALİTARİZM ÜZERİNE

Önceki bölüm, Sovyet rejiminin en şaşırtıcı olaylarından birinin, yani ideolojik hezeyanla polisiye terörü'nü bazı dönemlerde birleşmesinin incelenmesiyle sonuçlanıyordu. Bu bakımdan, tabir caizse, en kusursuz iki dönem, 1934 - 1938 ile 1941 - 1952 dönemleridir. Stalin, ölümünden önceki yılda, belki 1936 - 1937 yıllarınıninkiyile kıyaslanabilecek büyük bir temizleme hazırlıyordu. Bugün bu bilinmekte ve bizzat Kuruşçef aracılığıyla bilinmektedir. Sovyet rejiminin bütünü ve eseri hakkında polisiye terör olayına bakarak hüküm vermek haksızlık olabilir. Ama bu terör bana, terör olarak, gerçek bir önem taşır görünmüştür.

Kuruşçef'in gizli raporu Montesquieu'nun zorbalık üzerine olan teorisinin şaşırtıcı bir örneğini sunuyor. Bu teoriye göre, zorbalığın ilkesi korkudur-bir kişi dışında topluluğun bütün kişilerini artarak saran sinsi korku. Bizzat Kuruşçef, bir ara: Neden bir şey yapamadık? diye soruyor. Sonra da samimiyet ve saflıkla: Bir şey yapmamız bizim için imkânsızdı. Yüce Efendimiz tarafından çağırıldığımız zaman, bize önemli bir karar üzerinde danışmak mı, yoksa bizleri Loubianka kuyuulu zindanlarına atmak mı istediği hususunda hiç bir şey bilmezdik. Bu genelleştirilmiş korku, insanlığın en asil emellerinden doğan bir rejim içinde yayıldı, diye cevap veriyor.

Böyle bir terör, ihtilâl günlerinde normal görülebilirdi; ne var ki iktidarı ele geçirilmesinden

yirmi yıl kadar sonra ortaya çıktı. Sadece rejimin açık veya gizli düşmanlarına değil, ona bağlı olanlara da uygulanıyordu. Nihayet, terör görülmedik itiraf gösterileriyle örtülüyordu; kaldığı gösteriler de görülmedik cinstendi, çünkü, ne olursa olsun, rejimin kendisine leke sürüyordu. Gerçekten de, Lenin'in eski arkadaşlarının itirafları veya kızıl Orduya kumanda eden generallere yöneltilen suçlamalar harfi harfine gerçek olarak kabul edilmiş olsaydı, dünya kamuoyu bu rejimin kendisine karşı fesat karıştıran ve yabancı bir Devlet yararına ihanet eden kimseler tarafından yöneltilmiş ve yöneltilmekte olduğuna inanmak zorunda kalırdı. İtiraflara inanılsaydı, rejime karşı suçlama korkunç olurdu. İnanılmasaydı, insanları işlemedikleri suçları itirafa zorlayan bir rejim hakkında nasıl bir hüküm verilirdi? Kısaca, insan: Gerçek nerede? İdeoloji nerede? Başkanlar, yüce başkan, bunların altındaki başkanlar ve halk kitleleri neye inanıyorlar? diye kendi kendine sormamazlık edemezdi. Bir insan ve tek başına bir insan diğer insanların hepsinin kaderini elinde tutuyor, onları şerefle yükseltiyor, utançla yerin dibine batırıyor, rejime hizmet edenleri ya sadık ya da hain kişilere dönüştürüyordu. Ancak, bu insan sırf herkesin hayatına ve ölümüne hükmettiği için, başkalarına empoze ettiği gerçeküstü hale kendisi inanamazdı; bu başkaları da daha fazla inanamazlardı. Sonuç olarak, her olaya bir anlam katan, fakat tümü bakımından saçma bir âlemde yaşıyordu.

Böyle olunca, insanın içinden ideoloji katıksız ve yalın bir mizansendir diye bir yana atmak ve şöyle

özetlemek gelebilir: Bir tek realite vardı, zorbalık realitesi ve hatta belki bir kişinin zorbalığı. Geri kalanı, kimsenin aldanmadığı saman altından su yürütmek.

Bana kalırsa, bu aşırı halde bile, ideolojiyi bir yana atmakla hata edilirdi. Gerçek şudur ki zorbalığın bu marazî biçimleri, ideolojik bir hezeyan dışında, aklın kabul edeceği şeyler değildir, hatta bu hezeyan halkın çoğunluğunda inançtan çok şüphelik yaratsa da.

*
**

Totaliter olay ne gibi bir temele dayanır? Sosyal olayların hepsi gibi, bu olay da gözlemcinin dikkate aldığı yana göre birçok tanımlamalara elverişlidir. Başlıca beş unsuru şunlardır sanıyorum.

1. Totaliter olay, politika faaliyeti tekeli bir partiye tanıyan bir rejimde kendini gösterir.

2. Tekelci bir partiye bir ideoloji ruh ve güç verir. Partinin mutlak bir iktidar tanıdığı bu ideoloji, dolayısıyla Devletin resmî gerçeği kesilir.

3. Bu resmî gerçeği yaymak için, Devlet de kendine kuvvet vasıtaları tekeli ve inandırma vasıtaları tekeli olarak iki tekel tanır. Haberleşme vasıtalarını, radyo, televizyon ve basını Devlet ve onu temsil edenler yönetirler.

4. Ekonomik ve meslekî işlerin çoğu Devletin buyuruğu altındadır ve her hangi bir biçimde bizzat Devletin parçası olurlar. Devlet ile ideolojisi birbirinden ayrılmaz oldukları için, ekonomik ve meslekî işlerin çoğu resmî gerçeğin rengini taşır.

5. Artık her şey Devletin işi, her iş ideolojiye bağlı olduğundan, ekonomik veya mesleki bir işte yapılan bir hata, aynı zamanda ideolojik bir hata olur. Bundan, kişilerce yapılması ihtimali olan bütün hataların politikleştirilmesi, ideolojik bir şekle sokulması ve sonuç olarak hem polisiye hem ideolojik olan bir terör doğar.

Kendinden anlaşılır ki, totalitarizmin tanımlanmasında, ya partinin tekeli, ya ekonomik hayatın devletleştirilmesi, ya da ideolojik terör esas olarak görülebilir. Bütün bu unsurlar birleştiği ve gerekleri tamamiyle yerine getirildiği takdirde, totaliter olay tam olur.

Sıraladığım bu beş unsur, 1930 yılları sırasında, 1934-1938 döneminde birleştiler. Bir kere de 1945 yılları sırasında, 1948-1952 arasında birleştiler. Bu unsurların birleşebilmelerinin nedeni anlaşılır. Sovyet rejiminde gerek partinin tekeli, gerek ideolojinin tekeli bolşevizmin ve onun ihtilâlcî isteğinin özünden ileri gelir. Kuvvet ve inandırma vasıtalarının merkezileştirilmesi, Devlet içinde tek partinin tekel fikrine bağlıdır. Ekonomik işlerin devletleştirilmesi, komünist doktrinin ifadesidir. Böylece, sıraladığım unsurlar arasındaki bağlar kolaylıkla anlaşılır. Sona, ideolojik teröre gelince, o diğer unsurlarla yani partinin, ideolojinin, inandırma vasıtalarının ve özel işlerin devletleştirilmesinin tekeli ile anlaşılır.

Birleşmenin anlaşılır oluşu ile gerekli oluşunu karıştırmak yersizdir. Bu değişik unsurların bir araya gelmiş olmaları anlaşılır, ama birçok halde bir araya gelmiş olmaları, her zaman böyle ola-

cağını ve her tekelci parti rejiminin terörün bu aşırı biçimine varacağını ispat etmez. Gerçekte, totalitarizm konusunda üç temel soru vardır:

1. Tarih açısından şaşırtıcı veya önceden bilinen tarihi olayların tekrarı ne dereceye kadar söz konusudur?

2. Sovyet totalitarizmi diğer rejimlerin, özellikle nasyonal-sosyalist rejimin totalitarizmiyle ne dereceye kadar kıyaslanabilir veya kıyaslanamaz?

3. Tek parti veya topyekûn planlama rejimi totalitarizme ne dereceye kadar mahkûmdur?

Önce, bu son soruyu inceleyelim.

XX. yüzyıldaki bazı otoriter rejimler tek parti rejimleri değildir. Öyle tek parti rejimleri vardır ki totaliter kesilmezler, resmî bir ideoloji geliştirmezler, ideolojileriyle tüm faaliyetleri biçimlendirmek istemezler. Tek parti rejimleri vardır ki, onlarda Devlet toplumu etkisiz hale getirmez, ideoloji de Sovyet rejiminde görülen o çılgınca boyuta erişmez. Gerçek olan bir şey varsa, o da sınaî toplumlar, tek partili her rejimde totaliter bir gelişme *tehlikesinin* bulunduğudur. Sınaî toplumlar, şehir toplumlarıdır. Hükümetler yönetilenlere baş vurma, otoritesini doğrulama zorundadır. Gelenksel meşruluğa sahip çıkmazlar. Tartışmayı reddetmeleri halinde, iktidarda bulunma nedenleri olmaz. Ne için ve ne adına emir ve kumanda ettiklerini açıklamaları gerekir. Tek partili bir rejimde ise, her yönetici tartışmayı bir noktada durdurma ve kolaylıkla diyebilirim ki tartışmayı ilginç kesildiği nokta da durdurma zorunluluğunu duyar. Birçok sorunun tartışılmasına izin verilir de: neden tek parti dışında başka bir partide

toplanmak hakkı yok? sorunun tartışılmasına izin verilmez Bundan, ister istemez, tek parti başkanlarında tekellerini doğrulamak hevesi doğar. Bunun için, her hangi bir ideoloji yeterlidir (insanlar ideolojilerin vasfı üzerinde hiç bir zaman güçbeğenir olmamışlardır), yalnız, her an işlenen, empoze edilen, giderek yayılan bir ideoloji gerekir.

Böyle olmakla beraber, tek parti rejimi olan faşist İtalya, ne ideolojik bir yayılma, ne de büyük Sovyet temizlemesiyle ya da Hitler rejiminin son yıllarındaki aşırı tutumlarla kıyaslanabilecek totaliter bir olay gördü. Totalitarizmin söz konusu olduğu iki ülkede de, temel olay, asıl neden, bana ihtilâlcî rejimin kendisi gibi görünüyor. Rejimler derece derece artan bir idmanla değil, başlangıçtaki bir niyetle, mevcut düzeni bir ideolojiye göre temelinden değiştirme arzusuyla totaliter olmuşlardır. Totalitarizme varan ihtilâlcî partilerde ortak çizgiler, ihtirasların büyüklüğü, tutumlardaki radikallik ve baş vurulan vasıtaların aşırılığıdır.

Bu benzerlikler iki totalitarizmi yakınlaştırmaya ve onlarda aynı cinsin iki türünü görmeye elverişli midir?

Bu konuda birbirine zıt iki delil geliştirilmiştir. Birisi, iki rejimin yakınlığını red, ötekisi tasdik eder. Çoğu halde, ikisi de bana tatmin edici veya hiç değilse inandırıcı görünmez.

İki totalitarizmin yakınlığını reddedenlerin delilleri nelerdir?

Birincisi, komünist ve nasyonal-sosyalist partilerin sosyal kaynakları arasındaki farktır. Delil, bu haliyle, söz götürmez. Gerçekten de Almanya'da,

iki partinin sosyal kaynakları çok farklıydı. Birçok işçi nasyonal-sosyalist partiye oy veriyordu, ama sanayi işçilerinin büyük çoğunluğu sonuna kadar oylarını ya sosyalist, ya da komünist partiye vermişlerdir.

Yine de bir nokta kalıyor.

Almanya'da, iktidarın Hitler'in eline geçmesinden önceki yıllarda, partiden partiye geçişler sık sık oldu. Militanların sosyal menşeleri başka da olsa, psikolojik karakter her zaman değişik olmaz. Sosyal menşe farklılığına ters düşmeyen bir tutum ortaklığı vardır.

Gelgelelim asıl olan bu değildir. Sosyal kaynağın değişik olduğunu kabul edelim. Önemli olan, başka sosyal sınıflara dayanarak aynı olayları yaratmanın mümkün olup olmadığının bilinmesidir. Partilerin sosyal kaynaklarının başka başka oluşu, soruna cevap vermez. İki rejimin yakınlığını tasdik edenler, bu iki partinin iktidara geldikleri zaman, militanlarının sosyal menşeleri değişik de olsa, gözlemciye otorite uygulamasında birçok benzer çizgiler sunduğunu ileri sürerler.

İkinci delile göre, nasyonal-sosyalizmle kapitalizm derinliklerde birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü nasyonal-sosyalizm, kapitalistler veya tekelciler tarafından kendi iktidarlarını sürdürmek için yaratılmış bir rejimden başka bir şey değildir.

Bu delil, görülen olaylar karşısında, yanlıştır. Hitler öncesi, Almanya'da, sanayici olsun, banker olsun, bir hayli kapitalistin nasyonal-sosyalist partiye para yardımında bulundukları doğrudur. Bunlar onu ellerine dolayabileceklerini sandılar ve onda,

sosyalist veya komünist bir ihtilâle karşı bir savunma imkânı gördüler. Fakat rejimin totaliter keşildiği dönemde, parti, tekeltcilerin ne kontrolü, ne de yönetimi altında idi. Sanayiciler, bankerler, eski yönetici sınıfların temsilcileri, Hitler rejiminin son döneminde, çoğunlukla muhalefetteydiler. Temmuz 1944'ten sonra, bir temizlemenin kurbanı oldular. Bu temizleme Sovyetlerinkinden tür yönünden farklı, fakat iktidardaki Hitler partisince güdülen politikanın kapitalist sınıfın öz arzusunu ifade etmediğini göstermeye yeterlidir.

Üçüncü delile göre, komünistlerle faşistler birbirinin can düşmanıdır. Bunda da delil söz götürmez. Yalnız, kardeşlerin birbiriyle kavgası ilk defa görülüyor değil ki. Böyledir diye, sorun yine çözümlenmiş olmaz. İktidara geldikleri zaman, bu iki tür partide totaliter olayların ne derece ortak yanları bulunur?

Aralarındaki amansız mücadeleye rağmen, bu partiler yakın oluşlarını ara sıra kabul ettiler. 1939'da Moskova'ya giden Von Ribbentrop, iki ihtilâli övdü. Stalin de bu nezakete Alman milletinin çok sevdiği Hitler şerefine kadehini kaldırarak karşılık verdi. Bu sözler, her iki tarafın şu veya bu dili fark gözetmeden kullanabilmeleri dışında, hiç bir şey ispatlamaz.

İlk üçü ile aynı düzeyden olan dördüncü delil, ideolojilerin öz bakımından bağdaşmayacaklarını ileri sürer. Delilin doğruluğundan şüphe etmem, ama bu da sorunu çözmez. Komünist ideolojiye göre, faşizmin tarihte kötü, insan yaradılışında bayağı ne varsa onların temsilcisi olduğu doğrudur. Faşist ideolojiye göre de, komünist, kötülüğün ta kendisi, mut-

lak düşman olduğu doğrudur. Ancak, bir yanda ideolojinin evrenselci ve insancıl, öte yanda millî, ırkî ve insancılık dışında her şey oluşu, bu adamların zıt fikirler adına benzer uygulamalara gitmeyeceklerini ispat etmez. Uygulamalarda benzerlik veya benzemezlik incelenirken, fikirlerdeki ayrılığı ortaya sürmek, ele alınan sorunun dışında kalmak olur. Hısmılığı tasdik edenler aslında ideolojilerin veya temiz emellerin tarihin terazisinde ağır basmadıklarını ve insanların ideolojilere bağlı bulunmayan etkenlere boyun eğdiklerini göstermek isterler. O zaman mademki ideolojiler taban tabana birbirinin zıttıdır, o halde derin bir yakınlık olamaz şeklinde cevap vermek, tartışılmakta olan: ideolojiler uygulamaları tayin eder mi? sorusunu cevaplanmış farzetmek olur.

Ben buna, simetriden zevk aldığım için değil, sanırım gerçekten zevk aldığım için şunu katıyorum: İki totalitarizmin yakın oluşlarından yana delillerin çoğu, önceki delilleri bana reddettiren karşı fakat benzer nedenler yüzünden, beni daha fazla inandırıyor değildir.

Bazı totaliter olaylar, Sovyet rejimi tarihinin bazı dönemlerinde ve nasyonal-sosyalist rejim tarihinin bazı dönemlerinde birbirlerine benzerler. Tek parti, resmî ideoloji, I numaralının mutlak iktidarı, her yanı saran polis, işlerin bütünü gittikçe daha yakından ele alan ideoloji, polisiye terör... bunların hepsi nasyonal-sosyalist Almanya'da olduğu gibi Sovyet Rusya'da görüldü. Nazi terörünün en aşırı biçimi nasıl savaş sırasında, iktidarın alınmasından bir hayli yıl sonra kendini gösterdiyse, Sovyet Rusya'da da en aşırı terör iktidarın alınmasından he-

men sonra değil, yirmi yıl sonra kendini gösterdi.

İki totalitarizmin yakınlığını tasdik için ileri sürülen ikinci delil, daha önce bir yana attığım delildir. Buna göre, tek önemi olan, iktidardır, fikirlerin anlamı, etkisi yoktur. İdeolojilerin bağdaşmazlığı delinin sonunu halledeceğini kabule ne derece yanaşmıyorsam, komünistlerin genel ve insancıl değerlere inanmalarının önemsiz olabileceği delilini de o derece reddediyorum.

İki totalitarizmin yakınlığı tezini sağlam bir biçimde yerleştiren eser, madam Anna Harendt'in *Origins of totalitarianism* adını taşıyan ve esas olarak Sovyet Rusya'yı 1934 ile 1937 arası ve Hitler Almanya'sını 1941 ile 1945 arası karşılaştıran eseridir. Ancak, bu iki dönemin, bu iki terörün karşılaştırılması ile rejimlerin bütünüünün karşılaştırılmasını birbirine karıştırmak yersiz olur.

Bu iki totalitarizmde ayrılıklar ve hısımlık olduğu söz götürmez bir gerçektir. Benzerlikler sadece bir tesadüf olarak görülemeyecek kadar belirlidir. Öte yandan, emelde, fikirlerde, hedeflerdeki ayrılıklar da iki rejimin kökten yakınlığı kayıtsızca kabul edilemeyecek kadar belirlidir. Yakınlığın ve ayrılığın belirtilmesi, birçok düşüncelere bağlıdır. Tamamiyle emin bir cevaba hiç ulaşılamayacaktır, çünkü nasyonal-sosyalist rejimin Sovyet rejimi gibi gelişme zamanı olmadı. Sovyet rejiminin şimdiden bir tarihi var. Bir takım safhalardan geçti. Birbiri peşinden gelen safhaların anlamı kavranabilir. Buna karşılık, nasyonal-sosyalist rejim altı aydan fazla barış görmedi. 1939'dan başlamak üze-

re, geleceğini tayin eden askerî bir maceraya sürüklendi.

Yakınlığın ve ayrılığın nisbî önemini ölçmek için, karşılaştırmalı, sosyolojik bir incelemeyle yetinmemek, öteki iki anlama metodunu, tarih ve ideolojiyi hesaba katmak gerekir.

Tarih açısından, Sovyet rejimi bildiğimiz gibi insanî bir idealin ilham ettiği ihtilâlcî bir arzudan doğmuştur. Amaç, tarihin hiç bir zaman görmediği en insanî rejimi, insanların insanlığa kavuşabilecekleri, sınıfların ortadan kalkacağı, toplumun mütecanis oluşunun yurttaşların birbirini takdirde imkân vereceği bir ilk rejimi yaratmaktır. Ne var ki mutlak bir amaca yönelen bu hareket, hiç bir vasıttan çekinmiyordu, çünkü, doktrine göre, mutlaka iyi olan bir toplumu yalnızca zor gerçekleştirebilirdi ve proletarya, kapitalizmle amansız bir savaşa tuşmuştu.

Yüce bir amaçla amansız bir teknik arasındaki bu birleşmeden, Sovyet rejiminin değişik safhaları meydana geldi. Birincisi, olağan safha: İç savaş ve iç savaşla birlikte olan politik terör. Ardından, terörün hafiflediği, aynı zamanda özel teşebbüslere yer verildiği ikinci safha, N.E.P. safhası. Ancak, 1929'da üçüncü bir safha, kelimenin tam anlamıyla yeni bir ihtilâl, yani sosyal yapıların kökten değiştirilmesi, Devletçe yukardan girilen bir ihtilâl başlıyor. Zaferinden on yıl kadar sonra, rejim, bizzat kendi şeflerinin sözlerine göre, bir bakıma ilkinden daha şiddetli, daha heyecanlı ikinci bir ihtilâle girişti. Tarımı kolektifleştirme olan bu ikinci ihtilâl, bizzat Kruçef'e göre, yeni terör biçimleri ge-

tirdi, fakat yeni genel Sekreter bunları kınamıyor, meşhur raporunda bu ihtilâl belki daha aza mal olabilirdi demekle yetiniyor; yalnız, Partinin düşmanlarına karşı terörü nasıl kabul ediyorsa, toprak sahiplerine, köylülere ve kolektifleştirmeyi reddeden Kulak'lara karşı terörü de kabul ediyor.

Şaşırtıcı olmaya devam eden, incelememizin bizzat konusu olan şey, izleyen safhadır. Tarım ihtilâli başarıyla sonuçlandığı, rejimin artık hiç bir korkusu kalmadığı halde, neden 1936'dan itibaren büyük bir temizleme, yeni bir terör kudurganlığı safhası görülüyor? Sovyet terörünün yorumlanmasında sorun olarak kendini gösteren nokta şu: Savaş kazanıldığına göre, temizlemeye ne gerek var? Bu soruyu sadece batılı yorumcular sormuyor, Kruçef'in kendisi de soruyor. Ona göre, kişiye tapmanın başlangıcı 1934 - 1938 yıllarındaki terördür; önce Stalin'in zaten yenik olan hasımlarını öldürmek -ki Kruçef bunu yararsız buluyor-ardından en sadık Stalincilere vurmak üzere, Partinin üyelerine yönelttiği terördür. Komünist partinin doğru yoldan ayrılmamış bulunan militanlarına karşı böyle bir teröre neden baş vuruluyor?

O zaman Kruçef tek bir cevap, tek bir yorum sunuyor: Kişiye tapma.

Oysa, bu formül hakkında söylenecek ter şey, bunun hiç bir şey açıklamadığıdır. İtalyan komünist partisi genel sekreteri, çok seçkin bir marksist olan Togliatti'nin dediği gibi, kişiye tapma yoluyla açıklama, marksist bir açıklama olamaz. Böylesine önemli olayları *bir* insan ile açıklamak, doktrinin esas açısından kabul etmediği bir açıklama tipidir.

Partinin hareket tekniği göz önüne alındığında, büyük temizleme hareketini veya üyelerine karşı terörü değil, ama bu olayların olanaklılığını anlamak mümkündür. Bir parti düşmanlarına karşı şiddet kullanma hakkını kendinde bulduğu zaman, hareket noktasında azınlıkta bulunduğu bir ülkede, şiddeti sürekli olarak kullanmaya kendi kendisini mahkûm eder.

Parti teorik olarak demokratiktir. Yalnız, demokratik merkezîyet demek, iktidarı genel kurmaya bırakmak demektir. Genel kurmay da seçimlerde dolap çevirecek, seçmenlerin kendi adamlarınca seçilmelerini sağlayacak güçtedir. Bu nedenle, bu sistemde bir kişinin sonuna kadar gitmesini ve bir oigârşi yerine bir kişinin partiye bütünüyle hâkim olmasını akıl alır. Bu noktada Kruçef batılı sosyologlarla aynı kanaattadır: Bir an gelmiş, o andan itibaren demokratik merkezîyet bir kişinin mutlak iktidarı olarak soysuzlaşmıştır. Olayın anlaşılır olma niteliğini açıkça ortaya koyan nokta, Trotsky'nin bunu şaşılacak biçimde daha önceden kestirmesidir. Lenin 1903'te *ne yapılmalı?* adındaki küçük kitabında ilk kez demokratik merkezîyet teorisini geliştirdiği zaman, Trotsky aşağı yukarı şu itirazı ileri sürmüştür: Partiyi proletaryanın yerine, ardından merkez Komiteyi Partinin yerine, en sonra da Parti genel Sekreterini merkez Komite yerine geçireceksiniz ve işin sonu proletarya adına, bir tek kişinin mutlak iktidarı olacak. Ne var ki Trotsky'nin kendisi de kehanetin doğruluğuna hiç bir zaman tam olarak inanmamıştır.

Başka bir deyişle, “kişiye tapma” denilen olayları mümkün kılan, sadece bir adamın özellikleri değil, aynı zamanda bir partinin, hareketin başından beri mevcut olduğu şekilde, tertip ve hareket tekniğidir.

Bifkuvve güçten fiili güce nasıl geçildi? O temizlemeler neden oldu? Temizlemeler hangi maksatlara cevap verir veya hangi nedenlere dayanır?

Büyük temizlemeyle ilgili birçok açıklama vardır. Bunların hepsi *Russian purge*¹ adında enfes bir kitapta bulunmaktadır. Bu küçük kitabı, 1936-1937'deki büyük temizleme günlerinde Rusya'da aynı cezaevi hücrelerinde karşılaşan ve orada başlarına gelen felâketin nedenlerini tartışan İsviçreli bir fizikçi ile tarihçi bir Rus yazmışlardır. Artık Rusya dışında bulunan bu iki adam, 1936-1938 arası, tutukluların en hoşlandıkları konuşma konusunun büyük temizleme olduğunu anlatırlar. Bu konuşmalardan on yedi teori toplamışlardır. Sizi bunları bir bir dinlemekten kurtaracağım, ama, cezaevleri gibi söz hürriyetinin sınırsız olduğu bir yerde, Sovyet Rusya'daki büyük temizleme hareketine yorulan fonksiyonların başlıcalarını size bildireceğim.

İlk yoruma göre, başlıca neden Parti içindeki mücadeleiydi. Parti, iktidarda olduğu halde, gruplar, hizipler, rekabetler, muhalefetler ile, bütün partilerin hayatına benzer bir politik hayatla karşılaşmış bulunmaktadır. Sonunda muzaffer olan hizip, zafelerini yenik hizipleri eleyerek sağlamlaştırmak istiyor.

¹ F. Beck ve W. Godin'in *Russian purge and the extraction of confession*. New York, 1951.

İkinci yorum, iktidarı elde tutanları harekete getiren parti ilkelerini taassupla uygulama isteği üzerinde duruyor. İdeokratik bir rejimde hükümet edenler, partinin ve rejimin sadece açık düşmanlarını değil, gizli düşmanlarını da elemek istiyorlar. Bazı şartlarda, rejime karşı baş kaldırmaya müsait olanlar, düşman sayılıyor ve öyle muamele görüyorlar. Geçmişten geri kalanlar, Yahudiler gibi dış dünya ile bağlarını sürdürenler, muzaffer hizibe bir zamanlar karşı gelmiş olanlar fiili olarak mevcut düşman muamelesi görüyorlar. Bu yorumculara göre, temizleme sosyal bir korunma tekniği oluyordu. Hedefi, önceden kestirilemeyen şartlarda muhalefete geçebilecek herhangi bir kimseyi önceden elemekti. Sonuna kadar götürülmüş olan bu teknik, akılsızca olaylara kadar varıyordu. Ama, hiç değilse, bu harekette anlaşılır bir niyet görülebiliyordu.

Başka bir yoruma göre, çalışma kampları için işgücü sağlama arzusu, temizlemelerin önemli fonksiyonlarından biri idi.

Yine başka bir yoruma göre, Sovyet toplumu hem bürokratik, hem de ihtilâlcidir. Toplumun bir tek hiyerarşisi vardır, o da aynı zamanda Devletin hiyerarşisidir. Devlet ise, durmadan teşkilâtın şekillerini değiştirmek istiyor. Her şey Sovyet toplumunu bürokratik şekillerde donmaya yanaştırır; ideolojide ise, her şey Sovyet toplumuna herhangi bir şekli son şekil olarak kabul etmeyi yasaklar. Temizlemeler, uyuşukluğun bürokratik billûrlaşmaya sürüklediği bir toplumda, ihtilâl dinamizminin bir çeşit sürdürülmesidir.

Bunların hepsi söylendikten sonra -ki daha birçok faraziye ilâve edilebilir-temizleme, 1936-1938 arasında uygulandığı biçimiyle, yine de hiç akıllıca değildir veya daha doğrusu akılsızcadır. Bizzat Rusların deyişlerine göre, temizleme ordusu ve idareyi bozmuştur. Zindana atılan veya öldürülen subayların sayısı 20.000 ile 30.000 arasındadır. Polonya savunma bakanlığı etmiş mareşal Rokossovski temizleme sırasında hapsedilmişti; aralarında mareşal Toukhatchevsky'nin de bulunduğu birçok ileri gelen Sovyet şefleri öldürülmüştü. Bu ölçüde bir temizleme, Partinin yüce çıkarlarına ters düşer, nedeni de rejimin işlemesine ve ordunun güçlü olmasına partinin ihtiyacı olmasıdır.

Onun için, sözü edilen bu yorumlara, kişiye tapmanın değil, kişinin müdahalesini katmak, bana kaçınılmaz gibi geliyor. Gizli güçten açık güce, ayıklamadaki makul fonksiyonlardan büyük temizlemedeki ölçüsüzlüğe geçmek için, tek bir şey, bir kimse, Stalin'in kendisi gerekiyordu.

Tarihin teorisi ne olursa olsun, şu veya bu dönemde kişileri hesaba katmak zorunluğu vardır. Napoléon Banaparte olmasaydı, başka bir generalin taç giyebileceği hiç değilse olağandışı bir iş görülmezdi, ama taç giyen general Bonopart'tan başkası olsaydı, olanların aynı biçimde ceryan edeceği katıyken ispat edilemeyeceği gibi bunlar mümkün de olmazdı. Sovyet Rusya'da da mesele aynıdır. Rejimin, incelemekte olduğum olaylar yönünde bozulabilmesinin hangi süreçten ileri geldiği anlaşılıyor, ama Stalin olmasaydı, ideolojik hezeyanın, polisiye terörün ve itiraf törenlerinin çok aşırı biçimleri belki görülmeyecekti. Bunu ke-

sinlikle söylemiyorum, kesinlikle kimse söyleyemez, fakat, Sovyetlerin bu olaylar hakkında bizzat kendilerinin yaptıkları yorumda bana gerçek gibi görünen husus şu ki, partiyle, ihtiraslarıyla, tekniğiyle, bürokratik bir rejimde, temizlemelerin fonksiyonuyla açıklanabilecek şeylerin dışında, önceden görülemeyen bir olay işe karışmıştır: bu da bir kişi ve elindeki mutlak iktidar sayesinde oynadığı roldür...

*
**

Tarih açısından, Hitler rejimi başlangıçta komünist istekten başka bir istekle doğuyor. Almanya'nın manevî birliğini baştan kurmak, bunun da ötesinde Alman halkının önünde açılmış bulunan toprakları genişletmek, o halde savaş ve fetihler yapmak isteğinden doğuyor. Bunda orijinal hiç bir şey yok. Bu, XX. yüzyılda Sezar'ların ihtiras ve tatlı kuruntularının yeniden ele alınmasıdır.

İktidara gelindikten sonra, Alman hayatının "hitlerleştirilmesi" derece derece artıyor. Büyük terör ancak savaşın son yıllarında kendini gösteriyor. İnsanın içinden terör olaylarını bizzat savaş açıklar demek gelebilir. Ne var ki olaylar bu açıklamayı hiç desteklemez. Hitler rejiminin bize örneğini sunduğu terör olayı, savaş ortasında, 1941-1944 arasında, altı milyon Yahudinin imha edilmesi olayıdır. Bu imha, bir-iki kişinin öğüdüyle bir tek insan tarafından kararlaştırıldı. Büyük temizleme Sovyet rejiminin amaçlarına bakarak ne kadar akılsızca ise, bu imha da Alman savaşının amaçlarına bakarak o kadar akılsızcadır. Almanya iki cephede dövüşürken, rejimin yöne-

ticileri seri halinde milyonlarca insanı öldürmek için, taşıt araçlarını ve önemli maddî kaynakları gözden çıkarmaya karar verdiler.

Bu terör olayı çağdaş tarihte, aşağı yukarı bütün tarihte eşi olmayan bir olaydır. Başka çağlarda büyük ölçüde öldürmeler olmamış değildir, ama, çağdaş tarihte, hiç bir Devlet başkanı serin kanlılıkla benzerlerinden altı milyonunun sınai imhasına karar vermemiştir. Kinini doyurmak, neden ve sonuç ne olursa olsun, tiksindiği kimselerin yaşama imkânı bulamamaları için, savaş sürerken kendisine yararlı olabilecek kaynakları gözden çıkarmıştır.

Nasyonal-sosyalist partinin benimsediği amaç, Avrupa'nın ırk haritasını baştan yapmak, aşağı kabul edilen bazı milletleri elemek, üstün kabul edilen bir milletin parlak başarısını sağlamaktır. O anlarda Sovyet yurttaşlarını ezebilenden daha da beklenmedik ve özellikle amacı başka olan bir terör ortalığı kasıp kavuruyor. Sovyet terörünün güttüğü amaç, bir ideale tam uygun bir toplum yaratmaktır. Hitler olayında ise, amaç kesinlikle imhadır.

Bundan dolayı, tarihten ideolojiye geçerek, varış noktasında, benzerlikler ne olursa olsun, bu iki olay arasındaki ayrılığın önemli olduğunda ısrar edeceğim. Ayrılık, her iki teşebbüsü harekete getiren fikir noktasından önemlidir; birinde sonuç çalışma kampı, ötekisinde gaz odası. Birinde işin temelinde, hangi vasıta ile olursa olsun, yeni bir rejim ve belki başka bir insan yaratmak isteği, ötekisinde aşağı yukarı bir ırkın tam anlamıyla iblisce imhası isteği yatmaktadır.

Bu iki teşebbüsten her birinin anlamını özetlemem gerekseydi, sanırım ki telkin edeceğim formüller şunlar olurdu: Sovyet teşebbüsü ile ilgili olarak, yaygın formülü hatırlatırdım: "Meleklik taslayan, aptallık eder"; Hitler teşebbüsüyle ilgili olarak, insanın yırtıcı bir hayvana benzemeye kalkması yersiz olurdu, çünkü yırtıcı hayvanlıkta üstüne yoktur.

XVI

SOVYET REJİMİNİN TEORİSİ

Geçen bölümde, totaliter olay konusunda ortaya üç sorun koydum. Birincisi, totalitarizmi hepsi bir arada meydana getiren değişik unsurlar arasındaki bağların cinsi üzerineydi. İkincisi, değişik türden totalitarizmler arasındaki yakınlık ve ayrılık sorunuydu.

Geriye üçüncü sorun, tarihteki örneklerine göre totalitarizmin orijinalitesini ele alıp işlemek kalıyor. Buna komünist rejimle ilgili olarak geliştirilen teorileri gözden geçirme suretiye cevap vereceğim. Mademki komünist rejim marksizme sahip çıkıyor,o halde önce Sovyet rejiminin marksist teorilerini inceleyeceğim.

Bizzat Sovyet yöneticilerin belirttikleri marksist teoriden, bizzat Sovyetler Birliğinin marksist yorumundan işe başlayalım. Bu teoriyi genel hatlarıyla biliyoruz: İhtilâl proletarya için yapılmıştır. Parti proletaryanın karşılığı ve öncüsü olmuştur. Sovyet rejimi komünizmi tas tamam Marx'ın inanışlarına göre meydana getirmektedir. Henüz sosyalist safhasındadır, bu safhada her insanın geliri yaptığı işle orantılıdır, tarihin ufkunda, dağılımı ihtiyacın ayarlayacağı komünist safha görünmektedir.

Bu kendi kendini yorumlama, yeni bir yorum empoze eden önemli bir olayı, proletarya hesabına yapıldığı söylenen ihtilâlin, proletaryanın azınlık-

ta olduğu, kapitalist gelişmenin henüz emekleme safhasında bulunduğu bir ülkede yapılmış olduğu olayını kabul etmeye hiç yanaşmaz. Oysa, Sovyetler dahil, bu noktada herkes birleşmektedir. Olayın kendisi de makul bir marksizme ters düşmemektedir; kapitalist gelişmenin sonuna ulaşmadığı bir ülkede, proletaryadan yana olduğunu söyleyen bir ihtilâlin nasıl başarılı olabildiği anlaşılır. Lenin, Trotsky, Stalin, hepsi bunu açıkladılar. Ne var ki bu olay peşinden ister istemez birtakım sonuçlar getirmektedir. Klasik marksizmin, tarihi tekâmül derebeylikten kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme geçer diyen tarihi şemaya bugün artık ne kesin ne de gerçeğe uygun gözüyle bakılabilir. Sovyet tecrübesinden hiç değilse şu sonucu çıkarmak gerekir: Tarih, kapitalizm safhasını atlayabiliyor. Sovyet rejiminin başlıca eseri, ekonominin gelişmesi, ağır sanayiın kurulması oldu; bunlar Marx'ın kapitalizme yaraştırdığı işlerdir. İlmî bir teori, hiç değilse, üretici güçlerin gelişmesinden sorumlu olarak Sovyetler Birliğinde yerleşmiş olan rejimin batı ülkelerinde kapitalizmin mirascısı olarak yer alabilecek rejimi haber verdiğini ispat etmesi gerekirdi. Başka bir deyişle, proletaryanın azınlıkta bulunduğu bir ülkede, bir ihtilâlin proletarya karakteri yumuşak bir marksizm çerçevesi içinde sürdürülebilirse de, ağır sanayiın kurulması için proletarya ihtilâlinin müessese olarak büründüğü şekilleriye, arkalarında Sovyet tecrübesinin karakteristik oluş safhası bulunan ülkelerde karşılaşılabileceği iddia edilemez. O halde, Sovyetler Birliği yöneticileri rejimlerini, Marx'ın düşündüğü sosyalizmle eşdeğerli bir

rejim, batı kapitalizminin yerini alacak rejim olarak gösterdikleri zaman, marksizmin kendisine ters düşmektedirler.

Sovyet rejiminin kendi hakkındaki kendi yorumunun ikinci zayıf noktası şudur: Bu yorumda, Sovyetler Birliğinde görüldüğü şeklindeki politik rejimin bir teorisi yoktur. İktidarın proletarya tarafından kullanıldığını söylemek, anlamdan yoksun bir beyanda bulunmaktır. İktidar hiç bir zaman fabrikalardaki milyonlarca işçi tarafından değil; fakat komünist partinin, aralarında militanların seçkinlerinin de bulunduğu etten ve kemikten meydana gelmiş üyeleri olan bir avuç insan tarafından kullanılmaktadır. Parti yöneticilerinin proletarya ve köylüler yararına hükümet ediyor olmaları mümkündür. Ama rejim, proletaryanın kendisinin iktidarda olduğu bir rejim değildir, yoksa bu, tekrar ediyorum, mitolojik anlamda bir rejim, tıpkı Fransa'da, 1700'de, bizzat Tanrının XIV. Louis aracılığıyla saltanat sürdüğü rejimin benzeri bir rejim olurdu. Yüce Kudretin asıl olarak her şeyde var olan iktidarının yerini — ki iktidar onun adına kullanılır — hükümet eden kişilerin alması, mitolojiktir.

Bu Devlet teorisinin yokluğundan, rejimin kendi kendini yorumu birçok formül arasında kararsız haldedir. Bunlardan birine göre, toplum mütecanis olduğundan, parti ve fikir çokluğu yoktur. Bir başkasına göre, sınıf mücadelesi sosyalizmin yerleşmesi oranında şiddet kazanmaktadır. Açıkça, bu iki formülден birini seçmek gerek; toplum mütecanisse, sınıflar mücadelesi şiddetlenmez; sınıflar mücadelesi sosyalizmin yerleşmesi oranında şiddetleniyor-

sa, o zaman da toplum mütecanis değildir. Parti ve propaganda tekeli, bir zorbalık biçimi olur (1).

Kendi kendini yorumun esaslı üçüncü zayıf noktası, bugün bizzat partinin genel Sekreterlerince itiraf edilen totalitler olayların marksist açıklamasının bulunmayışıdır. Kruçef, fanteziye kaçan bir takım formüller de katarak, Stalin saltanatının son safhasında olup bitenleri ortaya döktü. Kişiye tapma döneminde komünist partinin militanlarına yöneltilmiş olan polisiye terörü resmî ağızdan açıklandı. Büyük temizleme veya polisiye terör gibi olayları bir kişinin işi olarak açıklamak, tarihin marksist felsefesiyle güç bağdaşır. Bu felsefe, kişilerin rolünü ortadan kaldırmaz, ama, 1930 yıllarının polisiye temizlemesi gibi büyük önem taşıyan olayların sırf bir kişinin eseri olmasını da kabul etmez.

Kendi kendini yorumun son bir zayıf noktası, bizzat yorumcuların kararsız oluşlarıyla ile ilgilidir. Doktrincilerin neyi geçici, neyi nihai saydıkları hiç bilinmiyor. Tek parti, sosyalizmin yerleşmesi dönemine inhisar ettirilen bir olay mı? Veya Sovyet demokrasisi tek parti tekeli ile mi tanımlanıyor? Resmî ideoloji, doktrinin mutlak zaruretlerine mi bağlı? Sovyet doktrincileri bu iki tez arasında gidip geliyorlar. Kaldı ki bunun nedeni anlaşılıyor. Biz, 1916'da, sayısı birkaç bin kişi olan ve başkanları sürgünde bulunan bir partinin, hükümete karşı bir fesat grubunun, dünyanın en büyük imparatorluğuna sahip bir Devlete dönüştüğünü gördük. Bu partinin doktrini insanlığın % 40'ının resmî inan-

1 1965'te moda olan başka bir formül, bütün milletin Devleti formülüdür.

ci kesikti. Bütün bunlar kırk yıl kadar kısa bir zamanda olup bitti. İslâmiyetin yayılmasından bu yana, tarihte bu kadar hızlı ve etkili yarı - dinî, yarı - politik bir fetih belki hiç olmamıştır.

Tahayyül ettiklerinden değişik tecelli eden bu büyük savaşın teoricipleri, kendi öz maceralarının nihaî anlamında nasıl kararsız olmazlar ?

Marksist ikinci yorum, sosyal - demokratların, özellikle menşeviklerin yorumudur.

1917 ihtilâli sırasında, şubatta Çarlığın devrilmesiyle kasımda iktidarın ele geçirilmesi arasında, menşeviklerle bolşevikler şu meseleyi tartıştılar: Kapitalizmin gelişmesinden önce, sosyalist bir ihtilâl gerçekleştirilebilir mi? Bu meseleye bolşevikler hiç tereddüt etmeden evet diyorlardı ve, deyim ugunsu tezlerini başarılarıyla ispatladılar. Menşevikler ise belki daha iyi marksist idiler veya, hiç değilse, marksizmi daha ciddiye alıyorlardı. Kitaplardan yararlanarak, kapitalizmi görmemiş bir ülkede sosyalist ihtilalin mümkün olamayacağını gösteriyorlardı. Savaştan birkaç yıl önce, Lenin de kapitalist gelişmeye ulaşmamış bir ülkede sosyalist bir ihtilâlin düşünülemeyeceğini beyan etmişti. Trostky ise, kapitalist safhanın elzem olmadığını düşünüyordu. Demek, menşevikler sosyalist bir ihtilâlin mümkün olmadığını biliyorlar ve iddialarına şunu katıyorlardı: Bir mutsuzluk olarak işçi partileri iktidarı elde etmeye kalksalar ve sosyalist bir ihtilâl başarsalar, kendi kendilerini yarım asır sürecek bir zorbalığa sürüklerlerdi.

Bu eleştiriyi en kuvvetli biçimde yapan kişi, o zamanlar, marksizmin en büyük doktrincisi, II. Enternasyonalin papası, Alman sosyalist Karl Kautsky idi. Bolşeviklerin iktidara geçmeleriyle birlikte, Kautsky : Bir azınlık partisince proletarya adına mutlak bir iktidarın kurulması, sosyalist umudun inkârıdır, dedi; demokrasisiz sosyalizm, sosyalizm değildir. Daha o günlerde Kautsky sonradan ün yapan sözler kaleme almıştı: "Söz konusu olan, proletaryanın diktatörlüğü değil, ama proletarya üzerinde partinin diktatörlüğüdür." Lenin, *Dönek Kautsky* adındaki küçük kitabıyla işte buna cevap vermiştir.

Yüzyılın başında, menşeviklerle bolşevikler arasındaki fikir ayrılığı pek önemli görülüyordu. Bolşeviklerle menşevikler Rus sosyal-demokrat partide iki hizip meydana getiriyorlardı. Gerçekte, bolşevikler ile menşevikler arasındaki rekabet, amansız bir hal aldı. Nedeni de kolayca anlabılıyor. Bu iki inanın her biri, elli yıl sonra, rejim tiplerinden biri oldu ve iki tip esas üzerinde birbirinin karşısındadırlar. Bolşevikler ihtilâli başardılar, iktidarı aldılar, menşeviklerin demokrasiye ters düşüyor diye kınadıkları bir tek parti rejimi kurdular. Menşevikler veya sosyal-demokralarsa, hiç bir ihtilâl yapmadılar, ama, komünist partinin kapitalizm dediği çerçeve içinde, ülkelere göre az çok önemli reformlar gerçekleştirdiler.

Öyle sanıyorum ki, tarih bakımından, karşımıza bir alternatif çıkıyor : Ya iktidarı zorla alma amaçlanıyor ve gördüğümüz şekilde somut Rus rejimiyle illede aynı olmayan fakat en azından formal ve parlamenter özgürlükleri bir yana atan bir

rejime varılıyor; ya da zor reddediliyor, parlamenter bir rejim çerçevesi içinde çok partili işleyiş kabul ediliyor ve komünistlere inanılırsa, kapitalizmin dışına çıkılmıyor. Bir halde, bu kitabın ilk kısmında incelediğim az çok sosyalistleştiren bir demokrasi, çok partili rejim sürüyor, diğer halde, marksizm ve proletaryaya dayanan bir ihtilâlden sonra, tek partili bir rejim yerleşiyor.

Üçüncü bir hal var mı ? Her zaman olduğu gibi, üçüncü bir hal hayal ediliyor, ekonomi açısından komünistlerinki kadar radikal, politika açısından İngiliz işçi partisinde olduğu kadar liberal olacak bir ihtilâl. Tarih açısından, Avrupalı Sosyal-demokratlar üç değil, iki yol buldular. Neden bu üçüncü yol geçici olarak ancak muhayyilede mevcuttur ? Çok partili işleyiş içinde kalınırsa, önemli reformlara girilebilir, ama üretim araçlarının tam millileştirilmesine ve bir yaşantı biçiminden ayrılmayı, kişilerin ve grupların meşru çıkarlarını hor görmeyi gerektiren ekonominin topyekûn planlaştırılmasına gidilemez. Bugün, bolşeviklerle menşevikler arasında, artık ortak bir yön yoktur : Birincileri totaliter değilse de, otoriter bir rejim tipini temsil ediyorlar. İkinciler ise, marksist doktrine az çok hayandıklarını söyledikleri halde bile, anayasaya bağlı -çoğulcu rejimler denen grupla bütünleşmiş bulunuyorlar.

Sovyet rejiminin marksist üçüncü teorisi olan Trotsky'nin teorisi, hem Sovyetlerin kendi yorumuyla, hem de sosyal-demokrat eleştiri ile ilişkilidir; ne biri, ne de ötekisiyle birleşmeden, bu teorilerden unsurlar alır. Trotsky başlangıçta, 1917'de, iktidarın alınmasını yerinde buluyor, komünist ihtilâlin

proletarya karakteri taşıdığını kabul ediyordu. İhtilâlin kapitalist olgunluktan önce yapılabileceği fikrini de sürdürüyordu. Trotsky, demokratik merkeziyet inancına, bolşevik partinin diktatörlüğüne geç katılmıştı, ama bir kere katılınca da, yani 1917'de, uygulanan vasıtaların meşruluğunu kayıtsız şartsız kabul etti.

Trotsky, doktrinin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı partilerden farklı olarak, bürokratik soysuzlaşma dediği şey eleştirir. Fakat, kendi yenilgisine bir neden bulma kaygısında olduğundan, Kuruşçef'i taklit etmeyecek, bir kişiye tapma teorisini benimsemeyecek kadar marksisti. Stali'nin zaferinin nedenleri bir çeşit marksizmle bağdaşıyor olmalıydı. İleri sürdüğü teori, aşağı yukarı şöyle: ihtilâlin zafereinden sonra, işçi sınıfı tükenmişti, planlı ekonomiyi yönetmek için, bir bürokrasi kurmak gerekti. Bu bürokrasi Trotsky'den çok Stalin'de kendini buldu, çünkü Stalin ekonominin baş olarak istediği adam tipiydi. Trotsky sürekli ihtilâl doktrini ile bir çeşit Thermidor'da yerleşmiş ⁽¹⁾ eski militanları tedirgin ediyordu.

Trotsky'nin açıklaması iki şemayı, planlı ekonomi yönetiminin gerekli kıldığı bürokrasileştirmenin marksist şemasiyle, sert ve yıldırıcı safhadan sonra Thermidor'un jakobinizm krizini ⁽²⁾ izlemiş olduğu biçimde, stalinizmde yatışan bir ihtilâlin şemasını birleştirir.

¹ Fransız İhtilâlinde, Robespiyer'in diktatörlüğüne son vermek için birleşenlerin grubu.

² Bkz.: Sahife 189.

Stalinizmin ve bürokrasinin bu eleştirisiyle birlikte, Trotsky, hiç değilse, 1939 savaşına kādar Sovyet rejiminin sosyalist olduğunda direniyordu. Çünkü rejim kolektif mülkiyet ve planlama üzerine kurulmuştu. Sovyet Devleti, diyordu, şu anda bürokratik soysuzlaşma olaylarıyla karşılaşan sosyalist ve proletarya Devletidir. Burjuva demokrasisiyle Sovyet rejimi arasındaki mücadelede Trotsky sosyalist ideale daha yakın bulduğu Sovyet rejimini beğeniyordu. Bununla beraber, hayatının sonuna doğru, bizzat marksist şema üzerine kuşkular duydu. Marksist faraziyenin yanlış olabileceğini düşünmedi değil. Marksist faraziye şu: Proletarya tarafından yapılan bir ihtilâl, kolektif mülkiyet ve planlama üzerine kurulan bir rejim, peşi sıra insanlığın kurtuluşunu getirir. Gözünün önüne, insanlığın kurtuluşunu sağlamamış, demokrasisiz bir kolektif ve planlama rejimindeki tehlikeyi canlandırır. Proletarya kaderinin bilincine varmaz, enternasyonalizm Sovyetler Birliğindeki nasyonalist billurlaşmayı aşmazsa, bizzat marksist faraziyeyi olayların yalanladığını söylemek gerekirdi.

Trotsky'nin teorisinde en az iki zaydf nokta bulunmaktadır. Birincisi, Thermidor bilgisinin kullanılışı. Trotsky, Stalin rejiminin, 1917 ihtilâlinin çılgın safhasından sonra, jakobinizmden sonraki Fransız Thermidor'unun eşdeğerde örneği olduğunu düşünüyordu. Oysa, kıyaslama tutmaz. 1928 - 1930'dan itibaren, tarımın kolektifleştirilmesi ve ağır sanayiın kurulması sırasında, ikinci bir ihtilâl oldu. 1929 - 1930 arasında geçen döneme Thermidor demek, bana sağduyuya meydan okuma gibi gelir.

Thermidor'dan sonra, eğlence ve zevke karşı çok büyük bir susamışlık baş göstermişti. Oysâ, 1929 - 1934 safhasında, tersine, ağır sanayii kurmak amacıyla, aşırı bir sıkılık empoze edildi.

İhtilâlciler, parti üyeleri güvenlik ve huzur istediler diye cevap verilecektir. Ne var ki büyük temizleme ve terör bu istekleri yalanladı. Jakobin terörün karşılığı olan Sovyet dönemi, sadece 1917 - 1921 değil, aynı zamanda 1934 - 1938 dönemidir.

Trotsky, üretim vasıtalarının rolektif mülkiyetine, planlamaya ve tek partiye dayalı bir rejimin neden aynı zamanda demokratik ve liberal olması gerektiğini hiç bir zaman açıklamadı. Sovyet Rusya'da gördüğü bürokratik hâkimiyet onu irkiltiyordu. İktidarda olanların kendilerine tanıdıkları imtiyazlar, gözünde, sosyalizmin ruhuna ters düşüyordu. Hayaldeki sosyalizme ters düşmesine bir diyeceğimiz yok. Ama böyle bir rejimde, baştaki sınıfın tümünü Devletin temsilcileri, başka bir deyişle, bürokratlar meydana getirirler. Politik ve ekonomik iktidarın bütünü elinde bulunduran bir sınıf, neden kendine maddî ve manevî yararlar tanımasın? Tarihte, çok güçlü bir sınıfın kendi durumundan birtakım yararlar sağlamayı reddettiği hiç görülmemiştir.

Planlı bir ekonomi rejiminin iyi veya kötü, kapitalist rejimden üstün veya aşağı olduğu tartışılabilir. Bu rejimde ekonomiyi yönetenler — ki bir anlamda hepsi Devletin memurudurlar — Batıda özel şirket yöneticilerinin sağladıkları yararlarla benzer yararları kendilerine tanınamaları için, marksist ideolojiler dışında, ortada hiç bir neden yoktur. Bazı

çevrelere özgü dille : Onlar “kitleleri sömürürler”.

Şimdi başka marksist yorumlara, ancak menşevik yorumdan daha dolaysız olarak anti - komünist olan yorumlara geçiyorum.

Marksist doktrine aykırı yorumlardan en ilginç olanı, Amerikalı sosyolog Karl Wittfogel'in yorumudur. Bu adam yakınlarda *Despotisme oriental* ⁽¹⁾ adında çok önemli bir kitap yayımladı. Bu kitabın kabaca özetlenmiş olarak tezi aşağı yukarı şudur :

Marx'ın kendisi *Contribution à la critique de l'économie politique*'in ⁽²⁾ önsözünde, değişik üretim biçimleri saymıştır. Eski, derebeyi, kapitalist üretim biçimleri dışında, *Asya usulü* dediği bir başka üretim biçimi olduğunu kabul eder. Batı toplumlarında görülebilenlerin hepsinden kökten değişik olan bu biçimi, sadece Marx değil, Lenin de düşünmüştür.

Bu üretim biçiminde, Devlet toplumu sanki masseder veya, hiç değilse, toplumdan daha güçlüdür. Çünkü kolektif işin başında memurlar bulunur. Tarım, nehir sularının düzenli kullanılışını ister. Bu nedenle, Mısır'da ve Çin'de, Devletin üretim vasıtalarının sahibi değilse de, kolektif işin düzenleyicisi olduğu ekonomik ve sosyal bir rejim yerleşmiştir. İmtiyazlılar, Devlete şu veya bu şekilde bağlanan veya onu temsil edenler olurlar.

1917 ihtilâlinden önce, Lenin sosyalizmin, hayalini kurduğu topyekûn kurtulmayla, sonuçlanacağı yerde, insanlığı Asya usulü dediği üretim biçimine götürmesindeki tehlikeyi seziyordu. Üretim vasıtalarının özel mülkiyetini ve piyasa mekanizmalarını

¹ Çevirisi: Doğu usulü zorbalık.

² Çevirisi: Ekonomi eleştirisine katkı.

ortadan kaldırmak, toplumun Devlet tarafından massedilmesiyle ve kollektif iş yöneticilerinin me-mur olmasıyla sonuçlanacaktı. Asya usulü üretim bi-çiminde, Batı anlamında sınıf yok, bürokratik ve devletçi bir hiyerarşi vardır.

Politik iktidar mutlakdır, sanki kutsallaştırıl-mıştır. Hükümdar dine sahip çıkar ve aynı zamanda bürokrasi gücüne dayanır. Geçen yüzyılın bir İngi-liz elçisi, Çin imparatorunun önünde yere kapanma-yı reddetmişti. Orta⁽³⁾ İmparatorunun saray for-malitesinde bir Batılı tarafından küçük düşürücü olarak görülen yere kapanma âdeti vardı. Bu hal kutsal hükümdarla uyrukları arasındaki mesafeyi sembolize ederdi.

Doğu zorbalığı ve idrolik toplum teorisi, mark-sisttir denilebilir. Alt-yapıyı suların düzene konul-ması ve yönetim görevlerinin merkezileştirilmesi zaruretleri yaratmıştır. Bu inanışa göre, ihtilâlden önce Rus toplumu yarı-Asya usulü idi. Lenin'de, bunu kabul etme eğilimi vardı.

Bu faraziyede, tarihî tekâmülün tek şemasın-dan vaz geçme zorunluğu vardır. Klasik marksist te-ori, belki kapitalist aşamayı atlayarak, derebeylikten kapitalizme ve sosyalizme giden bir süreç ileri sü-rer. Asya usulü üretim biçiminin gerçekliği kabul edilirse, kökten değişik iki tip toplum ve iki çeşit de tekâmül kabul etmek gerekir.

Asya ve Yakın-Doğu'nun bu üretim biçimine dayalı büyük imparatorlukları, son derece istikrar-

* Orta İmparatorluğu: Eskiden (Çin dünyanın ortasın-da bir ülke olarak düşünüldüğünden) bu ülkeye verilen ad-dır.

lıydılar. Böylesine bir sosyal yapı hem sade, hem sağlamdır. Devlet bağımsız güç merkezlerini ele-yerek toplumun düzenleyici görevlerinin hepsini kendine toplar. İşin yönetimi Devlete, yalnız Devlete kaldığı zaman, toplum aynı zamanda mütecanis ve hiyeraşik olur. Sosyal gruplar yaşayış biçimi, var oluş üslûplarıyla birbirinden ayrılır, ama hiç birinin kendi iktidarı bulunmaz, çünkü hepsi Devlet bünye-sinde erimiştir.

Bu bürokratik imparatorlukların bazı karakter-leri, Sovyet tipi bir toplumda açıkça görülür: Dev-let kolektif işin tek yöneticisi; Devlet bürokrasisi, imtiyazlı tek sınıf ve kelimenin batı anlamında sı-nıf mücadelesi olmaksızın, rekabetler.... Geçen yıl-ki derste ⁽¹⁾, kelimenin batı anlamında sınıf mücade-lesinin, sadece yatay planda sosyal gurup çokluğu değil, gurupların örgütlenme ve hak isteme yete-neğini gerektirdiğini belirtmişim. Sovyet tipi bir toplumda, yaşayış biçimleri ve gelir seviyeleri gu-ruplara göre değişiktir, ama gurupların hiç biri ba-şına buyruk olamaz, hiç biri aynı plandaki öteki guruplara karşı çıkamaz, hepsi tek hırarşiye tabi-dir. Böylesine sosyal teşkilât, geçici ve şaşırtıcı bir olay olamaz, ama her tür özel mülkiyetin, her tür piyasa mekanizmasının kaldırılmasının kaçınılmaz sonucudur. Bu temel iki değişiklik, iş yöneticisinin Devlet memuru olmasını ve kişinin, imtiyazlı sınıfa katılması ölçüsünde iktidarda veya zenginlikte pa-yı bulunmasını gerektirir.

Size çok hızlı biçimde özetlemekle yetindiğim bu teoriyle ilgili olarak iki sorun ortaya çıkıyor:

¹ Bkz.: Sınıf Mücadelesi.

Geçmişte Asya'da görülen zorba idareler, ekonomik açıdan, duraklama halinde olan toplumlarla bağlantılıydı. Aynı olaylar ilerleyen sınıî bir toplumda yeniden olabilir ve sürebilir mi ?

İdeolojik taassup, polisiye terör, bürokratik olmaktan çok ihtilalci olaylardır. Son derslerde incelediğim Sovyet rejiminin karakteristik çizgilerinden bazıları, Asya toplumlarının geçmiş örneğiyle açıklanır mı?

Bununla, marksist veya daha çok yeni-marksist son bir teoriye geliyoruz.

Bu teori, meselâ Trotsky eğilimli İsaac Deutscher'in kitaplarında ortaya konmuştur. Trotsky onun kahramanıdır; Deutscher de, onun gibi, komünist tipi bir ihtilâlin, Rusya'nın tarihî durumuna cevap verdiğini kabul eder. Ardından, sanayileşmeyi marksist deyimlerle doğrular. Sanayileşme, düşmanla çevrili, saldırı korkusu içinde bulunan 1939 Rusya'sı için gerekliydi. Rejim gerek dış tehlikelere karşı koymak, gerek çağdaş bir toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek için ağır sanayiî kuruluşunu mümkün olduğu kadar hızlandırma zorunda idi.

Bundan dolayı, Stalin konjonktürün adamıydı. Trotsky gibi, Deutscher de kahramanının yenilgisini arızî nedenlere yormuyordu. Başka bir yerde, Trotsky'nin her noktadan Stalin'e üstün olduğunu, daha iyi hatip, daha zeki, daha iyi marksist, daha iyi general olduğunu yazdı. İki adamın sadece nitelikleri karşılaştırılrsa, Trotsky üstün çıkardı. Her şeye rağmen, Stalin kazandı, çünkü tarih bir Trotsky değil, bir Stalin gerektiriyordu.

Yorum beni inandırmaz. Stalin'in elinde belki sonuca götüren avantajlar vardı : mevki üstünlüğü gibi, çünkü komünist partinin genel sekreteriydi; ayrıca taktik üstünlüğü. Komünist partiyi Trotsky'nin yapabileceğinden daha iyi elinde oynatmaysını bilirdi. Bir partide veya bürokratik bir Devlette başarılı olanlar, mutlaka en iyi doktrinciler veya en zeki kimseler değil, militanların veya parti yöneticilerinin desteğini elde edenlerdir. Partinin sonunda Stalin'i Trotsky'ye tercih etmesini açıklamak için, tarihinin kanununu öne sürmek belki gerekmez.

Ne olursa olsun, yeni - marksist yorum, Sovyet Rusya'da geçenleri tarihî durumun ve her şeyden önce Rusya'nın geçtiği sanayileşme safhsının sonucu olarak gösterir. Yalnız, mutaassıp Sovyetler gibi "Sosyalizmi kurduk" diyecek yerde — ki bu marksizme ters düşer, çünkü sosyalizm ancak üretici güçlerin gelişmesinden sonra doğabilir - yeni marksistçiler "Rusya büyük bir sanayi kurdu", bunu Batı da kurmuştu, fakat, bu noktaya hızla gelmek için, Rusya korkunç vasıtalar kullanma zorunda kaldı, derler. Stalin Rusya'yı barbarlıktan kurtarmak için, barbar vasıtalara baş vurmuş oluyordu. Barbarlığın eski bir tortusu, sanayileşmenin trajik konjonktüründe, yeniden su yüzüne çıkmış oluyordu. Üretici güçlerin gelişmesi oranında, Marx'ın sosyalist umudları sanki gittikçe daha çok şans kazanıyordu. Ya da, daha dolaysız bir biçimde, üretici güçlerin gelişmesi ne kadar artarsa, Sovyet rejiminin demokratikleşmesi o kadar ihtimal içine giriyordu.

Bu yeni - marksist teori, Sovyet rejiminin zor-

ba veya barbar karakterini, bir yandan sanayileşmenin zaruretiyle, öte yandan Rus kültürü ortamının etkisiyle açıklama anlamına geliyor. Buna paralel olarak, demokrasinin gerçekleştirilmesini hayat seviyesinin yüksek olması için üretim güçlerini yeterince gelişmiş olacakları güne bırakarak sosyalist umudu sürdürüyor.

Bu teori, açıklasa açıklasa, beş yıllık ilk plan ve tarımı kollektifleştirme ile çağdaş olan olayları açıklar; büyük temizlemeyi, ideolojik ve polisiye terörü açıklamaz. Oysa, birinci beş yıllık plan başarıya ulaşmıştı ve bu yoruma göre, mantık açısından Rusya'nın bir istikrar dönemine geçmesi gerekirdi.

Bu teori, ayrıca komünist partinin başlangıçtan beri uyguladığı hareket tekniği ile rejimin karakteristik olayları arasındaki ilişkiyi hiç önemsemiyor. Hareket tekniği, iktidarın bir parti tarafından ele geçirilmesi, pari içinde demokratik merkezileşmedir. Bolşevik partinin şiddet tekniği ile tek parti rejiminin yerleşmesi arasında anlaşılır bir ilişki görülür.

Deutscher büyük temizlemeyi, davaları, itirafları Rusya'nın eski gelenekleriyle açıklar; ideolojik taassubun isteği ile terörün sürdürülmesi arasındaki bağ gibi rejimin önemli bir yönünü önemsemez.

Nihayet, ekonomik ilerleme ile demokrasi arasındaki dayanışma bence ispatlanmış görünmüyor. Sovyet rejimi, üretici güçler gelişmesinde yüksek bir düzeye eriştiği zaman, muhalefetler ve tartışmalar konusunda belki daha az merhametsiz olacaktır. Ekonomik ilerlemenin, politika bakımından,

demokratik bir rejim geliştirmeye kendiliğinden yeterli olduğunu söylemek ihtiyatsızca bir söz olur. Bunda söz konusu olan, belli bir ekonomik tekamül, belli bir rejim tipini otomatikman yaratmaya yeterlidir. şeklindeki basit tasavvurdur.

Teorilerin bu incelenmesinde, karşımıza ne gibi sonuçlar çıkar?

Sovyet rejimiyle ilgili bir teori karmaşıktır, bu rejimin değişik yönleri ne bir tek şema ile, ne de bir tek nedenle açıklanır. Bolşeviklerin, kendilerinden önce bilinmeyen ve önceden kendilerinin de net bir bilgileri bulunmayan bir sanayileşme tekniği bulmak gibi bir meziyetleri görüldü. Bu teknik siyasal bir rejimce uygulama alanına konuldu, rejim ise bir veya birkaç kişinin mutlak iktidarı ve toplumda teknik, ekonomik, idarî ve ideolojik yönetim fonksiyonlarını yerine getiren sayıca kabarık bir bürokrasinin birleşimidir.

Bu bürokratik dikta, geçmişin bürokratik diktalarını hatırlatmaktan geri kalamaz. Birçok Asya imparatorluklarında benzer müesseseler görülmüştür. Ama bu rejimde, ihtilâlcî köklerden gelen şeyler de bulunuyor. Ona çelişir ve heyecanlı bir karakter veren şey, bürokratik diktanın ihtilâl isteğini saf dışı etmemesidir. Bu rejim, yayılma, ideoloji ve güç isteğiyle canlı kalıyor; ideolojik bir tekeli muhafaza ediyor, yurttaşların hepsine ilklere bağlılık empoze ediyor.

Geçmişin zorba idaresi bir dine dayanırdı. Sovyet zorbalığı, akılcı olmak isteyen fakat realitenin kendisinden ayrılmayan kökü batılı bir ideolojiye dayanıyor. Böylece sentezin olağanüstülü-

ğü meydana çıkıyor : Bürokratik zorbalıkların alışılan çizgilerine, ihtilâlcî partinin değıştirme isteğı ve bizzat kendisi realitenin bir eleştirisi olarak oluşan rasyonalist eğilimli bir ideoloji katılıyor.

Kısaca, çağdaş sınaî toplum, Sovyet rejimine, inandırma vasıtalarının ve yeni psikolojik etki tekniklerinin tekeli gibi geçmişin hiç bir zorba idaresinin sahip olmadığı hareket imkânları vermiştir.

Asyanın zorba idareleri yeni bir insan yaratma ve tarih öncesi sonunu bekleme içermezdi.

XVII SOVYET REJİMİNİN GELECEĞİ

Marksist veya yeni - marksist yorumlar, mümkün olabilen yegâne yorumlar değildir. Sovyet rejimi, bolşeviklerin veya bizzat Rusya'nın tarihiyle de açıklanır.

Bolşevik parti, yüzyılın başlarında küçük bir profesyonel ihtilâlciler grubundan meydana geliyordu. Bugün çok büyük bir imparatorluğun hâkimi oldu. Ama o olağanüstü macerayı yaşamış olanlar, gençliklerinin tarihini taşıyan düşünme biçimlerini muhafaza ediyorlar. Bunun bir örneği polisiye saplantıdır. Rejimin gözden düşmüş bir ileri gelenine neden *Intelligence Service* veya Gestapo'nun bir ajanı gözüyle bakılıyor? Cevap şu olabilir : 1917 ihtilâlinde önce, komünist partinin gizli merkez komitesinin beş üyesinden biri, gerçekten *Okrana*'nın, yani Rus polisinin ajanıydı. İktidarın alınmasından sonra, bu ajanın maskesi düşürülmüş ve öldürülmüştür. Lenin birçok kere bu adamın bağlılığına kefil olmuştu. Bu olay, bir muhalifin sonuna kadar gittiği ve düşman polisinin hizmetine girdiği fikrini anlaşılır hale getirir. Moskova davalarının gözlerimizin önüne serdiği tarihî âlem, kırk yıl geçmesine rağmen, bir fesatçı partinin onu tasavvur etme eğiliminde olduğu şekliyledir hâlâ.

Şimdiki rejimle Rus gelenekleri arasındaki ilişkiler üzerine çok yaygın bir literatür vardır. Bürokratik hiyerarşi rejimi, tarih bakımından, çarlık imparatorluğunun rejimidir. Devletle din arasındaki

bağlar geleneğe dayanır. Ruslar her zaman, Amerika'ya yetişmek isteyen fakat Batıyı kınamadan geri de kalmayan bugünün bolşevikleri gibi, çift yönlü bir tutum göstermişlerdir. Klasik deyimlerle söylersek, hem batılı, hem de İslâm yanlı olan bu çift tutum, geçen yüzyılın politik tartışmasını sürdürmektedir. Sık sık geliştirilmiş görüşlerden birkaçı işte bunlardır.

Komünist rejimde kendine özgü üç karakter bulunur :

1. Elindé, geçmişin zorba rejimlerinden hiç birinin sahip olmadığı polisiye ve inandırma teknikleri vardır. Eski toplumlara göre daha az dağınık ve git-tikçe şehirleşmiş olan halk, doktrini benimsemeye daha yatkındır.

2. Otoriter bir bürokrasi ile sosyalizmi yerleştirmek arzusu arasında acaip bir birleşmeyi içerir. Ekonominin bir bürokrasi tarafından yönetilmesi orijinal bir olay değil, ama, üretim vasıtalarının hızlı gelişmesini sağlama amacıyla ekonominin bürokratik yönetimi orijinal bir olaydır.

3. Bu bürokratik dikta, ihtilâlcî bir anlamda, bir partinin buyruğu altındadır. Bundan, gene acaip olan, otoriter bir bürokrasiyle ihtilâlcî olayların birleşmesi ileri gelir. Jacobin'lere benzetilebilecek olan bu parti, görünüşte istikrar kazanmış bürokratik bir Devlette yer almıştır.

Sovyet rejiminin bu kendine özgü karakterleri, gelecekle ilgili birkaç görüş için bize hareket noktası sağlar. Anayasaya bağlı -çoğulcu bir rejimin olabilir bozulmasını düşündüğüme göre, tekelci bir parti rejiminin olabilir bozulmasını da düşünmeli-

yim. Böyle bir rejimin bozulması ise, rejimin *Sovyet karakterini* kaybetmesi demek olurdu. Objektif bir anlamda bozulma, rejimin karakteristiği olan bazı uygulamalardan vaz geçmesi demektir.

Bana öyle gelir ki sorunu ortaya koymanın en basit yolu, biri iyimser, ötekisi kötümser olan marksist iki yorum şeklini birbiriyle karşılaştırmaktır.

İyimser şekil, Sovyet rejiminin kötü olaylarını ekonomik gelişme safhasına bağlayan Isaac Deutscher'in yorumudur. Deutscher ideolojik taassubu, terörü, davaları ve tek parti aşırılıklarını, sanayii kurma zaruretleriyle açıklar. Ona göre, bu safha geçildi mi, biz Batılıların Sovyet rejiminde beğenmediğimiz hususlar ortadan silinmeye yüz tutacaktır çünkü bu patalojik hallerin suçu ya ölmüş bulunan Stalin'in kişiliğine, ya da derece derece azalan sanayileşme zaruretlerine yüklenebilirdi.

Kötümser marksizm, Asya usulü üretim biçimi anlayışını yeniden ele alan, Sovyet rejimini hayatın topyekûn bürokrasileştirilmesiyle açıklayan ve iyimserlerce patalojik denilen olayların bir bürokratik dikta, tek parti ve ideolojik taassup partisinin ayrılmaz parçaları olduğunu ifade eden marksizmdir.

İyimser şekille kötümser şekil arasında, bütün ara şekillere yer vardır. Ara teorinin araştırılması, bizi sorunu şöyle otaya koymaya isteklendirir: Sovyet rejiminde sanayileşme zaruretlerine yorulacak olaylar hangileridir? Sovyet rejiminin sürekli yapısıyla açıklanan olaylar hangileridir?

1953'ten bu yana olan başlıca değişiklikleri hatırlatmakla başlayalım.

1. Terörizm veya kişi hürriyetleri noktasından, önemli değişiklikler oldu. 1936 tipinde büyük temizleme yok artık. Kararnameyle bir genel bağışlama oldu; toplama kampları ortadan kalkma yolunda; mevzuatın ve adli uygulamanın sertliği azaldı. Kıyas ilkesi, şu, kanunun kesinlikle ön görmediği bir suça, kıyas yoluyla kanunun ön gördüğü bir suçun tanımlamasını uygulama usulü, resmen terk edildi. İhtilâle karşı eylemlerden sanık olanları kapalı oturma yargılanma ve toplama kamplarına yollamaya hakkı olan Emniyet özel komisyonu, denildiğine göre, resmen kaldırıldı. İhtilâle karşı eylemler halinde, davanın sanıklar için hiç bir garanti olmaksızın yirmi dört saat içinde açılabileceğini ön gören kanun maddeleri de kalktı.

Sovyet yurttaşları üzerine çöken tehdit veya zorlama gevşedi. Sovyet yurttaşlarıyla yabancılar arasındaki ilişkiler imkân dahiline girdi. Entellektüel düzende, bir "yumuşama" görüldü; tartışmalar arttı. Tarih ve sanat konusunda her şeyi yeniden kurmada istenilen taassup, artık o kadar dogmatik veya emre bağlı değildir. Rejimin şimdiki biçimi, 1953'tekine kıyasla aynı sayılamaz.

Bu gerçek, özlü, değişiklikler henüz bir devrim oluşturmazlar. Stalinleşmişlikten sıyrılma biçimi, çoğu zaman Stalin usulü kaldı. Mareşal Beria, elemek istedikleri için nasıl yabancı ajanı dedi ise, Kruçef de, Beria'nın elenmesinden sonra, onun için hain veya yabancı ajanı demekten kendini alamadı. Komünist partinin şimdiki genel Sekreterinin meşhur nutkunda söylediği olaylardan çoğu, daha önceki resmî nutuklarda ortaya konulan olaylardan daha

doğru değildi. Stalin, Kruşev'in çizdiği o acaip insan olmamıştır. Askerî harekâtı izlemekte ve sevk etmekte yeteneksiz değildi. Birkaç yıl önce kutsallaştırılan birini sonradan insandan aşağı bir düzeye indirmek, yeni bir mitoloji yaratmaktadır.

2. Polis artık aynı rolü oynamıyor. Özellikle, birkaç yıl önce yaptığı gibi, faaliyetini parti üyeleri zararına sürdürmüyor. Yöneticilerin kararları gereğince hareket için emre hazır bulunuyor. Polis cihazı şu an için yarı istirahattedir, ama bu istirahat henüz mutlak bir süreklilik kazanmış değildir.

3. 1936'nın şaşılacak biçimdeki büyük temizlemeleri artık olmuyor ama bir çeşit sürekli temizleme devam ettiriliyor. Bu hal, merkez Komite üyeleri bir oturumdan ötekine karşılaştırılınca görülüyor. İtalyan sosyoloğu Pareto'nun "Seçkinlerin trafiği" dediği şey, hep oluyor; çok yüksek kişiler kısa bir zaman sonra görünmez oluyorlar. Daha önceki safhada olduğu gibi öldürülmüyorlar, fakat önemli mevkilerde olanlar sık sık yenileniyor, bu da hizipler veya yüksek kişiler arasında mücadelenin sürdüğü düşüncesini uyandırıyor.

4. Nihayet, en esaslı nokta olarak, gerek ekonomide, gerek Devlette, gerekse entellektüel hayatta, parti tekeli, partinin yönetici rolü ile ilgili teori, bütünüyle sürdürülüyor. Teoriye uygulamada Verilen geniş anlamda değişiklik oldu, ama bundan dolayı rejim esaslı noktalarında değişmedi. İdeolojik taassup ve siyasal tekellilik rejimi sürüyor hâlâ. Dünnün Sekreterine yaşlı günlerinde yüklenebilir acaiplikler ve aşırılıklar, ortadan silinmiş bulunuyor.

Politika açısından, bildiğimiz gibi, şaşılması bir değişiklik meydana geldi : Bir 1 numaralının Devletin başına geçişine şahit olmadık. Gazeteciler şimdiden Kruçef'in Stalin'in rekorunu kırdığını ve zafere selefinden daha az yılda ulaştığını söylüyorlar, ama ben bu sözlerin doğru olduğunu sanmıyorum. Kruçef bugün Sovyetler Birliğinin en güçlü adamıdır, ancak gücü, Stalin'in 1934'ten itibaren sahip olduğu güce benzemez. Şimdiki genel Sekreter, Stalin'e yapıldığı gibi, kutsallaştırılmıyor. Kader ve çalışma arkadaşlarına korku saldığını gösteren ortada hiç bir şey yok. Oysa, Stalin rejiminin son safhasının özelliği, bizzat Kruçef'e göre, 1 numaralının en yakın arkadaşlarının içinde yaşadıkları korkuydu. Bugün Rusya'daki gözlemcilerin hiç birinde adına *Prezidyom* denilen politik Büro üyelerinin veya partinin merkez Komitesinin üyelerinin genel Sekreterden ürkererek yaşadıkları ve ona gittikleri her keresinde tutuklu çıkmaktan korktukları duygusu ve bunu gösteren hiç bir işaret yok. Parti baş rolü oynamayı sürdürüyor, ama Partinin yapısı Stalin günlerde gördüğümüz gibi değil. Merkez Komite yeniden önem kazanmışa benziyor. Öyle görünüyor ki Kruçef, 1957 Prezidyomunda azınlığa düşürülmüştür ve "Partiye karşı grubu" merkez Komiteyi toplayarak alt etmiştir.

Bunlarla aynı zamanda, halk demokrasileriyle ilişkiler eskiden olduğundan daha yumuşak. Bunda da, aslında değişiklik olmamıştır, Sovyetler Birliği doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki egemenliği sürdürüyor, ama, ortak talimatları uygulamaya koymakta, millî hükümetlere az çok serbestlik bırakıyor.

Ekonomi açısından da değişiklikler görülüyor. Şimdiki yöneticiler hayat seviyesini daha fazla dikkate alıyorlar. Özellikle tekniklerinde daha uysallar. Tarımda üretimi arttırmak için, fiyat mekanizmasına baş vurmaktan, batı ekonomisi ülkelerinin hepsinin yaptığı ve aslında, doktrinal saçmalıklardan sıyrılmış olunca, normal olan *incentive*'ler, teşvikler yapmaktan geri kalmıyorlar.

Bu yumuşamanın örneklerinden biri, traktör istasyonlarının ortadan kaldırılmasıdır. Örnek, marksist veya Leninist doktrinle hiç ilgisi bulunmayan bir kurumun, önce doktrin düzeyine nasıl çıkarılabildiğini, sonra da bir araç düzeyine nasıl indirilebildiğini gösterir. Stalin, traktör istasyonlarının sosyalist doktrinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söyledi. Traktör istasyonlarını kaldırmak, traktörleri kolhozlara satmak, geriye dönüşün bir işareti olur demiş ve tekrarlamıştı. Kruşçev ise, traktör istasyonlarının artık yararlı olmadığını düşündü. Kolhozlar, tarım ürünlerindeki fiyat artışı sayesinde daha zengindir, traktörleri satın alabilecek güçtedir. Kim bilir belki Kremlin'de, kolhozların malı olursa, traktörlerin daha iyi bakılacağı düşünülmüştür. Kim bilir belki, enflasyon yaratma tehlikesi gösteren bir satın alma gücü kaldırılmak istenmiştir.

Gerek politika gerek ekonomi açısından, bu değişikliklerin iki yıl önce bize ekonomik sistemin özü gibi görünmüş olan hususlarla bir ilgisi yoktur. Ağır sanayiye tanınan öncelik her zamandan daha çok ortadadır. Önceliği olan hedefler, her zamankinden daha fazla güdülüyor ve gerektiğinde, geri kalanı gözden çıkarılıyor. Her zamankinden daha fazla,

kararnamelerle planlamaya gidiliyor. Bununla birlikte, şirketlere daha fazla hareket serbestliği, daha fazla yumuşaklık tanınıyor, şartlara uymalarına daha fazla izin veriliyor.

Varmak istediğim sonuç şu formülde özetlenebilir: Bugüne kadar rejimin *içinde* değişiklikler oldu, ama rejimin *kendisinde* temel niteliğinde değişiklik olmadı. Bu rejimde, politik ve ekonomik rejimlerin hepsinde olduğu gibi, az çok farklı yorumlar vardır. Rejim, temel verilere dokunmamak şartıyla, reformlara sırt çevirmiyor. Bugün hâlâ bu veriler sapasağlam duruyor. Değişiklikler ancak rejimin tayin ettiği çerçeve içinde olmuştur. Peki, rejim, temel yapısında değişikliğe uğramıştır denilebilmek için, neyin değişmesi gerekirdi ?

Bana rejimi meydana getiren vasıflar şunlar gibi görünür :

1. Tek parti hâkimiyeti ve ideolojik taassubun sürdürülmesi; parti de bu taassubun tercümanı, tek tercümanıdır.

2. Bir bürokrasinin başarıyla uyguladığı merkezileştirilmiş bir planlama.

3. Toplum içinde fark gözetme ilkesini meydana getiren bir bürokratik hiyerarşinin bulunması.

Devlet dışında başına buyuruk güç diye bir şey yoktur, olmaz ve olmamalıdır. Bir batı toplumu, özü itibarıyla, birbirinden ayrılan, birbiriyle muhalefette olan ve rekabet eden sınıflar veya gruplar toplumdur. Sovyet tipinde ise, birbirinden farklı, hepsi bürokratik bir hiyerarşi, bir Devlet hiyerarşisi içine

alınmış gruplar bulunur. Stalin'in ölümü üzerinden beş yıl geçtiği halde, bu yapı dokunulmadan durmaktadır. Bugün için, mirascıların onlara dokunacaklarını gösteren hiç bir işaret de yoktur.

Sovyet rejiminin daha ilerki günlerde bozulma veya değişme ihtimalleri nelerdir? Bu noktaları, öncakilere oranla daha soyut şemalara baş vurarak ele alacağın. Sistemin kendisinin değişmesiyle ilgili iyimser tezi savunmak için ileriye sürülen şemalar nelerdir?

Birinci şemayı biliyoruz. Onu önceki bölümde andım. Bu, adına yeni-marksist dediğim, Sovyet rejiminin gaddarlıklarını, 1917 - 1940 arasında geçilen ve bugün de görülen ekonomik safha ile açıklayan şemadır. Bu yeni - marksist şema: 1) Hayat seviyesinin yükseldiğini ve yükselmesinin kesilmeyeceğini; 2) Halkın kültür seviyesinin yükselmesinin de kesilmeyeceğini gösterir. Bu iki olay doğrudur. Kapitalist rejimde yoksullaşma teorisi ne kadar yanlış ise, Sovyet rejiminde yoksullaşma da o kadar yanlıştır. Hükümetlerin çılgınlıkları ne olursa olsun, sınaî ekonomi rejimlerinin hiç biri, üretim artışını hayat seviyesinin yükselişi olarak göstermesine engel olamaz. Bu hal az veya çok hızlı olabilir, ama sınaî toplumların hepsinde görülür.

Hayat seviyesinin ve kültür seviyesinin yükselmesi, görüldüğü şekliyle, Sovyet rejiminin liberalizasyonuna ⁽¹⁾ elverişlidir. Teknik bir formasyon kazanmış işçi ve memurlardan oluşan bir şehir halkı, bir köylü kitlesi gibi aynı usüllerle yönetilemez.

¹ Liberalizasyon: Daha liberal, daha hür oluş.

Bu basit beyanların ötesine geçildi mi, bir güçlkle karşılaşılıyor. Yani - marksist şema, hayat seviyesi, kültür seviyesi ile demokratik veya liberal müesseseler arasında dolaysız bir bağı gerektiriyor. Bu dolaysız bağ ispatlanmamıştır ve biz ne yazık ki trajik bir tecrübeyi, Hitler Almanya'sının tecrübesini biliyoruz. Alman halkının teknik seviyesi, kültür seviyesi yüksekti, böyle olmakla beraber, tekelci bir parti rejimini ve olağanüstü kaba bir ideolojiyi kabul etmiştir. Tek partili rejimlerin ve demokratik ülkelerin tecrübesi, insanların, hatta aydın kişilerin az çok saçma ideolojilere kolayca bağlandıklarını teyid ediyor. Her halde, bazı şartlarda herhangi bir kimse herhangi bir şeye inanmaya hazır oluyor.

Rusların ideolojilerine giderek daha az inandıkları kabul edilse de, — ki bu muhtemeldir — bundan, ideolojinin bir rol oynamayı keseceği sonucu çıkmaz. Tarihte, resmî doktrinlerin çoğu, hiç değilse aydın çevrelerde, inanılmaz olduklarından sonra yıllarca ve bazen birkaç yüzyıl hükümet etme vasıtası olarak sürdürülmüştür.

Nihayet, sınıai bir topluma uygun sosyal ve politik tek rejim, neden batı tipinde çoğulcu bir rejim oluyor ? Bürokratik hiyerarşiye ve otoriter planlamaya dayanan bir rejim, gelişmiş bir sınıai toplumla bağdaşabilir. Gelişmiş sınıai bir toplumun sonucunun ille de bizim Batıda tanıdığımız rejime benzer sosyal ve politik bir rejim olacağını önceden söylemek, bana mümkün değil gibi gelir.

İyimserliğe yatkın olan sosyologların yararlandıkları ikinci değişme şeması, ihtilâllerin geleceği şemasıdır. İhtilâllerin ortak bir karakteristiği var gibi

görünüyor : Sonsuzluğa kadar sürmüyorlar. Zamanla, insanlığın yaşama şartlarının alt üst edileceğine ateşli bir imanla inanılmaz olunuyor. Aşk ve şevk aşınıyor ve zaman geçtikçe, Max Weber'in *Die Veralltäglicung der Revolution* dediği ve yaklaşık olarak ihtilâlcilerin günlük hayata dönüşü demek olan şey kendini gösteriyor. Sovyetler Birliğinde komünist parti, püriten, jacobin ve öteki ihtilâllerin hepsinin sonu olan akıbeti görecektir. Bu ihtilâller, birçok yenilgi veya birçok başarı zoruyla, insanların neyseler o olmalarını sonunda kabul etmişlerdir. Sonunda, onlar da istikrarlı bir düzene razı olacaklardır.

Şema, ya ihtilâlcî imanın derece derece azalmasını, ya da imtiyazlı bir sınıfın derece derece yerleşmesini vurguluyor. Bolşevikler başlangıçta baş aşağı etme görevine tam anlamıyla bağlı profesyonel ihtilâlciler partisiydi. Bugün bu profesyonel ihtilâlciler Avrupa'nın Doğu ülkelerinde rejimin imtiyazlıları oldular. Djilas eski arkadaşlarını burjuvalaştıkları için kınar. Şu halde, bir ihtilâlcî tarafından görülen şey ihtilâlin bozulması, daha az iyimser bir sosyolog tarafından görülen şey, gerekli bir burjuvalaşma, normal bir hale dönüş oluyor.

İhtilâlcî ateşliliğin derece derece tükenmesiyle ilgili bu şema, bana geçerli görülüyor. İhtilâlcilerin veya oğullarının zamanla burjuva olmaları muhtemeldir. Demir perdenin öte yanında bu düzenden bir süreç oluşmakta gibi görülüyor. Tecrübe uzadıkça, marksist inancın zayıflıyor olması da bana muhtemel görünüyor. Sovyet yurttaşları marksist olmaktan tamamiyle çıkıyor değildir, Marksist dili hepsi

muhafaza ediliyor, birçok marksist fikri yerinde buluyorlar. Ama marksizmin kendisi yöneticilerin ve yurttaşların düşüncesine gittikçe daha az kumanda edecektir. Doktrin önünde diz çökmeye devam edilecek, fakat doktrin davranışlara hükmedemeyecektir.

Şimdilik, bu gelişme pek ilerlemiş görünmüyor. Kruçef ise bize bunun hiç bir zaman olmayacağını ifade ediyor.

Bu gelişmenin olacağı varsayılsa da bundan, bildiğimiz biçimdeki rejimin ille de baş aşağı geleceği sonucu çıkmaz. Olsa olsa, ideolojik terör gibi, ihtilâlcı ateşliliğin sürekliliğine bağlı bazı yönler yok olabilir. Ama partinin tekeli, ideolojik taassup veya bürokratik dikta dokunulmadan kalabilir. Yapıyla ilgili olan yönlerinde, rejim yaşamasını sürdürebilir.

Sovyetler Birliği üzerine çok ilginç kitaplar yazmış olan Amerikalı sosyolog Barrington - Moore, Sovyet rejiminde geleneksel, rasyonel ve terörist olarak üç ilkenin birleşmesini görür. Zaman geçtikçe, rejim giderek haliyle geleneksel ve sosyal olma zorundadır. Şu anlamda geleneksel olacak: Alışkanlıklar Rus toprağında kök salacak; şu anlamda rasyonel olacak: Toplumun yöneticileri mümkün olduğu kadar fazla ve en ucuza üretmeye çalışacaklardır. İdeolojiyi daha az esas alacaklar, dolayısıyla aşırı vasıtaları kullanmaya daha az istekli olacaklardır.

Bana gelince, öteki rejimlerin çoğunda olduğu gibi, Sovyet rejiminde de ekonomik görüşlerin uzun vadede duruma hâkim olacaklarını kabul etmeye oldukça yatkınım. Ancak, bazılarının bu gelecek gö-

lerin yarın doktrini daha az, etkililiği daha çok esas edinecekleri bana akla uygun görünüyor, bunun şimdiden birçok işaretlerini de görüyoruz. Ama Sovyet rejiminin rasyonalizasyonu denince, belki ayıp fakat bence gerekli olan bir soru sormamazlık edilemez: Entellektüel hürriyet, parti çokluğu, rasyonel olaylar mıdır? Ekonomiyi ve toplumu kendi imtiyazlarını koruyarak en fazla üretim amacına göre yönetime hevesinde olan hükümetler, bütün yurtaşlara kararlarını tartışma hakkı vermeye çalışacaklar mı? İktidar olma rekabetinde, parti çokluğuna razı olacaklar mı? Gerçekte olabilir görünen bir husus olarak ekonomik ve politik bir rejimin rasyonel olması, planlamadaki katılık veya temizleme gibi patalojik aşırılıkların ortadan kalkması bir şey. Batıda tanıdıklarımıza benzer bir rejimin meydana gelmesi başka bir şeydir. Bizler çok partiyi, herkese kendilerini ilgilendirmeyen hususlara karışma hakkını, rasyonelizasyon adına mı istiyoruz? Sovyet rejimini, rasyonel oluştan demokratik oluşa geçeceği biçiminde bir sonuca bağlamak, en azından tartışılabilir olan şu düşüncenin kabulünü gerektirir: Çok partili bir rejim, sınaî bir ekonomiye uygulanacak rasyonel tek politikadır.

Bu hızlı incelemeden çıkarmak istediğim sonuç nedir ?

Totaliter rejim konusunda, iyimserlerin delillerinden bir kısmını kabul ediyorum. Gerçekten demir perdenin her iki tarafında yaşayış biçimleri birbirine yaklaşıacaktır diye düşünüyorum; şimdiden yaklaşma yolundadırlar. Aynı verilere göre, sınaî bir toplum meydana getirme hususunda, Batıda zihnimizi

rüntüsünden çıkardıkları iyimser sonuçlara karşı esaslı bir itira zvardır: Sovyet ekonomisini yöneten kurcalayan tasaların ve düşüncelerin çoğunun benzer bir biçimde demir perdenin öte tarafında da bulunduğunu görmek için, kısa da olsa, bir ziyaret yerterlidir. Ekonomik yönetimin daha rasyonel olmaya, dolayısıyla herkesin yaşayış biçimini daha iyiye götürmeye yüz tutacağını kabul ediyorum. Aşırı taassup veya ideolojik terör şekilleri yerine, ideolojik gevşemenin muhtemel olduğunu kabul ediyorum. Georges Orwell'in 1984 dünyası olarak tasavvur ettiği şekil, 1984'ten daha çok 1951 -1952'ye uygundur diye düşünüyorum. O aşırı olaylar, ekonominin olgunluk safhasından daha çok sanayileşmenin ilk safhalarıyla çağdaştır. Nihayet, bürokratik bir hiyerarşinin yerleşmesine doğru bir eğilimi kabul ediyorum. Ancak, bütün bunlar söylendikten ve iyimser yorumlara büyük bir pay verdikten sonra da, bir şüphe duymaktan kendimi alamıyorum.

Bu değişiklikler rejimin asıl iki unsurunun sürdürülmesiyle hiç bir düzeyde bağdaşmaz değildirler. Bu unsurların ilki, *partinin tekelidir*. Partinin tekeli ise, hem iktidarı elde etmek için yapılan mücadelenin meşruluğunu, hem de ideolojik çok partiliği ortadan siler, veya hiç değilse, zorlaştırır. İkincisi *bürokratik diktadır*. İmtiyazlı sınıfın tümü Devlete sıkı sıkıya bağlı olduğundan, bağımsız güç merkezleri yaratmak hemen hemen imkânsız olur. Bu iki unsurun sürülmesi büyük bir önem taşır. Entelektüel hürriyeti dar sınırlar içine almak, böyle bir rejimin ruhuna uygun düşer, zira doğrulama ideolojisini mesele etmemek gerektir. Nihayet ve belki

esas nokta şudur: Bu rejimde karar veren adam, partinin adamı, cihazın adamıdır. Sovyet rejiminin değişmesi üzerindeki iyimser düşüncelerin çoğu, teknisyenlerin, şirket müdürlerinin zamanla parti adamlarına üstün gelecekleri fikrine dayanmaktadır.

Mirascılar arasındaki mücadelede kazanan her şeyden önce parti adamıdır gibi görünüyor. Şu anlarda, Sovyet toplumunun yönetiminde, partinin, cihazın kesin rolünün yeniden kuvvetlendirilmesine değil, teyidine şahit olmaktayız.

Rejimin imtiyazlıları görev bakımından batı partilerindekine benzer biçimde ayrılmıyorlar. İdeologlar partisine, askerler partisine veya polisler partisine karşı, bir teknisyenler partisi tasavvur etmek saçma olur. Teknisyenlerin bir çoğu bizzat partinin adamlarıdır. Gerçek olan bir şey varsa, o da ayırdığım değişik yönetici sınıfların, ille de birbirine ters düşen doktrinler değil, sadece özel beğeniler veya alışkanlıklar temsil ettikleridir. Partinin adamları gerek yönetime, gerek propagandaya gittikçe artan bir biçimde katılıyorlar, asıl olarak politik personeli meydana getiriyorlar, politik pesonel de rejimin karakteristiklerini geniş ölçüde tayin ediyor. Her şey bir yana, Batıda, bizim de politik personelimiz vardır. Amerika'da politik personeli Truman veya Nixon; İngiltere'de Mc Millan veya Gaitskell gibi adamlar sembolize ederler. Batı rejimlerinde, politik personelin işleyen şekildeki rejime damgasını basmasını, markasını yapıştırmasını normal bulurken, Sovyetler Birliğinde parti cihazı adamlarının rejimi biçimlendirmeye devam etmelerine neden şaşılsın ? Biliyorum ki Batıda birçok insan politik per-

soneli, ipleri oligarşik, tekelci kişilerin elinde bulunan kuklalar olarak görür. Politika adamlarının kapitalist oligarşik kişilerin elinde oyuncak olarak gösterilmesi, insanı Sovyetler Birliğinde de, aynı şekilde, bazı kimselerin politik personelden daha güçlü olduklarını inanmaya iter.

Olayları, Batıda bize göründükleri şekilde ele alalım: Politika adamlarının hükümet sorunlarını herhangi bir tarzda çözümleme alışkanlıkları, iktidara gelmek için bir metodları, yurttaşların bağlılığını sağlamada kendilerine özgü bir biçimleri vardır. Anayasaya bağlı çoğulcu rejimler, politik personelin bu anayasal usülleri sürdürmede başarılı olduğu ve bu rejimlerde karakteristik olan çekişmele-re ve kompromiler üslûbuna uygun ve etkin olarak hareket ettiği takdirde, işler. Sovyetler Birliğinde, bu politik personelin karşılığı, parti cihazının adamlarıdır.

Sınai toplumların hepsinde ortak işin yöneticileri, yani mal sahipleri veya fabrika müdürleri bulunur. Bu adamlar ülkeden ülkeye benzerlikler gösterirler. Çünkü çözümlenecek aynı tür sorunlarla karşı karşıyadırlar. Çünkü benzer şartlar içinde olurlar. Fakat politik personel söz konusu olunca, durum aynı değildir. Elbette, iktidarda tutunmak, ülkeyi yönetmek, kendi arasındaki çekişmelere hâkim olmak gibi bazı genel nitelikte sorunlar politik personelin karşısına çıkar, ama bu sorunlar değişik yollardan çözülür. Tek partili rejimde, bir personel, parti içinde rekabetin özel bir şekliyle meydana gelebilir. Tek parti büyük kolaylıklar sunar. Yerleşmiş iktidarın ve onu kullanan kişilerin meş-

ruluğunu belirleyen bir ideoloji yayar. Çekişmelerin varlığını resmen tanımaz. İlke olarak birlik hüküm sürer; tek parti rejimine almış bir politik personelin bu yapıyı korumak istemesi kolaylıkla anlaşılır. Sanayiın kurulması, hayat ve kültür seviyesinin yükselmesine bağlı olarak beklenebilen değişiklikler, tek partinin ve ideolojik taassubun elenmesini içermediği gibi, toplumun ve Devletin ortak malı olan bürokratik hiyerarşinin de ortadan kalkmasını içermez.

Burjuvalığın yerleşikliği mi var ufukta? Neden olmasın. Ekonominin rasyonalizasyonu mu? Neden olmasın. Terörün hafiflemesi mi? Belki. Zorun patolojik biçiminden vaz geçmek mi? Her halde. Batıda olduğu gibi çok partililiğin ve hür müesseselerin benimsenmesi mi? Mümkündür. Ancak, sınaî toplum gelişmesinin dilediğimiz bu sonuçları getireceği hususunda gösterilebilir ne bir zaruret, ne de bir ihtimal mevcuttur.

Deutscher, işçi sınıfının hayat seviyesinin yükselmesi oranında daha hareketli, politika açısından dinamik kesileceği iddiasını ileri sürer. Ben kendi hesabıma, Sovyet işçi sınıfının tatminsizliği giderek daha azalacaktır diye düşünüyorum. Yaşama şartları düzeliyor, iktidarın baskısı azalıyor. İlerleyen bir rejimde halk kitleleri neden giderek daha az memnun olsunlar? Neden kökten değişiklikler istesinler?

Bir varsayımı, ihtilâl varsayımını bir yana bırakmıştım. Konumuzu tamamlamak için, onun hakkında da bir - iki söz söylemek isterim. Çok partili rejimlere karşı yapılan ihtilâller gördük; tek par-

tili rejimlere karşı ihtilâl neden olmasın ? Bugüne kadar, Avrupa'nın doğusunda tekелci parti veya daha ziyade tekелci parti rejimlerine benzer rejimlere karşı iki ihtilâl oldu. Gerçekten de, gerek Polonya'da, gerek Macaristan'da, asıl olan şey eksikti: rejimin kendisinin millî karakteri. Gerek Polonya'da, gerek Macaristan'da, rejim Sovyetler Birliği olmadıkça, ne yerleşebilir, ne sürebilirdi. Bugün bile Gomulka'nın Polonya rejimi halkın duygularıyla coğrafi zaruretler arasında bir kompromidir. Polonyalıların hepsi Gomulka'yı tutuyorlar ve Varşova'da, kimilerince komünist olduğu, kimilerince de komünist olmasına rağmen tutulduğu seve seve söylenmektedir. Macaristan'da ise, rejim, bu biçimde otoriter her rejim için elzem olan millî katılmadan tamamiyle yoksundu.

Sovyetler Birliğinde olduğu gibi sağlamca yerleşmiş bir tekелci parti rejiminde ihtilâl olması için, imtiyazlı azınlık içinde bir anlaşmazlığın baş göstermesi gerekir. Politik personel ve bürokrasinin tümü birbiriyle anlaşmalı hali korudukça, yönetilenlerin bir ihtilâl imkânını nasıl bulabilecekleri kolay kolay görülmez. Bugün için, bunu arzuladıklarını göstermeye yarayacak ortada hiç bir şey yok. Hür seçimler olsaydı, böylesine bir rejime oy verirdi demiyorum, ama bu rejim, esas olarak, kelimenin batı anlamında, hür seçimlerle yerleşmiş değildir, dolayısıyla kaderini seçimlere bırakmaz. Sovyet rejimi yönetilenlerde şu inancın varlığını varsayar: onlara devletin nazariyeleri üzerinde ne düşündükleri sorulmayacaktır. Rejim, Sovyetler Birliğine büyüklük, güç, yıldan yıla ekonomik ilerleme sağlamış-

tır. Rus halkı bugün dünyanın ikinci ülkesi olma övüncü içindeyken, yarın da birinci olacağı hissini taşıırken, bir alt üst olmayı ummak için acaip bir iyimserlik veya tuhaf bir kötümserlik gerek.

Geriye, hürriyetin insanların hepsinde en güçlü ve en sürekli dilek olduğu varsayımı kalıyor. Ancak, hürriyet kelimesi de ilerde bir incelemeyi gerektirecek kadar belirsiz bir kelimedir.

6

S O N U Ğ

XVIII

REJİMLERİN KUSURU ÜZERİNE

İşte nihayet son iki bölüme geldim. Önce iki tür rejim arasındaki zıtlığın anlamını sıyırıp çıkaracağım; başka bir deyişle, inceleme önce statik, sonra da dinamik olacak.

Anayasaya bağlı -çoğulcu rejimle tek parti rejimi antitezi, dört değişik tarzda ifade edilebilir: *Rekabet ve tekelcilik; anayasa ve ihtilâl; sosyal gruplar çokluğu ve bürokratik dikta; nihayet partiler Devleti ve partizan Devlet* antitezleri (bu son antitezin karşılıkları layik Devlet ve ideolojik Devlet de olabilir).

Rekabet ve tekelcilik zıtlığı ekonomi dilinden alınmıştır. Bu aktarma bana yerinde görülmekle birlikte bazı ihtiyatî kayıtlar gerektirir.

Gerek politika, gerek ekonomi düzeyinde, değerli nimetlerin dağılımı sorunu vardır. Önüne gelen milletvekili veya bakan olamaz. Politik nimetler için yapılan rekabet, zenginlik için yapılan rekabetle kıyaslanabilir.

Bununla beraber, yaklaştırma ille de geçerli değildir. Politikada, kelimenin tam anlamıyla liberal rekabet yoktur. Bir ekonomist, politik rekabetin hep oligopolistik ⁽¹⁾ olduğunu söyleyebilir. Sayıca

¹ Oligopol (oligopole): Çok alıcı karşısında ancak birkaç satıcının bulunduğu piyasa.

az kişi veya grup başlıcası iktidara katılma olan nimetleri elde etmek için birbiriyle rekabet ederler. En iyi organize edilmiş politika, oligopolü duopole (2), yani iki partinin rekabetine çevirir. Rekabet ne kadar iyi organize edilirse, bir bakıma, o kadar az demokratik otur, sade yurttaşın tercih imkânı o kadar azalır. Düopol durumunda, ya birine ya da ötekine oy vermek gerekir. Demokrasi çok büyük sayıda insana en fazla tercih imkânı vermekse, en az organize edilmiş bir rekabet - Fransız rejimininki böyledir - demokrasinin olgunluğudur. Mümkün olabilen tercih sayısı o kadar kabarıktır ki kolektif karar bunun içinden sıyrılıp çıkamaz.

Grupların ve partilerin sayısı ne olursa olsun, politik rekabet bizzat partilerin teşkilâtına göre değişik bir anlama bürünür. Bir kere daha, partiler içinde ya düopol, ya da oligopol bir rekabet görülür ve partilerin iç yapısı, partiler arasındaki ilişkilerin tayin ettiği rejimin yapısını tamamlar ve çoğu zaman düzeltir. Bir uçta, mutlak güçte bir kimse partiyi temsil ederken, öteki uçta, mümkün olduğu kadar liberal bir rekabet faaliyetinde olur.

Takip eden iki kavram, yani *anayasa* ve *ihtilâl* kavramları, ekonomiden değil, hukuk dilinden alınmıştır.

Anayasallık kavramının birçok anlamı vardır. İktidara gelmek için organize edilen rekabet ve bu rekabetin kesin kurallara bağlılığı anayasaldır. Anayasallığın belki daha önemli diğer bir şekli, hükümet kararlarının kurallara tabi oluşudur. Anayasaya

2 Düopol (duopole): Rekabetin ancak iki satıcıyla birçok alıcının arasında yapıldığı piyasa.

bağlı bir rejimde, bir kanunun yapımı için, baştakiler öteki organların aracılığına ihtiyaç duyarlar. Otoriter bir rejimde ise, baştakilerce alınan bir karar, otomatikman kanunlaşır. İşin son haddinde, bir kişinin herhangi bir isteği kanun olur. Bununla ilgili parlak bir örnek, 30 haziran 1934'te Hitler tarafından bir komplonun veya sözde bir komplonun bastırılmasıdır. Hitler fesatçıları veya sözde fesatçıları öldürttü. Olaydan sonra bir kanun çıkarıldı, buna göre, kısa yoldan yapılan bu öldürmeler kanuna uygun oluyordu. Böylesine öldürmeler, geriye dönük bir meşruluğa bağlandı. Böylece tutumdaki keyfilikle (geriye etkili) kanun komedisi bir araya getirilmiş oldu.

Anayasaya dayanan Devlet, kişilerle olan ilişkilerinde hem hâkim, hem de karşı taraf değildir. Tutulku ve kötü muamele gören bir kimse, kural-lara şu veya bu biçimde uymamakla suç işlemiş me-murlara karşı tarafsız muhkemelere baş vurma im-kânına sahiptir veya sahip olması gerekir; yahut, idarenin bir kararıyla zarara uğramış bir kimse, adi veya idarî bir mahkemeye baş vurabilir. Hükû-mete bağlı olmayan ve Devletle kişiler arasındaki ilişkilerden doğan meselelerde karar vermeye yet-killi organlar, nayasallığın üçüncü bir şeklini mey-dana getirir.

Buna karşılık, ihtilal, öz açısından, bana anaya-sallığın inkarı gibi görünür. Elbette ki burada bir tanımlama söz konusu olur. Bir Fransız politikacı-sı "kanun yoluyla ihtilâl"den söz etti. Gerçekte bu yolla ihtilâl olmadı, ama, geniş bir anlamda ihtilâl-ci denebilecek kadar önemli kanun yoluyla de-

ğiştirmeler düşünülebilir. İhtilâl kavramına asıl anlamını, yani anayasallıktan ayrılma anlamını muhafaza etmek, bana yeğdir gibi görünür. Bu anlamda, tekelci parti rejimleri başlangıçta asıl olarak ihtilâlcidir, çünkü iktidarı zor kullanarak elde ederler. Az çok uzun bir süre ihtilâlciler kalırlar. Yöneticiler anayasa veya kanunlara bağlı olmayı kabul etmezler. Sovyetler Birliğinde, iktidar partisi bir, hatta üç anayasa yayımladı, ama kendini anayasa kurallarıyla hiç kayıtlı hissetmedi. Tekelci parti rejimleri, özellikle komünist rejimler, sürekli ihtilâl rejimleri olmak eğiliminde olurlar. Hedeflerine ulaşınca-ya kadar, sürekli ihtilâlde olmaktan şeref duyarlar.

Sosyal grupların çokluğu ve bürokratik dikta olan üçüncü antitez, geçen yıl yapılan (1), Sovyet tipinde ülkelerle batı tipinde ülkelerin sosyal yapısının incelenmesini yeniden ele almaktan başka bir şey değildir. Toplumların hepsi karışıktır, onlarda, eşit olmayan hayat seviyeleri, değişik yaşayış biçimleri bulunur. Bir yanda, gruplar teşkilatlanma ve kendi bilinçlerine varma, birbirlerine açıkça muhalefette bulunma hakkına sahiptirler. Öte yanda, kişiler ve gruplar, sonunda bürokratik bir hiyerarşi olan tek bir hiyerarşiye göre ayarlanmış olurlar.

Sosyolojik anlamda bir bürokrat, bir masada oturan veya siyah kolluklu bir kişi değildir. Anonim bir düzenin temsilcisidir, gerçek bir insan sıfatıyla değil, hiyerarşinin belli bir yerinde görevinin tanımladığı bir kişi olarak hareket eder. Her insanın özel bir rolü bulunur ve herkes kurallara uymakla yükümlüdür. Büyük Amerikan şirketlerinin, tıpkı

1 Bkz. Sınıf Mücadelesi.

Sovyet kamu teşebbüsleri gibi, bürokrasileri vardır. Bizim çağıma yönetim çağı adı verilebilmiştir. İdare binaları da bizzat fabrikalar gibi sınaî medeniyetin birer karakteristiğidir. Ancak, Sovyet tipinde rejimin kendine özgü ayrılığı burada değildir.

Bürokratik diktadan söz edilmesine imkân veren husus, mühendisler, müdürler gibi iş yöneticilerinin hepsinin, her biri kendi bürokrasisine sahip hür teşebbüslere dağılacak yerde, tek idare altına sokulmuş olmalarıdır. Tekelci tip bir rejimde, kolektif iş yöneticilerinin hepsi bir Devlet hiyerarşisine bağlıdırlar. Aynı kişiler hem teşebbüslerde, hem bakanlıklarda kariyer yaparlar. Bu olayların Batıda örnekleri yok değildir. Millileştirilmiş ekonomi sektörlerinin hepsinde, teşebbüs şefi ve memur görevlerinin birleştirildiği görülür. Böyledir diye, son had-dine çıkarılmış bürokrasinin bu birleştirilme ve devletleştirilmesi, tekelci parti rejimlerinin karakteristiği olmaktan kurtulmaz. Bu takdirde, artık her şeylerini, işlerini ve gelirlerini Devlete borçlu olan ve işten uzaklaştırıldıkları veya "temizlendikleri" zaman, her şeylerini kaybeden insanlardan meydana gelen imtiyazlı bir sınıftan başka bir şey yoktur. Yüksek mevkilere, şerefli yerlere ulaşmanın bir tek yolu kalır. Bu yol, tabi oluşun gerektirdiği kölelik ruh ve zihniyetle, Devlet bürokrasisinden geçer.

Dördüncü antitez *partiler Devleti* ve *partizan Devlet* antitezidir. Bir yanda, her biri kamu yararlarının bir temsilcisi olarak, rekabet halinde çok parti, öte yanda, kendi kamu yararları anlayışını herkes için zorunlu kılan tek parti. Layik Devlet ve ideolojik Devlet diye hemen hemen eşde-

ğerde başka deyimler de kullanmıştım. Bu, politik mücadeleler döneminde, dine bağlı Devletle dinden ayrılmış Devlet arasındaki zıtlığın yer değiştirmesidir.

Zıtlık o kadar basit değildir. Her topluluğun ortak değerleri olması gereklidir, yoksa topluluk topluluk olarak yaşayamazdı. Layik Devletlerde, Devlet fikri bizzat anayasa şekli almaya çalışır. Anayasaya bağlı -çoğulcu rejimin ana fikri, anayasallığın kutsallığıdır. Yurttaşların hepsi kavgalarını anayasa kurallarına göre çözümlemeye razı olmak zorundadırlar. Şiddete sırt çevirmek, ideokratik olmayan rejimin sanki ideolojisi kesilir. Bununla, partizan olmayan Devletin, yani partiler Devletin, parti çokluğuna ve doktrinlere göz yumuyorsa da boş olmadığı meydana çıkar, çünkü şiddette sırt çevirmede bir felsefe vardır. Bu felsefe tartışmalarda, derece derece değişmelerde güven içerir. Her politik rejim, sosyal çekişmelerin kurallara bağlanmasının ve iktidarda ekip yenilenmesinin özel bir biçimiyle tanımlanır. Anayasaya bağlı -çoğulcu rejim, çekişmelerin barışçıl çözümlenmesine ve ekiplerin düzenli olarak yenilenmesine yöneliktir.

Bu karşılaştırmalı incelemeden ne sonuç çıkarılabilir ?

Bu rejimlerden birinin iyi, ötekisinin kötü olduğunu, birinin iyiyi, ötekisinin kötüyü temsil ettiğini söylemek, saçma olurdu. İki rejim de, rejim olarak, kusurludur. Ne var ki kusurluluğun türü aynı değildir. Anayasaya bağlı rejimlerde eylem kusurları bulunur. Tekelci parti rejiminin kusuru ise özdedir.

Anayasaya bağlı -çoğulcu rejimler ya aşırı oli-

garşıyla, ya aşırı demagojiyle ve aşağı yukarı her zaman etkililik kısıtlamasıyla kusurludurlar.

Aşırı oligraşiyle kusurlu oldukları hal, parti işlemesi gerisinde bir azınlığın mutlak gücünün gizlendiği zamandır; aşırı demagojiyle kusurlu oldukları hal, partizanca mücadelede, grupların kolektif gerekleri ve kamu yararının anlamını kaybettiikleri zamandır. Etkililik kısıtlamasıyla da kusurlu olurlar, çünkü, bütün grupların kendi yararlarını koruma hakkına sahip bulundukları bir rejim, radikal tedbirleri nadiren alabilir.

Tekelci parti rejiminin kusuru ise başkadır ve kusur özdedir. İdeolojik tasavvura göre, kolektif mülkiyete dayanan planlı bir ekonomide gruplar arasında yarar çekişmesi bulunmayan mütecanis bir toplum farz etsek, partinin tekeline artık gerek kalmaz. Ama kamuoyuna fikrini serbestçe söylemesi yasak edilse, bir düşünce taassubu sürdürülse, o zaman da toplum mütecanis olmaz. Toplumun mütecanis olmadığı andan itibaren, arzusunu zorla kabul ettiren grup, görev olarak hayran olunacak bir görev yapabilir, ama aynı zamanda demokrasiyi yerleştirdiğini iddia edemez. Belki, kusursuz bir toplum yaratma amacıyla hareket ediyordur, ama, tekelci parti rejimini demokrasinin yerine getirilmesi diye gösterdiği zaman, kendi kendisiyle ters düşer.

İkinci bir delili bize Sovyet anayasası ve seçimler veriyor. Seçimler seçim olarak bir anlam taşıyorsa, anayasaya bağlı şekillerin bir anlamı yoksa, Sovyet rejimi seçim veya bir meclis toplama denilen törenleri neden sürdürüyor? Seçimler bu usulün faziletine sunulan bir saygıdır. İktidarın yöneti-

lenlerden gelmediği ilkesi kabul edilirse, seçimler neye yarar ? Sovyetler Birliğinde seçimlerini ve parlamentonun oluşu, bir gün bu demokratik usûllerin ihya edileceği niyet ve umudunun kaybolmadığını ispat ediyor. Bazı şeyhlerin olmaması ve hileli tutumlar koşullarla doğrulanıyor: Toplum henüz mütecanis değildir, toplumun mütecanis olacağı gün, başka biçimde davranılacaktır deniliyor. Bundan, tekelci parti rejiminin, davranış biçimi ve sahip çıktığı fikirler nedeniyle belki uzatılmış ve gerekli bir geçiş döneminden başka bir şey olmadığı sonucu çıkar.

Böyledir diye, rejim çoğu zaman pragmatik doğrulamalar da içermiyor değildir.

Bazen, oligarşileri zora baş vurmadan elemek mümkün olmaz. Kısır bir gelenekçilikle zor kullanma arasında bir tercih yapma durumunda kalınabilir. Zora baş vurmak, suç değildir. Batının zora kesinlikle karşı olduğunu söyleyecek anayasaya bağlı - çoğulcu rejimleri, bununla aynı zamanda atalarına karşı olduklarını söylemiş olacaklardır: İngiltere ve Fransa'da krallar giyotinle öldürülmüşlerdir. Fransızlarsa bunu daha az tartışırlar; her iki halde, geleneksel iktidarı bir ihtilâl devirmiştir. Amerika'daki anayasaya bağlı rejimin temelinde de ihtilâl - kurtuluş savaşı - yatar. Tarih bakımından, Batının rejimleri her şartta her zora karşı değildir. Ne var ki zor anayasaya bağlı kurallar olarak yerleşmelidir. Kendi kendini sürdüren zor, bu tutulmayla aynı anda kendi kendini mahkûm eder.

İhtilâlcı safhadan sonra, bir partinin tekeli Devletin kurulmasında yararlı olabilir. ,Doğrulama, öncü ve öğretmen gibi iki formül arasında kararsız

durumdadır. Tekelci parti halk kitleleridir. öncüsüdür. Onları geleceği fetetmek için hazırlar, en iyilerinin seçilmesini sağlar. En iyiler de büyük sayıyı kapsayan ve eğiten bir seçkinler tabakasını meydana getirir. Tekelci parti sanki öğretmendir, tarihin gerçeğini o bilir ve bu gerçeği, kazanılmış gerçekleri çocuklara aktaran ilkokul öğretmeni biçiminde, henüz cahil bulunan kitlelere öğretir.

Bütün mesele, hangi belirli hallerde bu doğrulamaların geçerli sayıldığını bilmektir. Ancak, bu noktada, ne genel doktrin, ne felsefe, ne de sosyoloji vardır. Zorun hangi şartlarda doğrulandığına karar vermek söz konusu olduğu zaman, bir anlaşmaya güçlkle varılacaktır. Zorun kurbanı olanlar, onun gerekliliğini kolayca kabul etmezler veya zorla çağdaş olanlar onun anayasallığını mirasçılardan daha güçlkle kabul ederler. Bunlar apaçık görüşlerdir. Önemli olan tek fikir, zorun tarih bakımından ne zaman yerinde olduğunu belirlemeye imkân veren genel bir teoremin bulunmamasıdır. Kant'ın peşinden gidip zorun manevî bakımdan bir suç olduğu kesinlikle söylenebilir, Kant'ın yaptığı gibi, manevî bakımdan suç olan zorun Devletleri kurmak ve insanları mantığa getirmek için tarihte kaçırılmaz olduğunu ilâve etmek gerekir.

Tekelci bir parti rejimini kesin bir biçimde ve fikir olarak doğrulamak mümkün olabilir mi ?

Bu doğrulama Spengler'den alınabilir. Yırtıcı hayvan olarak insan, özünden zorludur ve bu zoru elemek isteyen rejimler, gerçekte, gerileyen rejimlerdir. Bu iddia iki beyana ayrılır : Birisi metafizik iddiadır, buna göre zor aslında iyi olmakla birlikte,

hiç değilse insanın özüne bağlıdır; ötekisi tarihi iddiadır, buna göre de Anayasaya bağlı ve eşitçi olan rejimler, gerilemenin işaretidirler.

İnsanlar Spengler'in kötümserliğini paylaşmazlar, kendilerini yırtıcı hayvan olarak düşünmezler, öyle olmayı da istemezler. Belki buna Spengler, bu davranış onların ikiyüzlülüğünü ispat eder derdi. Bu cevabın bir ağırlığı varsa da, inandırıcı değildir. İnsanlar kendilerini sırf zorlu saymazlar. İyi ve kötü üzerindeki manevî yargıları, davranışlarını kısmen tayin eder. Öyle bir felsefeden yana olunarak yönetmek, mümkün olamazdı. Spengler politika adamı olsaydı, ikiyüzlülükle mahkûm olurdu. Çünkü insanlar, onun kendileri için tayin ettiği yolu kabul etmezler.

Zorlu insan doktrini, termonükleer bombalar çağında insanlığın kendi kendini yok etmesi sonucunu getirirdi belki. Olaya dayanan bir itiraz, ama güçlü bir itiraz : kendini savaşa adayan insanlık, sahip olduğu teknik imkânlarla kısa veya uzun vadede ister istemez ölüme mahkûm olurdu. Spengler'in açıkça realist olan felsefesine bizzat tarihi gerçek ün kazandırmıştır.

Çağdaş toplumlar rasyonelleşmiş ve barış sever olmuştur. Spengler'in antropolojik inancı, ortaklaşa iş görmeyle tanımlanan, kişiler için şans eşitliği veya hiç değilse herkes için asgarî öğretim isteyen sınıf toplumların tabiatına çok aykırı düşer. Spengler'in, belki de Nietzsche'nin gözündeki gerilemenin işareti olan sosyalist ve eşitçi eğilim, bugün bir insan arzusundan çok sosyal bir zaruretin sonucudur.

Geçici sonuç şu ki, iki rejimin kusuru öz bakımından değişiktir. Bu sonuç karşısına birçok itiraz çıkarılacaktır, ben de bu itirazları tartışmak istiyorum.

Başlıca ikisi şunlardır :

1. Partiler Devletini çağdaş toplumun isteğine uygun görmek mümkün mü? Her gün anlatıldıkları biçimdeki partiler rejimlerinin yetersizliği ve utanılacak tutumu karşısında, Fransa'da, 1958'de, bu rejimler bu halleriyle içinde yaşadığımız toplumun ruhuna uygun mudur ?

2. Tekelci parti Devleti, yani partizan Devlet, çok partili Devletin değerine kıyasla temelden değişik orjinal değerler yaratmaya bakmıyor mu ?

1. Partiler Devleti, fikirler açısından, partizan Devlet kadar kusurlu değil mi ?

Burada, Simone Weil'in politik partiler üzerine bir incelemesini düşünüyorum. Demokrasiye saflığını geri vermek için bütün partilerin yasak edilmesini öngönlüyordu. Jean - Jacques Rousseau da Cumhuriyet içinde, hizipleri, taraflı ve partizan yurttaş teşkilâtlarını kınardı. Ona göre, gerçek demokrasi-muhalefetleri içinde donmuş kalmış rakip gurublar içermeydi. Bense, partileri anayasaya bağlı - çoğulcu rejimlerin temel unsurlarından biri olarak gösterdim. Partilerin kusurlarını inkâr etmek istemiyorum. Partililerin davasını savunmaya hazırsam, içlerinden hiç birine mensub olmamak şartıyla hazırım. Soyut meşruluklarını hissediyorum, ama fiilî kusurlarını da görmüyor değilim. İnsanlar olduklarından başka şekilde tasavvur edildiği takdirde, hür seçimli, tartışmalı, yurttaşların hep sevimsiz, ara

sıra esef verici seçim makinelerine tabi tutulmadığı bir rejim düşünülebilir. Partiler sanki demagoji ifraz ederler. Militanlarını belli çerçeveler içinde düşünmeye, belli yararları savunmaya zorlarlar. Politik her insan bilir ki hem bir parti adamı hem de bir ilim adamı olunamaz, bu da, parti adamı olunca her zaman gerçeğin söylenemeyeceğinin bir çeşit itirafıdır. Simone Weil biçiminde doğrudan şaşmayan, gerçekten en ufak bir ayrılışın mutlak bir kötülük olduğunu düşünen bir kimse, parti çekişmesi denilen o karışık mücadeleleri kayıtsız şartsız kınayacaktır. Ancak, böyledir diye, parti çokluğunda, modern toplumların ruhuna uygun olan hususları anlamaktan geri de kalınmamalıdır.

Her şeyden önce yarışma teşkilâtı esastır. Rekabetten ve tekelden söz ettim. Ekonomiye olan bu yaklaşımdan yararlanarak, çağdaş ekonomik toplumlarda alanların çoğunda organize edilmiş bir yarışma olduğunu telkin ediyordum. Anayasaya bağlı çoğulcu rejimlerin politik işlemesi, bir yarışma teşkilâtıdır, yani toplumlarımızda yarışma ve teşkilâtı, kaçınılmaz hususlardır. Yarışma kaçınılmazdır, çünkü artık Tanrı veya gelenek tarafından gösterilen yöneticiler yok. Doğuş itibarıyla meşru görülen yöneticiler artık mevcut olmayınca, meşru yöneticiler bir yarışmadan olmazsa nereden çıkarlar ? Bu yarışma organize edilmezse, keyfe ve zora bırakılmış olur.

İkinci olarak bütün yurttaşların politik hayata bilkuvve katılmaları esastır. Şimdiki seçimler belki yurttaşların Devlete genel katılmalarının geri bir biçimidir, ama onun gerçekliğe dönüşebilecek bir sembolüdür.

Çok partili rejimlerde, yapılması gerekli şeyler ve sitenin en iyi biçimde teşkilâtlanması üzerine olan tartışmanın meşruluğu da esastır. Arzu ettiği taktirde, herkesin tartışmaya katılabilmesi, bana toplumlarımızın ruhuna ve aynı zamanda insanlığın isteğine uygun görünüyor. Paul Valéry'nin nükteli itirazını bilmiyorum değilim : Politika uzun süre insanların kendilerini ilgilendiren hussulara karışmalarını önleme sanatı olmuştur, şimdi ise bilmedikleri üzerinde onların düşüncelerini sormaya dönüştü. Formül parlak, ama insanlara düşünceleri sorulmazsa, hep bilgisiz kalacaklardır. Bu tür bir rejim, onlara düşünceleri sorula sorula bir gün bilme şansı verileceği umudunu yaratıyor.

Bu rejimlerde tartışma birbirine karışmış birçok konu üzerinde olur. Kolektif kaynakların dağılımı üzerinde, işin teşkilâtlandırılması üzerinde, politik rejimin yapısı üzerinde, nihayet, öteki toplumlara göre toplumun yararları üzerinde tartışılır.

Kolektif kaynakların dağılımı veya işin teşkilâtlandırılması üzerindeki tartışma, yurттаşlar arasında makul ve açık bir biçimde yapılabilir. Dış politikanın güdümü üzerindeki tartışma, ne yazık ki güçtür.

Yöneticilerin seçilme biçimi ile anayasa herkes tarafından kabul edilse, bu rejimler özlerine daha uygun olurlardı. Rejimin kendisi üzerindeki çekişmeler bir yana bırakılır, gruplar arasındaki makul tartışma, kaynakların doğru dağılımı ve işin en iyi biçimde teşkilâtlandırılması üzerinde olurdu.

Ekonomik rejimin yönetimi üzerindeki tartışma yalnız yerinde olmakla kalmaz, etkililiğe de yar-

dımcı olur. Buna karşılık, topluluk yararının öteki topluluklar yararına karşıt olduğu karışık dönemlerde, her kararı halk tartışmasına sunmakla her türlü hareket imkânını felce uğratma tehlikesi vardır.

Bu olgular ve daha söylenebilecek bir haylisi insanın yaradılışına ve şimdiki sosyal verilere bağlı bulunan kusurlar çerçevesi dışına çıkmazlar, Çağımızın toplumlarında, yarışma teşkilâtlandırılmasının, herkesin bütün seçimlere ve tartışmaya bilkuvve katılmasının, medeniyetimizin ilkeleri ayaklar altına alınmadan ortadan nasıl kaldırılabilceğini ben göremiyorum.

2. Şimdi ikinci itiraza, tekelci parti rejimlerinin kendine özgü değerleriyle ilgili itiraza geçelim.

Bunlardan en sık sözü edilenler, bir yandan formel hürriyete karşı reel hürriyet, öte yandan, sosyalizmin kurulmasından doğacak olan yeni bir insanın yaratılmasıdır.

Hürriyet kelimesi belirsizdir ve birçok anlamı içine alır. Hürriyet önce, Montesquieu'nün diliyle, yurttaşların, kanunlara saygılı oldukları zaman tedirgin edilmeyecekleri güveni, garantisi anlamına gelir. Hürriyet sonra, yurttaşlar için, Devletin nasıl düşünmeleri gerektiği yolunda baskısı olmadan konuların hepsi veya çoğu üzerinde uygun gördükleri düşüncelere sahip olma hakları anlamına gelir. Jean - Jacques Rousseau'nun anlayışında, hürriyet kamu işlerine, yönetici seçimine katılma anlamına gelir, öyle ki Devlete baş eğen kişide kendine baş eğdiği duygusu olsun.

Hürriyetin bu üç kavramı politika felsefesinde klasiktir. Ben bunlara iki kavram daha katacağım.

Genç yaşıyla birlikte, kendi şartlarına, onun dışına çıkmak ve yükselmek umudu olmaksızın kapanmış olduğu duygusunu taşıyan bir kişi, kendini hür saymayabilir. Çağımızda hürriyet, asgarî sosyal bir hareketliliği içerir.

Nihayet, kişi işinde eşit muamele gördüğü, keyfi bir otoritenin elinde oyuncak olmadığı, emeğiyle orantılı para aldığı duygusunu taşımalıdır.

Soyut kavramdan farklı olan hürriyet duygusu, elbette, birçok şartlara bağlıdır.

Önce orta öğretim, sonra yüksek öğretim bursu alan, sosyal hiyerarşide yükselen, bugün hoşnutsuzluk duyduğu bir meslekte çalışan bir sovyet yurttaşının belki ne mutlak bir emniyeti, nede marksist felsefe üzerinde isteğini düşünme hakkı olmamakla birlikte kendini hür hissettiğini tasavvur edebiliyorum. Sosyal yükselme şansı, diğer hürriyet biçimleri yokluğunda bir hürriyet duygusu yaratabilir.

Hürriyet duygusunu insanın haklı veya haksız bulduğu şeyler konusunda beslediği fikirle de belirler. Bir işçi, özel mülkiyeti aslında kötü, büyük şirketlerin yararlarını işçilerin sömürülmesinin sonucu olarak görürse, istediği kadar emniyette olsun, her sabah *Humanité* gazetesini okuma, hükümetini çekistirme hakkına sahip bulunsun, belki içinde temel bir hürriyetten yoksun bulunduğu bilinci olacaktır. Hürriyet duygusu, kelimenin ilk üç anlamında, objektif hürriyet garantileriyle orantılı değildir.

Hürriyet kelimesinin son iki anlamını, anayasa-ya bağlı -çoğulcu rejimlere sık sık yöneltilen itirazlara bir gerçek payı tanımak için ilâve ettim. Bu rejimler, sade yurttaşlardan çok imtiyazlı sınıfları,

özellikle aydınları ilgilendiren hürriyetler vermekle, halk kitlelerine ise, işte doğru bir yer, eşit bir ücret ve sosyal bir ilerleme şansına sahip olma duygusu gibi somut hürriyetin son iki şeklini vermemekle kınanıyorlar.

Emniyet, düşünce ve iktidara katılma hürriyetleri yetmez. Yalnız, anayasaya bağlı -çoğulcu rejimlerin *bütün* hürriyetleri sağlamaması, tekelci parti rejimlerinin hürriyete başka bir anlam veriyorlar demeye gelmez. Tekelci parti rejimleri de işçilere her zaman işte hürriyet, ücrette değişiklik duygusu sağlamaz. Sanırım ki Komünist partinin hiç bir doktrincisi yurttaş emniyetinin, düşünce hürriyetinin ve iktidara katılmanın geçerli hürriyet şekilleri olduğunu düşünmekten geri kalmaz. Doktrincilerin dedikleri ve çoğu zaman haklı olarak dedikleri şey, anayasaya bağlı -çoğulcu rejimlerle hürriyetin başka yönlerinin garanti edilmediğidir.

Bu tartışmadan, gerek tekelci parti rejimleri, gerek anayasaya bağlı -çoğulcu rejimler için hürriyetin değişik bir anlamı olmadığı sonucu çıkar. Bu kelimelere demir perdenin her iki tarafında ayrı anlamlar verildiği doğru değildir. Bugüne kadar bütün yurttaşlara hürriyetlerin aynı zamanda hiç bir zaman sağlanmadığı bir gerçektir. Her doktrinci, kendi rejiminin kişilere neler verdiğini, ötekini neleleri reddettiğini meydana vurarak inancını savunur. Değişik rejimlerin meziyetleri ve kusurları üzerinde çabuçak kavranır ve makul bir tartışmadır bu...

Bir rejimin, özellikle tekelci parti rejiminin tercihini doğrulayabilecek, hürriyetin felsefi bir

inancı var mıdır ? Sanmıyorum. Filozoflar en yüce hürriyetin sağduyu ile karıştığını rahatlıkla söylerler. Sağduyu olunca, kişi özelliğın üzerine çıkar ve bir çeşit evrenselliğe erişir. Yalnız, Kant ve Auguste Comte'un da dedikleri gibi, bu eğitim, işe ve kanuna boyun eğmeden geçer. Bu boyun eğme de rejimlerin hepsinde zorunludur.

Ben, sınaî toplumlardaki, hiç bir politik rejmin gerçekten yeni bir insan yarattığını sanmıyorum. Sınaî toplumlar, yararlanma toplumları olduğundan, herkeste şahsî yararı, geçmişin ahlâçlarının diyecekleri gibi; bencillik duygusunu yaratmaktan geri kalamazlar. Kısa bir dönem sonunda, komünist parti üyelerinin gelirlerini kısıtlamadan vaz geçilmiştir. Lenin önceleri rejimin aristokrati olan komünist parti üyesinin, bir işçiden daha yüksek bir ücret almayacağı kuralını empoze etmişti. Oysa, burjuva adı verilen ülkelerdeki gibi, ücretlerde hiyerarşi esası yeniden konuldu. Çünkü, sınaî bir ekonominin işlemesi için, bu ücret eşitsizliğinin teknik bakımdan gerekli olduğuna karar verildi. En azından, tekelci bir parti rejimi için, yaydığı inanç dolayısıyla yeni bir insan yaratıyor denilebilir mi? Ben, bu türden rejimlerin, dinî inancı elemeye varacak kadar maddeci inancı sürgit yayabilecekleri kanaatında değilim.

Burjuva toplumlarının insanı kadar bencil olmaması imkânsız olan bu insan, Devletin doktrinine katılmakla mı yeni olacak? Bugün için sürekli ve eksiksiz olan bu katılma, zamanla olanaksızlaşır. Doktrini çekici kılan, heyecanı uyandıran husus, militanları coşturan umudlardır. Doktrin, yerleşmiş bir Devletin

doğrulama ideolojisine dönüşmesiyle birlikte, beklenen çok büyük şeylerle gerçek arasındaki uyumsuzluk, doktrinden vaz geçilmesini empoze etmez — rejimin mümkün olabilen değişik rejimler arasında en iyisi olduğu düşünülebilir — ama kaçınılmaz bir biçimde inancı zedeler ve yıpratır. Komünist rejimince yaratılan insan, bir inançla, bir toplumla kaynaşmış bir tek insan değil, genel ilkeleri az çok inançla kabul eden, dünya neyse o olduğundan, ne söyleyeceğini bilen çift adamdır. İnsan adam; ayrıca taassup ve karamsarlık karışımı bir hisle katıldığı bir doktrini bulunan sınaî toplumlar adamı.

Bana iki tür rejim arasındaki ayrılığın kökten farklı iki fikir ayrılığı olmadığını düşündüren nedenler, işte bunlardır. Çağdaş dünyanın, amansız bir mücadeleye mahkûm ideolojileri arasında acı çektiğini kabul etmek zorunda değiliz. Anayasaya bağlı - çoğulcu rejimlerin *besbelli* kusurları ile tekelci partilerin *özde* olan kusurları arasında bir ayırım gözetilebilir. Ama, bazı şartlarda, özünden kusurlu bu rejimin fiilî olarak kusurlu rejime yeğ tutulması mümkündür. Başka bir deyişle, bütün rejimler değerleri noktasından ayrı plana koymamak mümkündür; yalnız, bu ayrımın, bilim ve felsefe adına belirli bir zamanda yapılması gereken şeyin yapılmasını önlemesi şartıyla. Politika adamlarının hareket gerçekliği yoktur demek hakları vardır, bu, filozofların barış rejiminin, rejim olarak, şiddet rejimine tercih edilebilir olduğunu ileri sürmekte haksız oldukları anlamına gelmez.

XIX TARİHİ ŞEMALAR

Zorun tartışmaya, savaşın barışa tercih edilmesi dışında, anayasaya bağlı bir rejim, rejim olarak, tekelci bir parti rejimine tercih edilir. Göstermeye çalıştığım gibi, bu tez tekelci parti rejiminin gerçek hürriyeti sağlama veya yeni bir insan yaratma gibi kendine özgü bir fonksiyonunun bulunmadığını farz ettirir. Dersi bitirirken, değişik türde rejimlerin *geleceğinin öne serilmesi olan* tarihî şemaları hatırlatmak istiyorum. Başlıca dört şemayı gözden geçireceğim.

Bugün en fazla moda olan birincisi, belli bir rejim doğrultusunda tek yanlı dönüşüm şemasıdır. Bu, bir ilerleme şemasıdır, elbette ki, varılacak rejim marksistlere göre Sovyet tipinde bir rejim, batılı demokratlara göre de bizim Batıda görüp tanıdığımız rejime benzer bir rejimdir. Birbirine ters iki rejimin doktrincileri tarihin, kendilerince iyi görülen rejimi gerçekleştirme yolunda olduğunu söylerler : Sovyetlere göre, gelecek, komünizmin olacaktır. Batılılara, hatta ara sıra İsaac Deutscher gibi batılı marksistlere göre, üretici güçler geliştikçe ve sermaye kümелendikçe, politik rejimler batı örneğine yaklaşacaklardır.

Tekelci parti rejimi, bazen belli şartlarda, meselâ sanayileşmenin ilk zamanlarında gerekli olabilir, ama tekelci parti rejimine evrensel hiç bir fonksiyon atfedilemez. Kendisinde olduğunu iddia ettiği fonksiyonların hepsi, başka tipte rejimlerce yerine getirilebilir.

Ona seve seve atfedilen ilk fonksiyon, üretici güçlerin başlangıçtaki geliştirilmesi fonksiyonudur. Bildiğiniz gibi, üretici güçlerin geliştirilmesi Mark tarafından kapitalizme atfedilen görevdi. Tecrübe gösteriyor ki sermayenin kümelenmesi veya sanayileşme, gerçekten, kapitalizmden geçmeden de olabiliyor.

Ona atfedilen ikinci fonksiyon, sınıfların kaldırılması, mütecanis bir toplumun yaratılması fonksiyonudur. Sınıfların, ancak üretme vasıtalarının özel mülkiyet olmaları halinde mevcut oldukları, onların, üretme vasıtalarının özel mülkiyeti ortadan kalktığı günden itibaren artık mevcut olmadıkları kabul edilirse, kendinden anlaşılır ki, sınıfların elenmesi için, özel mülkiyetin ortadan kalkması gereklidir, ama bu beyan sırf aynı fikrin başka deyimlerle bir tekrarıdır, tanımlamanın bizzat kendisinden doğar. Sınıf kavramı veya mütecanis olmama her günkü anlamına alınırsa, o zaman üretme vasıtalarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması, değişik grupların yaşama tarzında çok büyük farkların devam etmesine dokunmaz. Yaşama ve düşünme tarzlarının mütecanis hale getirilebileceği bir topluma, tekelci parti rejimleri yolu ile olduğu kadar özel mülkiyetli rejimler yolu ile de varılabilir. Bu hedefe varmanın temel şartı üretim vasıtalarının geliştirilmesidir, yahut kaçınılmaz şart, bir bolluk ekonomisidir, ki buna batı tipi bir rejim de, doğu tipi bir rejim de götürebilir.

Son olarak, üçüncü bir doğrulamaya göre, tarihte sınıfsız toplumu proletarya, yalnız proletarya yaratabilir. Böyle bir iddia şu tek nedenden bana de-

ğersiz gibi görünüyor : Sovyet biçimi toplumlarda bu rolü proletarya değil, proletaryanın tercümanı olan parti yerine getiriyor. Bundan dolayı, partinin evrensel bir fonksiyonu yerine getirdiğinin ispatlanması gerekir. Böylece yeniden tarihin sonuna ulaşmak için tekelci bir parti rejiminin gerekli olduğu düşüncesinin ispatına dayanmış oluruz. Bu ise şimdiye kadar yapılmamıştır.

Bir an, son Devlet ve mütecanis toplum denilen şeye varmış olduğumuzu kabul edelim. Mütecanis bir toplumda ve bolluk ekonomisinde, politika hâlâ bir anlam taşır mı? Politikanın ortadan silinmesi için, her halde artık Devlet çokluğu değil, evrensel bir tek Devletin olması gerekirdi. Tek Devlette bile, belki bir rekabet kalacak ve bu rekabetin hedefi, meselâ kamu işlerinin yönetiminde baş rol gibi, herkesin aynı zamanda elde edemeyeceği nimetler olacaktır. Yönetim mevkileri, iktidar ve şan şeref için mücadele belki sürüp gidecektir. Mütecanis toplumda politika tekelci rejimlerininkinden daha çok anayasaya bağlı rejimlerinkine benzeyecek, çünkü bana öyle geliyor ki, sakın dönemde daha normal olan barışçı bir politika zor politikasına tercih edilir.

Öteki, anayasallığın tekelci partinin mirası olacağı iddiasındaki teze gelince, bu tez aşırı bir iyimserlikle bütün sınaî toplumların aynı politik üst yapıya sahip olacaktarını ve sınaî medeniyet kabul edikliğine göre, buna bir rejimin, yalnız bir rejimin tam olarak uyacağını varsayar. Ben bu tezin bir esasa dayandığını sanmıyım. Evet, sınaî toplumların politik rejimlerinde, idarî çevrenin genişliği, bürokra-

sinin artması gibi ortak yönler olacaktır, ama sınaî toplumların hepsi Sovyet tipinde aşırı bir bürokratik merkezileşme ile batı tipinde muhtar güçlerin aşırı çokluğu arasında bir tercih yapmaya neden mecbur olsunlar ?

Tek sonuç doğrultusunda tek yanlı dönüşüm şemasının bu iki şıkkını bir yana bırakalım da, ikinci, Max Weber'in sosyolojisine uygun olabilecek bir şema üzerinde düşünelim.

Her tür ekonomi, ekonomik gelişmenin her safhası, rejimlerden birine az çok elverişli olur. Ekonomik gelişme safhasıyla belli bir rejim ihtimali arasında bir bağımlılık kurulabilir.

Hepimiz, hızlı kümeleme dönemleri, veya geleneksel toplumla sınaî toplum arasındaki geçiş dönemleri gibi, tekelci bir parti rejimini kolaylaştıran şartları biliriz. Bu geçiş safhaları Aristoteles'in zorbalığa elverişli gördüğü safhalardır. Ona göre, eski zorbalık, genellikle, patriyarkal ⁽¹⁾ toplumun ticarî bir topluma dönüştüğü sırada meydana çıkan bir rejimdir. Sosyal yıkılış dönemleri sırasında, gruplar arasındaki gerilim şiddetlenir. Değişik sınıfların temsilcilerini uysallıkla işbirliğine götürmek güçtür. Devletin tarafsız olması ve yurttaşların anonim ve rasyonel bir otoriteyi kabul etmeleri ise daha güçtür. Böyle hallerde, tekelci rejimin birçok fonksiyonu olur. Özel teşebbüslerin yerini tutar, ideolojik bir doğrulaması olur, fedakârlıklar empoze eder ve bolluğu haber verir (fedakârlıklara katlandırmanın en iyi yolu, yoksulluğun yerini mutlak zenginliğe bırakacağı günleri bildirmektir), parçalanmış bir

¹ Pedersahî (ataerkil).

toplum için manevî ve sosyal bir çerçeve yaratır, kişilerin ne eski çerçevelerinde yaşamaya, ne de parlamenter usûllerin ağır yürüyen formalizmini kabul etmeye artık gücü olmadığı sırada, geçici bütünleştirme organı olur.

Bugüne kadar, sınaî olarak gelişmiş hiç bir ülke, komünist tipte bir rejimi kendisi için seve seve kabul etmemiştir. Ama buna bakıp gelecekle ilgili sonuçlar çıkarmak tedbirsizlik olurdu. En azından iki ihtimal var : Bu tür rejimler, özellikle şimdiki dünyada, istilâ olmadan da, dışardan ideolojik bulaşmayla gelebilirler. Tekelci parti rejimleri gelişmiş sınaî toplumlardan çıkmıştır. Hitler rejimi Weimar cumhuriyetinin mirascısı oldu. Anayasaya bağlı rejimler bir halde değil, iki halde zedelenebilirler : Sanaileleşmenin ilk zamanlarında ve herhangi bir kriz döneminde. İki savaş arasında, ekonomik düzenden krizler yaşadık : İkinci dünya savaşından beri, başka türden krizler geçiriyoruz. Bugün Fransa'daki gibi anayasaya bağlı - çoğulcu bir rejim, kazadan masun değildir.

Üçüncü şema rejimlerdeki çeşitlilik, yalnız şartlardan ileri gelen çeşitlilik şemasıdır.

Birçok ülke, kurtuluşun ertesi günü, geniş ölçüde anayasaya bağlı fakat parti çokluğu anlamında çok partili olmayan bir rejim, hukukî açıdan değil, fiilî açıdan tek partili ve anayasaya dayalı bir rejim ile karşılaşmıştır : Bir anayasaya göre yönetilen fakat bir tek politik partisi bulunan Tunus'u düşünüyorum. Tek parti olmasının nedeni, bu partinin kurtuluştan önce millî iradenin temsilcisi, onun yaratıcısı olmasıdır. Bu dersimi dinleyen bir Tunuslu, ge-

çenlerde benden fiili açıdan tek partili bir rejimin, tekelci partilere yormuş olduğum patalojik olayları geliştirip geliştirmeyeceğini sordu. Ona en ufak bir gereklilik olacağını düşünmediğimi söyledim; kurtuluş savaşından hemen sonra gelen safhada fiili açıdan tek parti, aşağı yukarı olağandır. Atatürk'ün devriminden sonra, bu tür bir rejim Türkiye'de de görüldü.

Eleştirme niyeti olmadan imada bulunmak istediğim ikinci bir sınıf ülkeler vardır; bunlar ne anayasaya dayalı çok partililiği, ne de ideolojik tekelliliği tesis etmişlerdir. İspanya ile Portekiz'i düşünüyorum, bunlar, sınıî olarak çok fazla gelişmemiş, Avrupa'nın politik tekâmülünün genel gidişine kıyasla bir istisna teşkil eden, ne faşist, ne de komünist tekelci parti rejimleri olmayan, katolik bir felsefeden yana olan ve partiler çokluğunu değil, güçler çokluğunu kabul eden ülkelerdir. Aile, bölge ve meslek teşkilâtlarının çokluğu, partiler çokluğunun reddi ile ne ölçüde birleştirilebilir? Mesele çözümlenmiş değildir; bunu Portekiz'de bugünkü seçimler örneğiyle görüyoruz. Bizzat muhaliflerin coşkunluklarını her fırsatta ortaya vurmaya mecbur bulundukları tekellci bir parti rejimi söz konusu değil; Portekiz, muhalefetin aday göstermesini kabul eder, ne var ki bu adayın seçilme şansı hiç yoktur. Yarışmanın açık olduğu bir rejim değildir; ancak, herkesin inanmadığı şeye inanma yemini etmeye mecbur bulunduğu tekellci bir parti rejimi de değildir.

Üçüncü hal, ideolojik olmayan ihtilâlcî hareketler, rejimler, ya da millî ideolojili hareketlerdir. Ya-

kın-doğu ülkelerini, özellikle tekelci parti rejimleri sınıfına girmeyen Mısır'ı düşünüyorum. Bu ülkelerde anayasaya bağlı-çoğulcu rejimler görülmez. Devlet teşkilâtlanmış bir muhalefete göz yummaz. Bir fikre sahip çıkar ve bu anlamda, partiler Devletleri biçiminde tarafsız ve layık değildir. Ancak, iktidarı ellerinde tutanların ileri sürdükleri inanışlarda, herkese empoze edilen sistemli bir ideoloji karakteri yoktur. Bu inanışlarda esas, bir arzu, millî bir hedeftir — bu da partilerin anayasaya bağlı rekabetini saf dışı bırakır, ama terörün ve ideolojik dogmatizmin derece derece yaygınlaşmasını gerektirmez. Bu ülkeler bana bir gelenek ve ihtilâl karışımı ortaya koyuyorlar gibi geliyor. Bunlar ihtilâlcî karakterde değişmeler safhasında yer alırlar; bunu bizim Batıda daha önce yaşadığımız geleneksel toplumlardan sınıî toplumlara geçiş safhasıyla karıştırmamak gerekir. Bir çeşit çift devrimin içinden geçerler: Sanayileşme, ama aynı zamanda bir millet oluşması. Bu iki devrimin birleşmesi tipiktir, acıptır.

Dördüncü şema, klasik yazarların sık sık ortaya koydukları bir şema, bir çember şemasıdır.

Anayasaya bağlı parti çokluğundan hareket edelim. Bu şemaya göre, bu rejim anarşi şeklinde bozulacak, ondan, ihtilâlcî bir sureçle dogmatik bir ideolojisi olan tek parti doğacak. Bu parti bir kere iktidara geldi mi, yıpranma yavaş yavaş ideolojik imanın ateşini yok edecek, rejim de, tek parti rejimi kalmakla birlikte, bürokratik bir diktaya, gittikçe daha az dogmatik kesilen bir diktaya yaklaşacak. Rasyonelleşen bu bürokrasi, bu

tek parti, bir gün toplumun temellerinin oldukça sağlamlaştığına inanacak ve partiler arasında kural-lara bağlı bir rekabetin gelişmesine izin verecek ve böylece çember tamamlanacak az çok başlangıç nok-tasına dönecektir.

Bu çember, akli nkabul edeceği bir şeydir. Bunu Eric Weil'in *politik felsefe*'sinin bir notun-da yazılmış bulabilirsiniz. Biz, bugüne kadar çem-berin tam olarak tamamlandığına şahit olmadık. Gerçi Weimar cumhuriyetinde anarşi şeklinde bir bozulma oldu, ama o da Weimar cumhuriyetinin son yıllarına anarşi demek kabul edilirse... Ardından, iktidarın ideolojik bir parti tarafından ele geçirildi-ği ve doktrini bulunan tekelci tek parti rejiminin kurulduğu görüldü, fakat onu izleyen safha, yani tek parti rejiminin bürokratikleşmesi ve rasyonelleşmesi sonuna varmadı. Rusya'ya gelince, anayasaya bağ-lı parti çokluğundan değil, geleneksel bir dikta re-jiminden, çarlıktan hareket edildi. Bu rejim, anaya-saya bağlı bir devrim denemesi safhasında iken yı-kıldı. Sovyetler Birliğinin ideolojik tek parti rejimi, belki rasyonel bürokrasiye dönüşme yolundadır, ama, şu anda onun ne ideolojik dogmatizmden vaz geçtiğini, ne de bu dogmatizmden vaz geçmenin ka-çınılmaz olduğunu ispatlayan hiç bir şey yoktur.

Ne yazık ki tekelci parti rejimlerinin liberali-zasyonu Tarih kitabında önceden yazılı değildir. Mutlu veya mutsuz bir olay olarak anayasaya bağ-lı - çoğulcu rejimlerin anarşi şeklinde bozulması da mukadder değildir. Çember mümkün fakat zarurî değildir.

Bu dört tip şemanın incelenmesi iki esaslı fikre götürür.

Ekonomik gelişmenin değişik safhaları şu veya bu rejime az çok elverişli olur, şu artla ki, fikren mutlak bir bolluğun varlığı kabul edilsin, kaldı ki sınaî toplumlarda ancak bir tip politik üst yapı bulunacağı ispat edilmiş değildir. Değişik politik rejimlerle gelişmiş sınaî bir medeniyet tasavvur edilebilir.

Şimdiki halde, ekonomiler ve uluslar öylesine değişik bir yaşta ki durumların çeşitliliği aşırı bir politik müesseseler çeşitliliğinde yansıyor. Milli kademeye henüz erişmiş ülkeler, yaşlı ülkelere şimdiden ağır gelen partiler rekabeti lüksünü belki yüklenmezler. Sanayilemenin ilk safhalarını geçiyor olan ülkeler de belki anayasaya bağlı - çoğulcu rejimler lüksünü, yani rakip partiler arasındaki yarışma lüksünü kendilerine çok görebilirler. Tasavvur edilebilecek hiç bir çember bize ne düzenli, ne de kaçınılmaz görünüyor.

Bu bölümü ve bu kitabı bitirirken, önce çok genel, sonra çok özel düşüncelere kendimi bırakmak, başta gözde yazarlarım olan Alexis Tacqueville ile Marx'a dönmek, ardından Fransız konjonktürünün incelenmesini tamamlamak istiyorum.

Önce, bana sınaî medeniyetin bu sosyolojisine hareket noktası sağlamış bulunan Tocqueville ile Marx'a baş vuralım. Sanıyorum ki her ikisinin açıkça gördükleri hususlarla her ikisinin görmedikleri veya gerçek değerini vermedikleri hususları belirtmek oldukça kolaydır.

Tocqueville çağdaş toplumların hepsinde demokratikleşmeye, statü farklarının derece derece ortadan silinmesine doğru bir eğilim olduğunu açıkça kabul etmişti, ama sınıai medeniyetin özünü takdir edememişti, belki de bilmiyordu. O, bunda ticari toplumların bir şeklinden başka bir şey görmüyordu. Düşünce biçimi de baştan aşağı politiktir. Onun dikkatine çarpan, eski Fransız sınıflarının ortadan kalkmasıdır. Aristokrasinin kalkması, ekonomik düzenden olan faaliyetlerin birinci plana geçeceği, zenginlik ve itibar sağlayacağı bir toplumun meydana gelmesine yol açacaktır. Çağdaş toplumların kendilerine özgü özelliğini hiç bir zaman açıkça ortaya çıkarmadı. Burada özellik kelimesiyle üretme gücünü, sayesinde bu toplumların derece derece, yalnız kelimenin eski anlamında, statü farklarını değil, gelirlerdeki ve yaşama tarzlarındaki farkları da azaltabileceği gücü söylemek istiyorum.

Toplumlarımızın kendine özgü özelliğini eksiksizce yakalayan Marx olmuştu. Üretim güçlerinin şaşılmasılı gelişmesi nedeniyle, çağdaş toplumların geçmişin toplumlarıyla ortak hiç bir yanı olmadığını fark etmek becerikliliğini gösterdi. *Komünist beyanname*'de, Marx, yarım yüzyılı bile bulmayan bir zaman içinde, insanlığın yaşama biçimi ve üretim vasıtaları geçmişin binlerce yılı boyunca olduğundan daha derince değişti, diye yazar. İşin acaip tarafı, Marx bütün sonuçları sınıai toplumun bu incelemesinden çıkarmadı, çünkü o, hem hicivci, hem politikacı, hem de bilgindi. Hicivci biçiminde hareket etti; çağdaş toplumun can sıkıcı bulduğu bütün yönlerini sevmediği kapitalizmin sırtına yükseldi. Çağdaş sanayie,

yoksulluğa, sanayileşmenin ilk zamanlarına yüklenebilecek şeylerden kapitalizmi sorumlu tuttu ve mucizevî bir şekilde, kafasında, zamanının toplumlarında kendisine iğrenç görünen ne varsa hepsini ortadan silebilecek bir rejim yarattı. Sınai toplumun nahoş veya korkunç yönlerinin ortadan kalkması için, aşırı, bir basitleştirmeyle, üretim vasıtalarının millileştirilmesi ve planlanması yolunun yeteceğini telkin etti.

Yol, propaganda bakımından etkiliydi, ilmî inceleme bakımından ise, güç savunulabilirdi. Daha kesin ifadeyle, sınıf mücadelesinin etkililiğine gereğinden fazla değer verdi. Kapitalizmi teknik ilerlemeden elde edilen kazançları dağıtmada âciz görerek, insanı şaşırtacak alt üst olmaların yol göstericiliğini yaptı. Bu alt üst olmalardan, hem sınıf ayrımının, hem de kapitalist toplumda gördüğü haksızlıkların ortadan kalkacağını umdu.

Objektif 'gözle bakılınca, şimdiki dünyanın basit herhangi bir şemaya uymadığı açıkça görülür. En kötüsü, sınai toplumların liberal bir demokrasi ile zorba bir demokrasi arasında bir tercih karşısında oldukları tekrar edilebilir. Böylelikle de, Tocqueville'in zamanımızın karakteristiği olan iki rejim arasındaki zıtlık karşısındaki alternatifine dönülebilir.

Sınai toplumların, iki tip ekonomik teşkilât, piyasa ve özel mülkiyet rejimiyle, kamu mülkiyeti ve planlama rejimi arasında bir tercih karşısında bulunduğu da söylenebilir. Ama bu iki kısa alternatif, şimdiki çeşitli olayların hepsini kapsamaz. Olaylara uygun tek sonuç şudur : Şimdilik hiç bir şey çözüm-

lenmemiştir, çözümlenemez de, çünkü, bu noktada, hem ekonomik, hem millî gelişmenin eşit olmadığı bir safhada bulunmaktayız.

Gelişmiş ülkeler içinde bir ideoloji çekişmesi mevcuttur. Ancak, bu çekişme kısmen çağa uymamaktadır. XIX. yüzyılın masallarından kalmadır. Kendilerini birbirlerine en fazla düşman sanan toplumlar, yani Sovyet toplumlarıyla batı toplumları, sınıî alanda gelişmeleri kadarıyla birbirinden, sınıî döneme henüz giren toplumlardan daha az farklıdır. Böyle olunca, geleceği şimdiden bilmek bana beyhude görünüyor. Her ne hal ise, ekonomik ve politik rejimlerin geleceği, mücadeleden üstün çıkacak rejim tipinin önceden bilinemeyeceği kadar çok sayıda etkene bağlıdır. Hatta sınıî toplumun gelişmesinde ideal bir şema benimsense ve barışçı rejimlerin zaferi haber verilse, yine bir şey söylenmiş olmazdı. Mücadeleden üstün çıkacak rejim, belki Devletler arasındaki savaşta en kuvvetlisi olacaktır. Öte yandan, insanlığın isteğine en uygun rejimin aynı zamanda sıcak ve soğuk savaşta en iyi silahlara sahip olan rejim olduğu da kesin değildir.

Kehanetleri bir yana bırakalım da biz şununla yetinelim : Alternatifler vardır... Ekonomik ve sosyal gelişmenin eşitsizliği şimdiki dünyayı çeşitliliğe mahkûm ediyor. Bu çeşitlilikte, ideolojik çekişmeler, esasî kısmen masal olan çekişmelerdir ve bu masallar, olayların dersine rağmen, uzun süre tutunabilirler.

Dersi bitirirken, bugünkü Fransa'nın durumuna geçelim.

Birkaç ay önce, Fransız rejiminin bozulmasını incelerken parmağımı gözümde konjonktüre hâkim olan husus üzerine koymuştum : Fransız topluluğunun bir bölümü, Cezayir'de muhtemel bir politika değişmesine yanaşmıyordu.

İki yıldan beri, Cumhuriyetin bugünkü tutumunun, ülkenin başına gelecek felâketlerde başlıca sorumluluğu taşımakta olduğuna Fransız kamuoyunu inandırma yolunda arkası kesilmeyen bir kampanya yapılmaktadır. Buna göre, Cezayir savaşı uzayacaktır, çünkü Fransız yöneticileri âcizdirler, çünkü Devlet zayıftır. Size, itibardan yoksun ve göze batar kusurlarla zayıflamış olan rejim, yıkılmanın eşiğindedir demiştim.

İki yüzyıldan beri, hiç bir Fransız rejimi, millî bir krize göğüs gerebilecek derecede Fransız toprağında ve bilincinde kökleşmemiştir. Meşru rejim üzerinde, Fransız kamuoyunda görülen kararsızlığın kaçınılmaz sonucu, ülke güç bir meseleyi çözümleme durumunda kaldığı her zaman, iktidar organının yeniden mesele edilmesidir. Fransa, özellikle iki yıldan beri, önemli bir kriz geçirmektedir. Her zamanki gibi, iyi veya kötü üzerinde, topluluğun ne olduğu ve ne olması gerektiği üzerinde derin bir şekilde bölünmüş bulunuyor. Fransızların bir kısmı, Fransa'nın Cezayir'de son büyüklük şansını korumak için savaştığını düşünüyor. Bunlar, *İspanyol kompleksi* adını vereceğim, yani imparatorluğun kaybedilmesiyle bizzat Fransa'nın geleceğinin tehlikeye düşeceği inancı içinde sıkışmış kalmış olanlardır. Diğer Fransızlar, çünkü sömürge milletlerinin bağımsız olmalarını önlemenin Fransa'nın duygu eğilimiyle

bağdaşmadığını düşünüyorlar. Bu Fransızlar aynı zamanda sömürgelere hırsla bağlanmanın XX. yüzyıl dünyasında zamana uymadığı kanaatındadırlar. Geçen yüzyılda belki yarar kaynağı olan sömürge hâkimiyeti, XX. yüzyılda bir yük haline gelmiştir. Bu Fransızlar kendilerini İspanyol kompleksinden kurtarmışlar ve *Hollanda misali* ile ikna olmuşlardır.

Bu millî bilinç krizine, uzun zamandır ilk kere, ordunun bir bilinç krizi katılıyor. 18 *bürümerden* beri (1), Fransız ordusu rejime hep bağlı kaldı. Sayısız hükümet darbesi ve ihtilâllere rağmen, meşruluğun herhangi bir şekilde zedelenmesinin doğru'dan doğruya sorumlusu olmadı. Ne 1830 ihtilâlini, ne 1848 ihtilâlini, ne de hatta III. Napolyon'un hükümet darbesini yapan ordu oldu. III. Napolyon, teşebbüsünü yerine getirmeye razı olacak generaller aramak zorunda kalmıştı. III. Cumhuriyetin tarihi süresince, ordu daima disiplini muhafaza etti. Askerî şefler cumhuriyet rejimine karşı hiç bir zaman coşkunluk göstermediler (bunda, Fransızların çoğuna benzerler), ama meşru iktidara karşı da hiç bir zaman baş kaldırmadılar.

Şu son yıllarda, Anayasa, Paris hükümetlerinin Cezayir'deki Fransız azınlığının isteğine boyun eğmeleri sayesinde, korunabildi. Komünist olmayan soldan aşırı sağa kadar bütün politikacılar, Cezayir'deki Fransızların isteğine aşağı yukarı uyan ve mil-

¹ Fransız İhtilâlinde yeni bir takvim icat edilip kullanıldı. Buna göre, bürümer (*brumaire*) takvimin ikinci ayıdır (23 ekim - 21 kasım). Bu tarihte, Mısır'dan dönen Bonaparte konsül olup ordunun başına geçti.

li denilen bütün partilerin, politikacıların besledikleri ve özel toplantılarda ifade ettikleri kuşkulara ve kararsızlıklara rağmen, destekledikleri bir politika üzerinde birleştiler.

Bir yıldan beri, parlamenter çoğunluk içinde bir azınlık, çoğunluğun öteki üyelerine karşı iki tehdit savuruyordu. Bunlardan biri, çoğunluğun onlarsız iktidarda kalamayacakları merkezindeydi, zira onların 50 veya 60 oyu olmadığı takdirde, çoğunluğa komünistlerin girmesi zarurî olacaktı. İkincisi, Cezayir'de her türlü politik değişikliğin oradaki Fransızların ayaklanmasına yol açacağını ve bu ayaklanmaya ordunun da katılacağını haber veriyorlardı.

Olaylar, tehdidi doğruladı. Belki öylesine doğruladı ki insanın aklından tehdidi savuranların bunu gerçekleştirmede katkıları olup olmadığı sorusu geçiyor. Meseleyi Tarihçilere bırakalım. Gerçek şudur ki, sözleriyle ve yazıları ile bu politikayı hafifçe saptıracağı varsayımını sezinleten kişinin seçilmesi, iki yıldan beri herkesin korktuğu olayların patlak vermesine yetti.

Fransa'nın anayasaya bağlı - çoğulcu rejiminin geleceği için temel niteliğinde olan ve anayasaya bağlı - çoğulcu rejimin işlemesi için gerekli şartları hatırlatan iki soru vardır. Bir azınlığın milletin tümüne istediğini empoze etmesi mümkün müdür ve normal midir ?

Anayasaya dayanan meşruluk, yaşayacak mıdır? Bu rejimin başka bir rejime geçişi meşru olacak mıdır? Fransa, XX. yüzyılda, meşru hükümet darbeleri yapma sanatını gösterdi veya deyim yerindeyse, hükü-

met darbelerine meşru bir görüntü verme sanatını gösterdi.

Şimdiki durumunu, içinden çıkılmaz bir meşruluk ve gayri meşruluk karışımı karakterize ediyor (1). Bu durum, tek bir **zatın** mevcudiyetiyle karmaşık bir hal alıyor, öyle bir zat ki, ona her insan gününe ve beğenisine göre birbirine ters düşen anlamlar veriyor. Roma Cumhuriyetinin bugün Fransa'nın ihtiyaçlarına cevap veren bir müessesesi vardı: Diktatörlük. Roma diktatörlüğü zorbalığın tersiydi. Gerçi bir adama mutlak iktidar verilirdi, ama kanuna uygun olarak ve belli bir üre için. Akıldan geçmekte olan adamın, belli bir süre için, Roma usulü bir diktatörlük örneği ve görevi göstereceği düşünülebilir. Bu diktatörlük, yani meşru mutlak iktidar adayı, şimdiki rejimi sürdürmek değil, onu değiştirmek isteyecektir. Şu halde onun sadece bir diktatör değil, yine eski kavramları kullanarak söyleyelim, bir kanun yapıcısı olması gerekecektir.

Yakın günlere kadar, bu insan hem aşırılardan birkaçının, hem de kendilerine liberal diyenlerin bir çoğunun umudu idi. Birkaç günden beri de Cezayir'de, dün kendisinden nefret edenlerce alkışlanıyor ve onu candan isteyenlerce de korkulu gözlerle bakılmaya başlanıyor. Ona inanılırsa, hareket adamları için gerekli olan esrara büründüğü için, en yüce mevkie çıktığı takdirde, kim aldanmış, kim kazanmış olacak, bunu kimse bilmiyor. Birbirine muhalif partilerin temsilcilerinin, bu adam konuşmaya veya susmaya değil de icraata başlayacağı gün,

1 19 Mayıs 1958.

hep birlikte memnun kalacaklarını tasavvur etmek güçtür.

Yine genel hususlara dönelim. Sinaî bir toplum içinde, hükümet darbeleri ve meşruluktan uzaklaşmalar çoğu zaman birer millî felâkettir. Sivil bir hükümet artık kararlar alamaz ve kendisine hizmet edenlere arzusunu empoze edemez olunca, ülkenin birliği tehlikeye girer. Samimiyetleri ne olursa olsun, bugün anayasaya bağlı usüllerin karşısında olanlar, Fransa'nın geleceğini yaratmaktan ziyade, gelenekçi değerlere bağlılığı temsil ediyorlar. Kim bilir geçirmekte olduğumuz kriz, belki kaçınılmaz bir krizdi. Herkesce resmen tutulduğu halde özel toplantılarda mesele edilen bundan önceki politikanın devam etmesi imkânsızdı. Belki şimdiki kötü halden, bir iyilik doğacaktır.

Her ne hal ise, bugün içinde bulunduğumuz olaylar korkunç bir gerçeği ispat ediyor : Sanırım ki Fransa'da sinaî medeniyet için uygun tek rejim olan anayasaya bağlı - çoğulcu rejim, henüz kökleşmemiştir; geçen yüzyıldaki kadar derinliğine bölünmüş bulunan Fransızlar için sivil şiddet tehditlerine karşı bir tek korunma var. Bu tek korunmaya, birkaç ay önce, meşruluğun *pamuk ipliği* adını verdim. Bu iplik henüz kopmadı; Tanrı korusun da hiç kopmasın!

BİLİNMESİ GEREKEN TERİM VE ADLAR

Aydın : Kendisini esas itibariyle zihin ve sanatla ilgili çalışmalara vermiş kimse. Yazarlar, sanatçılar, besteciler, profesörler, araştırmacılar, aydınların örnekleridir.

Beşinci kol : Bir ülke içindeki vatan hainleri topluluğuna verilen ad. (Terim, 1936-1939 İspanya İç Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır.)

Birlikte yaşama : Komünist ve komünist olmayan milletler arasında barışçı ilişkileri sürdürmek için ileri sürülmüş bir plan. Terim, komünist olmayan milletlerde bazı kuşkular yaratmıştır.

Bolşevikler : 1917'de iktidarı kazanan ve komünist yönetimi kuran Rus ihtilâl partisi.

Bürokrasi : Hükûmette görev alanları açıklamak için kullanılan bir terim. Daha çok, millî işlerin denetlenmesinde büyük güç harcayan yüksek dereceli memurlara yönelten bir kelime.

Çar : 1613'den 1919'a kadar olan dönemdeki soydan gelme Rus hükümdarlarının ünvanı.

Demokrasi : Bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı yönetim sistemi. Yeterli her yurttaş, oy verme ve halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükûmet kurma hakkına sahiptir. Herkesin, medenî siyasî ve ekonomi hürriyeti güvenlik altındadır.

De-Stalinizasyon : 1953'deki ölümden sonra Stalin'in aşağılanması. Kendisinden sonra gelenler O'nun bir çok eylemlerini ayıpladılar ve Rusyanın bir çok başarısızlık için onu suçladılar.

Devlet çiftliği : Çalışmaları için ücret ödenen bir çok işçilerin çalıştığı bir Sovyet tarım "fabrika"sı.

Engels, Friedrich : Marx'ın dostu ve iş arkadaşı. *Komünist Manifestosu*'nun ortak yazarı.

Faşizm : 1920'lerin başında, Mussoilni tarafından İtalya'da planlanan askerî ve ekonomik diktatörlük sistemi. Halkın medenî ve siyasî haklarına, saldırgan milliyetçili-

ğin çıkarları için, gem vurulmuştur. *Faşizm* kelimesi, Almanya'daki *Nazizm* gibi, öteki ülkelerdeki benzer hareket ve eylemler için de kullanılmaktadır.

Gamalı haç : Alman nazilerinin sembolü.

Halk Demokrasisi : Bkz. *Uydular*.

Hıristiyan Demokratlar : II. Dünya Harbi sonunda İtalya'da dikkat çekici bir halk desteği kazanan orta yol partisi. İtalya'yı demokratik, komünist olmayan politiyaya yöneltti.

İhtilâl : Kurulmuş bir yönetimi yıkmak ve yeni bir sistem kurmak amacıyla yapılan zorlamalı eylem. 1917'de Çar'ın yerine geçen ılımlı yönetimi düşürerek gerçekleştirilen Rus ihtilâli bunun bir örneğidir.

Kapitalizm : Herkesin kendi mülkiyetine sahip olmak, kazanç sağlamak ve öz işini yürütmek hakkına sahip bulunduğu ekonomik sistem.

Karşı ihtilâlcî : Hakkında, Komünist Partisi'nin istenmeyen adam kararı verdiği ve Bolşevik ihtilâlinin başarılarından korkan kimse (Tam anlamıyla, bir ihtilâlin etkilerini bozmak isteyen kimse).

Kızılar : Komünistlerin öteki adı. Kızıl bayark uzun süre bir komünist alâmeti olmuştur.

Kolektif Çiftlik : Daha çok, komünist hükûmetçe zorla alınmış bir çok küçük çiftlilerin oluşturduğu, devletin işlettiği büyü çiftlik.

Kominform : Çeşitli komünist devletlerin propaganda ve öteki faaliyetlerini koordine etmek üzere, 1974'de kurulmuş bir büro.

Komintern : Komünizmin yayılması ve güçlenmesi için yapılmış dünya palnlarını toplamak ve birleştirmek üzere 1919'da kurulmuş bir örgüt.

Komünizm : Bütün işleri hükûmetin sahip bulunup işlettiği bir sosyal ve ekonomik sistem. Bunda, özel mülkiyet ve kazanç ortadan kaldırılmıştır. Herkes devlet için çalışır. Komünistler, sistemlerini iktidara getirmek ve iktidarda tutmak için, sık sık şiddet kullanırlar.

Kooperatif Çiftlik : Modern makine ve metodların kullanılmasıyla verimi artırmak üzere, bağımsız çiftçilerin birleştiği büyük çiftlik. Çiftçilerin kazancı paylaşımları öngörülür.

Kremlin : Moskova'daki hükûmet sarayı.

Lenin, Nikolai : 1917'deki başarıda Bolşevikler'e önderlik eden ve 1924'deki ölümüne kadar Rus diktatörü olan kişi.

Marshall Planı : Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından, malî ve teknik yardım ile Avrupa'nın ekonomik hayatını onarmak üzere oluşturulmuş program.

Marx, Karl : "Bilinisel Sosyalizm"ın babası olarak bilinen Alman Felsefecisi. Bütün sanayi ve mülkiyetlere devletin sahip olmasını öngören planı, sosyalist ve komünist kuruluşların temeli olmuştur.

Millî egemenlik : Bir milletin, kend siyaseti hakkında, öteki milletlerin müdahalesi olmadan karar vermek hakkı.

NATO : Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü. Komünizme karşı olan milletlerin savunma andlaşması.

Naziler : Adolf Hitler'in 1933'ten 1945'e kadar iktidarda bulunan partisi. Nazi yönetimi, millet hayatının her yönünü denetleyen askerî bir diktatördür. Bununla birlikte, bir çok işler ve sanayiler özel mülkiyet altında kaldı ve bunların sağladığı kazançlar sahiplerinde elde edildi.

Proleterya : Çalışan sınıf; özellikle, el işi yapan işçiler. Komünist önderleri, kimi zaman sistemlerine "Proleterya Diktatörlüğü" demişlerdir.

SEATO : Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü. Büyük Okyanus alanındaki komünist yayılmasından korunmak amacıyla yapılmış bir komünizme karşı milletler andlaşması.

Soğuk Harp : II. Dünya Harbinin bitişinden beri Sovyetler Birliği ile Batı güçlerin arasında genellikle mevcut olan gerginliğin belirtilmesinde kullanılan bir terim.

Sosyalizm : Marx'ın her şeye devletin sahip olması düşüncesini örnek alan bir ekonomik sistem. Sosyalist toplulukların çoğu, halkın sistemi kabulü için eğitim gerektiğine ina-

ırlar; zor veya diktatörlük metodlarının kullanılmasına karşıdır.

Sovyetler Birliği : Genellikle "Rusya" diye anılan, ülkesi yeryüzünün altıda biri kadarını kapsayan komünist devletin başka bir adı. O, en büyük topluluğu Ruslar teşkil etmekle birlikte, Rus olmayan pek çok toprak ve halkı içine alır. Bu devletin resmî adı, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği*'dir.

Stakhanov : 1930'larda kömür madenciliğinin hız kazanması için bir metod geliştirmiş ve millî kahraman ilân edilmiş Rus işçisi.

Stalin, Joseph : 1924'de Lenin'in yerine geçen ve öldüğü 1953 yılına kadar iktidarda kalan komünist Rus diktatörü.

Temizlik : Güvenilmeyen ve tehlikeli sayılan Komünist Partisi üyelerinin ve öteki kimselerin yok edilmesi. Rusya'da en yoğun temizlik 1936 - 1938 döneminde yapıldı. Yüksek dereceli önderlerin de içinde olduğu binlerce komünist idam edildi.

Totalitercilik : Halkın yaşayışını yakından denetleyen, onlara medenî, sosyal, siyasî ve ekonomik hürlük tanımayan, diktacı, zalim bir yönetim şekli. Komünizm ve faşizm, totaliter yönetimin örnekleridir.

Trotsky : Lenin'in başyardımcılarından ve Stalin'in 1924'de denetimi ele alışına kadar O'nun (Lenin'in) gücünün mirasçısı olarak görünen kişi.

Uydu : Daha güçlü bir devlete sıkı bağlarla bağlı veya onun tarafından sömürülen devlet. Doğu Avrupa'nın, politik, ekonomik ve kültürel yönden Sovyetler Birliğini örnek alan komünist devletlerini anlatır.

Zirve : Büyük ülkelerin en yüksek derecedeki önderlerinin, dünya barışını tehdit eden meseleleri şahsen çözümlenmeyi deneyen konferansları için kullanılan bir terim. Böyle toplantılar 1955, 1960 ve 1961 yıllarında yapılmıştır. Sovyetler Birliği, zirve toplantısı yapılması için, tekrar tekrar uğraşmıştır. Rusların onu komünist propogandası için bir dünya forumu durumuna getirmesinden korkan Birleşik

Amerika, milletlerarası görüşmeler için genellikle normal diplomatik yolları ve Birleşmiş Milletler Örgütünü tercih etmiştir.

Demir perde : Kişilerin ve düşüncelerin sınırlardan kolayca geçişine kapalı olan komünist devletleri belirtmek için kullanılan bir konuşma figürü.

№ 5572

F. 10 Lira

SATIŞ VE DAĞITIM YERİ : İstanbul'da Devlet Kitapları
Müdürlüğü ve İllerde Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevleri

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL